విజ్ఞప్తి

ఈ రాజవాహన విజయ గ్రంథమును చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథభాండాగార మాతృకనుండి ప్రతివ్రాసి తెచ్చి 1898 సంవత్సరము జూలై మాసమున ప్రకటింపబడిన మంజువాణీ మాసపత్రికలో ముద్రించితిమి.

ప్రౌఢ ప్రబంధమగుటచే టీకాసాహాయ్యము లేక యర్థము చేసికొనుట కష్టసాధ్యమని యెంచి లఘుటీకతో బ్రచురించితిమి.

ఈకవి ప్రయోగించిన శబ్దములను సూర్యారాయ నిఘంటు కారులును, శబ్దరత్నాకర నిఘంటు కారులు, ఉదాహరణముగా గైకొనియున్నారు. చిన్నయసూరి మతమునకు వ్యతిరిక్తమైన ప్రయోగములు క్వచిత్తుగా నీగ్రంథమందున్నవిగాని, ఆయా సందర్భములలో చిన్నయసూరి మతమే సంస్కరణాపేక్షితముగా గానుపించుచున్నవి.

బహులాశ్వచరిత్రయు రసవత్కావ్యముగానున్నది. భాషాపరులెవ్వరైన నాగ్రంథమును బంపినచో కృతజ్ఞతాపూర్వకముగ ముద్రించి, కాకమాని రాయని ప్రతిభను వెల్లడింతుము.

ఇప్పు డిప్పుడే ప్రజలలో మరల ప్రబంధ పఠనాసక్తి గలుగు సూచన లగపించుచున్నవి.

ఇట్లు,

ఏలూరు, 15—3—37. నందిరాజు చలపతిరావు, ప్రకాశకుడు.

రాజవాహనవిజయము.

పీఠిక.

ఇది 5 ఆశ్వాసముల ప్రబంధము. కాకమాని మూర్తికవి ప్రణీతము. ఈతడు బ్రాహ్మణుడు. ఇంటిపేరు కొమ్మన్నకులవారు. తండ్రి రామలింగభట్టు. తల్లి తిమ్మమాంబిక. ముత్తాత శామపండితుడు. తాత ప్రబోధపండితుడు. ఆపస్తంబసూత్రుడు. ఉభయభాషా విద్వత్కవీంద్రుడు. కవి పట్టభద్రుడు.

ఈతడు సంకుసాల నృసింహకవివలె

శా. వ్యాళీస్వాంతు లశాంతు లజ్ఞ సతతైకాంతుల్ మహా చేటికా
శ్రీలోపద్రవ నవ్యపత్రికులు భూరిప్రాజ్ఞ విజ్ఞాపనా
వేళాకల్పిత రక్తవక్త్రిలు కళావిజ్ఞాన నిర్భాగ్యు లీ
కాలక్ష్మాతల నేతలం బొగడుటల్ కష్టంబు లర్థార్థికిన్.

అని ఆనాటి రాజులను గూర్చిన తన యభిప్రాయమును వెల్లడించుచు 'సద్దైవం కేశవాత్పరమ్మ'ని తన కృతులలో పాంచాలీపరిణయమును శ్రీరంగపతికిని, రాజవాహనవిజయమును శ్రీ వేంకటాచలపతికిని కృతి యొసంగెను. ఈతడు రచించిన బహుళాశ్వ చరిత్రములోని లక్ష్యములుగా జూపబడిన పద్యములు తక్క, సమగ్ర గ్రంథ మెచ్చటను లభింపలేదు.

కవి కాలము.

సాధారణముగా కవికాలమును నిర్ణయించుటకు కవిస్తుతియు, గద్యయు, వరాంకిత మొనర్చియుండిన యెడల నా కృతిపతి వంశకథనమును జాల వఱ కుపకరించెడివి. ఈతడు సంస్కృత కవులను, కవిత్రయమునే పేర్కొనియెను గాని, తననాటి కవులను పేర్కొనక తన తాత ముత్తాతలను పేర్కొనెను.

పంచమాశ్వాసము నందలి,

సీ. అఖిల సీమామూలమైన దుర్గమ్ములు
మ్మలికలుం గల కమ్మ వెలమదొరలు
చేతి కై దేసివేల్ శివరాయల వరాల
నెల కట్టడల పటాణీ ల్గరీబు
లాశ్వాయములమీద హౌరపుత్తరవు గన్న
రాయక్కై జీతంపు రాయవారు
పగటిగాసంబు దప్పకయుండ దినరోజు
మాదిరి నొంటెరి జోదుమూక

గీ మొదలుగా గల వారలు మొనకు నిల్చి
పొడిచి పేర్వాడి వీఁథు తేర్పడగ జేసి
గాసి గావించి యరుల జేవాసి యెదుట
జూపి నిలఁ బేరు మూడు మెచ్చులున మెచ్చు.

అను పద్యమందలి“ శివరాయల వరాల”నుటచేత శివదేవరాయల నాటివాడని గాని, తరువాతి వాడగాని నిశ్చయించుట కాధార మీ గ్రంథమందే లభించినది.

అచ్యుత దేవరాయల కుమారుడు మరణించిన తరువాత రంగా రాయల కొడుకు సదాశివరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చెను. సదాశివ దేవరాయల బావమరిది యగు రామరాజాతనికమాత్యుఁడై యుండెను. తాళికోట యుద్ధములో 1565 లో రామరాజు మరణించెను. సేనాని వెంకటాద్రియు మడసెను. ఇక మిగిలినది సేనాని తిరుమల రావు ఒక్కడే. అతడు 150 కోట్ల రూపాయిలు, నవరత్నాభరణ ములు మొదలగు బహు ధనముతో సదాశివరాయలను తోడ్కొని, అనంతపురము వద్దనున్న పెనుగొండ దుర్గమునకు పారిపోయెను.

1568 వ సం॥మున సదాశివరాయలను చంపితిరుమలరాయుడే రాజ్యమేలెను. కాని అక్కడ నిలుకలేక చంద్రగిరికి వచ్చి చేరెను.

ఈ కవి 1568 సం॥ తరువాత సదాశివ దేవరాయల వరాలు ప్రచారములో నుండుకాలమున జీవించియుండెనని నిర్ధారణ చేయ వచ్చును.

గీ॥ అల్లసానివాని యల్లిక బిగిసొంపు
ముక్కు తిమ్మనార్యు ముద్దుపలుకు
పాండురంగ విభుని పద్యంబు హరువును
కాకమానిరాయ నీకెకలదు.

అని తననుగూర్చి శ్రీరంగనాధుడు పల్కినట్లు లీకవి తనపాంచాలీ పరిణయములో జెప్పుకొనెను. అల్లసాని పెద్దన్న 1535 వఱకును, ముక్కు తిమ్మన్న 1526 వఱకును, పాండురంగ మహాత్మ్యమును రచించిన రామకృష్ణుడు గూడ కృష్ణదేవరాయల యవసాన కాలము నాటికి చిన్నవాడైయుండి యుండవచ్చును.

ఈతని కవిత్వమును గూర్చి పై ముగ్గురి కవిత్వములోని గుణము లున్నవనుటచేత నీ కవియు, వారి తరువాత 1570-80 ప్రాంతముల యందే యున్నవాడని యూహించవచ్చును.

కాకమానీ మహాగ్రామాబ్జ మిత్రుడని చెప్పుటచేతను, సరస విద్వత్కవి సార్వభౌముడని చెప్పుకొనుటచేతను, నీకవి యా యూరిలో గౌరవ జీవనముగల ప్రసిద్ధుడై యుండును. శివదేవరాయల యనంతరము విద్వత్కవి పోషకులగు రాజుల నశించుటచేతను, అర్హులగు కృతి నాధులు లేని కారణముననూ, నరకృతి యందిష్టములేక పోవుటచేతను గూడ నీతడు తన కృతులను నరాంకితము గావించి యుండడు.

కథా సంగ్రహము.

(ప్రథమాశ్వాసము.)

కథా సంగ్రహమును విశదీకరించిన పిమ్మట కథేతి వృత్తమును విమర్శించుట సమంజసము గదా !

మగధదేశమున కుసుమపురము గలదు. అది శత్రుదుర్నిరీక్ష్యమై లక్ష్మీకాంతమై రత్నప్రభలచే చీకటిలేనిదిగా తనరారు చుండెను.

అచటి బ్రాహ్మణులు నలుమొగముల బ్రహ్మవలె దిక్కులు జూడక నేకముఖముగా వేదపాఠమును జదువుదురు. రాజులు భార్గవుని తమ కొలువునకు రప్పింపగల సమర్థులు. వైశ్యులు నిత్యైశ్వర్య

కువేరవిజయులు. శూద్రులు బలరాముని త్రోసి రాజని రొంపిలో సైతము దక్కుచాక్కింపగల దక్షులు.

మధురాధరా రణ్యమునను, వేణికా మైచక్యమునను, భుజాలతా విలసనముచేతను, వక్షోజహారి భావములచేతను, పల్లవశ్రేణి సంపదల నారించు వేశ్యాకాంత లాపట్టణమున కలంకారముగా నుందురు.

ఆ పట్టణమున త్రాతుమనం బెటెంగి జలరాశి చివుక్కునదాటు నశ్వములును, చటుల బృంహిత బధిరితాశా గజములగు కరటి ఘటలును చెలరేగు చుండును.

అట్టి కుసుమపురమును ప్రతాపాటోపహత కోపానత భూపాయిత ధైర్య శౌర్య పృథుభేదనుండగు రాజహంసుడు పరిపాలించు చుండును. అతని దేవేరి వసుమతి సుగుణవతి. ఆ యార్యగృహిణి తనూజాతజాతకంబున కెదురుచూచుచు క్రీడాగారంబున శయనింప నాతలోదరికి కలలో శ్రీవత్సము, శంఖచక్రములు, గద, స్వర్ణచేల ధరించిన శ్రీకృష్ణుడు సాక్షాత్కరించి, సంతానఫలంబొసంగి తిరోహితుడాయెను.

దేవేరి నిద్రలేచి మురారిహృదయగతోద్యత్సంతోష బాష్పకళికాక్రాంత నిరంతరిత పులకగండయుగళయై, ముద్దుకృష్ణుని దివ్యసందర్శనము సంజేసి కళావికాసము నొందిన మోముదమ్మితో భర్తను మేలుకొలిపి యిట్లనియెను.

(ద్వితీయాశ్వాసము.)

ఆర్యపుత్రా! యశోదా కిశోరము నాకు కలలో ప్రత్యక్షమై సంతాన ఫలమొసంగెనని తెల్పగావిని యావసుధేశుడా తన భార్య దౌహృదము దాల్చునని ప్రమోద భరితుడాయెను.

వసుమతీదేవి యంతర్వత్నియై సువర్ణవర్ణ పరిపూర్ణ గర్భంబు దాల్చి, యగణ్యసాద్గుణ్యంబగు నొకానొక పుణ్యవాసరంబున, బృహస్పతి, చంద్ర, శుక్రులుగల శుభలగ్నమున మన్మథ మొలకయన దగు కుమారునిగాంచెను.

ఆ రాజహంస భూజాని యాత్మజాత వార్తాకర్ణనా పూర్ణుడై యానంద బాష్పములురాల, నగరి జనులకు బహుమానంబు లొసంగి,

బాంధవాంతః కరణంబు ఫలింపగా పుట్టిన బిడ్డకు రాజవాహనుడని నామకరణం బొనర్చెను.

శుద్ధాంతవాటీ నటద్బాలాజాలము "చంద్రమః కంపెళాందోళీ భావ! దయార్ద్రభావ" యనుచు జోలపాటల బాడుచు నా శిశువు లాలించుచుండిరి.

ఆ ముద్దులు మూటగట్టు శిశువు జిలిబిలి పాలుగారు చెక్కుల కెంపులతో, నిగనిగలాడు పుట్టువెండ్రుకలతో, బాలకృష్ణుని వలె పాదాంగుష్ఠములు నోట నిడికొని నెల్లరకు కనులపండువగా నుండెను.

దినదిన ప్రవర్ధమానుడగు నా రాజవాహన బాలకుడు యీడు జోడు చెలికాండ్రతో బాగుడుమూతలు, సిరిసింగనాలు, కప్పురపు గుప్పలు, మున్నగు నాటలాడుకొనుచు ముద్దులు మూట కట్టుచుండెను.

రాజహంసుడా బాలునకు ఉత్తమ క్షత్రియోచిత విధమున నుపనయన మొనర్చి, బ్రహ్మచర్యవ్రత నిష్ఠానియమవంతుని గావించెను.

రానురాను యౌవనము వెలికురుకగా కరికలభములను కొమ్ములు బట్టి యీడ్చుచు, మత్తఖడ్గిని బడల్చు క్షాత్రమున, అనవద్యమగు సంగీతసాహిత్య విద్యాధిపుణుడై, చక్కదనమున కుదగిన ప్రతాపముతో రణాంగణాటవీ పావకుడై యొప్పారుచుండెను.

పెండ్లియీడు వచ్చుటచేత తండ్రి యాతనికి చుట్టపునరపాలుర గుంటెనిబిడ్డను వివాహమొనర్చి, యువరాజుగా నభిషేకించి, రాజనీతి నుపదేశించి, కప్పముగట్టని పాండ్యునిపైకి యుద్ధమునకు బంపెను.

రాజవాహనుడు తండ్రి పనుపున బంగారు పల్యంకి కారూఢుండై గజ, తురగ, పదాతులు, వెంటరా, శంఖ కాహళ ఝర్ఝటీ ఢక్కా కాహళ డుక్కారవములు దిక్కులు పిక్కటిల్ల రణరంగమునకు వెడలెను.

రాజవాహనుని భార్యగూడ, సోదరుడు వెంటరా పల్లకియెక్కి భర్తృప్రతాపమును జూచి వినోదించుటకు బయలు వెడలెను.

ఇట్లు సమస్తసేనా పరివృతుడై, రాజవాహనుడు శత్రురాజు పట్టణ ప్రాంతమున దండుదిగి శత్రువుల గుండెలు గుబ్బురన శంఖారావము గావించి యుత్తర ధరణీభృత్తతుల కోట కొత్తళము తుత్తుమురు జేసెను.

కుంతలాధిపుని, సింహరాజును, సౌరాష్ట్రవిభుని, గాంధారుని గౌడనాయకుని, కాశీభర్తను, మత్స్యవల్లభుని జయించి వారివలన కప్పములం గైకొని శాండిల్యముని యాశ్రమమునకు బోయి, ఆ ఋషీంద్రునకు సాష్టాంగవందనం బాచరించి యాతనిచే నాహూతుడై ఆ ముని యాతిథ్యమున దృప్తుడై యానా డచటనే నిద్రించెను.

తృతీయాశ్వాసము.

కొక్కరోకో యను కుక్కుటారావమున లేచి, తన విలువిద్యా నిపుణతను జూపుటకై వచ్చి వేటాడ గోరు చెంచునాయకునితో మృగయావినోదము చేయగోర నరణ్యమునకు జనియెను.

కొంతసేపా యడవియందు వేటాడి, చెంచునాయకుని ప్రజ్ఞకు మెచ్చుకొని, విశ్రాంతికై యచటికి సమీపమున నున్న మాళవేంద్ర మానసార మహోద్యానోద్యానమున కేగెను. అపుడు వసంతఋతువు అరుణారుణ ప్రభలతో వసంతు నాహ్వానించు వనలక్ష్మియో యన నచట విహరించుచున్న రాజసుత యవంతీసుందరిని జూచెను. చూచి తలోదరులచే విన్నందులకు తగినట్లు కనువిందొనర్చు నవంతిని గన్నందులకు సంతోషితస్వాంతుడై, యా యవంతీ మదవతి సఖులతో నాడు నర్మోక్తుల కులుకుచు, పుష్పాపచయశ్రమకు సానుభూతి జూపుచు, నామె సఖులతో సరసున గావించు జలక్రీడా వినోదముల కువ్విళ్లూరుచు, కందర్పశరావిద్ధుడై యా సుందరిని జూచి తహతహ పడజొచ్చెను.

ఆ యవంతీ లతాంగియు నీతని జూచి, మరులుకొని, "యాతని చొకారపు మోవిపై గంటుసేయు కలకంఠి భాగ్య మెట్టిదో గదా! చక్కని రాకొమరులలో చక్కనివాడు. నరులలో, సురకిన్నరులలో, ముకుందనందన, పౌరందురులలో నీ ధరణీధరతరుణి సౌందర్య మే హృదయంగమ"మని తలంచును.

ఇట్టి సమయమున నా యవంతీ మహిళాజనయిత్రి కూతురిని జూచుటకై వచ్చి, "కృపాయతలోచనా! తగవే తగవేగన వచ్చి

యెంత సేపాయె నపాయమే యిది. రాచపట్టి కీపాయముపుట్టించితి కింపగు-
నుపాయములే యివి, సువర్ణపుత్త్రి!" యని యంతఃపురమునకు-
దోడ్కొనిపోయెను. తియ్యచెఱకు చేవవిడిచి, బందెలదొడ్డికి జను
కోడెచందమున నవంతీసతి మార్మొడ పెట్టి వెనుక వెనుకకు జూచుచు-
తల్లితో నిజగృహంబున కేగెను.

చతుర్థాశ్వాసము.

అవంతీ సుందరిని తల్లి తీసికొనిపోగా నిట రాజవాహనుడు-
తాలిమిమాలి యీ సుందరిని మనసు దీరునట్లనేక విధముల వర్ణించి
తరుణీమణీ వియోగభోగ సమాగత మదన వేదనాక్రాంత నిజస్వాం
తుండై తహతహ పడగా చంద్రోపల వేదికా తలంబున శైత్యోప
చారంబుల దేలుచుండెను.

ఇట నవంతీకాంతయును హంసతూలికా తల్పంబున నపార
చింతాపారావారడోలాయమాన మానస నౌకయై, కందర్పశరావిద్ధయై
గృహారామావనికి రామామణిం దోడ్కొని చని, విరాళిమాలి మన్మథ
చంద్రోపలంబనాదుల కొంత ప్రొద్దుపుచ్చి, ఇక్షుచాప పరితాప జాత
తాప కలాపంబై యంతఃప్రరంబున నేకాంత చింతనుండ నా చెలి
సఖులాయవంతీ కాంతకు పటీర పన్నీర నీహార పూర కర్పూర కల్హార
దళంబుల జెంగావి చెలువంజలువ గావింప నంతలో ప్రభాతంబాయెను.

అవంతీ చెలికత్తె "సఖీ! రాజవాహనున కీపరితాప మెఱింగించి
ఆతని దోడ్కొని రానా" యని పోయి మగధ నృపతిని గాంచి "మా చెలి
నిన్నటివేళ నిచట నిన్ను గన్గొన్నది మొదలు విరహవ్యథ నొందుచున్నది.
తగవే, నృపాలా! ఆ తరుణీమణి రెండవరతి, సుమకోదండుని మూడవ
భుజంబు, దర్పకుని తుంగోద్దండ తరళశక్తి. శుకవేదండుని యౌవన బలాం
గము. ఆరవ శరమే. గానము సొబగులలోల తేనెలవాన, సరస్వతీ
కరవీణా తానపుటుక్కు. అమృతవితానము తానై తగును. రతి మన్మ
థులవలె, భారతి బ్రహ్మవలె మీ యిద్దఱికిని తగును.

అని యిట్లా బాలచంద్రిక, వినిపించిన విన్నపంబు విని నా రాజ
వాహనుండు ఆ బాలచంద్రికా తలోదరిని దుకూలాదుల సత్కరించి

జాల్గు మూన్నాళ్ళలో మాళవాధీశునికి నా పరాక్రమము జూపి, మీ యవంతి నాదరించెదనని చెప్పుమని పంపెను.

ఆ బాలచంద్రికవచ్చి నక్తందివాశ్రుధారాసిక్తను, నిరస్త ముక్తాహారను, గనుగొని "నీచలపట్టినట్టి పని నిశ్చలమాయెనదమ్మ, సర్వ భాషా చతురుండగు నీ ప్రియుండు ద్విత్రి దివసంబులలోఁ గరుణింతు ననియెను. ఇక మరుసోకుల కుల్కకుమ"ని యూరడించెను. ఆయవంతీ సుందరి సేదదేరి చిగురాకు లేకుదమ్మి దొమ్మిగా గమ్మిన మిటారి దొరకటాఁకవలె మెఱసిపోవు చుండెను.

అట్టియెడ సమ్మాగధేశు ప్రభువు ఉద్దండ చతురంగ బలంబుల గూడుకొని మానసార మానవపాలుని మీదికిం గదలి యవంతీపుర ప్రాంత తటాక తటాగ్రంబున దండువిడియించెను.

అవంతీపురమున సామంత మంత్రిపురోహిత పరిజనాది సకల సన్నాహములతో పట్టాభిషేక దామాభిరామునగు మంటపాభ్యంతరమున మానసార మహీపాలుఁడు గొలువుండెను.

ఈ సమయమున వసుమతీ పురాధీశ్వరనందనుఁడా చేరువకు వచ్చెనని చారులు చెప్పిరి.

ఇది విని, మంత్రులు "రాజవాహనునకు దగిన బసలు గుదుర్చుడు. ఇతఁడు శౌర్యప్రతాపనిధి; తండ్రివలెగాదు తాను తప్పెరుగఁడు. ప్రజలకు తలలోని నాలుక"యని చెప్పిరి.

అది విని రాజు "ఓరీ మాగధరాజ కుంజరము సదహంకారుఁడై మానసార హరిని మేలుకొల్పవచ్చెనా? మోడిచెట్లు చిగురించినవి కాఁబోలు. అంబులపొదు లిపుడు నిండినవా? భిల్లనాయకుని చుఱచెనా" అని పల్కెను.

(పంచమాశ్వాసము.)

మానసారుఁడు తన కుమారుని దర్పసారుని గతిపయ పరివారుని నావించి రాజవాహనుని మీదికి బంపెను.

ఆలబాలము తెలగోలై తలతల మని దిండెల్ల హల్లకల్లోలమై పర దళముపైబడెను. మాళవ మాగధులు పరపు మార్గణములు పెక్కు రూపులై రథ ధ్వజపాళిపైబడ నవి నుగ్గునూచములై పోయెను. భటచ్ఛ

టాంగములు క్రీలెను. మదావళ దంతకుంభములు కూలెను. పోరు ఘోర మాయెను. రణరంగమందలి కళేబరముక్త రక్తము లేరులై పారెను.

మాగధుడు చండపరాక్రమంబున భటుల గీటడగించి, ఘోటకములను గర్జించి, భద్రేభములను చెక్కులుచేసి, సైనిక శతాంగశ్రేణి నుగ్గాడి, విక్రమోదగ్రుడై నురుమాడుచుండగా మానసారుడు యుద్ధరంగమునుండి మరలెను, ఫౌజు కకావికలై దిశలపరచెను. వెన్నిచ్చి పారుచున్న మాళవ నృపతిని మగధరాజు కోటదాక తరిమి రేపు సర్వ లగ్గయని ప్రకటించెను.

అప్పుడు మాళవ ప్రభుండు తన హాజీబులను రాయబారము పంపెను. వారుపోయి "రాజాన్వయ గ్రామణీ! రాజహంసునికి క్షేమమా! మీకీ శత్రుత్వమెందుకు, మీరొకచీటి పంపిన దిక్పతులెల్ల గప్పములు గట్టరా? గ్రహగతి గాక మీకును మాకును గలహమేల. నీళ్ళను విడగొట్టిన, గొట్టినవారే వేరగుదురు గాని, నిక్కైకమేయగును.

మీరు వినలేదు కాబోలు మా మానసార ప్రభుకుమార్తె అవంతీసుందరి సుబుసుకోకకు చిన్నప్పుడే, కలభాషిణీ! యెవ్వాని పెండ్లాడెదవన్న మగధ నృపాలునే యని చెప్పుచుండెడిది. పంచమి రాత్రి లగ్నము సుముహూర్తము. రాజ్యమున సగబాలు కుమారికి మా ప్రభువు పసుపుకుంకుమన కొసంగియున్నాడనగా రాజవాహనుడానంద కందళిత హృదయుండై యియ్యకొనెను.

అవంతీ సుందరీ సఖులు రాజునకు తలంటి అలంకరించి పెండ్లి కుమారుని గావించిరి.

పాణవ రవంబు, పటహ ధాంధణ్యము, మృదంగ తమ్మట ఢక్కా శ్రేణీనినదము వీరణ రాణంబులతో భూనభోంతరాళము భోరు కలిగెను.

పంజులు, పగలువత్తులు, ఆకాశ బాణములు చేబినుసులు, విరజా మర కోపు లాకాశము నలంకరించెను

జననాధాగ్రణి మగధక్ష్మాభర్తకు పుత్త్రికను ధారపోసెను.

తళుకు కంకణ ఝణంఝణా నినాదములతో మత్తకాశిని నృపోత్తంసోత్తమాంగంబున తలంబ్రాలు పోసెను.

రాజవాహను డవంతీ సుందరీ కలకంఠ పీఠని మంగళసూత్రమును గట్టెను.

సకలాగమ కావ్యకళానిధులు గ్రంథత్రయావిధులు, సంభావింప బడిరి. నాగవల్లినాడు బంధువులు కాంచనాంబరములు, కట్నములు చదివించిరి. నృపతి కుమార్తెకు స్వర్ణఖండంబులగు గ్రామములను పసుపుకొసగెను.

అంతట పల్లకి నెక్కి అవంతీకాంతతో మాగధుడు నిజగేహంబు ప్రవేశించెను. మానవపతీంద్రుడు డవంతీసతితో ననవరతానందుడయ్యెను. అట్టుండి రాజవాహను డుత్తరవార్ధిని జయస్తంభంబు నిల్పి, నిజకాంతా సైన్యయుక్తుండై యాత్మపురి జేరి తలిదండ్రులు, నిజ పరిజను మెచ్చగా సమస్త రాజ్యపదవీసౌఖ్యంబు జెంది సుఖించుచుండెను.

కథావిమర్శనము.

ఇందలి యితివృత్తము స్వకపోలకల్పితమువలె గానుపించుచున్నది. దీనికి సంస్కృత మాతృక కానుపించదు. సామాన్య నైసర్గిక విశేషములనే గైకొని యత్యంత రమణీయమైన కథాశరీరమును గల్పించి సాహిత్యరసపిపాసువులకు నితాంతానందనమును సమకూర్చుటకొ నీ కాకమాని కవి జూపిన భావనాశక్తి కళావైదగ్ధ్యము యతిలోక రమ్యముగా నున్నది.

కవిత్వధార, సరళమై, శ్రావ్యమై, స్వభావమధురమై, చిత్రమై, మకరందనిష్యందతుందిలమై, యతులిత రసప్రవాహభరితమై, మనోజ్ఞముగా నున్నది.

శిల్పకళకు పార్థివపదార్థ సంచయమువలె, కవికి శబ్దసంచయము రసోత్పాదకము. ఒక విషయమును వర్ణించుటకు సామాన్యశబ్దములు సరిపోయినను, నా భావమునే వెలార్చుటకు యమకాది శబ్దాలంకారముల నుపయోగించుటచే కవిత శ్రుతిపర్వమై కవిప్రతిభ నుద్ఘాటించును.

మ. మెగమున్ మైసగమున్ సగౌర నగమున్ మేరూజ్జ్వల జ్జాటప
న్నగమున్ మిక్కిలి కన్నుగన్న మొగమున్ హర్మ్యాయితానేక పా

డగమున్ గొమ్మల జిమ్మ మేల్తురగమున్ యాధోధిరాణ్ణిద్రితా
శుగమున్ రాజిలు రాజు మాదృశుల కిచ్చున్ శాశ్వతైశ్వర్యముల్.

క. ధీమద్భవాబ్ధి తరణికి
ధామతలత్త్రగణిక యవితరణికి భవన
గ్రామ గ్రాస గ్రావ
గ్రామ గ్రామణికి భరిత కౌస్తుభమణికిన్.

ఈ కవి శిల్పమున యమకాది శబ్దాలంకారములు ప్రధానోపలములుగా వర్తించినవి. కవి అష్టాదశవర్ణన లవనాశమును గలిగించుకొను నట్లే కథాశరీరమును సృష్టించెను,

1. పురవర్ణనము, సంతానవాంఛ, కలలో భగవత్సాక్షాత్కారము.
2. పుత్రజననము, ఆతని పెంపుసొంపు, యువరాజ్యాభిషేకము, మునిసేవ, భోజనము.
3. వేట, వనవిహారము, జలక్రీడ, అవంతీసుందరీసందర్శనము, స్త్రీపురుష విరహము.
4. యుద్ధము.
5. సంధి, వివాహము.

వర్ణనములలో పెద్దన పోలికలు, రాజవాహన శిశుపోషణములో, ముక్కుతిమ్మని ముద్దుపలుకులు, యుద్ధమున పాండురంగని పదగుంభనముల జాడలు ప్రస్ఫుటముగా గానుపించుచున్నవి.

ఆస్తికుడై నిరంతరము విష్ణువును ధ్యానించు నీకవికి కలియుగమున ప్రత్యక్షదైవమగు వేంకటేశ్వరుడు కన్నుమోడ్చు తరిని కలలో నెదుట ప్రత్యక్షమైన సందర్భవర్ణన మహాత రమణీయము.

క. ప్రత్యక్షంబై నాపై
ప్రత్యక్షర హృద్యగద్య పద్యసముద్య
త్కృత్యక్షమ రచనాబ్ధా
ప్రత్యక్షమఫణితిఁబై గృపారసమొల్కన్

నీవు కవిపట్టభద్రుడవు, నీకెవ్వరీడు,

క. కృతిలో బ్రతిపద్యచయ
త్కృతిగలుగగ బలుక నేర్చు కృతినీవు మహా
కృతిమాకొనరుచు భాషా
కృతిభారవి, కాకమాని శ్రీమూర్తికవీ

అనగా

క. ప్రతిపద్య ప్రతివాక్యో
న్నతి కావ్యము రాజవాహన విజయమటు యీ
కృతికిం బతి శేషాచల
పతియటు నేడింతకంటె భాగ్యముగల దే

అని చింతించి శ్రీవేంకటేశ్వరుని యాశీర్వచన ప్రభావమున

చ. పలికినపల్కు లెల్ల బరిపాకము దప్పక ఖండశర్కరల్
ఫలములు జున్ను లుక్కెరలు పక్వములింక మనోహరంబులే
దలచిన పద్యమంతయును సుధారసమానటు, వేంకటాద్రి రా
ణ్ణిలయుని కిటికిటుం గృతిఘటింపక మానుట మాకు నేటికిన్.

అని గ్రంథరచనమును గడంగెను.

ఈకవిది పండిత వంశము. ముత్తాత, తాతయు నుభయభాషా కవిత్వ తత్త్వనిధులు. ఈతడు కవిపట్టభద్రుడు. ఈతనికవిత్వమున,

చ. చోరున లంక్రియా విఖ్యాతిసొంపు, మయూరుని సౌకుమార్యమున్
భారవి కాంతి సంపదయు బాణు గుణాఢ్యతర ప్రయోగమా
దారి మురారి కోమలపదంబు ప్రసాదముగల్గునట్లుగా
భారతియిచ్చుగాత ! బ్రతిభారతి మత్కృతికిన్ జగత్కృతిన్.

అని భారతిని ప్రార్థించినందుకే కావ్యమున నాయా సొంపులు ప్రతిఫలించు ననేకఘట్టములు కానుపించుచు నేయున్నవి.

కవి మంగళప్రియుడు, అవంతీ సుందరికిని రాజవాహనునికిని యైదురోజులు యథావిధిగా పెండ్లిజేయించి సంతృప్తిపడెను.

శా. కట్టె న్మంగళసూత్రమబ్జకుల రాడ్గంధేభమాపూర్ణిమా
నిట్టీ కేంద్రముఖీ వతంస కలకంఠీ కంఠవీథిం బికీ
ఘట్టాకధ్వని పుష్పబాణ బిరుదం గుంభాభహారన్ లగ
ఘోట్టాణైకపృగీమదన్ స్మరకరాత్తుగ్రాంబుజ గ్రావికన్.

ఆంధ్రభాషా యోషకు మ్లేచ్ఛ భాషాల లనామణితో సాహచర్యము గలిగిన నా కాలమున నీకవి మాళవనాథుని రాయబారపు మంత్రులనిట్లు వర్ణించెను.

సీ. ఆగుల్ఫలలితంపు టంచుదోవతి కావి
యరచిట్టి పింజల కరుణ మెసగ
దళుకొంద నడుదట్టి దౌర దన్నెడియింద్ర
గోపంబుపాపోసు లేపు మాప
వలిపంపు టంగిపై వలెవాటు వేసిన
సైతాణితగటు దుప్పటి నటింప
దుగుపాటిగా వెన్క సిగనిల్పి చుట్టిన
నిడుదయందపుపాగ నీటుగుల్క

గీ. నుభయ కటముల శ్రీముద్ర లూర్ధ్వపుండ్ర
సంగతాంగార నవయువ త్సారలోహ
తాక్షణ శ్రీల హేజీబు లపుడు వచ్చి
రగణితస్థితిసాహేబు నగరికడకు.

వ. ఱియొక ఘట్టమున,

అవంతిమహాళాజనయిత్రి వచ్చి పుత్త్రికతో

ఉ. వేయురు దెంచి కాంచి తగవే తగవేగన వచ్చియెంతసే
పాయె నపాయమే యిది కృపాయతలోచన రాచపట్టికీ
పాయపు టింతి కింపగు నుపాయములే యివి సువర్ణపు
త్త్రీయన తోడుకొంచుఁ జనియెన్ సనయం దనయిష్టపుత్త్రికన్.

అని కుమార్తెయింటికి తీసికొనిపోవు నార్యసంప్రదాయం మిందు హృదయరంజకముగా వర్ణితమైనది. ఈకవి పాకకళా నిపుణుడు. భక్ష్యభోజ్య

-చోష్యాది భోజనప్రియుఁడు. ఈతడు రచించిన మూడు గ్రంథముల యందును భోజనముచేయు ఆరిటాకుమొదలుకొని అందువడ్డించు పదార్థములు భోజనానంతర తాంబూలాదుల వఱకును బహువిధముల రుచులూరునట్లు వర్ణించెను.

ఈతడు రచించిన బహుళాశ్వ చరిత్ర మెక్కడను లభింపలేదు. 1715 సంవత్సర ప్రాంతమున రచింపబడిన కూచిమంచి తిమ్మకవి ప్రణీత సర్వలక్షణ సారసంగ్రహంబునను 1790 ప్రాంతమున రచింపబడిన రంగరాట్ఛంద మనబడు లక్షణచూడామణి గ్రంథమున నుదాహరణములుగా గైకొను నాటికి ఆంధ్ర ద్రవిడ దేశములందున్న బహుళాశ్వ చరిత్రము లభింపకుండుట శోచనీయము. శైలిదెలియుటకై సర్వలక్షణ సారసంగ్రహములో లక్ష్యములుగా గైకొనబడిన నీ దిగువ పద్యము లుదాహరింప బడుచున్నవి.

శా. అంచున్ రాయడివన్నెరాల్ పులుఁగుటేఁడాసీనులూ తల్గొనం
బంచాస్యంబులుఁగల్గుపాపదొర గ్రామ్యబ్రహ్మచారుల్ దుషా
ళించక్ బచ్చన వ్రాతలూడివడుమే ళీక్కల్గజ్జ మస్యంబు లౌ
చంచద్వ్యాహములుంచు మంటపము పంచంజేరి విశ్రాంతుఁడై.

క. లెక్కలు పెట్టఁగ వచ్చుం
జుక్కలుదద్భక్ష్యభోజ్య చోష్యాదుల క
మ్మక్కమతి లెక్కయెక్కడి
దక్కడి యొక్కొక్కకడి వెయ్యారులు సేయున్.

క. ఆరేసువగల చారుల్
నూరువిధంబుల రసావళుల్ వేయు వహు
ల్గాఱలు బచ్చళ్లుక్ష్లిం
దూటుంగాయలకు లెక్కయున్ మరి కలదే

ఇట్లు,
నందిరాజు చలపతిరావు.

శ్రీ

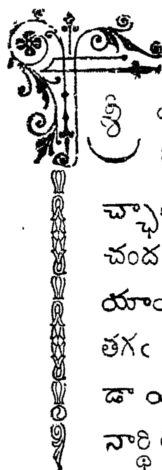
పరమాత్మనే నమః.

రాజవాహనవిజయము.

ఇష్టదేవతాస్తవము.

(కాకమానిమూర్తి ప్రణీతము.)

శ్రీయధరోపరిం గుచగి
రిం గబరిం దరహాసవీటికా
చ్ఛాయల యింపుసొంపులయి
చందనకుంకుమపత్రిరేఖలై
యాయతకుంద చంపకములై
తగఁ గన్గొను వేంకటేశ్వరుం
డా యిరుగంటిచూడ్కి భజ
నార్థితమంబు సదల్చుఁగావుతన్. 1

1. విష్ణుఁడు చంద్రసూర్యలోచనుఁడుగావున నాయన చూడ్కులు(చంద్ర సూర్యాతపములు) లక్ష్మీదేవ్యధర కుచ కబరులయందు వరుసగా దరహాస వీటికాచ్ఛాయలుగను చందన కుంకుమ పత్ర రచనలుగను గుంద చంపకములుగను శోభిల్లెననుట.

మ. మెంగమున్ మైసగమున్ సగౌర నగమున్
మేరాజ్జ్వలజ్జూట ప
న్నగమున్ మిక్కిలి కన్నుఁగన్న మొగమున్
హర్మ్యాశ్రయితా నేక పా
దగమున్ గొమ్మలఁ జిమ్ముమేల్తురఁగమున్
యాదోధిరాణ్ణిద్రితా
శుగమున్ రాజిలు రాజు మాదృశుల కి
చ్చున్ శాశ్వతైశ్వర్యముల్. 2

2. అనేకపాద్ + అగము=వటవృక్షము, శివుడు దక్షిణామూ ర్తిలీలయందు వటవృక్షముక్రింద సనకాది మహాఋషులకుఁ దత్త్వోప దేశముచేసెను. ఆశుగము = బాణము. గాలి త్రిపురసంహార కాలమందు శివునకు విష్ణుబాణమయ్యెను, మెంగము = మెకము.

ఉ. సుద్దుల కన్నెకన్నుగవ
చొక్కపుఁ జెక్కులు మోవి నొక్క పైఁ
ముద్దిడువేళ మోవికిని
మోవికొఱంతఁ దలంచి వేలుపుం
బెద్దకుఁ బంచవక్త్రుఁ గని
పెంచిన మేటికిఁ బంచవక్త్రివా
దద్దిర! యంచు నవ్వ చతు
రాస్యుఁడు మాకుఁ జిరాయు వీవుతన్. 3

3. శివుఁడు భైరవ లీలయందు బ్రహ్మయొక్క యైదవతలను త్రుంచి నందున బ్రహ్మ సరస్వతి మొగము ముద్దుబెట్టుకొనునప్పుడా వెత్తిని బంచవక్త్రుఁడు (శివుడు) ఒకప్పుడు తన లలాటమునఁబుట్టిన

సంగతిని సరస్వతికిఁదెల్పి మాటుమన్నాఁడు. పంచవక్త్రి = అయిదు మోములుగలది (విశేషమువాక్కులుగలది. చతురాస్యుఁడు = నాలుగు మోములుగలవాఁడు. చతురమైన వాక్కులుగలవాఁడు.)

సీ. ఇందిరామదిరాక్షి ♦ క్రీడాపు నీలంపు
మేడచుట్టు ప్రహరి ♦ గోడయనఁగఁ
దనచేతి కెల్లప్పు ♦ డును లోనుగా రమా
తరుణి వైచిన వల ♦ త్రాడనంగ
నలమేలుమంగ న ♦ య్యాటంబునకు వైవఁ
దాల్చిన పొగడపూ ♦ దండయనఁగ
మున్నీటి కన్నియన్ ♦ పెన్నిధానంబు దూ
గఁటకు వైచిన యట్టి ♦ గొలుస నంగ
గీ. భరితకౌస్తుభ దినమణి ♦ పరిధి యనఁగఁ
దనుఘనాశ్రిత మఘవ కో ♦ దండమనఁగ
వేంకటాధీశు నురముపై ♦ వినుతిఁగనిన
వైజయంతిక మాకిచ్చు ♦ వైభవములు. 4

4. లక్ష్మికి విష్ణువక్షస్థలము నీలపుమేడగఁ జెప్పఁబడెను. పరిధి= సూర్యచంద్రులచుట్టు కట్టుగడి. విష్ణువు వక్షస్థలమందుండు కౌస్తుభ రత్నము సెడు సూర్యునకు వైజయంతికామాలిక పరివేషముగనుండెను. కుస్తుభము = సముద్రము. అందుఁబుట్టినది కౌస్తుభము.

ఉ. అచ్చికఁ జన్నుద్రావుటకు
నోఁదల భూత్కృతిఁ జల్లుకొన్న పా
లచ్చటఁ గ్రొన్నెలందగు సు
ధావళిదెల్పఁగ గౌరితాళి బల్

పచ్చ నిజాననంబు గను
పట్టిన మార్గ్గను దంతియంచుఁ గొ
మ్మిచ్చు గజాస్యుఁడిచ్చు కృతి
కిష్టవచో రచనా చమత్కృతుల్. 5

5. అచ్చికన్ = కొరంతతో, వినాయకునకు శిరస్సునఁ జంద్ర
శకలమున్నది. "బాలేందు శకలోత్తంసం వందేహం గణనాయ" కన్మొరి
యున్నందున నందలియమృతము నెత్తిపైఁజల్లుకొన్న పాలుగఁ జెప్పఁబడెను.

ఉ. చోరు నలంక్రియావిహృతి
సొంపు మయూరిని సౌకుమార్యమున్
భారవి కాంతిసంపదయు
బాణుగుణాఢ్యతర ప్రయోగ మా
దారి మురారికోమల ప
దంబు ప్రసాదముగల్గునట్టు గా
భారతి యిచ్చుఁగాతఁ బ్రతి
భారతి మత్కృతికిం జమత్కృతిన్. 6

6. చోరుఁడలంకారములు సంగ్రహించుననియు, మయూరిని
యందు సౌకుమార్య మున్నదనియు, భారవికిఁ (సూర్యునకు) గాంతి
సంపదగలదనియు, బాణమునకు గుణ సంబంధంబును బ్రకొరగవై
చిత్ర్యంబును గలదనియు, మురారి (విష్ణువు) కీమునకు పద్ + అంబు=
పాదమందలి నీటి స్వచ్ఛత గలదనియు, స్వభావోక్తి గ్రహించు
టచేఁ జోరకవికవిత యుపమాద్యలంకారభూయిష్ఠమనియు, మయూర
కవికవిత సౌకుమారము అనఁగాస్పష్టశబ్ద భూయిష్ఠమనియు, భారవికవిత
ప్రకాశంబుగలదనియు, బాణ కవిత్వంబు ప్రయోగలక్షణ సమృద్ధిగల
దనియు, మురారి కవిత మృదుపదభూయిష్ఠమనియుఁ గ్రహింపవలయును.
ప్రతిభ = బుద్ధివిశేషము.

సీ. జలరాశిలంఘనో ♦ జ్జ్వల జవంబున నెవ్వఁ
డలరె మరుస్మనో ♦ హరత దోఁప
లంకాహరణవేళ ♦ లలితాత్మ శౌర్యంబు
మున్నెవ్వఁ డకలంక ♦ ముగ ఘటించె
ముద్రిక నిజశిరం ♦ బునఁ దాల్చినాఁ డెవ్వఁ
డిల రామమహిజాని ♦ హితముగాఁగ
లక్ష్మణ ప్రాణాని ♦ లము నిల్పె నెవ్వాఁడు
తనదు గాత్రంబు పా ♦ వనముగాఁగ

గీ. నట్టి రఘురామ సూచనా ♦ హర్ష బాష్ప
మోచనాఖండ గండాభి ♦ షేచనాంత
లోచనాంతర రుచిచారు ♦ లోచనాంతుఁ
జంద్రగిరికోట హనుమంతు ♦ సన్నుతింతు. 7

7. మరుస్మనోహరత = దేవతల కింపయ్యెననియు తండ్రియగు వాయుదేవుఁడు సంతసించెననియు, అకలంకముగ = నిష్కలంకముగ ననియు, సుకరహితమైన లంకగలదిగఁ జేసెననియు. ఈ యనగాత్రము పవన సంబంధముగానఁ బ్రాణానిలంబు నిల్పెననిభావము. రఘురామ... నాంతు = రాములవారు చేయు సన్నుతులవలననైన యానందబాష్పముల యొక్క విడుచుటచేఁ దెంపులేని గండాభిషేచనంబు అవధిగాఁగల నేత్రంబులలోని కాంతిచే నందమైన కనుగొలుకులుగలవానిని.

సీ. జంభారి దంభోళి ♦ ఝళిపించి నిప్పుకల్
రాల్చిన నొకయాక ♦ రాల్చినాఁడు
జగములెల్ల నడంగఁ ♦ జరియించు నల్లని
మోహపవలీలమై ♦ మోచినాఁడు

బరువు తానెఱేఁగిన ♦ శరముచుల్కఁగఁ జేసి
మృడునకుఁ బుర జయం ♦ బిచ్చినాఁడు
ద్విరసనాళికివేల్పు ♦ వెరుసూటి సుధనాచి
రెల్లులో నట పార ♦ జల్లినాఁడు
గీ. పక్షమెడలింప మెడఁదొ్రక్కి ♦ పట్టనంప
కట్టెపాల్సేయఁ దనుగన్న ♦ యట్టివారి
కపకృతియొనర్పసుమ్మ ♦ కృత'పరాధుఁ
బ్రోవనన్నాఁడె నను నేఁడు ♦ పులుగుఱేఁడు. 8

8. గరుత్మంతుడు నిజాపరాధుల కపకృతిచేయక యుపకారమే చేసెను. అపరాధినైన నన్నుమాత్రము రక్షింపడా! ఇంద్రుఁడు ఱెక్క తెగవ్రేయవచ్చినను, గాడ్రిపేయలు మెడదొ్రక్కుచుండినను, రుద్రుఁడు బాణముపాలుచేసినను, తనవారికి (ఉరగులకు) దేవతలు అపకృతి చేయుచున్నను, వారికి వరుసగా నొక ఱెక నేరాల్చెననియుఁ, గ్రిందఁబడవేయక కాద్రవేయులను మోచెననియు, రుద్రునకుఁ త్రిపురవిజయమిచ్చెననియు దేవతలను సుధ తిరుగఁదీసికొని పోనిచ్చెననియు, నభిప్రాయము.

సీ. బలుదూది నింపని ♦ పరుపు పెంపెవ్వాఁడు
సవరించె వటప్ర ♦ శయునకును
గదలని విరివి మో ♦ పదిమోచి భారంబు
జవికెనెవ్వాఁడు వి ♦ శ్వంభరునకు
సుత్తెవాటుల వారు ♦ లెత్తనిసొమ్ము సొం
పలరించె నెవ్వాఁడు ♦ సాంబునకును
శిబి ముఖాంబున వన్నె ♦ జిగిఁజల్లు విల్లెవ్వఁ
డందిచ్చె రఘురామ ♦ హాతధనునకు

గీ. భాష్యమెవ్వఁడొనర్చె శ ♦ బ్దాంబుకోదువ
లడఁచెఁ బాణిని మునికిఁ గా ♦ త్యాయనునకు
జనుము సారస్వతము నాకు ♦ స్వప్నమున నొ
సంగినాఁ డెవ్వఁ డవ్వేల్పు ♦ సన్నుతింతు. 9

9. కదలనివిరివిమోపు = భూమి, జవికె = తేలికపటిచె. సుత్తె వాటుల వాఱలెత్తనిసొమ్ము = సుత్తిదెబ్బచేఁ బిరెత్తనిసొమ్ము శేషాభరణమనుట. శిఖి...విల్లు = మేరువు రామహితధనుఁడు, శివుఁడు పూర్వమొకప్పుడు వాయువుచే మేరు వెగిరిపోకుండునట్లు శేషుఁడు, వఱఁగొని కాపాడినట్లు పురాణగాథ గలదు. కాత్యాయనుఁడు = వరరుచి.

గీ. సూత్రవార్తిక భాష్యముల్ ♦ సొరిదిఁ జేసి
నట్టి పాణినిమౌనిఁ గా ♦ త్యాయనర్షి
శేషభోగిని సన్నుతుల్ ♦ చేయువాఁడఁ
జతురశబ్ద ప్రయోగతా ♦ సంపదలకు. 10

10. శబ్దప్రయోగ చాతుర్యమునకై పాణిని, కాత్యాయనాదులను స్తుతించుచున్నాడు.

ఉ. శ్రీరఘురామ కావ్యకృతి
సిద్ధ విధిజ్ఞుఁ బరాశరాత్మజున్
భారవిఁ గాళిదాసు శివ
భద్రు మురారి మయూరు బిల్హణుం
జోరుని మల్హణాది సుర
సూక్తికవీంద్రులఁ గొల్చి యెంచెదన్
భారత కర్తృతాచరణు
నన్నయఁ దిక్కన నెఱ్ఱనార్యునిన్. 11

11. ప్రతిభా శ్రుతిభాషిత భారతీంద్రులు = బుద్ధి విశేషమునందును, వేదవాక్యములయందును, బ్రహ్మదేవులు, దర్శనము = శాస్త్రము.

చ. పరిబలమతి న్నుతింతుఁ బ్రతి
భా శ్రుతి భాషిత భారతీంద్రులం
గబళిత సర్వదర్శనులఁ
గావ్యచమత్కృతి కాళిదాసు ల
న్నిబిడ తపోవిలాసులఁ దృ
ణీకృతవాదులఁ గాకమాని రా
మ బుధవిభుం బ్రబోధ సుధి
మత్ప్రపితామహునిం బితామహున్. 12

12. మూర్తికవియొక్క ప్రపితామహుఁడు రామనాముఁడు, పితామహుఁడు ప్రబోధనాముఁడు.

దుష్టకవి నిందనము

సీ. తన వచోరచన లెం ♦ తయు నెఱింగింపఁడు
తమిని రంధ్రాన్వేష ♦ ణమున కుబ్బు
శబ్దంబు నెరపు నె ♦ చ్చటికిఁ జేరఁగరాఁడు
నలికళానిధి దర్శ ♦ నమున కులుకు
మొదలేరుపడఁ బాద ♦ ములు ప్రయోగింపఁడు
కులదీపకాసహ్య ♦ గుణము లెంచు
బోధ దూరులయిండ్ల ♦ భూషణంబులు దాల్చు
సరస విద్యవిచార ♦ గరిమఁ జనఁడు

గీ. పరవినీత ప్రబంధ నికరముల్ ♦ భంగపఱుప
మొఱిగి ప్రాసంబు చేతనే ♦ మోసపోవు
సాధుజనసంచిత పదార్థ ♦ చౌర్యరతుఁడు
మైత్రికి నమైత్రికిని ధాత్రిఁ ♦ బాత్రమగుచు. 13

13. సుకవికిని దొంగవానికిని అభేద్యము. ఎఱిఁగింపఁడు = శబ్దరచన తెలియకుండునట్లు చేయును, చోరుఁడు నిశ్శబ్దముగనుండును. తమిని = కోరికతో, రంధ్రాన్వేషణము=లోపములను వెదకుట, రాత్రియందు కంతలు వెదకుట, శబ్దంబు = మాట, ధ్వని, కళానిధి=పండితుఁడు చంద్రుఁడు, దర్శనము = శాస్త్రము, చూడ్కి, మొదలేఱుపడ పాదంబులు ప్రయోగింపఁడు=పద్యపాదములు సరిగానుంచఁబడవు. ముంగాళ్ళమీఁద నడచును. కులదీపకుల నసహ్యించుకొనును=దీపములుచూడ నిష్టపడఁడు. తెలివిలేనివారికడ నలంకార సత్కారమును బొందును. మెలకువ గనివారి యిండ్లసొమ్ములు దోఁచును. రసము = గుణము (శృంగారాదులు), ప్రేమ ప్రబంధములు=గ్రంథములు,కట్లు,ప్రాసము=పద్యపాద ద్వితీయాక్షరము, ఈటె. పదార్థంబులు = పదములు, అర్థములు ద్రవ్యములు.

వ. అని యిష్టదేవతా వందనంబును, శిష్టకవిజనాభినందనంబును, దుష్టకవి నిందనంబునుం గావించి యొక్క కావ్యకథనంబునకు గ్రథనంబు సమకట్టియున్న సమయంబున 14

14. గ్రథనంబు = కూర్చుట.

సీ. తన తనూరుచిపైనిఁ ♦ దగ నుల్లసిలు గుల్ల
కావిడాఁ గన కాంశు ♦ కంబు దనరఁ
గరముల శంఖచ ♦ క్రంబులు భుజముల
బ్రాలిన హంస చ ♦ క్రములఁ దెలుప

మును బ్రింగిన దవాగ్ని ♦ నన వచ్చెనా నురోం
గణమునఁ గౌస్తుభ ♦ మణి వెలుంగ
నలిక పత్రాంత్యద్వ ♦ య లిఖితశ్రీల క్రిం
దటి పూలన శ్రుతీకుం ♦ డలము లమరఁ
గీ. జల్లచూపుల కాంతా మ♦తల్లి నాకు
తల్లి యలమేలుమంగ కై ♦ దండఁ గొనుచు
బన్నగ నగాధ్యుఁ డేనింత ♦ కన్నమోళ్ళ
తరినిఁ గలలోన నెదుటఁ బ్ర ♦ త్యక్షమయ్యె. 15

15. గల్లకావి = నీరుకావి, అంశుకంబు = వస్త్రము, విష్ణువు కృష్ణావతారమునఁ గాబుచిచ్చుమిగింగెను. నన = చిగురు, యిట పత్రి కాంత్యంబులందుకు వ్రాసిన శ్రీకారంబులు చెవులక్రిందనున్న పూలవరె గుండలంబు లుండెను.

క. పరిత్యక్షంబై నాపైఁ
బ్రత్యక్షర హృద్యగద్య ♦ పద్య సముద్య
త్కృత్యా క్షయ రచనాఖ్యా
ప్రత్యక్షమ ఫణితిఁ బైఁ గొ ♦ పారస మొల్కెన్. 16

16. ఆఖ్య, అపరిమితి, అక్షమ, ఫణితిన్ = మేఘముయొక్క అసమానమును, కపింపరానిదియు నైన ధ్వనితో.

సీ. గుణధన్యు గౌండిన్య ♦ గోత్రు నాపస్తంబ
సూత్రుని వెలనాటి ♦ గోత్రచరితుఁ
గాకమానీమహా ♦ గ్రామాబ్జ మిత్రుఁ బె
న్నేకుల వార్ధితా ♦ రా కళత్రు

సరస విద్వత్కవి ♦ సార్వభౌముని రామ
బుధ సంభవునకుఁ బ్ర ♦ బోధ సుధికిఁ
బౌత్రుని పినరామ ♦ భద్రాగ్ర జన్ముడై
నట్టి శ్రీరామ లిం ♦ గాఖ్యుఁ డిచ్చు
గీ. మాంబికకుఁ బుత్త్రి సూర్య నా ♦ రాయణ ద్వ
యైక సహజన్ము నుభయ భా ♦ షా కవిత్వ
తత్త్వనిధి నన్ను మూర్తి వి ♦ ద్వత్కవీంద్రు
హర్షమునఁజూచి యిట్లని ♦ యానతిచ్చె 17

17. కాకమాని గ్రామమున ప్రఖ్యాతుడగు మూర్తికవి వంశ వర్ణనము.

గీ. అనఘమణి కాకమాని రా ♦ మాహ్వయుండు
నీకు ముత్తాత యుభయ భా ♦ షాకవిత్వ
తత్త్వనిధి ప్రబోధుండు పి ♦ తామహుఁడిఁక
నీవు కవిపట్టభద్రుండ ♦ వెవ్వరీడు. 18.

18. అనఘమణి = నిర్దోషులలో శ్రేష్ఠుడు.

క. కృతిలోఁ బ్రతిపద్యము
త్కృతి గలుగఁగఁ బలుకనేర్చు ♦ కృతినీవు మహా
కృతి మాకొనరుచు భాషా
కృతి భారవి కాకమాని ♦ శ్రీమూర్తికవీ ! 19.

19. కృతి = కవిత్వంబు నొనర్చుట, విద్వాంసుఁడు, అంకిత మిచ్చుట. భాషాకృతి = వాగ్దేవతా స్వరూపుఁడా, భారవి- కాంతికి సూర్యుఁడా.

క. అనినం బరమానందం
బనువొందఁగ శ్రీనిధాన ♦ మబ్బె నటంచుం
గను దెఱచి యితరులకు బ్రొ
క్కను వెఱచి మురారి చరణ ♦ ఘటితాత్ముఁడనై. 20

20. అనిన ......శ్రీనిధానము = ఐశ్వర్యపుఁబాఁతు = శ్రీనివాసమైనవాఁడు వేంకటేశ్వరుఁడు.

క. ప్రతిపద్యప్రతివాక్యో
న్నతికావ్యము రాజవాహన ♦ విజయమఁట యీ
కృతికిం బతి శేషాచల
పతియఁట నేఁడింతకంటె ♦ భాగ్యముగలదే. 21

21. ప్రతిపద్యప్రతి వాక్యోన్నతి = ప్రతిపద్యమునందును బ్రతివాక్యమునందును ఔన్నత్యముగలది = ఇది కావ్యవిశేషణము.

శా. వ్యాళస్వాంతు లశాంతు లజ్ఞసతతై
కాంతుల్ మహాచేటికా
శ్రీలోపద్రవ నవ్య పత్రికులు భూ
రి ప్రాజ్ఞ విజ్ఞాపనా
వేళాకల్పిత రక్తవక్త్రులు కళా
విజ్ఞాన నిర్భాగ్యు లీ
కాళత్ప్రాంతల నేతలం బొగడుటల్
కష్టంబు లరారికిన్. 22

22. వ్యాళస్వాంతులు = వ్యాళము = వ్యాఘ్రము దాని మనస్సువంటి మనస్సుగలవారు = ఇందువలనఁబైకి గోవువలెనుండి

ఫణివలె హానిచేయువారనుట. మఱియొకటి = వ్యాళమనఁగా సర్పము దానివలె కుటిలవర్తనగల వారనియుఁజెప్పఁదగు, ఇది కాలక్ష్మాతల నేతలకు విశేషణము. క్ష్మాతలనేతలు - రాజులు - నేత్రశబ్దమునకు నేతృలు. నేతలు అనిరూపద్వయము - అజ్ఞులు = తెలియనివారు = (అపండితులు) వారితో సతతైకాంతులు = ఎడతెగని రహస్యాలోచన గలవారు మహా...శులు. గొప్పలైనట్టియు, చేటికానీతములై యైశ్వర్యముల నపహరించునవియైన యుపద్రవములు గలవియునైన కొత్తజాబులు గలవారు.

క. అవనీశ పిశాచస్తుతిఁ
దవులుటగా దెవ్వియిష్ట ♦ దైవమటంచున్
వివరించి "నదైవం కే
శవాత్పర" మ్మను వచనము ♦ సత్యంబగుటన్. 23

23. అవనీశ...పిశాచములు - వ్యు. పిశితమును భక్షించునవి. ఇది పృషోదరాదులలోనిది. "నదైవం కేశవాత్పరం" - కేశవునికంటె నన్యంబగు దైవము లేదు. ఈ వచనము మును లోకప్పుడు వ్యాసునిఁగూర్చి ఒకచోట విష్ణువని మఱియొకచోట బ్రహ్మయని యింకొకచోట శక్తియని వేరొకచోట శివుఁడని, యిట్లు నానావిధముల వచింతువు గాన నీమాటనమ్మ వీలులేదనియు నీవు ప్రమాణముమీఁదఁ బలికినంగాని యంతేమి నమ్మఁ జాలమనియనఁగా వ్యాసుఁడప్పుడాలాగుననే ప్రమాణము చేసి చెప్పెదనని వారిందోడుకొని కాశీవిశ్వేశ్వరస్వామివారి యెదుటికివచ్చి రెండుభుజములుమీఁదికెత్తి పైనవ్రాసిన వచనమును సత్యమని వచించెను.

సీ. ఏదేవు కనుదోయి ♦ హిమధామ సోదరీ
కుటికా కవాటంబు ♦ కుంచెకోల
యేదేవు చరణాబ్జ ♦ మిందిరాపుత్త్రికా
కాకోదరాంగ ♦ దకూకుదంబు

ఏదేవు చేకత్తి ♦ ఋభురాజపౌత్త్రు భా
మకుఁ జల్లచేతుల ♦ మాంత్రసాని
యేదేవు నాభి పూ ♦ విగురు జేజేబువ్వ
క్రొవ్వదఁగలయయ్య ♦ కవ్వగారు
గీ. సేవ కేదేవుఁడొందె న ♦ ర్చావతార
మట్టి శ్రీవేంకటాచలా ♦ ధ్యక్షునకును
బరమమూర్తికి మామక ♦ భవ్యకావ్య
కన్య కళ్యాణమొనరింతు ♦ గౌరవమున. 24

24. ఏదేవు... విష్ణునేత్రద్వయము చంద్రసూర్యులగుటచే లక్ష్మీకుటీరపుఁదలుపునకుఁ గుంచెకోలగఁజెప్పఁబడె. లక్ష్మీకుటీరము ఇయ్యది విష్ణుదృష్టిప్రసరణముచే ముకుళించుచు వికసించుచు నుండుననుట. కొందఱు మురారికవి మురారి దృష్టిప్రసరణచేఁ దన్నాభికమలము దృష్టిప్రసరణ సమకాల వ్యాప్తిం జేసి ముకుళన వికసన వ్యాపారాశ్రయంబగుటచేఁ దానికి గంబుసన్నిభత్వము సంపాదించెను. గానఁతత్కుటీర కవాట మొరవాకిలిగ నుండుననియుఁ గుంచెకోలతో నిమిత్తములేదనియు మఱి కొందఱు కుడికన్ను మూసి యెడమకంటను నెడమకన్నుమూసి కుడికంటను జూచుచుండుం గానఁ గుంచెకోల యనగత్యము కాదనియుఁ జెప్పుచుండిరి. విష్ణువు విశ్వరూపుఁడుగాన విశ్వప్రత్యక్షప్రమాణముబట్టి భద్రసూర్యగతి కాలభేదముచేఁ బద్మము ముకుళించుటయు, వికసించుటయుఁ గలుగుచున్నది గావునఁ గుంచెకోల యనుట యవసరమనియే నా యభిప్రాయము. విష్ణుపదమున గంగపుట్టినదనియు దానికి శివుఁడు మగఁడనియు నుండు గాథనుబట్టి విష్ణుపదాబ్జము శివునకు సాలంకృతకన్యాదాతగా నభివర్ణించినాడు. కూకుదము = సాలంకృతకన్యాదాత. ఇందిరాపుత్త్రిక = గంగ. ఇంద్రున కర్జునుఁడు పుత్త్రుఁడనియుంటచే నభిమన్యుఁడు పౌత్త్రుఁడు వానిభార్య యుత్తర; ఈమెగర్భిణిగనుండుతఱి యశ్వత్థామ ప్రయోగించిన పాండవనిర్మూలనాస్త్రము తద్గర్భస్థుఁడయిన శిశువును వేధించు

ముండఁగా విష్ణువు కాపాడెను. అందుచే నాయన చేకత్తి చల్లచేతుల మంత్రిసాని. విష్ణు నాభికమలంబున బ్రహ్మయు బ్రహ్మలలాటంబున రుద్రుఁడును పుట్టినందున సదిశివున కవ్వగారు. జేజేబువ్వ క్రొవ్వద గలయయ్య = చంద్రుఁడు జుట్టునగల దేవుఁడు (శివుఁడు)

ఉ. ఈక్షితియున్న సత్కవు ల
నేకులు హా కవితా లతాంగులన్
లక్షలొసంగియున్కి యధు
నాతన కావ్య వధూటి వెంకటా
ధ్యక్షుఁడు పాటిసేయఁడు గ
దా! యన నేటికి నెట్టినాఃకిం
బఃక్షము పిన్న భార్యపంయిఁ
బాయక యుండుట యొంత యొంతయున్ 25

25. అధునాతన = ఇప్పటి.

ఉ. చెప్పిన పద్యమెల్లఁ జెవిఁ
జేర్చివిను న్వినఁడొంకు గల్గినం
దప్పులు గిప్పులెన్నఁ డొంక
నాఁడును నాఁడును నేఁడు వేడుచో
నప్పన నెట్టిపో డఁడగి
నన్ని వరాలిడుఁ గొండమీఁది తి
మ్మప్పని వంటి కావ్యపతి
యబ్బుట యబ్బుర మిబ్బుధాళికిన్. 26

26. డొంకు = సంశయము. నెట్టిపోవు = తోసికొనిపోవు. తిమ్మప్ప = తిమ్మ, అప్ప = అందమయిన యయ్య.

చ. పలికిన పల్కులెల్లఁ బరి
పాకము దప్పఁగ ఖండ శర్కరల్
ఫలములు జున్ను లుక్కెరలు
పక్వము లింక మనోహరంబులే
దలఁచిన పద్యమంతయు సు
ధారసమానఁట వెంకటాద్రిరా
ణ్ణిలయుని కింకిటుం గృతి ఘ
టింపక మానుట మాకు నేటికిన్. 27

27. పరిపాకము = అంతటపక్వమగుట.

వ. అట్టి చుట్టుకైదువ జగజెట్టికి విడిపట్టయిన పెట్టె
బెట్టు దిట్ట గట్టు కట్టుమట్టు దిట్టతనం బెట్టిదసిన.

28. చుట్టుకైదువ జగజెట్టి = చక్రాయుధంబుగల మహా
శూరుఁడు. పెట్టెబెట్టు దిట్టగట్టు = శేషాద్రి. కట్టుమట్టు = కడుదృఢ
మయిన.

సీ. శ్రీఖండ నగ పటీ ♦ రాఖండసౌరభ
వ్రజడాయి యేగట్టు ♦ వంటచెఱకు
నాసత్య సుఖవర్తి ♦ నాసత్య భైషజ్య
జీవాతు వేగట్టు ♦ చెమచెట్టు
రమణీయతర శచీ ♦ రమణీ రమణమణి
కుట్టాక మేగట్టు ♦ చెట్టుఱాయి
ధూర్జటి స్ఫుటజటాం ♦ తర్జటీవాటి. సిం
ధు స్పర్ధి యేగట్టు ♦ దొనల నీరు

సీ. వ్యాస వాల్మీక శాండిల్య ♦ వాలఖిల్య
కౌశికుల కెల్ల మంత్రోప ♦ దేశకర్త
లరయ నేశైలమున నుంకు ♦ లనగ దనరు
నట్టి వేంకటగిరికొని ♦ యాడ దగదె. 29

29. శ్రీఖండ నగ పటీ రాఖండ సౌరభ వ్రజము = మలయాద్రి యందలి చందనంబునకుఁ బూర్ణమయిన పరిమళ సమూహము. నాసత్య... జీవాతువు = దేవవైద్యులయొక్క సుఖప్రవర్తనచే యథార్థమయిన వైద్యమునకు జీవనౌషధము. రమ.. కుట్టాకను = మిక్కిలి మనోహరమయినట్టియు శచీకాంతాప్రియుఁడగు నింద్రుని కంటికి ఆనగా నిందునీలవలె నల్లనయిన మణులకు భేదకములు. ధూర్జటి... పద్ధి = శివుని స్ఫుటమగు జడలలోని జడలపంక్తియందున్న [illegible] పద్ధచే యునది. ఉంచలు = ఊనుకులు (ఊసికిపట్లు)

ఉ. సంకలి తాంబు తామరస
సాను గభీర కుమార దారికా
భ్రంకష నిష్క శంక ఝర
పాప వినాశన తీర్థసేవనా
ద్యంకరణాత్మ భూభువన
యావత కల్ప రసాల కేళి డో
లాంకట సద్విశంకటత
రైలము వేంకటశైలమొప్పగున్. 30

30. సంకలిత... దండాన్వయము. ఒప్పినయుదకమును బద్మములును గలదియు, చరియలయందలి లోతయిన చిన్న దోనలనుండి వెలువడి యాకసమునొరసెడు తేటయయిన ప్రవాహములుగలదియు, పాపమును బోగొట్టునదియునైన, పుణ్యస్థలములను సేవించుటచే సంపన్న

ారాంద్రఁగా జేయఁబడిన నక్షత్రలోకస్త్రీ సంఘముచేఁ గల్పింపఁబడిన చెట్లయందలి తూఁగుటుయ్యేలలయొక్క గుసగుసలై యొప్పుచుండెను కడుదాపునను యేలకు తీగెలు గలది. ఇది వేంకటశైలమునకు విశేషణము.

సీ. ఏచెట్టు చూచిన ♦ హిత గంధ చందనా
బేరాలుగనుఁగొన్న ♦ నింద్రమణులె
యేజంతు వీక్షింప ♦ మృగనాభి మృగరాజ
మేదొనఁగన్న గం ♦ గోదకంబె
యేతీర్థ మరసిన ♦ వృజిన ద్రుమ కుఠార
మేచటియను గన ♦ హీరమ ను మె
యేమండపముఁజూడ ♦ వామాచలోపమం
బెబుసి దర్శింప ♦ భృగు నిభుండె
గీ. భోగములకండ యలవేల్పు ♦ బువ్వ దండ
పతితులకుబొండ పేదల ♦ పైఁడికుండ
తమము రేయెండ విబుధామృ ♦ తంపుటుండ
కొండమాత్రంబె తిమ్మప్పఁ ♦ డుండుకొండ. 31

31. ఏచెట్టు ... భోగములకండ = భోగముల కాస్పదము. అలవేల్పుబువ్వ దండ = చంద్రునకు సమీపము. పతితులకుబొండ = పాపాత్ములకు సంకెల. పేదలపైడికుండ = బీదలకు బంగారుతోనింపిన కడవ. తమము రేయెండ = అజ్ఞానమనెడి చీకటికి వెన్నెల. ఇటఁ దమము శ్లిష్టరూపకము. విబుధామృతంపుటుండ = పండితుల కమృత ఘుటిక. తిమ్మప్పఁడు=అందమయిన దేవుఁడు.

సీ. తన పైడిగోపురం ♦ బనుదిన స్సేవార్థి
గడికి సుమేరు శం ♦ కాస్పదంబు

తన బలిపీఠ మా ♦ ర్ద్రి దుకూల పతితాంధ
బధిర వంధ్యా పంగు ♦ పరివృతంబు
తన మహానసము నూ ♦ తన ఘృతాత్తాలంబ
సౌరభ్యవాసి తా ♦ ళావలయము
తన గర్భగృహము చం ♦ దన చంద్ర సాంకవ
కుంకుమ మృగనాభి ♦ పంకిలంబు
గీ. గాన నేదేవళంబువేం ♦ కట నగమున
వెలయఁ గనుపట్టునట్టి కో ♦ వెల వసించు
దేవుఁ డలమేలుమంగా ప ♦ నోవిభుండు
దొలఁచు జన్మాంతరానంత ♦ దుష్కృతములు. 32

32. చంద్రి=కర్పూరము. సాంకవము = పునుఁగు.

క. అప్పప్ప చూడవలదా
యప్పని కోవెల పటీర ♦ హైమ జలంబుల్
కప్పురము పునుఁగు మృగమద
మెప్పట్టున తావిగల్గు ♦ భృగు దివసమునన్. 33

33. అప్పప్ప=ఆశ్చర్యవాచకము. భృగుదివసము = శుక్రవారము

సీ. జన్మజన్మార్జిత ♦ చటుల పంకంబు గో
రాడఁ డేవృషభాచ ♦ లాగ్రవాసి
పక్షంబున దరిద్ర ♦ భావాహి ద్రుంపఁడే,
గరుడ వసుంధరా ♦ ధర విహారి
యౌషధాసాధ్య వా ♦ తాది రోగంబులఁ
దూలింపఁడే శేష ♦ శైలభర్త

భూతాది శంకా ని ♦ రాతంక గహనంబు,
హరియింపఁడే వేంక ♦ టాద్రి నాథుఁ
గీ. డమృతనిధిఁ జూపఁడే యంజ ♦ నాగ విభుఁడు
భద్రమూర్తి యమృతహారి ♦ భవ్యకీర్తి
చక్రి శుచినామధేయుండు ♦ జడ మరీచి
కంకణముగట్టినాఁడు ర ♦ క్షణము కొఱకు. 34

34. తిరుమలకొండకుఁ బర్యాయములు, వృషభాచలము, గరుడాచలము, శేషాచలము, వేంకటాచలము, అంజనాచలము. ఈయైదింటికి నైదుశక్తులుఁ గలవు. అవేవన, వృషభమునకుఁ బంకంబుగోరాడుట, గరుడునకుఁ ద్రుంచుట, శేషునకు వాతాదిరోగంబులఁహరించుట, వేంకటునకు భూతప్రేతాది భయ నివారకత్వము, అంజనమునకు నిధులఁగనుపఱచుట. పంకంబు=దోషంబులనెడు బురద. శ్లిష్టరూపకము, వాతము=గాలియను వాతరోగము, శ్లిష్టరూపకము. అమృతనిధి = మోక్షమనెడు నిక్షేపము, భద్రమూర్తి = మంగళస్వరూపుడు. వృషభరూపుడు = త్రిపురసంహార కాలంబున భూరథంబు దించుకొని పోవుచుండ వృషభమయి మోచెనని యుంగలదు. అమృతహారి = గరుడస్వరూప బోధకము. భవ్యకీర్తి = అసాధ్య వాతాది రోగహరణ జన్యమయిన యశస్సు కలవాడని. చక్రి=శుచినామధేయుఁడు. ఇదిభూతాది శంకాగహనచ్ఛేదన దహనసూచక విశేషణము. జడమరీచి= ఇది అంజనాభి వ్యంజకము.

సీ. అలుగునోయనక క ♦ ట్టానియొంట్లడియోఁగాఁ
జేరెఁడు బియ్యాల ♦ జియ్యచెలియ
సమయునోయనక కాం ♦ చనశాటిఁగట్టఁగాఁ
దోమని పళ్ళెల ♦ దొర లతాంగి
ధనమెంత దలుగునో ♦ యనఁడింత వెచ్చమా
వడ్డికాసుల వెర ♦ వడికిఁ గలికి

కానుక సొమ్ములోఁ ♦ గలఁ డన్నిఁట శిఖిలో
యామట మోటు మ్రొక్కు ♦ లయ్యయబల
గీ. యనుచు నగి మ్రొక్కుదురు వేంక ♦ టాధినాథు
నక్కడికి నల్లుహారిదము ♦ యన్నుమగని
చక్రికుధరోత్తమము నడు ♦ చక్కికెక్కి
చక్క ముక్కోటి కరుదెంచు ♦ సౌరసతులు. 35

35. కట్టాణి మొంట్లు = మౌక్తిక విశేషములతోఁ గట్టినచౌకట్లు. చెర... జిహ్వ- ఆదిభిక్షువు (శివుఁడు) పార్వతి హిమవత్పుత్రి గాన నా తండు రత్నపుగనియని యెఱుఁగునది. తోమనిపళ్లేలదొర = అగ్నిహోత్రుఁడు. అనగా స్రుక్స్రువాజ్య శరావములు (అగ్నికార్య పరికరములు) అవిదారు వృద్ధికారంబులగుటచేఁ దోమఁబడవు. అగ్నిహుతుఁడుగాన సువర్ణ శాట్యోత్పాదకుఁడని భావము. వీని లతాంగి = స్వాహాదేవి. ఇందయనును = పుచ్చుకొమ్మనును. వడ్డికాసులుగొనువాఁడు = కుబేరుఁడు. ధనపతిగనుక ఋణప్రదాతయై వడ్డి తీసుకొనునని భావము కుబేరభార్య చిత్రరేఖ. కానుకసొమ్ము లోఁగలఁడు = కానుకలుగా వచ్చు పదార్థములు లోపలఁ గలిగి యున్నాఁడు. అవిబహిః ప్రకాశములుగాక యుండెను. అన్నిట మ్రొక్కులయ్య యబల = సూర్యభార్యయగు ఛాయాపిదేసిగయందా మోదద్రవ్యముంచుచుండెనని భావము పుష్పములకు సూర్యుడధిదేవతయని తెలియవలెను. చక్రికుధరోత్తమము శేషాచలము.

సీ. ప్రజలఁ గానని వాని ♦ పాయసంబను సుద్ది
తునుమవా దృష్టియం ♦ ధునకు నిచ్చి
గొడ్రాలె యుంగునే ♦ బిడ్డకుట్టనుట మా
న్పింపవా వంధ్యకు ♦ నిసువొసంగి
తూలింపవా యెద్దుఁ ♦ ద్రోచిన పిచ్చుగుం
టను పల్కు పరువు పం ♦ గునకు నొసఁగి

పాపవా చెవిటికిఁ ♦ బట్టిన సంకను
నానుడి బధిరు వి ♦ నంగఁజేసి
గీ. యనుచుఁ జను వేంకటాచలా ♦ ధ్యక్షు జలరు
హాక్షు లక్ష్మీవిశుద్ధ శు ♦ ద్ధాంత వక్షు
బ్రహ్మతిరునాళ్ళ కరుదెంచి ♦ ఫలముఁ గాంచి
కటక కళ్యాణ ఢిల్లీ ని ♦ కట జనంబు. 36

36. ఈ పద్యమందు నాల్గుపాదములలో లోకోక్తులు చెప్పఁబడ్డవి. ఏవిషయమును బట్టియనగా వేంకటేశ్వరుఁడు గ్రుడ్డివాండ్రకుఁ గనులు, బిడ్డలులేని స్త్రీలకు బిడ్డలను, కుంటివానికిఁ బరువెత్తుశక్తి, బధిరునకు వినుశక్తి కల్గఁజేయుననుట. ఇంతియేకాదు ఎవ్వరేకోరికలు గోరి ముడుపులుఁగట్టినను వారికార్యసిద్ధులు చేయుచున్నాఁడని తెలియవలయు.

సీ. ఎటువంటిదో చూడ ♦ మెట మంచిగందంబు
జిడ్డించుఁ గౌఁగిటఁ ♦ జేర్చి చేర్చి
కనమెన్నఁ డిదిగదా ♦ యనుచుఁ గన్నులఁ గది
యఁగ బారిజాతంబు ♦ నత్తి యత్తి
తలఁపు కెంపిటువంటి ♦ దా యంచుఁ దుఱుమునఁ
గొనఁ జుట్టునను మేనఁ ♦ గూర్చి కూర్చి
వినువాఁక యిదిగదా ♦ యనుచు నాకాశ గం
గా వారి నంగముల్ ♦ గడిగి కడిగి
గీ. శేషగిరిఁ జేరి యారామ ♦ సీమఁ గోరి
చైత్యకృత్యంబు నిత్యంబు ♦ సల్పు వేంక
టేశ వైశాఖ తీర్థ ని ♦ రీక్ష కరుగు
దెంచు నాసేతు కాశి తై ♦ ర్థిక జనంబు. 37

37. ఎటువంటివో. తలఁపు కెంపు = చింతామణి. విసువాఁక= ఆకాశప్రవాహము. ఆసేతుకాశి = సేతువు మొదలుకొని కాశిపర్యంతము. తైర్థికులు = తీర్థయాత్రచేయువారు.

సీ. కొడుకు మన్మథుఁ డాఁడుఁ ♦ బడుచు భాగీరథి
యిల్లాలు భూకాంత ♦ యిల్లు కొండ
యన్న దా బలభద్రుఁ ♦ డగ్రసూనుఁడు బ్రహ్మ
కోడలు శారద ♦ కొలములోన
మఱఁది కల్వలఱేఁడు ♦ మామ సముద్రుండు
మఱియును రెండవ ♦ మామ భోజుఁ
డలరు పేరెద సొమ్ము ♦ వెలలేని మాణిక్య
మచ్ఛబంగారు పై ♦ పచ్చడంబు
గీ. నన్న వెచ్చంబు ముక్కంటి ♦ కెన్న నరిది
జగము లీరేడు గర్భవా ♦ సమున నిముడు
సిరి యొడయుఁ డెంత సంసారి ♦ శేష శైల
వల్లభుని వంటి దాత దై ♦ వంబు గలఁడె. 38

38. కొడుకుమన్మథుఁడు = ఈపద్యమునందు వెంకటేశ్వరుని పుత్త్రకళత్ర మిత్రాది సమృద్ధి వివరింపఁబడుచున్నది. శారద=సరస్వతి= శరదృతువునందుఁబూజింపఁబడునది. పేరెద = విశాలవక్షము. అచ్ఛ = స్వచ్ఛమైన. అన్నవెచ్చము = భిక్షాప్రదానము. (మాధుకరము) ఈరేడు = చతుర్దశ.(ఇఱుఏడు) పదునాలుగు

షష్ఠ్యంతములు.

క. ఏవం విధ గుణ నిధికిన్
భావ న్నిధనాశ ధామ ♦ ధామ దధీయో
దేవానాంప్రియ దానవ
భావానా ద్వ్యప్రమోద ♦ పాధో నిధికిన్. 39

39. వివిధ...ధావన్నిధికిన్. ధావన్నిధనాశ=పోవుచున్న మరణాశగలవారును. అనఁగా ప్రాణాశగలవారును. ధామధామ=తేజోనిధియగు సూర్యునకు, దవీయః=దూరస్థులును. అనఁగా యుద్ధభీరువులకు సూర్యుఁడు దూరమైయుండువరకు శ్లో॥ ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే సూర్యమండలభేదినౌ । పరివ్రాడ్యోగయుక్తశ్చ రణేచాభిముఖోహతః॥ యనియున్నది. దేవానాంప్రియ=మూర్ఖులును (అయిన) దానవ=రాక్షసులకు. అనాది=క్రొత్తయగు. అప్రమోదపాథోనిధికిన్ = దుఃఖవార్ధియైనవానికిన్.

క. "శరణాగతరక్షామణి"
బిరుదాంగద వామ పాద ♦ బిసరుహ నఖ రో
త్కర చంద్రాతప లహరి
స్మరణా హత సాధు హృదయ ♦ సంతాపనకున్. 40

40. శరణా...సంతాపనకున్=దండాన్వయము. శరణాగత రక్షామణియనెడు బిరుదుగలిగిన కడియముగల తమ్మివంటి యెడమ కాలి గోళ్లవరుసయనెడు వెన్నెలవెల్లువను స్మరించుటచే బాగుగాఁగొట్టఁబడిన సాధుజనుల సంతాపముగలవానికి.

క. అం గామిత శృంగార త
రం గాంచిత విజిత కోటి ♦ రతిపతి కలమే
ల్మం గాళి కళింగావళి
భం గాకర వేణిలోల ♦ పాణి విభృతికిన్. 41

41 అంగ...పతికిన్ = అంగ=అవయవములయొక్క, అమిత మితములేని, శృంగారతరంగ = సొగసుల పరంపరలయొక్క అంచిత= ఒప్పిదముచే విజిత=జయింపఁబడ్డ, కోటిరతిపతికిన్ = అనేక మన్మథులు గలవానికి. అలమే...విభృతికిన్. అలమేల్మంగా = అలమేలుమంగా

దేవి యొక్క, అళి = తుమ్మెదలయు, కళింగావళి (శూకీటమ్ము
యనెడు నల్లపిట్టల వరుసలయు, భంగ = అపాయము. ఆకర = స్థాన
మైన అనఁగా వానిని గెల్చునట్టి నైల్యముగలదియని. ...అలము
మంగ జడకు విశేషణము. వేణి = జడయందు. లోల = ...
పాణివిహృతికిన్ = హస్తప్రచారము గలవానికి.

క. ధీమ ద్భవాంభోధి తరణికి
ధామతలత్తరణికి యవి ♦ తరణికి ...
గ్రామ గ్రాస గ్రావ
గ్రామ గ్రామణికి భరిత ♦ కౌస్తుభ మణికిన్. 42

42. ధీమ...తరణి = తెప్ప, ధామతలత్తరణికి = శుభము
లిచ్చువానికి. పవన గ్రామ గ్రాస గ్రావ గ్రామ గ్రామణికి =
6 పదములకు వరుసగా, వాయు సమూహమే గ్రాసముగా గలవాఁడు
(శేషుఁడు) తత్సంజ్ఞికమైన పర్వతమందలి గ్రామమునకు అధికారికి.

క. జటిజ ధూర్జటి భరణ విశం
కట మతికిం ద్రుటిత చటుల ♦ కర టీశ్వర సం
కట గతికిన్ మా తిరువేం
కటపతికిన్ దళిత దైత్య ♦ కంకట తతికిన్. 43

43. జటి...గతికిన్. జటిధూర్జటి = యోగీశ్వరులను. భరణ
రక్షించుటయందు, విశంకటమతికి-సమీపమగు బుద్ధిగలవానికి, త్రుటి...
గతికిన్, త్రుటిత = ఖండించినట్టియు, చటుల = తీవ్రములైనట్టి. కరటీ
శ్వర సంకట గతికిన్ = గజేంద్రుని బాధావస్థలుగల వానికిన్. అనఁగా
మకరిని జంపి కరిని రక్షించెననుట. దళి...తికిన్ = దళిత = ఛేదింపఁబడ్డ
దైత్యకంకట = రాక్షసుల కవచములయొక్క తతికిన్ = సమూహము
గలవానికి.

వ. అంకితంబుగా నాయొనర్పంబూనిన రాజవాహన విజయంబను ప్రబంధంబునం గథా నిబంధనం బెట్టి దనిన. 44

44. అంకితంబుగా = స్పష్టార్థము.

కథా ప్రారంభము.

క. మగ ధావని మృగ ధారిని
నగ ధాత సృజించినట్టి ♦ నరనాథులకున్
నగ రనందగుఁ గుసుమాహ్వయ
నగర మగార గత మేరు ♦ నగ రత్నంబై. 45

45. మగ...మగధావని = మగధదేశమందు. మృగధారిని= చంద్రుని. నగన్=నవ్వునట్లు. నగరనన్=రాజమందిర మనునట్లుగా. అగారగత=గృహమును బొందిన

క. ఆన్నగరము రిపు సింధూ
త్పన్నగరము, పన్నతాగ్ర ♦ పన్నగరము సం
పన్నగరము వెడవెన్నుని
యు న్నగరము మనుపు నవని ♦ ననిశం బగుటన్. 46

46. ఆన్నగరమురిపుసింధూత్పన్నగరము=శత్రువులకు హాలాహలము అనఁగా జయింపరాని దనుట. పన్నతాగ్రపన్నగరము=పత్=పాదమునకు తన విధేయుఁడగు అగ్రపన్నగ=శేషునియొక్క, రము = శోభ గలది. సంపన్నగరము = సంపదలకు నాశ్రయము. వెడలె...గరము. వెడవెన్నుని = మాయా విష్ణునియొక్క అన్న = భార్యయగులక్ష్మి యొక్క, అగరము = ఆగారమును అనగాపద్మమును, అనిశంబు= ఎల్ల

ష్యుడునుండునది, గాత్రులు లేనిది అనిభావము అనగా రత్నప్రభలచేనని తెలియవలయు.

క. పుటభేదన విప్రులు చా
క్పటిమను భుజగేంద్రుఁ గ్రిందు ♦ పఱుపు మ శ్రుత్యు
త్కట భావముఁ బ్రకటింపఁగ
జట చిక్కులగెల్చు నెంత ♦ సాత్యవత్రేయుఁన్. 47

47. పుట...క్రిందుపఱుచుట=ఓడించుట, అడుగునఁబడునట్లు చేయుట అని అర్థాంతరము. జటచిక్కు = వేదపఠనావృత్తియందలి సంశయము. జడలయందలి-చిక్కు అని అర్థాంతరము.

సీ. చదువుచో నలుదెస ♦ ల్వేదకని స్రష్టలు
పలుకుచో నడుగునఁ ♦ బడనిభోగి
వరు లిరుమూల ని ♦ ల్వని ద్విజరాజులు,
ధీసురాచార్యతఁ ♦ దేని గురులు
క్రమ మెక్కుడై యుగ్ర ♦ గతి లేనివసుమతు
లోఁగి మేర నజడులౌ ♦ నుదధి తతులు
సత్శ్లోకి మారువే ♦ షము లేని ధర్మలు
పటు ధృతి గండమే ♦ ర్పడని యచలు
గీ. లనఁగ జతురాస్యత నహీన ♦ తను గిశాని
ధిత్వమున విష్ణుపదస_క్తి ♦ స్థిరత నూర్మి
కోన్నసస్థితి భీమాగ్ర ♦ జన్మభావ
ధీరతల నొప్పుదురు ధరా ♦ దివిజు లచట. 48

48. ఇలుమూల = రెండు కోణములతో లేక రెండు వైపుల (ప్రాక్పశ్చిమభాగముల) ధీన్ = బుద్ధిచే, ఉగ్రగతి-శివుడుఅధిష్ఠించుట (త్రిపురహరణ

కాలమందని) అజనులు = జడభావము లేనివారు (జడము = జలము ఇట్టి లడల కభేదము) గండము = కొండపైనుండిభూకంపాదులచేదొర్లిన పెద్దరాతిగుండు అపాయమని అర్థాంతరము. గ్రస్తాదుల యందుండు స్వభావధర్మములైన నలుదెసలుచూచుట మొదలయినవానిచే వారి యందు లోపమారోపింపబడుచున్నది. న్యూనాభేదరూపకాలంకారము చతురాస్యత = చతుర వాగ్మిత్వము, చతుర్ముఖత్వము, అహీనత = అధికత్వము, శేషత్వము, కళానిధిత్వము, విద్యాయుత్వము, కళలకుస్థాన మగుట విష్ణుపదసక్తి = విష్ణుచరణసంయోగము, ఆకాశసంబంధము (బృహస్పతిపక్షమందు) స్థిరత = స్థైర్యము, చలింపమి(భూపక్షము) ఊర్మికోన్మనస్థితి-ఉంగరంబులు ఆనగాపవిత్రంబులయందు కోరిక యుండుట. తరంగంబులచేగర్వించియుండుట, భీమాగ్రజన్మ భావము-శివ బ్రాహ్మణత్వము, భీమునికిఅన్నయగుట ధీరత-విద్యత్వము, ధైర్యము.

క. రాజులయి వచ్చు నృపుల ప
రాజుల విదళింతు రతిర ♦ యంబున బలు వా
రాజుల నపరాజుల నయ
రాజుల దరమాని యచట ♦ రాజులఁ బొగడన్. 49

49. రా...రాజులు-పంక్తులు, పరాజులు - గొప్పయుద్ధము వారాజులు-వరుణులు, అపరాజులు-రెండవదశరథులు, నయరాజులు = నీతిచే ప్రకాశించువారు.

క. కెంగేల శైలమెత్తి ర
నంగ నగు సురంతరావ ♦ ణ రమాధిపుల
న్సొంగడము కరణి ధరణి భు
జాంగంబున నిలుపుదురు ధ ♦ రాధిప తపనుల్. 50

50. సంగడంబు = సక్తోలా. ఇది తరగతి రీతిగ నుండు గరడీ-సెవ విశేషము. ధరాధిప తపనుల్ = రాజశ్రేష్టులు.

క. కలనికి నర్హుఁడె రఘుకుల
తిలకునకు న్నేటి బంటు ♦ తెలిసె నటంచుం
దలఁచి రి భార్గవుఁ గినిసినఁ
గొలువునకుం దార్ప లేరొ ♦ కో పురిరాజుల్. 51

51. స్పష్టార్థము.

క. విశ్వమణి సంగ్రహణ శౌ
రి శ్వశురులు భోగ శౌచ ♦ రీతి తురాషా
డ్విశ్వాసరులగుదురు ని
త్యైశ్వర్య కుబేర విజయు ♦ లప్పురి వైశ్యుల్. 52

52. శౌరి శ్వశురులు=విష్ణుని మామలు అనగా సాగరులు.

క. శ్రీవర నిలయులు వసు విస
రావిత బాడబులు మింతు ♦ రచ్చటి బేరుల్
కావేరీ వల్లభులనఁ
గా వరేవారు సాటి ♦ గా రేరీతిన్. 53

53. శ్రీవరనిలయులు = లక్ష్మిచే గొప్పయిన గృహంబులు గలవారు. వసువిసరావిత బాడబులు = ధనసమృద్ధిచే పోషింపబడ్డ బ్రాహ్మణులు గలవారు. కావేరీవల్లభులు = సాగరులు. వేరు + ఏవారు సాటిగారు = స్పష్టము. రత్న గాంభీర్యంబులచే అని తెలియవలయును.

సీ. దినకరాత్మజ కల్గు ♦ దీర్చెఁ గాకబలుండు
వేరువిత్తుగఁ బైరు ♦ విత్తినాఁడె
తల నేరు మోచెఁగా ♦ కలికనేత్రుడు కాల్వ
నిగిడించి పొలము దు ♦ న్నించినాఁడె

రెండవ దుంతలే ♦ కుండఁగా కినసూతి
  రొంపిలో నుక్కుచా ♦ ల్నింపినాఁడె
పగ్గ మగ్గలికచే ♦ పట్టఁగా కప్పతి
  గట్టిగా నొక యేటఁ ♦ గట్టినాఁడె

గీ. నాఁడు నేఁడును దమకీడు ♦ లేఁడటంచు
గొడ్డలాడుదు రొండొరు ♦ లొడ్డు లేక
జెడ్డదుగ మోముదొర జెంకి ♦ బొడ్డుదమ్మి
దొడ్డవేలుపు టడుగీను ♦ బిడ్డలచట. 54

54. అలుగు = జలోత్థ్యాసంబు. వేరువిత్తుగ = మూలంబు నాటుఁటుల, దుంత = మహిషంబు, ఇనసూతి = కాలుఁడు. అప్పతి = వరుణుఁడు. గొడ్డలు = ప్రౌఢోక్తులు బిఱుసుమాటలు, ఒడ్డు = సామ్యంబు జెడ్డదుగ మోముదొర = బ్రహ్మయొక్క, జెంకి = ఉనికిపట్టయిన, బొడ్డు తమ్మి = నాభికమలముగల, దొడ్డవేలుపు = విష్ణుదేవునియొక్క = అడుగీనుబిడ్డలు = పాదజులు = శూద్రులు.

క. మాన్యబహువ్రీహియనం
ధన్య స్తవనంబు గన్నఁ ♦ దత్పరవరసా
జన్య చతుర్థాన్వయచయ
మన్యపదార్థప్రధాన ♦ మైయుండదహో! 55

55 మాన్యబహువ్రీహి = మన్నింపఁ దగ్గది బహువ్రీహి సమాసముగలది. ఇది శూద్రచయవిశేషణము. అన్యపదార్థప్రధానమయ్యుండదు = ఇతరుల ద్రవ్యంబు ముఖ్యంబుగాఁగలది అయ్యుండదు. బహువ్రీహిసమాసంబుగలది కాదనుట. ఇది శూద్రచయ విశేషణము. విరోధాభాసాలంకారము.

క. ఏరికి నెద్దులు తేకూ
రూరికి మోచుకొనితిరుగు ♦ నొకముసలియునే
డేరు గలిగి యొకయెద్దున
బోరు దిగంబరుఁడు సరియె ♦ పురి కాపులకున్. 56

56. ఏరికి = నాఁగటికి, ముసలి=వృద్ధుఁడు, బలరాముఁడు ఏఱు = శిరస్సునఁ గంగ.

సీ. ఎత్తుమాఁచని పూవు ♦ టెత్తింత యెత్తించి
కచ నఖ క్షతాం ♦ కంబుఁ జూచి
వెలయెంత యీమల్లి ♦ కల కని పలికించి
గుత్తంపుమోవి ప ♦ ల్లొత్తుఁగాంచి
కొమ్మ పైకమ్మ లీ ♦ కమ్మజాజుల కని
చూచుమిటారంపుఁ ♦ జూపు దెలిసి
యడిగిన పైఁడియీ ♦ ముడిపువ్వులకొసంగ
నగునని వే నగు ♦ మొగమెఱింగి
గీ. యొక్కఁడిడుచోట నలుగురు ♦ రొక్క మిడిన
విటులఁ దెలుపుచుఁ దావుల ♦ విరుల సరుల
గూర్చి యమ్మెదు రవ్వీటఁ ♦ గులుకు గుబ్బ
జవ్వనపురాండ్రు పువ్వుల ♦ పువ్వుఁబోండ్లు 57

57. ఎత్తుమా = పైకిబట్టుమా, పూవుటెత్తు = పూవంత పల్లొత్తు = దంతక్షతము, అడిగిన పైడి = అడిగినరొక్కము, ముడిపువ్వులు = వికసించని పువ్వులకు.

శా. కప్పుం గొప్పులచొప్పు గొప్పమెఱుఁగుం
గందోయిడా ల్తెనియల్

చిప్పిల్ కప్రప్పుఁ దావి మోవి యధరం
జింబెక్కు లేఁజెక్కు బా
గొప్పాళ్ గుప్పు పిఱుందుపెంపును విట
వ్యూహంబు జొక్కింపఁగా
నవ్వా! యప్పురిఁ జెప్ప నొప్పుదుగు రూ
పాజీవికా రత్నముల్. 58

58. అవ్వా=ప్రశంసార్థకము. రూపాజీవికారత్నములు = ఉత్తమవేశ్యలు.

సీ. ఔరౌర! మధురాధ ♦ రారుణ్యమేచాలుఁ
బల్లవ శ్రేణీ సం ♦ పద హరింప
మజ్జారె! వేణికా ♦ మైచక్యమే చాలు
నల భుజంగశ్రీల ♦ నపహరింప
భళిర! భుజాలతా ♦ విలసనంబే చాలు
గట్టిగా విటపాళి ♦ గట్టివైవ
నమ్మారె! వక్షోజ ♦ హారిభావమెచాలుఁ
గామునశ్రీఫలా ♦ క్రమణ సేయ
ననఁగఁ బొల్చుఁ దనపాటి ♦ యైన సాటి
యేటి బోటిగములలోన ♦ నూటి నాటి
నాటి కవ్వీటిలో వేశ ♦ వాటికా వ
ధూటికా కోటి గుణమణీ ♦ ఝూటపేటి. 59

59. అరుణ్యము=ఎఱుపు. పల్లవశ్రేణి = చిగుళ్ళసమూహము. విటసమూహమని అర్థాంతరము. ఔరౌ=మజ్జారె మొదలైనవి ప్రశంసార్థకములు. మైచక్యము=నలుపు. భుజంగశ్రీలు = కృష్ణసర్పశోభలు.

విటుల భాగ్యములని అర్థాంతరము. విటపాళి = వృక్షముల పంక్తియని అర్థాంతరము. హారిభావము = ఒప్పిదము. కామన శ్రీఫలా క్రమణ=సొగసైన మారేడు పండ్లను, అలుముట. (కాముకులయైశ్వర్య లాభము నలుముట), ఏటిబోటిగములలోన = ఎటువంటిస్త్రీలలోను, నూటి = నిదానము. వాటివాటికి = అప్పటికప్పటికి. వేశవాటికా = వేశ్యలవీధి. ఝూటు=సమూహము.

ఉ. రౌతు మనం బెఱింగి జల
 రాశి చివుక్కునదాటి హుంక్రియా
 జ్ఞాతత నాగు వాగె కుఱు
 సన్నఘటింపదు పాటి చుట్టుఁ గ
 ద్దాతలఁ బెట్టునో యనుభ
 యంబున శీక్షణవేళనుం గశా
 ఘాతము లేకయుండు తెలుఁ
 గంబడుఁ దత్పరి వాజిరాజికిన్. 06

60. వాగెకుఱుసన్న=కళ్లెమువలసిచిన్నిసన్న. ఘటింపదు=పడ యదు. పాటి=సమానాశ్వములు. చుట్టుగద్ద=చుట్టుపట్టుకలవు. ఆతలఁబె ట్టునో=కడగానిల్పునేమో. శీక్షణవేళను=గతివిద్యావేళనైనను. ఎఱుం గంబడు=తెలియంబడును.

సీ. చరణ విన్యాస బా ♦ ధుర శిరోభార దృ
  క్కర్ణుఁడు కంటికిఁ ♦ గలిక మసుగఁ
 గర్ణ చాలన పత ♦ త్కల్ప్రదు కుపితేంద్రు
  డపరాధి వని గాడ్పు ♦ నడ్డ పెట్ట
 రద దళ స్మేరూర్ధ ♦ రాజసావా ప్తాభ్ర
  తట నివారికి జట్టు ♦ ల్పటములందఁ
 గర మెత్తి చల్లు శీ ♦ కరపు వెల్లిని జుక్క
  లుడుప బింబం బెక్కు ♦ నుడుప శంకఁ

గీ. జటుల బృంహిత బధిరితా ♦ శాగజముల
కేల కడు పెద్ద విన్నప ♦ మిపుడు సేయ
నహిపతికిఁ దోఁడు కైయొంచు ♦ నవని నొడలఁ
గరము వహియించు నక్షోటి ♦ కరటి ఘటలు. 61

61. టీ॥ దృక్కర్ణుఁడు=శేషుఁడు, ఏనుగులపదవిన్యాసముచే భూమి డించుకొని పోవుచున్నందున శేషునికి శిరోభారము వచ్చి కంటికిఁ గలికమడుగుచుండెనని భావము. ఈ చరణమందుఁ బదవిన్యాసముప్రశంసింపఁబడె. ఏనుఁగు చెవులవలని వాయువుచే వృక్షములు విరిగిపడిపోవుచున్నందున నింద్రుఁడు గాలిని నేరగానిఁ గా నాటంకపఱుచుచున్నాఁడు. దంతఘట్టనలచే మేరువునుండిపడుచున్న ధూళీసమూహమువల్లఁ గలుషములైనగంగోదకములను జటులువడియఁగట్టుచున్నాఁడు. ఉడుప=నక్షత్రపతి, తెప్ప, గజకర్ణములు, దంతిఘట్టనలు, కరశీకరములు వర్ణింపబడె. ఈయేనుఁగులఘీంకారములకు దిగ్గజములకుఁ జెవుడుపట్టెను. శిరోభారముగల శేషుఁడు చెవిటియేనుఁగుల సహాయమునకై వానికిఁ బెద్దమొఱ్ఱలేల పెట్టవలె మేము లేమాయంచుఁ బట్టణగజములు తమదేహముపై భూమిని వహించుచున్నవి అనగాఁ బరాగము పైవేసికొనుచున్నవనుట.

సీ. ధర కుంకుమాంక కం ♦ ధరదాల్చికొన్న క
ట్టాణి పూసల కుత్తు ♦ కంటనంగ
గట్టు విల్తుఁడుఁ జడ ♦ చుట్టు చుట్టక నిల్పు
దైవ పద్యానట ♦ త్రటిని యనఁగఁ
బవనుతో వాదంబు ♦ పచరించి హాటకా
చలము చుట్టున నాటు ♦ చక్రి యనఁగ
సూర్యపుటంపు బ ♦ ల్లో దంటఁగట్టిన
పట్టణాభిధ యోధు ♦ దట్టి యనఁగ
గీ. దేవ పుర లక్ష్మి కురువింద ♦ కోపక్రిందఁ
దాల్చు కొండియ మొదటి పూ ♦ దండ యనఁగ

సూటిగల దెంపు కోటాని ♦ శుద్ధ సలిల
పరిఘ యొప్పారు నెప్పుడ ♦ ప్పుగ వరమున. 62

62. టీ॥ కట్టాణి = మౌక్తికవిశేషము, కుత్తుకంటు = స్త్రీలు మెడనుధరించు సుమంగళ్యలంకార విశేషము. దైవపద్యా=ఆకాశము, చక్రి = శేషుఁడు, శేషునకును వాయువునకును గలిగిన బలతారతమ్య వివాదలో వాయువు మేరుపర్వతము నెగరఁగొట్టుటకుఁ జేయుపరిశ్రమము నెరవేరకుండుటకు శేషుఁడు మేరువునుజుట్టవేసెనని గాథగలదు. ఇక్కడ బంగరుకోట మెరుపుగను నగర్త శేషుఁడుగను జెప్పంబడెను. సూర్యసంపుటమను పెద్దయోధు ప్రాకారమును స్పృశింపఁగా పట్టమనెడు యోధు కట్టిన కాసికోకయనునట్లు. సూటిగల = గుర్తుగలిగిన, కోటాని = కోటనానుకొని, పరిఘ = అగర్త.

క. ఆ వెల కడలి న్నగు పరి
ఘూ వారిధిఁ దత్పురంబుఁ ♦ గని చతురుండై
రావణపురి యూమిఁాదటఁ
గావించెనొ కాక విశ్వ ♦ కర్మకు నగునే. 63

63. వెలికడలి = పాలసముద్రము, అగునె = శక్యమా.

సీ. ఆపట్టణమున కీశ్వరుఁ
డై పాటిలు రాజహంసుఁ ♦ డతఁడు ప్రతాపా
టోపాహత కోపా నత
భూపాయత ధైర్య శౌర్య ♦ పుట భేదనుఁడై. 64

64. ప్రతా...నుఁడై = ప్రతాపాతిశయముచే గొట్టబడని కోపమునకు నసతులైన రాజులయొక్క విస్తారమగు ధైర్యశౌర్యపుటమును భేదించినవాఁడై పాటిలునని యన్వయము.

శా. ధాటీ ఘోట ఖురాగ్ర నిర్దళిత గో
త్రా ధూళికా గంధ మా

ర్ణాటో పాళి పరిస్ఫుర త్ప్రదిత స
ర్వాశా వధూటీ కుచా
ఘాటీ చ్ఛాచ్ఛద రాగ శాటిత సమా
ఖ్యా విక్రమ ప్రక్రమా
త్యాటీకా హిత రాజహంసుడగు నా
హా రాజహంసుం డిలన్. 65

65. దండాన్వయము. దండయాత్రయందు గుఱ్ఱముల డెక్కలకొనలచేఁ బిండిగఁగొట్టఁబడిన భూపరాగమనెడు బుక్కా పొడియొక్క యతిశయముయొక్క వరుసలచేఁ బ్రకాశించునట్టియు, ప్రసిద్ధములగు సకలదిశలనెడు స్త్రీలకును (వారి) కుచంబులపంక్తుల కును (వరుసగ) తెల్లచీరెగను, ఎఱ్ఱనిపైటగను, జేయఁబడిన కీర్తిప్రతాపముల ప్రచారముయొక్క ప్రకాశమునకు నిరోధములైన చంద్రసూర్యులు గలవాఁడు.

గీ. అబ్జదానత శుద్ధ ప ♦ క్షా ప్తి విమల
మానస స్థితి నడవడి ♦ మహితకీ ర్తి
పరిచయంబున నాత్మభూ ♦ భరణ శ క్తి
రాజహంస ప్రభావంబు ♦ రమణ గాంచు. 66

66. అబ్జదానత = చంద్రుని దాతృత్వమువంటి దాతృత్వము గలవాఁడనుట. పద్మములను ద్రుంచుట = ఈయర్థమందు భావార్థక తల్ ప్రత్యయము వ్యర్థమగుఁగాన నీపక్షమందును బహువ్రీహినే గ్రహింప దగు. శుద్ధపక్షాప్తి = నిర్దోష కక్ష్యాలంబనము, స్వచ్ఛమగు ఱెక్కలు గలుగుట. విమల మానస స్థితి. నిర్మలమనస్సు గలిగియుండుట - మానస సరస్సున నుండుట. కీర్తి - యశస్సు, బురద - ఆత్మభూభరణము-తనదేశము భరించుట. బ్రహ్మను మోయుట. రాజహంస ప్రభావము - రాజశ్రేష్ఠుని మహిమ, రాజహంసము=చంచు చరణము లెఱ్ఱగను దక్కిన శరీరము తెల్లగను నుండు హంస.

క. రసి కాంబుజ హంసుఁడు సా
హసిక వతంసుండు రాజ ♦ హంసుం డెపుడున్
వసుమతి యను సుదతీమణి
వసుమతిఁ గులకాంతగాఁగ ♦ వర్తిలుఁ గీర్తిన్. 67

67. వతంసుండు = అవతంసము = ఇట్లు వలగ్నము, అవల గ్నంబు మొ-

వ. ఇవ్విధంబున సౌగంధిక బాంధవ కులీన సింధురంబు, గంధసింధుర సైంధవ ప్రియంభావుక భావుక భూ మ్యంగనాభోగ ధురంధరుం డష్టైశ్వర్య శితి కందరుం డాభోగ పురందరుండు, జీమూత జాతంబునకుఁ జాత కంబునుంబోలెఁ దనూజాత జాతకంబునకు నెదురు చూచుచుండె నంత నొక్కనాఁడు. 68

68. సౌగంధికబాంధవ=చంద్రుఁడు. జీమూతము = మేఘము.

సీ. శూలిసంధ్యానాట్య ♦ కేళిమున్నాడఁ ద
న్నిన పదాంగద మన ♦ నినుఁడు గ్రుంకె
భ్రమర విభ్రమ రీతి ♦ నమరించు చెంగావి
కాసెనా సంధ్యా ప్ర ♦ కాశ మెసఁగె
శబ్దంబు గొనగొల్పు ♦ సజటా తటి న్వృద్ధ
జలకణంబుల న జు ♦ క్కలు చెలంగె
మృడుఁడు తాళఁగ లేక ♦ పుడమిపై నుమిసిన
గళ హాలాహలమన ♦ గడిసెఁ దమము

గీ. లీలమైఁ బాడ నటనకా ♦ నీల లోహి
తుండు నిజ భూతి రాణింప ♦ మండలమున

నుండునో నాఁగఁ దూరుపు ♦ కొండ దండ
పాంసు రాకృతిఁ బొడసూపెఁ ♦ బాండు కరుఁడు. 69

69. పదాంగదము = అందె. ఇనుఁడు = సూర్యుడు. శివుఁడు ప్రదోష తాండవ వేళ కాలుజాడించుచో నూడిపడ్డయందెయనునట్లు సూర్యుఁడు గ్రుంకెననుట. తేఁటి సుడివలె నమరించిన కాసె (నడుము దట్టి)యనునట్లు సఁజయొప్పె. శబ్దజలిగొన గొల్పాటుకై శివ జటా పటలిని ఘూర్ణిల్లెడు గంగనుండి పైకిలేచిన జలబిందువులనురీతిఁ జుక్కలు వెలిగెను. శివుఁడు గొంతున నుంచుకొనలేక యుమిసిన హాలాహలమను నట్లు చీకటి వ్యాపించెను. ప్రదోషతాండవవేళ శివుఁడు నిజైశ్వర్యమున రాణించునప్పుడు చంద్రుఁడు తన మండల మందుండుటకో యను నట్లు తూర్పుకొండపై నొప్పెను.

క. ఆ రాత్రి సముజ్వల మ
ణ్యారాత్రికరుఁ డగుచు నప్రి ♦ యకుఁడై క్రీడా
గారంబున శయనింపఁగ
గారవ ఖని యా తదీయ ♦ కలకంఠి కలన్. 70

70. మణ్యారాత్రికలు = రత్నహారతులు. తదీయకలకంఠి = రాజహంసునిభార్య.

సీ. లిబ్బుల జవరాలి ♦ యబ్బ నల్లునిఁజేసి
తవరెడు నడుగు కెం ♦ దమ్మివాఁడు
సిరి యిల్లు మేల్కనఁ ♦ జేసి జేజేలకు
వంటకంబిడు కన్ను ♦ దంటవాఁడు
నెలదాల్పు నేవళం ♦ బులకునై వేల్పు బోఁ
నమ్ము దెచ్చిన వారు ♦ వమ్మువాఁడు
గొంతి మూఁడవ పట్టి ♦ కోడలి నిండులే
కటిఁ గాచినట్టి చే ♦ కీర్తివాఁడు

గీ. కడలి బొడమిన నిగ్గు చొ ♦ క్కాఁపుగెంపు
రొమ్ముచాఁడు నెమలిపించె ♦ సొమ్మువాఁడు
క్రీడిచేడియ నడి విడ ♦ నాఁడు వాఁడు
కొండకూటువ పగవాని ♦ కూర్మిత్రోఁడు. 71

71 లిబ్బులజవరాలియబ్బ = సాగరుడు, వానిజామాతగాఁ జేసినపాదపద్మముగలవాఁడు. నెలదాల్పు, నేవళంబులు = శివునియాభరణంబులు, సర్పంబులు, వేల్పుబోనము=అమృతము, వారువము =గుఱ్ఱము అనగా గరుత్మంతుడు పూర్వము స్వర్గమునుండి యమృతము తెచ్చి వాసుక్యాదులకిచ్చి తనతల్లిని దాస్యమునుండి తప్పించెను. గొంతిమూఁడవపట్టి కోడలు=ఉత్తర. కొండకూటువ పగవాఁడు = ఇంద్రుడు.

సీ. వలకంటి యొండకై ♦ వనధిజాతకునై జ
యంతివట్టిన హొరాయ ♦ లటిగె యనఁగ
మస్తపంబోదర ♦ గ్రస్త తాపహరమై
కాంత భాస్వర పుష్ప ♦ వంతులనఁగ
హంస కాశ్రిత రాజ ♦ హంసంబున కొసంగు
లీలార్ధ మృనల మృ ♦ ణాల మనఁగ
చందన ద్రుమ మధ్య ♦ సక్తాహి విటపాళి
భాగభా గ్బహురత్న ♦ భోగమనఁగ

గీ. రొమ్ముపై మచ్చయరియుఁ జిం ♦ దమ్ము గదయు
నడుముచుట్టు వెన్నంటి ♦ కుడిభుజమున
వాలి చనుమొన నటియించు ♦ చేల పసిఁడి
చెరగు మెరుగార వచ్చి ల ♦ క్ష్మీధవుండు. 72

72 ఈ పద్యమున శ్రీవత్సము, చక్రశంఖములు, గద, స్వర్ణచేలము ఇవి వరుసగ వర్ణింపబడెను. వలకంటి యొండ = సూర్యతాపము, హొరాయలటిగె=ఒయారపుగొడుగు. మస్తపంబోదరులనఁగా

రాహుకేతువులు (వీరిని) గ్రస్త=గ్రసించిన, కత్త్యర్థక కర్తృప్రత్యయము తాపవారకులగునట్టియు, మనోహరులై ప్రకాశించునట్టియు, చంద్ర, సూర్యులు, చక్రశంఖములు తమోగ్రహములను మ్రింగునట్టి, తాపకరములు గానట్టి, సర్వదా ప్రకాశించునట్టి సూర్యచంద్రులనుట. పుష్పవంతులు=సూర్యచంద్రులు, గద తామరతూడుగ నభివర్ణింపబడెను. అందెపైనెక్కిన రాజహంసకు నిచ్చు తూటినిబోలి గదయుండెననుట. పసిడిచేలచెరగు, చందన=... ... భోగము=శ్రీగంధవృక్షము నడుమును జుట్టిన సర్పముయొక్క శాఖాపంక్తిభాగభాక్కగు బహురత్నయుక్తఫణమువలె నుండెను.

శా. ఛాయల్ దేరిన జాళువా మొసలివా
చౌకట్లు లే జెక్కులన్
సాయంకాల దినేంద్ర మండలము గుం
దన్ జేయ గాంగేయ కౌ
శేయం బాయతకాయ తోయదముపై
చిందుల్ గొనన్ రేవతీ
దాయాదుం డల రాజరాజముఖి చెం
తన్నిల్చి యంతన్ దయన్. 73

73. ఛాయల్......ట్లు, ఛాయల్ దేరిన = వన్నెమించిన, జాళువా=బంగారుతోఁ జేయఁబడిన, మొసలివా = మకర ముఖాకృతి గల, చౌకట్లు = కుండలములు, సాయంకాల, దినేంద్ర, మండలము= అస్తమయ సూర్యమండలమును, గాంగేయకౌశేయము = సువర్ణాంబరము, కాయతోయదము=దేహమనెడు మేఘము, రేవతీదాయాదుండు= బలరామునకు బాలివాఁడు, రాజరాజముఖి = రాజకాంత.

క. సంతానార్థిని యువతికి
సంతాన ఫలంబొసంగి ♦ సంతత జనతా
చింతా సంతాపహరణ
చింతామణి విష్ణు డసుర ♦ జిష్ణుం డరిగెన్. 74

74. సంతానార్థిని = సంతానమును కాంక్షించు, అసుర జిష్ణుండు = రాక్షసురులను జయించినవాడు.

గీ. అంత మాగధ వైతాళి ♦ కాంతిమంజు
లారవంబుల ♦ మేల్కని ♦ హరి వరంపుఁ
బెంపునఁ దదాస్యకళ హెచ్చి ♦ సొంపు మీఱు
ననుచు మును జారెనా నెల ♦ యపుడు క్రుంకె. 75

75. మాగధ......రవంబుల, మాగధ = భట్టువాండ్రయు, వైతాళిక = మేల్కొలుపులవాండ్రయు అతిమనోహరములయిన స్వరములచే. తదాస్యకళ = రాజభార్యయొక్క ముఖకళ. మునుజారెనాన్ముందుగ నేజారెనోయనునటుల. నెల=చంద్రుడు.

తా. విష్ణువరమహిమచే రాజపత్నిముఖకళ హెచ్చునని తలంచి చంద్రుడు దిగజారెనో యనునటుల నస్తమించెను.

గీ. చుక్కరాయల్లు దొర కేళి ♦ మక్కువలనఁ
జొక్కు వారును చుక్కనాఁ ♦ జుక్క వొడిచెఁ
దెల్ల దీపంబుగాఁ బ్రాక్స ♦ తీ ముఖంబు
తెల్లవారఁగఁ దూరుపు ♦ తెల్లవారె. 76

76. చుక్కరాయల్లు ... మక్కువలన = మోహములచేతనే, ఈచుక్కనా = నిరసింపఁగా

సీ. శ్రమ పరస్పర పరి ♦ రంభ జృంభణ సంభ్ర
మమున నిద్రించె దం ♦ పతి గణంబు
సంకేత తల నిశా ♦ తంకీతరతలాప్తిఁ
జనుదెంచె నిండ్లకు ♦ జార సమితి
గణికా శిరోమణి ♦ మణి తాబ్ధి దేలి వ
చ్చె ముసుంగెసఁగఁ బ్రతి ♦ ష్ఠిత జనంబు
తపనోదయ మిపనా ♦ లపనోద్ధతుల నిండ్లు
వెడలఁద్రోచె విటాళి ♦ వేశ్యమాత

గీ. సంభవించెఁ గచాకచీ ♦ సంగరంబు
చక్కఁగా వేఁగ దిక్కులఁ ♦ జాటనేఁడు
దండహతు లొదవెను వెల ♦ తలిరుబోండ్ల
తల్లులకుఁ దూర్పు తెలతెలల్ ♦ దాయు నపుడు. 77

77. శ్రమపరిశ్రమ...సంభ్రమమున = అలయికతోఁ గూడిన యన్యోన్యాలింగనాతిశయమువలని సంతోషముచే. సంకేత...ష్ఠిన్ = సంకేతస్థానములనుండి నిశాప్రతిబంధకాభావ స్థలముయొక్క ప్రాప్తిచే ప్రతిష్ఠితజనంబు = మర్యాదవంతులు. తపనోదయమిషన్ = సూర్యోదయపు నెపముచే. అలఘనోద్ధతులన్ = చురుకయిన మాటలతో. కచాకచీ సంగరంబు = జుట్లుజుట్లుపట్టుకొని చేయుపోరు. ఒకచోటునకే తటస్థించి వెలుపలికి వెడలింపఁబడ్డ విటులు పోట్లాడుచుండిరనుట. దండహతులు = కఱ్ఱదెబ్బలు.

ఉ. చల్లనితావి నెల్లెడలఁ
జల్లఁగఁ దెమ్మెర లెల్లఁ బెల్లుగా
హల్లకము ల్వినిద్రకము
లై పొరలం జలజాత జాలముల్
మొల్లమి నుల్లసిల్లఁదమ
ముం దమ ముందటి చోటు కేఁగఁగా
బల్లునఁ దెల్లవారె సుమ
భల్ల రణార్థుల గుండె ఝల్లనన్. 78

78. హల్లకములు = ఎఱ్ఱగలువలు. సుమభల్ల రణార్థులు=రత్యపేక్షకులు.

క. హరిదశ్వయాత్ర కమరే
శ్వర దిగ్గజ కుంభ పఙ్క్తి ♦ సమయ భటాగ్రే
సరుఁ డెత్తు కెంపు డాలన
నరుణపు డాలడరెఁ బ్రాచి ♦ నప్పటి వేళన్. 79

79. హరిదశ్వయాత్రకు = సూర్యునియాత్రకు. అమరే... త్తికన్ = ఐరావత కుంభస్థలిమీఁద అసమయభటాగ్రేసరుఁడు = కాలమునెడు భటశ్రేష్ఠుఁడు. కెంపుడాలు = ఎఱ్ఱని జెండా, అరుణఁపుడాలు = ఎఱ్ఱకాంతి

క. తమ్ములదారి కైరవ జా
తమ్ముల చెఱ చక్రిసంయు ♦ తమ్ముల కొఱ భూ
తమ్ముల తోర యోగము కుం
తమ్ముల యొఱ కిరణ ధనుఁడు ♦ తపనుఁడు పొడమెన్ 80

80. చెఱ = నిర్బంధము. చక్రసంయుతమ్ములకొఱ = చక్రవాక దంపతులయక్కఱ, భూతములతోర = పిశాచములకు వేగిరింపు సూర్యోదయము పిశాచములకు నిర్బంధమనుట. ఆగమకుంతమ్ములయొఱ = వేదములనెడు బల్లెములకు గూడు. త్రయీమూర్తి యగుటచేతనని గ్రహించునది. కిరణ ధనుఁడు=సూర్యుఁడు (కిరణములే ధనముగాఁగల వాఁడు).

క. అంతకమెనున్న కాంతయు
నెంతయు మేల్కని మురారి ♦ హృదయము గతోద్య
త్సంతోష బాష్పకళికా
క్రాంత నిరంతరిత పులక ♦ గండ యుగళమై. 81

81. అంతకమె - స్పష్టార్థము.

సీ. అత్యాదరమున నా ♦ దిత్యావని రుహంబు
సత్య కిచ్చిన నిత్య ♦ సత్య ఘనుఁడు
కృపఁ దారసిలు చూడ్కి ♦ ద్రుపదాత్మ భవన ప
త్రప దార నీని త ♦ ద్విప దరాతి
యుత్తర నృత్త లో ♦ కోత్తరత సుజాతు
నొత్తరం జేయు న ♦ మత్త రతుఁడు

కల్యాత్త గాత్ర న ♦ హల్యాంబురుహ నేత్రఁ
గల్యాణిఁ జేయు నై ♦ ర్మల్యశాలి
గీ. యల యశోదాకిశోరకం ♦ బాసుభద్ర
కలికి నైదోషు నాపాల ♦ గలిగె నేఁడు
మమ్మరే యని పులకించి ♦ మందయాన
తుందిలానంద కందళి ♦ కందమయ్యె. 82

82. సత్యభామకు కల్పవృక్షము తెచ్చియిచ్చినవాఁడు. ద్రౌపదికి నవమానము తప్పించినవాఁడు. (వస్త్రాపహరణమందు) అఘన్ = హరింపన్, పరిక్షిత్తును గాపాడినవాఁడు. కల్యాత్తగాత్ర = దోషగ్రస్త శరీరము. మమ్మరే = ఆశ్చర్యార్థకము. తుందిలానంద కందళి కందము = బలిసిన సంతోషపు మొక్కయొక్క దుంప.

శా. అజ్ఞాత ప్రభవాది వంద్యహృదయా
ధ్యాహా లసాధ్యేతరా
కుబ్జాకార మహత్త్వ సత్వ కలనా
కుంఠీకృతా స్తోక కా
కుబ్జాగ్ర ద్గజ శంస, కంస కరటి
క్షోభోగ్ర బాహార్గళా
కుబ్జానామనికుబ్జపాణి నయనాం
కూర ద్భుజంగాగ్రిణీ. 83.

83. హృదయాధ్యాహాలసాధ్యేతరా = మనస్సుచే నధ్యాహరించుట కసాధ్యుఁడా, మానసాగోచరుఁడనుట, కుబ్జాకార — వామన స్వరూపుఁడా. మహత్వ... శంస... మాహిమ యొక్క, బలక్రమముచే వ్యర్థపరచఁబడనివియు, నధికమైనట్టియు, గజేంద్రుని స్తుతిగలవాఁడా. అనఁగా గజేంద్రునిఁగాపాడెననుట. (కకుబ్జాగ్రిద్గజస్యాపత్యంపుమాన్ — కాకుబ్జాగ్రద్గజః- తస్యశంపాయస్యేతి విగ్రహః) కుబా......గ్రిణీ =

కుబ్జయను పేరుగల మఱుగుజ్జుదానియొక్క. నేత్రముల కంపరించు విటురాయుఁడా. అనఁగా త్రివక్రను అవక్రముజేసి దాని యిష్టము తీర్చెనఁట.

క. నందకధర యభి నందిత
నంద కటాక్ష రమాంగ ♦ నా మణి హృదయా
నందన చందన యానక
దుందుభి నందన విధూత ♦ దుందుభి దేహా. 84

84. నందకధర = స్పష్టము.

ఉత్సాహము.

మందరాగ నిత్యధృత్య ♦ మందరాగ దాన పో
రందరాగ వాగ్గళన్మ ♦ రంద రాజి భారతీ
కంద రాజి శోభి నాభి ♦ కందరా ముకుంద గో
విందరాజి నందితార ♦ విందరాజితేక్షణా. 85

85. మంద...రాగ = మందరశైలమును నిల్కడగా ధరించుటయందధికాపేక్ష గలవాఁడా, దాన.. రాగ = దానకల్పకమా, వాగ్గళ...భారత — వాక్కునుండి బహిర్గతమగు తేనెసోనగల వేదములు గలవాఁడా. కంద...కందరా — మూలాంకురసమూహముచేఁ బ్రకాశించునాభి బిలము గలవాఁడా. ముకుందా — మోక్షమిచ్చువాఁడా. గోవిం...క్షణా — దిక్పాల గణమును సంతోషింపఁజేయునట్టి పద్మము వంటి ప్రకాశించు కన్నులుగలవాఁడా.

గద్య.

ఇది శ్రీమద్రామభద్ర భజనముద్ర కవిపట్టభద్ర కాద్రవే
యాధిప వర సమాగత సరససారస్వత లహరీపరిపాక
కాకమానిమూర్తిప్రబోధ బుధకవిసార్వభౌమ
పౌత్ర రామలింగభట్టపుత్ర కౌండిన్యగోత్ర
భాగధేయ మూర్తినామధేయ ప్రణీ
తంబైన రాజవాహనవిజయం
బను మహాప్రబంధంబునందుఁ
బ్రథమాశ్వాసము.

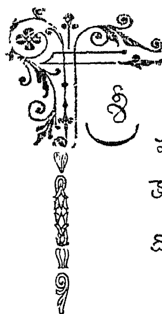

శ్రీ

రాజవాహన విజయము.

(ద్వితీయాశ్వాసము.)

శ్రీ రక్షాకర కరుణా
పూర క్షాళిత సమస్త ♦ భువన విశస్తా
క్ష్మారక్షా హరిహయ నుత
దోరక్షా శేషశైల ♦ దుర్గాధ్యక్షా. 1

1. శ్రీరక్షాకర - శ్రీరక్షణచేయువాఁడా. కరుణా...విశస్త్రా= దయారసముచేఁ గడగఁబడ్డ సమస్త లోకములయొక్క దోషములు గలవాఁడా. క్ష్మారక్షా = భూమి నేలువాఁడా. హరిహయ...రక్షా = ఇంద్రునిచేఁ గొనియాడబడ్డ భూజావయవముగలవాఁడా. శేషశైల దుర్గాధ్యక్షా = శేషాచలశిఖరమునందు ప్రభువా.

వ. అవధరింపు మయ్యవసరంబున వసుమతి వసుమతీ పతిని
మేలుకొల్పి యిట్లనియె.

క. భూవర మనపాలిటఁ గల
దేవర మురవైరి శ్రీస ♦ తీ పతి కరుణన్

నావల కేలికిఁ గలలో
నా వలభి ద్వని ఫలంబు ♦ నందించెఁ దగన్. 3

3. వలభి ద్వని ఫలంబు = జలాంతరుఁడైన యింద్రుని తోఁట లోనిపండు. అనఁగా కల్పఫలము.

శా. ఆపద్బంధుఁ డనేక పావన కళా
త్యంత ప్రహర్షుండు గో
త్రా పారాయణుఁ డాపగా తనయ ని
ర్వాణ ప్రదాతృత్వ లీ
లా పారీణుఁడు పాండవా ర్తి హృతి హే
లా శాలి కౌచేల దా
నాపూర్ణోదరుఁ డా ర్త సాదరుఁడు దా
నాపాల గల్గెం గదా. 4

4. అనేక పావన కళాత్యంత ప్రహర్షుండు = గజమును గాపాడు విద్యయం దధిక సంతోషము గలవాఁడు. (గజేంద్రునిఁ గాపాడెననుట) గోత్రా పారాయణుఁడు = భూరక్షణాసక్తుఁడు. ఆపగా...పారీణుఁడు = భీష్మునకు మోక్షమిచ్చుపనిలో సమర్థుఁడు. పాండవా...శాలి=పాండవుల బాధనుహరించు క్రియచేత నొప్పువాఁడు కౌచేల దానాపూర్ణోదరుఁడు = కుచేలుని సంబంధము దానముచే నిండిన యుదరదా గలవాఁడు. ఆర్త...రుఁడు=పీడితులయిందు ఆదరముతోఁ గూడినవాఁడు.

క. అని తా వనితామణి వా
గ్జనితా మోదమునఁ బొదలె ♦ జన తాధీశుం
డనతాహి దమన తార్క్ష్యుఁడు
తన తామరసాక్షి దాల్చు ♦ దోహృద మరుచున్. 5

5. జనతాధీశుఁడు = జనసమూహ ప్రభువు. అనతాహి, దమనతార్క్ష్యుఁడు = అవిధేయులనెడు, సర్పముల నణచుటకు గరుడుఁడు. ఇది రాజునకు విశేషము.

గీ. దేవ నిజ దేవ పతి శివ ♦ సేవఁ దనరెఁ
బావన స్వాంత నిజ కీర్తి ♦ పటలి ధవళి
ధవళి తాంబర వసుమతీ ♦ ధవళ నయన
చెరగు మాయక యుండు ట ♦ చ్చెరువె చూపుకు. 6

6. దేవ... సేవన్ = దేవతలయుఁ గులదేవ పతియగు శివునియొక్కయు సేవచే నొప్పెను. ఇదిరాజుతో ముందుకన్వయము. పావనస్వాంత=పరిశుద్ధ హృదయ. నిజకీర్తి ..బర= తనకీర్తి సమూహముయొక్క, తెలుపుచేఁ దెల్లఁగాజేయఁబడ్డ యాకాశము గలది. వసుమతీ ధవళ నయన=వసుమతీఁనామక రాజకాంత.

మ. కులుకుం దోరపు గబ్బి గుబ్బ చనుము
క్కుల్ నల్లఁబారె న్మనన్
దళుకుం జెక్కులు తెల్లఁబారెఁ గ్రమ ని
ద్రాయాస జాడ్యంబు ల
గ్గలమయ్యెం దనుచయ్యె చిట్టుములు కాం
క్ష ల్మించె నింపారఁగాఁ
దలసూపెన్ గడు నోకిలింత పసులం
తర్వర్తలై తన్వికిన్. 7

7 చిట్టుములు=వేవిళ్ళు. (చిఱు+ఊమ్ములు)

గీ. అప్పుడు ఘనాగ్ర కుచ హారి ♦ ణాంశు వదన
భంగ సంగత వళిక త ♦ న్వంగి తరళ
నయన యుగళ హారిమధ్య ♦ నాగ మంద
గమన చెలువొందె నిర్భర గర్భ కలన. 8

8 హారిణాంశుఁడు=తెల్లని కిరణములు గలవాఁడు. చంద్రుఁడు.

వ. ఇవ్విధంబున గ్రమక్రమంబున, సువర్ణ వర్ణపరి

పూర్ణ గర్భంబుదాల్చి, నంత నగణ్య సాద్గుణ్యంబగు నొకా నొక పుణ్యవాసరంబున.

9 సువర్ణవర్ణన్ = బంగరువన్నెగలది. అనగా స్త్రీ.

క. పంచగ్రహామిహిరుని వ
ర్తించని లగ్నమున దిశలు ♦ తేజము మించన్
బంచాస్య మధ్య ధీరుం
బంచాస్త్రాకారుని గు ♦ మారునిఁ గాంచెన్. 10

10. సూర్యాది క్రూర గ్రహము లయిదును లేని లగ్నము నందు అనఁగా బృహస్పతి, చంద్ర శుక్రులుగల లగ్నమునందని భావము.

సీ. మన రాజు తోడ ధీ ♦ మంతు లూహ యొనర్చి
చెప్పిన వీసంబు ♦ తప్ప కగునె
చామని చాయ దా ♦ సరి ముత్తె మిచ్చిన
కల మొన్న మును మాపు ♦ దెలుప వలెనె
యమ్మ కుమారుఁగన్ ♦ సుమ్మన మరచితె
పున్నమ నాఁడు నే ♦ నన్నమాట
లటు మున్ను నీకు నీ ♦ యాన నే నేమంటిఁ
బడకింటి పజ్జఁ జ ♦ ప్పరములోన
గీ. నగునె నీకల నిక్కల ♦ యక్క నీకు
పలుకు తప్పదు తాగట్టి ♦ పలవ యిచ్చు
ననుచుఁ దమదేవి సుతునిఁ గ ♦ న్నపుడె తగిలి
నగవు చిరుగింప నగిరి పూ ♦ ర్ణగిరి చెలులు. 11

11. వీసము = పదియారింట నొకభాగము. చామనిచాయ దాసరి = వేంకటేశ్వరుఁడు. నిక్కల = నిండుకల. పూర్ణగిరి చెలులు = పట్టణమందలి నగరునఁ దిరుగు నూడిగపుటాండ్రు. వీండ్రు

పరస్పరము నమ్మగాయకుమాయనిఁగన్న వేళ సంతోషముతో సరసము లాడుకొనుచుండుట యీపద్యమందు వర్ణింపఁబడెను.

క. తోరపుఁ జనుఁగ వదర నో
యార్యారంబున వచ్చి యంత ♦ యాతఃపుర కాం
తారత్నము విభునకు దే
వేరి సుతుం గన్నవార్త ♦ వినిపించుటయున్. 12

12. చనుఁగ వదర = చనుఁగవ + ఆదర. శేషము స్పష్టము.

మ. పులకల్ బిట్టర చట్టియందు నిలువన్
బొల్పొందె హర్షంబునన్
మొలకల్ డెందమునన్ బరంపరలుగా
ముంచెన్ సముద్బాష్ప ము
ల్గలిగెన్ స్నిగ్ధపుఁ జెక్కుటద్దముల సో
గల్వారెఁ జెల్వారఁగా
నల భూజానికి నాత్మజాతకుని వా
ర్తాకర్ణనాపూర్ణతన్. 13

13. పులకల్ = రోమాంచములు. బిట్టరచట్టి = మిక్కిలి నిక్కవొడిచి. అంద = అంకురించినచోటనే, నిలువన్ = అణఁగిపోక యుండఁగా. పొల్పొందెనని పూర్వమున కన్వయము. హమన్ ... ముంచెన్ = సంతోషముతో, తదంకురములు, మనస్సునందు, సమృద్ధిగా ముంచెను. అనఁగా వ్యాపించెననుట. సముద్బాష్పముల్ = ఆనందయుక్తమయిన నేత్రజల బిందువులు. శేషము స్పష్టము.

గీ. దూరయాత్రా గతుఁడు తన ♦ యూరు గనిన
కరణి, తృష్ణార్తుఁ డమృతంబు ♦ గాంచు సరణి,
ఖర కిరణ ఖిన్నుఁ డొకచెట్టు ♦ గన్న పగిది,
నందనోదయవార్త నా ♦ నంద మొందె. 14

14. తృష్ణార్తుఁడు = దప్పిగొన్నవాఁడు. ఖర కిరణ ఖిన్నుఁడు = సూర్యునివలన శ్రమనొందినవాఁడు.

క. ఆ నలినాక్షికి వేనలి
 చే నలి రుచిఁ గెలువఁ జాలు ♦ చెలువరు వలువల్
 చే నిచ్చి వెనుక వచ్చిన
 మానిని కుడగరలు కొన్ని ♦ మన్నించి తగన్. 15

15. అలిరుచి=తుమ్మెదలయొక్క కాంతి, ఉడగరలు=సొమ్ములు.

క. తానంబాడి మనీషి వి
 తానంబున కర్థ మిచ్చి ♦ తానంతట సం
 తానం బనఁదగి మగ సం
 తానంబున నతఁడు ముదము ♦ తానం బయ్యెన్. 16

16. తానము, = స్నానశబ్దతద్భవము. మనీషివితానము=పండితసమూహము. సంతానము = కల్పవృక్షము. ముదము తానము=సంతోషస్థానము.

గీ. పురుడు పరిపాలితాలకా ♦ పురుఁడు, శేష
 భుజగ నూపురుఁడును గాక ♦ పుడమిఁ గలఁడె
 యనఁగ సిరిగన్న రాజన్య ♦ తనయ మణికి
 హార్ద మందిరి యంతః పు ♦ రాబ్జముఖులు. 17

17. పురుడు=సమానము. పరిపాలితాలకాపురుడు=పరిపాలించఁబడిన అలకాపట్టణముగలవాఁడు అనగాఁ గుబేరుడు, శేషభుజగనూపురుఁడు = శివుడు.

క. ధరణీశుఁడు బుధ మణి గణ
 వర శరణం బపుడు రాజ ♦ వాహన సంజ్ఞా
 భరణుఁడని బాంధవాంతః
 కరణంబు ఫలింప నామ ♦ కరణం బిడియెన్. 18

18. ధరణీశ = రాజు, బుధమణివరశరణము = పండితశ్రేష్ఠ సమూహమునకు ముఖ్యప్రాపకము.

శా. పౌలోమీధవ నీల ఖండ ఖచిత
ప్రాసాద సీమన్ సము
ద్వేల శ్రీల నయార్థితోఁ బొనిడి య
ర్థిన్ జంద్రమః కందళాం
దోళీ భావ దయార్ద్రభావయను చున్
శుద్ధాంత వాటీ నట
ద్బాలా జాలము జోలఁబాడ నచలా
పాలాగ్రిణీ బాలకున్. 19

19. పౌలో...మన్, పౌలోమీధవనీల = ఇంద్ర నీలముల యొక్క, ఖండ = శకలములచేత, ఖచిత = కూర్పబడిన. ప్రాసాద సీమన్ = మేడమీఁద, సముద్వేల శ్రీలన్ = అతిశయించిన సంపదలచే, అర్థిన్ = కోరికతో, చంద్రమః కందళాందోళీ భావ = చంద్ర ఖండ మువలె ఆందోళభావముగలవాఁడా. దయార్ద్రభావా = దయచే చల్లనగు మనస్సుగలవాఁడా. శు...జాలము. శుద్ధాంతవాటి = అంతఃపురవీధిని, నటత్ = నాట్యము చేయుచుండెడి. బాలాజాలము = ఆడపిల్లల సమూహము. అచలా...లకున్ = రాజశ్రేష్ఠుని కుమారుని.

క. ముద్దుల నిడి పడకిండ్లఁ
ముద్దియ లాత్మీయ లెనసి ♦ మురియుచు నిద్రా
సుద్దుల నెత్తుచు నందొగి
విద్దెము విద్దెమని కాళి ♦ విద్దెం బచుచున్. 20

20. ముద్దియలు = స్త్రీలు, ముగ్ధాశబ్దవైకృతి. ఆత్మీయులు = స్వకీయులు, ఎనసి = కూడి, నిద్రాసుద్దులన్ = మంచిమాటలచే, ఒగిన్ = వరుసగా.

చ. జిలిబిలిపాలు జాలుకొను
చెక్కుల టెక్కును మద్దికాయలున్
గలుకలు రావిరేక చిఱు
గజ్జియ లందియ లైదుకైదువల్
గల యపరంజిబిళ్ళ తుది
గం బులిగోరునుఁ బుట్టువెండ్రుకల్
చెలఁగెడి పట్టి పండువులు
చేసెదగన్ దలిదండ్రి కంటికిన్. 21

21. జిలిబిలి=అందముగా. జాలుకొను = ప్రసరించునట్టి. మద్దికాయలు=ఆభరణ విశేషములు. కలుకలు = వజ్రశకలములు కూర్చిన. రావిరేక= రావియాకువంటి, చిఱు గజ్జియలు = చిన్నగజ్జెలుగల. అందియలు = అందెలు. అయిదంచులుగల యపరంజిబిళ్ళ గలిగిన బంగారపు పతకము. తుదిగన్ = చివరనుండునట్లుగా. పులిగోరును = పులిగోరుగూర్చిన యాభరణము. పుట్టువెండ్రుకల్ = పుట్టువెండ్రుకలును. చెలఁగెడిపట్టి = చలించుచుండునట్టి శిశువు.

శా. ఆలోలాస్య వినీత నూపుర పదా
బ్జాంగుష్ఠము న్నిస్రవ
ల్లాలా జాలము కేళి ధూళి పటలీ
లబ్ధాంగమున్ హస్తచే
ష్టా లగ్నేక్షణ కజ్జలాన్విత ముఖా
బ్జాంతంబునై యించు త
ద్బాలత్వం బొగి తల్లిదండ్రులకు దృ
క్పర్వంబు గావింపదే. 22

22. ఆలోల=చలించుచున్నట్టి. ఆస్య, వినీత = నోటియొద్దకుఁ దేఁబడిన. నూపుర = అందెగల, పదాబ్జాంగుష్ఠమున్ = పద్మమువంటి

పాదముయొక్క బొటనవ్రేలు కలది. నిస్రవల్లాలా జాలము = కారుచు నుండెడి చొంగయొక్క సమూహమును గలది. కేళీ ధూళి పటలీ లబ్ధాంగమున్ = అటయందు దుమ్ము సమూహమును బొందిన శరీరముగలది. హస్త...తంబు, హస్తచేష్టా = చేతులాడించుటను, లగ్న = అంటిన, ఈక్షణ కన్నులందలి, కజ్జల = కాటుకతో, అన్విత = కూడిన, ముఖాబ్జాతంబు = పద్మమువంటి ముఖముగలది. దృక్పర్వంబు = కన్నులపండుగు.

సీ. సాలముల్ రిపు మట్టి♦సాధింతు నను లీల
నా లంకెగడి డింపఁ♦గాలిఁ దిగుచుఁ
బలుమరు నెరయ ని♦ప్పగిది శత్రు శిరంబు
చెండుదు నను మాడ్కిఁ♦జెండు గొనునుఁ
దన దాడి కరి డాఁగు♦ననురీతిఁ జెలికాండ్రు
కదన డాగనముచ్చు♦లాడ నేర్చు
విమతుఁ డొందేగిన♦నెమకెద నన్న యు
న్నతి నాడు సిరిసింగ♦నాల వృత్తి
గీ. నసపుఁ గప్పురపుంగుప్ప♦లవని నుంతు
గూర్మి నను పేర్మివెన్నెల♦కుప్పలాడు
భ్రమర జిత మధుకర పాళి♦రాట్కుమార
మాళి కేళీ వధూటీ ము♦దాళి యగుచు 23

23. సాలముల్ = కోటలు. మట్టి = తాకి, లంకెపడిన కడి యమును. డింపన్ = దింపుటకు కాలిన్ = పాదముతో. దిగుచున్ = లాగును. నెరయన్ = ప్రసిద్ధముగా. చెండు = బంతిని. దాడికిన్ = దండయాత్రకు. అరి = శత్రువు. అదన = సమయమందే. విమతుఁడు = శత్రుఁడు నెమకెద = వెదకెదను. సిరిసింగనాలవృత్తి = బాల్యక్రీడా విశేషము. అసఁపు గప్పురపుంగుప్పలు=కీలితకర్పూరపురాసులు. వెన్నె లకుప్పలు = బాలక్రీడావిశేషము. భ్రమర = ముంగురులచే. జిత =

జయించఁబడ్డ. మధుకర పాళి = తుమ్మెదల సమూహముగలవాఁడు.

క. ఉపనయన కర్మ మంతట
నుపనయనజనంబు పొగడ నొగిఁ దన విధు స
ల్లపన యనయంబు దనరం
నృప నయ నలినజుఁడు నడి పెనిజ తనయునకున్ 24

24 ఉపనయనసమూహము = జ్ఞానులు. విధుసల్లపన = చంద్రుని వంటి ముఖముగలది. అనగాఁ స్త్రీ, అనయంబు = ఎప్పుడును. నృప నయ నలినజుఁడు = రాజ నీతికి బ్రహ్మయగు రాజహంసుఁడు.

ఉ. మీసపు మొక్క నిక్కనకు
మిక్కిలి దొల్కఱి వాన కుంతలా
ళీ సురపాల నీలమణి
లీలకుఁ గ్రొన్ననసాన విభ్రమ
శ్రీ సరసీరుహంబు మద
సీధు రసప్రసవంబు సూనబా
ణాస తపఃఫలం బపుడు
యౌవన మబ్బెఁ గుమార మౌళికిన్. 25

25. మీసపుమొలకయొక్క నిక్కనకు మిగుల తొలకరివాన. కుంత...లీలకు = కెంద్రుకల సమూహమనెడు ఇంద్రనీలమణి విలాసకు క్రొన్నను సాన = క్రొత్తదగు నున్నని సానరాయి. విభ్రమ శ్రీ సరసీరుహంబు = విలాస లక్ష్మికిపద్మము, మద సీధు రస ప్రసవంబు = మదమనెడు రసాయన ద్రవ్యముయొక్క పువ్వు, సూన బాణాస తపఃఫలంబు = మన్మథునియొక్క తపోలాభము.

క. అంత స్థిత యౌవన మద
మొంతయు వెలికుఱికి రేఖ లిటులై నిలిచెన్

సంతత మల భూమిభృ
ద్గంతికిఁ బెంజెంప మెట్టు ♦ గల చాల్నిగిడెన్. 26

26. భూమి భృద్గంతి = రాజనెడి గజము. పెంజెంప = పెద్ద చెంప.

చ. కరి కలభంబు కొమ్మనపుడు
గైకొని బిట్టునఁ ద్రిప్పు లోడు నై
ఖరి గిరి యెత్తు సంగడము
కైవడి నవ్వలయాద్రిఁబట్టు గో
ట రహిని మత్త ఖడ్గిని బ
డల్చు రజంబుగఁ గొట్టు లోహము
ద్గర సముదాయ మచ్చిఱుత
కైపున భూపతి యావ నోద్ధతిన్. 27

27 కరి కలభంబు = గున్నయేనుఁగు యొక్క. కొమ్మ = దంతము. తోడుమైకరి = నరుకు సుచివలె. సంగడము కైవడి = సంకానాలావలె. అవ్వలయాద్రిన్ = ఆ చక్రవాళాద్రిని. మత్తఖడ్గిని = మదించిన ఖడ్గమృగమును. బడలు = సుక్కునట్టుచేయును. లోహముద్గర సముదాయము = ఉక్కుముద్గరల సమూహము. చిఱుత కైపునన్ = కొలదిమైకముచే.

క. వేదంబున సకల కళా
వాదంబున గీతి కావ ♦ వద్య విపంచీ
నాదంబునఁ గవితాది వి
నోదంబున రాజవాహ ♦ నుఁడు ఘనుఁ డయ్యెన్. 28

28 విపంచీనాదము = వీణాధ్వని.

క. క్షితి వే యభ్యాసను పం
డిత విద్యలు గడియ కుడుకు ♦ నీరెచ్చుక్రియన్

ప్రతిప చ్చంద్ర రుచిం జలె
నతని కళ ల్లనియెఁబ్రతి ది ♦ నాభ్యుదయంబున్. 29

29 వే = శీఘ్రమున, అభ్యాసన=అభ్యాసముచేత. ఉడుకునీరు=ఉష్ణజలము. ప్రతి పచ్చంద్రరుచిన్=పాడ్యమినాటి చంద్రకాంతి, అతని కళలు=అతనివిద్యలు. అభ్యుదయము = అభివృద్ధి.

ఉ. ఈవికి నిమ్ము భోగమున
కింకువ, చక్కదనంపుఁదేటకున్
దావు, ప్రతాప సంపదకుఁ
దానక మంచిత సూక్తిసూనపుం
దావికిఁ డెంకి, కార్యకల
నంబున కిల్లు, రణాంగణాటవీ
పావకు రాజవాహన
నృపాలశిఖామణిఁ జెప్ప నొప్పదే. 30

30 ఇమ్ము, ఇంకువ, తావు, తానకము, టెంకి, ఇల్లు, ఇవిపర్యాయార్థకములు. రణాంగణాటవీపావకు=యుద్ధప్రదేశమనెడుఅరణ్యమునకు అగ్నిహోత్రుఁడు.

సీ. ఏకుండు వాగ్గ్వైతి ♦ యాకపకావద
ధ్యక్షుఁ డాకృతిఁ దృతీ ♦ యాశ్వినేయుఁ
డురోర్వ్రజమునఁ దుర్య ♦ పూర్వ దక్షిణవర్తి
గాంభీర్యమున పంచ ♦ మాంభసాంప
తింద్రుఁ డీగిని షష్ట ♦ మేంద్రమహీజంబు,
జన రక్ష సప్తమ ♦ చక్రవర్తి
శమమునం దష్టమ ♦ సంయమి ప్రవరుండు
గరుశక్తి నవమ ది ♦ క్కుంజరంబు

గీ. కళ దశమ ధాత మహిమ నే ♦ కాదశావ
తరము కార్ముకవిద్య ద్వా ♦ దశ భవుండు
దీప్తకాంతి త్రయోదశ ♦ సప్త సప్తి
తగదె మగధేంద్రుఁ బొగడ ని ♦ ద్ధాత్రి నెగడ. 31

31 ఏకుండు-ముఖ్యుడు వా...త్సుఁడు-భాషయందు రెండవ శేషుఁడు. ఊర్జోజమునన్-అధిక తేజమునందు, తుర్యపూర్వదక్షిణవర్తి-నాలవయగ్ని. పంచమాంభసాంపతీంద్రుఁడు = అయిదవ సముద్రుఁడు - ఈగిని = ఈవి యందు. షష్ఠ మహీజము = ఆఱవ కల్పవృక్షము సంయమి వరుఁడు - ఋషిశ్రేష్ఠుఁడు, కళన్ = విద్యయందు దశమ ధాత = పదియవబ్రహ్మ. ద్వాదశభవుండు = పండ్రెండవ రుద్రుఁడు, త్రయోదశ సప్తసప్తుఁడు = పదమూఁడవ సూర్యుఁడు.

తాత్పర్యము. భాషాసంపదయందు శేషుఁడు, చక్కఁదన మున అశ్వినిదేవత, ప్రతాపమునకు అగ్ని, గాంభీర్యమునందు సముద్రుండు దాతృత్వమందు కల్పవృక్షము, పరిపాలనకు చక్రవర్తి, శాంతమున ఋషి, అధిక బలమున దిగ్గజము, విద్యను, బ్రహ్మ, మహిమను అవతార పురుషుఁడు, ధనుర్విద్యను రుద్రుఁడు, కాంతిని సూర్యుఁడు అని పొగడు చుండఁగా నెగడుచున్నాఁడనుట. ఈ పద్యమున 1 మొదలుకొని 12 వఱకునుండు సంఖ్య వారితో నాయాగుణములను పోల్చఁబడుటచే సంఖ్యాలంకారము.

క. కట్టు వడగొట్టు కైదున
కట్టలు గొను మరున కిరవు ♦ గట్టిన గతిఁ గ
న్పట్టిన పట్టికి యువరా
ట్పట్టము గట్టెన్ ధరాధి ♦ పతి యట్టి తఱిన్ 32

32. కట్టు వడకొట్టు కైదువడి కట్టలు = మిక్కిలివాడిపోవునట్టి యాయుధముల కట్టలను అనగా పుష్పబాణములను గొను = గ్రహించెడి, మరునకున్ = మన్మథునకు, ఇరవుగట్టిన గతిన్ = వీకేర్పరచిన యువరాట్పట్టము = యౌవనరాజ్యాధి కారము.

ఉ. పట్టము గట్టి చుట్టపు నృ
పాలుర యిండ్లను పెండ్లిచేసి యే
పట్టున లోఁగ కుద్ధతిని
బాండ్యులు కప్పము బెట్టకున్కి నా
రట్ట తురంగ ఘట్ట గజ
రాడ్భట కోటులకూర్చి పట్టికేల్
పట్టి యుగంధరాది నయ
వద్వర మంత్రులఁజూపి యిట్లనున్. 33

33. లోఁగక = లోఁబడక, ఉద్ధతిన్ = గర్వముచే, పాండ్యదేశపురాజులు, కప్పములు = పన్నులు, ఆరట్టతురంగఘట్ట = అరట్టదేశపుగుఱ్ఱముల సమూహము, గజరాడ్భట కోటులు = గజశ్రేష్ఠములును, భటసమూహములును, పట్టికేలుపట్టి = కుమారుని హస్తము పట్టుకొని యుగ...త్రులన్ = యుగంధరుడు మొదలుగాఁగల నీతిమంతులలో శ్రేష్ఠులయిన మంత్రులను.

ఉ. చెప్పిత నీతులం జెవులఁ
జేర్చుట, శేష మనీష శేషులై
యొప్పిన సోమ దత్త సచి
వోత్తము వంశ సముద్భవుల్ బుధుల్
చెప్పిన కార్య పద్ధతులు
చేయుట, గొల్చిన పేద సాదులన్
జప్పున జీత నాతము లొ
సంగుట భూషణమయ్య పుత్రకా. 34

34. అశేష మనీషన్ = అధికబుద్ధిని, శేషులు = శేషునివంటివారు.

క. హిత మంత్రి పురోహిత బుధ
తతిఁ బ్రోచిన పిదప మనుపఁ ♦ దగు నొరు సీతా

పతియును "స్వజనస్యచ ర
క్షిత" యన వినవే విపక్ష ♦ శిక్షా దక్షా. 35

35. హిత...తతిన్ = అనుకూలు లయిన మంత్రులను, పురోహితులను, పండిత సమూహమును. ప్రోచినపిదపన్ = కాపాడినపిమ్మట "స్వజనస్యచ రక్షితః" స్వజనులకు రక్షకుఁడు.

క. పూటపూట నగు కార్యగతు లా
నాట న్మఱినాట గనెడు ♦ నయ కార్యములో
క్కోటం జేయుట మేలగుఁ
గోటలపై వేగిరింప ♦ కుము వేయైనన్. 36

36. స్పష్టము.

క. పదరినఁ గార్యము సెడు సం
పద చెదరు మహాపదలకుఁ ♦ బదపడు "సహసా
విదధీతనక్రియా" మను
చదు వార్యులు చదువ వినవె ♦ శశివంశ మణీ. 37

37. పదరినన్ = త్వరపడిన, పదపడు = సిద్ధపడు, సహసా విదధీతనక్రియాం = కార్యము తొందరపడిచేయకు.

క. సుతవిజయముఁ జేయు మటం
చత డప్పుడు పల్కి ధర్మ ♦ మందిన జయముల్
సతములగు "యతోధర్మ
స్తతోజయ" యనెడు వచనము♦దలపుమ యనియెన్.

లయగ్రాహి

బంగరపు చెక్కులఁ జె ♦ లంగు చవుకట్టుల
మెఱుంగు బలు చుక్కల ప ♦ యిం గిరిసి జంగల్
చంగునఁ గొనక సరిగ ♦ రంగుగల కుట్టు పస
కంగులఁ గడల్కొనిన ♦ యంగి పయి దోర

త్నాంగదము కుంకుమ త ♦ రంగములఁ గుప్ప జిగి
వొంగు బురుసాపని బె ♦ డంగు గల కుళ్ళా
నింగికి తళ త్తళ లొ ♦ సంగ నతడంత నృప
పుంగవు హజారమున ♦ కుఁ గదలి వచ్చెన్. 39

39. జంగిల్ గొనన్ = దాట్లు వేయఁగా, సరగ = జలతారు, కంగులఁ గడల్కొనిన = ఉగ్గులుదీరిన, దోః = బాహువునందలి, బురుసా = బ్రూసెల్సునకను పట్టణపుపట్టు, కుళ్ళా = టోపీ, హజారము = సభాస్థలము.

క. వచ్చి తన భటుల నిటల న
టచ్చటుల కరాబ్జులై క♦డలఁ బొగడఁగ వై
యచ్చర విభు వైభవ పా
టచ్చరుఁడు ప్రతాప శిఖిప♦టచ్చర దరియై. 40

40. వైయ...చ్చరుఁడు-ఇంద్రవైభవమునకు దొంగ, అనఁగా నింద్రునిమీరిన వైభవముగలవాఁడు. ప్రతా...దరియై - ప్రతాపశిఖి ప్రతాపాగ్నికి. పటచ్చరత్ = పాతగుడ్డలై యాచరించుచున్న. అరియై శత్రులుగలవాఁడై.

సీ. మథనాగ విచల త్ర్వ ♦ మథ నాథ శిశిఖ శ్వ
శుర విశ్వ ఘుమఘుమీ ♦ గరిమ జెఁనకి
మిహికా శిఖరి గళ ♦ న్మహికాత లోచ్చంగ
దరు ఝరీ గుభగుభీ ♦ వరిమఁ దెగడి
ప్రళయావసర సము ♦ జ్జ్వల యాగ హార కరో
ద్ధత ధాక్కధమధమ ♦ ద్రఢిమఁ దరమి
బుధరా ణ్నికృత్త భూ ♦ మిధరాగ్ర పత దశ్మ
పటువర్ష ఘణఘణా ♦ ర్భటులఁ బరఁగి

గీ. కకుబిభశ్రుతి భంగ భాం ♦ కార భావ
భీమములు భోగి భూభార ♦ భిద్భుజారి
భూరి పుటభేదనంబులు ♦ భోరసంగ
భేరి జరిపించె భూరి గం ♦ భీర మహిమ. 41

41. మథనాగ = మందరపర్వతముచేత. విచలత్ = కదలుచున్న. ప్రమథనాథ = శివునియొక్క. విశిఖ = బాణమగు విష్ణువుయొక్క. శ్వశుర = మామయగు సముద్రునియొక్క. విశ్వ = సమస్తమైన) మిహికాశిఖరి = హిమవత్పర్వతము. ఉచ్చంగత్ = కదులుచున్న. ఢాక్కా = ఢక్కాసంబంధమగు. బుధరాట్ = ఇంద్రునిచేత. నికృత్త = నరకఁబడిన. అశ్మ = రాళ్ళయొక్క. భూభారభిత్ = భూభారమునుగొట్టివేయుచున్న, అనఁగా శేషువుబరువును దేలికచేయుచున్న. భుజ = చేతులుగల. అరిభూప=శత్రురాజులయొక్క, పుటభేదనంబులు = పట్టణములు.

క. భువి పగిలెన్ రవి రవినొగిలెన్
దివి పిగిలెన్ దిగ్గజముల ♦ ధృతి సన్నగిలెన్
గవిఁ దగిలెన్ హరుడున్ ధృత
పవి మోఁగిలెన్ భూరిభేరి ♦ భాంకారమునన్. 42

42. గవిన్ = గుహయందు.

సీ. అపరంజ మొసలి వా ♦ యనసుల శిరసుతోఁ
గనుపులు తొమ్మిది ♦ గలుగుకొమ్మ
నల సూర్యపుటము పొ ♦ న్నాణెంపు సరిగ మే
ల్కట్టు పనుల హెచ్చు ♦ పట్టుకుచ్చు
లుఁదిరి కంకణము లిం ♦ పొసఁగు దంతపుగోడెల్
నయము మించిన ముస ♦ నాబు పటము
పై పచ్చడాల్ పత్తి ♦ పరపుపై మెఱుపుమై
రాణించు చలువ పై ♦ రాణి మీరి

గీ. రొయరపు టెలిమె కరంబు రం ♦ గారగు నెనుట
బసివలపు లిచ్చు పచ్చాకు ♦ పసిడిపట్టు
బటువు జోడును బటువు పై ♦ పుటము గులుకఁ
బూని రందల మోతయు ♦ బోయలంత. 43

43. అపరంజి = బంగారు వికారమైన, మొసలివా = మొసలి మొగలినోళ్ళుగల, అనుసుల = తోళ్లుగల, కొమ్ము = పల్లకీదండీ. పొన్నాకొంపు = పొన్ను = బంగారము చేత, అసొంపు = ప్రశస్తమైన, ఉదిరి = మేలిమి బంగారము, గొడెల్ = బిరికీలు. ముసనాబు = అంచులము ప్రక్కతెఱ. పైఠాణి = పఠాని దేశపు దుప్పటి. ఎఱ = ఎఱుపు. ఒరఁగు = బాలీసు. బటువుజోడు = పెక్కుములజన పుటము గులుకన్ = అతిశయించఁగా.

సీ. గొనబుగా నురులఁ జె ♦ క్కిన చెంగు తోడ జే
నెడు బాఁకుతోఁ బొల్చు ♦ నీవిదట్లు
ముందర ముడిఁగొని ♦ ముంగొంగు వెలివెట్టి
మాటు చెంగావి రు ♦ మాలు వులును
వ్రేలి వలంబున ♦ వ్రేలెడు మెడ నూళ్లు
జాళువా ముంజేతి ♦ జతుల త్రాళ్లు
మొన పాటి ముత్తె ముం ♦ చిన నాగ వడిగెలు
బిగువొప్పఁ దొడిగిన ♦ బిళ్ళచెప్పు
గీ. లొనరు దుప్పట్లు కడ నిల్పి ♦ గునుకు నడల
నుచిత నిజభాషణంబుల ♦ నొంటి యొంటి
హస్తమునఁ బూని యొక్కొక్క ♦ హస్త బిడ్డ
లందలము నిల్పి రవని పా ♦ లాగ్రసీమ. 44

44. ఉరులన్ = వ్రేలాడునట్టుగా. చెక్కిన = దిద్దినట్టి. నీవిదట్లు = ముడివేసిన కాసెకొకలు. జతులత్రాళ్ళు = చప్పుళ్ళు

చేయునట్టి గొలుసులు. నాగవడిగలు = చెవులనుంచుకొన్న నాగు జోళ్లు. ఒక్కాస్తి = ఒక్కపాదవుగల.

ఉ. పట్టుమెఱుంగు జూ లుభయ
పార్శ్వ ఘణంఘణ నాద ఘంటికల్
మట్టు మెఱుంగులై మొరయ
మస్తక ముందును దృష్టి దండ గ
న్పట్టిన కర్ణ చామర మ
పారపు మేలును మేలు మేలనం
బట్టపు దంతి నెక్కి నర
పాలుని చెంగట మావటీ డొగిన్. 45

45. జూలు = ఏనుగుపైపరచు రంగుదుప్పటి; మేలు=ముదము.

ఉ. సాన మెఱుంగు రంగులఁ బొ
సంగు పిరంగి పరంగి కేడెమా
హా నెఱయించు సింగిణులు
నంప దొనల్ హురుమంజి పల్ల మిం
పైన ఖలీనముం బిరుదు
టందియ గజ్జెలపేరు బూని దా
సాని పటానిఁ దెచ్చె మహి
జానికి రా తెరగంటి జేనికిన్. 46

46. పరంగికేడెము - హూణదేశపుడాలు. అహా నెరయించు-ఆశ్చర్యముఁ గలిగించునట్టి. సింగిణులు - ధనస్సులు. అంపదొనల్ — అంబులపొదులు. పల్లము -జీను. ఖలీనము=కళ్లెము దాసానిపటాని - దాసానిదేశపుగుఱ్ఱము, రా తెరగంటి జేనికిన్ = రాజేంద్రునికి.

క. పౌరులు జయవెట్టఁగఁ బరి
చారకు లరచట్ట దొడఁగు సవరింపఁగఁ దు

ఖ్ఖార తురంగము నెక్కి యొ
య్యారంబులఁ జొక్కి జైత్ర ♦ యాత్రోన్ముఖుఁడై. 47

47. అరచట్టన్-కటిపర్యంతమువచ్చునట్టి అంగియందు. దొరహారవిశేషమును. తుఖ్ఖారతురగము - తుఖ్ఖారదేశపు గుఱ్ఱము.

క. ప్రభుఁ డపుడు వెడలెఁ దపన
ప్రభుఁడై మకరధ్వజములు♦రా భూచక్రం
బు భయచ్ఛత్రంబుల చల
దుభయ చమర వాలముల స♦ మున్నతి నిగుడన్. 48

48. తపన ప్రభుఁడు- సూర్యునివంటి కాంతిగలవాఁడు. రాన్ రాఁగా. భయచ్ఛత్రంబుల - భయముయొక్కయు, గొడుగుయొక్కయు, అనఁగా భూజనులు, రా, భయముచేతను, భూమి యావత్తు గొడుగుచేతను, వ్యాప్తమైనదనుట.

సీ. కదలె నున్నత గంధ ♦ గంధమాదన బంధు
బంధురంబులు గంధ ♦ సింధురములు
చనియె నింపు పొసంగ ♦ సంగర క్షితి రంగ
రంగదంఘ్రిగతి తు ♦ రంగ సమితి
గమనించె జోకం దఁ ♦ గం దళద్ద్యుతి కంద
కంద ప్రధన కేళి ♦ స్యంద నాళి
యరిగె భర్మ ధరాధ ♦ రాధరీకృతి సాధి
సాధిష్ట ధృతి మహా ♦ యోధ వితతి
గీ. సన్న పేరణముల మోగ్రిత ♦ శంఖ కాహ
ళార్భటీ డక్కికా హుడు ♦ క్కా రదములు
దిక్కులనుఁ బిక్కటిల్లఁగ ♦ జక్కి నెక్కి
పుడమి జేడూరి వాకిలి ♦ వెడలు నపుడు. 49

49. ఉన్నతగంధ - గొప్పగర్వముగల. (ఏనుగులకు విశేషణము) గంధసింధురములు మదపుటేనుగులు. కందళ...కేళి - (కందళత్ - అంకురించుచున్న. ద్యుతి - కాంతులకు. కంద - మేఘముల యొక్క. ప్రధనకేళి - యుద్ధక్రీడగలది, అనగా మేఘములవలె నేనుగులున్నవనుట.) ధర్మ...ధృతి - (ధర్మధరాధర - మేరుపర్వతము యొక్క. అధరీకృతి - క్రిందుగాఁ జేయుటను. సాధి - సాధించుచున్న సాధిష్ఠ - మిక్కిలిదృఢమగు. ధృతి - ధైర్యముగల. మేరువుతో సమానమగు ధైర్యముగలది.)

సీ. అంగంబునఁ బొసంగ ♦ నలవరించిన మట్టి
యుదయాద్రి నీరెండ ♦ యుదుట నిల్పఁ
దల నూనె బలుకప్పు ♦ ద్రావిడీ స్తనపాళి
కస్తూరి నెఱపూఁత ♦ మస్తరింప
కుందనంబు మదంబు ♦ కులశైల కటాటంబు
సెలయేటి నీటితోఁ ♦ జెలిమి సేయఁ
గొమ్ము కత్తుల సొంపు ♦ కొమ్మల కొనదండ
మొగతి మొగ్గలతోడ ♦ ముచ్చటాడఁ

గీ. గడల బంట్లిరుగడల రా ♦ ఘుళఘుళీస
మగ్రి పద నిర్గళానర్గ ♦ ళోగ్ర వృత్తి
పెర గజము కీలుగీల్కొన్నఁ ♦ బృథివి మూరు
కొని మసలి పోక యొకభంగిఁ ♦ జవియొఁ గరులు. 50

50. కుందనంబు మదంబు = బంగారమువంటి మదము కొమ్ము... = ముచ్చటాటు. దంతములపైనున్న కత్తులు కొమ్మలపైనున్న మొగలిమొగ్గలవలె నున్నవని తాత్పర్యము. నిర్గళ = గొలుసులు. పెరకి...ల్కొన్నన్ = ఇతర గజముయొక్క జాడఁదెలిసినయెడ.

శా. తైలాంచత్కచ పాళిఁగూర్చి మెలులొం
దం జుట్టి మేల్పాగ లం

గీలు న్నింగిణిచే కటిం దరకసా
ల్కెంపైన మీసంబు తాం
బూలస్వాజ్జ బలంబు లత్యరుణ దృ
ఙ్మూర్తుల్ విరాజిల్లఁ దే
జీలం బొల్చు పఠాణి రౌతుగమి వ
చ్చె న్మ్లెచ్ఛ రా చెంతకున్. 51

మ. తల నిద్దా తగటీలు పేరణులపై
దట్లున్ రుమీ చూరగ
త్తుల జోళ్లుం బదనించి నట్టి కరహే
తుల్ తళ్కు గుల్కంగ ర
క్త లుఠ నేత్ర కరాళ వక్త్రముఁల న
గ్రక్షోణిఁ గంఖాణికా
వలి కం దోలి సలాముఁజేసె యవన
వ్రాతంబు భూభర్తకున్ 52

52. నిద్దా తగటీలు=తళుకైన జరీలు. (అనఁగా జరీపాగాలు) పేరణులు = అంగీలు, దట్లు = కాసెకోకలు. రుమీచూరకత్తులు = రోముదేశపుకత్తులు, పదనించిన = పదును బెట్టినట్టి, రక్తలుఠత్ = ఎఱ్ఱనివై కదులుచున్న, కంఖాణికా = ఆడుగుఱ్ఱములయొక్క.

చ. పటిమ నటించు జోగ వగ
పాగల నెన్నడు చెంగులుం గటీ
పటులఁ గటారులుం గురుచ
బల్లెము లుండిన పిల్లబంట్లకై
ఘటిలిన డేగలు న్మడియు
కట్టల గట్టుప లీడ్చు తట్టువల్

జిటి లెదు గొంద మొప్పఁ గాఁ
జీతపు రాజులు వచ్చి రంతటన్ 53

53. సెన్నడుచెంగులు = వీపు మధ్యమువదలిన కొనలు, కటీపటులన్ = మొలకట్టుబట్టలయందు, కైఘటిలిన = చేతిపైనుంచిన.

చ. చరణ తలంబునం బసపు
సన్నపు పావడ పెట్లు గంటలుం
బిరుదులుగాఁగ నెన్నొసఁటఁ
బెట్టిన కాపులు చల్లడాల ద
ట్లర యొరడించి వైచిన శ
యంబుల కత్తులు బిత్తరింపఁగా
నరిగెల బంట్ల చాలరిగె
నప్పుడు చప్పుడు గుప్పళింపఁగన్ 54

54. పావడలు = లాగులలో భేదము. పెట్లుగంటలు = మిక్కిలి ధ్వనించు ఘంటలు, కాపులు = దిష్టిబొట్లు, చల్లడాలదట్లు = లాగులపై కాసెకోకలు, అరయొరడించివైచిన = సగముగా నోరలో దింపిన, శయంబుల = చేతులయందైన, అరిగెల = డాళ్ళుగల.

ఉ. దట్టపు వన్నె గుడ్డ కఱ
దట్టి పోరన్ సవరించిపట్టె పై
గట్టి కటారి జల్లి మడి
కాసుల కట్టుల యెక్కువిండ్లు పె
న్నెట్టెపు గట్ట నెట్టుకొను
సిద్దపు వీఁపు దోనల్ నటింప మై
పుట్టున నల్ల బెబ్బులులె
పో యనఁ బోయిరి బోయ బల్లిదుల్. 55

55. వన్నెగుడ్డ=రంగుగుడ్డ, కఱదట్టి = నల్లనైన కాసెకోక, కటారిజల్లి = కత్తియొక్క జాలరు, పట్టె = పటకా, మడికాసుంబ = వెండితోఁజేసిన, నెట్టెపుగట్టన్ = పాగాకట్టుకందు, నెట్టుకొను = తగులుకొనునట్టి, బోయబల్లిదుల్ = బలవంతులగు బోయవాండ్రు.

క. బాణాసనములు కోలలు
పాణింగొని హస్తలోహ ♦ పటుతర కటక
శ్రేణి ఘణిల్లన నృప సుమ
బాణుఁడు గన గోణి గదల ♦ బంట్లరిగి రొగిన్ 56

56. గోణి = చిన్నవస్తువులు వేసికొనుటకు వీపునవేసికొన్న సంచి.

సీ. నును దట్టిఁ జిక్కఁ జె ♦ క్కిన వంకి పసపు పా
వడఁ బొల్చు చే కత్తి ♦ నిడుద గడలు
నెరిఁ జుట్టు సిగ నొంటి ♦ పొరగుడ్డ పని వడిఁ
దీర్చు కోవెలకుంట ♦ తిరుమణులును
మొన వాడిఁ ద్రిప్పి తో ♦ మిన మునిపండ్లపైఁ
దళుకు తళ్కునెడు కుం♦దనపు రవలు
బొమ్మ గాయమ్ములు ♦ నెమ్మిఁ గాయలు గాచి
జిగి నించి మించెడి ♦ పగడములును
గీ. దయ నయాదుల గురులిడ ♦ తాయెతులును
బులులఁ బొడిచిన నాటి సా ♦ ములును దొంటి
యొంటి జగడంబు వెళకు విం ♦ పొసఁగ నడచె
డాక నరపాలు వెంటనొం ♦ టరుల మూక. 57

57. దట్టిఁజిక్కన్=కాసెలో నిముడునట్టుగా, చెక్కిన=దూర్చి పట్టి, వంకి = బాకు, కోవెలకుంట తిరుమణులు = దేవాలయపు

కుండములోని తిరుమణులు, మొన...రవలు(మొన లరుగు నట్లు దంతధావనము జేసిన ముంగరి పండ్లపైని సొగసుకై వేసిన బంగారపు పువ్వులు.)
దయ...తులను (దయచేతననగా సంరక్షణ నిమిత్తమును, నయాదులన్ = నీతిఆచారము మొదలయినవానిచేత ననగా దేశాచారాదులచేతఁ తలిదండ్రులుంచిన రక్షలు.

ఉ. ఇంటికి బొమ్మ్మ క్రమ్మరఁ జె
లీ! నిలు నిన్నిలు సేర్చి వత్తునో
వెంటనె దండు వచ్చెదవో
వేగమె రా మఱియేల యందువో
యొంటి నిటున్న నళ్కదవు
నో యని యాత్రకు నిక్కి రొక్కరం
దొంటరి జూచుచుండెఁ జను
చుండెడు మంది సఖీముఖేందునిన్. 58

58. అళుక్కు = భయము, ఒంటరి = ఒక్కడుగా, మంది = జనులు.

ఉ. పైనఁపు దట్టిఁ గట్టుకొని
బద్దుల పుట్టిక వెంటరాఁగ రా
సాని పసాని నవ్వ నెల
జవ్వని రాఁగని యొక్క సాని యో
సాని మిటారి నీకు దొర
సానికి నీనడ చెల్లదంచు భూ
జాని పటానిగా యనక
జక్కి వెసం దిగి కొమ్మ కొమ్మనెఁ 59

59. పైనపుదట్టి =ప్రయాణాను కూలమయిన లాగు. బద్దుల పుట్టిక =అబద్ధాల మారి.అనఁగా ఇచ్చకాలు జెప్పు చెలికత్తె, రాసాని=

రాజుభార్యయొక్క. పస = శోభను. అని = పొంది. ఒక్కసాని = ఒక్క స్త్రీ. (ఇచ్చకాల మారియగు చెలికత్తెను వెంటఁ బెట్టుకొని రాజభార్య వలె నొక సానిది రాగా దానినిఁజూచి మరియొకతె యేమనుచున్నదంటే, నీవు దొరసాని వంటిదానవు, నడచిపోవుట యుక్తము గాదు, రాజుగారి గుఱ్ఱమని సందేహించక వేగముగా వెళ్ళి ఓకొమ్మా కొమ్మ = అనగా దానిని బుచ్చుకో అన్నదని తాత్పర్యము.

శా. ప్రబ్బుం జాయల గీలుగంట్లు చెవి యో
రం జాలు కొ౯ బ్రోగు లా
గుబ్బ నిబ్బరపుంగనీదు వికెం
గ్రొమ్మించు పుట్టించు చన్
గుబ్బల్ పాదపుఁ జుట్లు కన్నుల ముసుం
గుల్ నుబ్బ బిబ్బోకమా౯
బిబ్బి గబ్బి మిటారు లెక్కుతురగీ
బృందంబు చిందెన్ నడల్ 60

60. కీలుగంట్లు = జడలు. చాలుకొన్ = వరుసగానున్న. ఆగుబ్బన్ = అతిశయించఁగా. పాదపుజుట్లు = కాళ్ళ మెట్టెలు. నుబ్బన్ = ప్రకాశింపగా. బిబ్బోకము = విలాసమును. ఆన్ = పొందిన. బిబ్బి...టారులు = మ్లేచ్ఛస్త్రీలు. నడల్ = నడకలను. చిందెన్ = చిమ్మెను.

ఉ. నెన్నడఁ జూపె వెండి రహి
నిండిన సందిటి బొందు భూతితో
నెన్నొసలానఁ బాల్పెరుగు
నెయ్యని వాఁడెడు కోడెకాంద్రపై
వెన్నెల సోగ లీను జెలి వెన్కను
గన్నవఁ గన్న పాయపుం

గన్నడ కన్నె లెక్కిన చొ
కారపుమం కెన గిత్తలత్తరిన్ 61

61. వెండి...బొందు = వెండియొక్క శోభచే నిండిన, దండ- చేతిదండ. వెన్నెల సోగలు = వెన్నెల వంటి దీర్ఘప్రసారములు. ఈనన్ - పుట్టించునట్లుగా. చెలి వెన్కొను...గన్న = చెలికత్తె వెనుకకు- బోవుచున్న నేత్రద్వందముఁ బొందిన. మంకెన గిత్తలు = పైని వేసిన బరువులు జారిపోకుండునట్లు గట్టిన పేపబుట్టలుగల యెద్లు. వెన్నడఁ- జూపెన్ = నడువ నారంభించినది.

శా. నానాధ్వన్యవిలోకబృందములకుం
దావిందుఁ గావించె దా
స్యానీతామిత వీటికా బహిరిత
ప్రాంచత్కరాగ్రంబునం
గీనం దుప్పటి దిద్ది యందలములో
నిల్లేగి కొం చప్పుడో
ణీనాథు స్వరియించు మానిసి హిమా
నీచ్ఛన్న పద్మాకృతిన్. 62

62 దాస్యా ... గ్రంబునంగు - దాసిచేతఁ దీసుకొనరాఁ బడిన తాంబూలముకొఱకు, వెలుపల ఇత - పొందినట్టి. చేతిచివర యొక్క అంగు - శోభ, ఈనన్ - పైకిఁ గనఁబడునట్లుగా. ఏగికొంచుపో- వును.క్షోణీ... మానిని- రాజుయొక్క భోగినీస్త్రీ. అనగా బురకా వేసిన- పల్లకీలోనుంచి దాసియిచ్చు తాంబూలమునకై చాపిన చెయ్యిఁ జూచిన- మాత్రాన చూపరుల కానందమయ్యెనని తాత్పర్యము.

సీ. లావణ్యలహరి క ♦ ళానిధి కనకాంగి
మద కురంగి మదాళి ♦ మణిశలాక
కాలంజి యడపంబు ♦ తాళవృంతము గిండి
కుంచె వింజామరఁ ♦ గొంచు నడువ

కటిని నిండఁదోపు దు ♦ ప్పటి గట్టి యుత్తరీ
యము లూని కేలు గే ♦ లమరఁ బట్టి
పట్టెవర్ధన ఫాల ♦ పట్టిక నిక్క ద్వి
జ ద్వయి రాఘవా ♦ ష్టకము జదువ

గీ. బిరుద ముద్రలు పెద్దలు ♦ బిగిసి రాజు
వెంటఁగొలుచుచు నడిచెడి ♦ వేళఁ జేరి
వారి ముద్దుల మఱఁదిరా ♦ వసుమతీశు
గారవపుఁ గొమ్మ పల్లకీ ♦ గదలె నపుడు. **63**

63. ప్రథమ చరణమంతయును దాసీజనము పేర్లు. కాలంజి - గుడుగుడీ. అడపము - తాంబూలపుసంచి. తాళవృంతము - విసనకర్ర గెండి - కూజా. కుంచె - నెమలికుంచె తోపుదుప్పటి - ఎఱుపు దుప్పటి. ద్విజద్వయి - ఇద్దఱుబ్రాహ్మణులు. (రాజుగారి బావమఱఁది అప్పగారిపల్లకీతో జాగ్రత్తకై యుండుట న్యాయము.

చ. పిడికెడు జందెము ల్మొనలఁ
బెట్టిన సన్నఁపు పట్టెనామముల్
గడితఁపు దుప్పటీల్ కుఱుచ
గాలి కటారులు గప్పు మీసము
ల్బడి గతఁ జెప్పుచున్ ద్విపద
బాపఁడు నొప్పఁగ నేగెఁ బల్లకీ
కడల నతంబుగా నగరి
కావలిఁ గాఁచిన రాచ పైకముల్. **64**

64. గడితపు - గొప్పవియగు. కప్పు - నల్లనైన. ద్విపద బాపఁడు - ద్విపదఁజదువు బ్రాహ్మణుఁడు. నతంబుగాన్ - నమ్రత గలుగునట్టుగా. పైకముల్ - సమూహాములు.

మ. పెసరుం గాయకు మెత్తకన్నులకునై
పేఁటాఁడు మన్ గొఱ్ఱెలన్
నుసలం జూచుచు దోసచేల్ చెఱకుచాల్
నుగ్గాడుచున్ సజ్జఁగో
యు సుమాళింపుచు సేనరాపెగసి · కా
ళ్ళావంక కీడొంకకై
యస దంచం జదరంపు గుంపరిగె
హా! యీ శర ద్వేళలన్. ౬౫

65. మెత్తకన్నులు = చేఁకోసినతరువాత నిల్చియుండు చొప్పదంట్లు. పేఁటాఁడు = పెనుగులాడు. నుసలన్ - లాగుటకు. నుగ్గాడుచున్ - నిలిపివేయుచు, సజ్జన్ - నిలిపివేయుచు. సజ్జన్ - సజ్జవెన్ను. సుమాళింపుచున్ - దుముకుచు, సేనరాపు - పెద్దగందరగోళము. అసదు - కొంచెము. అంచన్ - పంపఁగా. (కాళ్ళు ఇటూ అటూ దుమికించుచున్నవి యనుట.)

గీ. శారదాభ్రాకృతులఁబోరు ♦ సలుపవచ్చు
శక్ర కరి మోముపై నీళ్ళు ♦ జల్లె ననఁగ
వమథు లుడు వీథిఁజల్లుచు ♦ వారణంబు
లరిగె గెల్చుట కడమ ది ♦ క్కరులనెంత. 66

66. వమథులు - తుండములలోని జలబిందులు. కడమ దిక్కరులగెల్చుట యెంతపనియని యన్వయము.

సీ. సస్యకైదార్య మా ♦ శ్వచ్ఛటా ఖురపుటీ
త్రుటితమై వేవిలి ♦ దుక్కిగాఁగ
గడియలోఁ గరి కొమ్ము ♦ కడిమిచే నడవి పాం
డవ బలధ్వస్త ఖాం ♦ డవము గాఁగ

రథచక్రకృత నిమ్న ♦ పథరేఖ జలధికిఁ
బటుతర ప్రత్యగ్ర ♦ తటిని గాఁగ
భటకోటి సున్నంపు ♦ పదనుచేఁ జెనవులు
మునిముఖ్య చులికితాం ♦ బుధులు గాఁగ
గీ. బిట్టు శతయోజనంబుల ♦ పెట్టు కాపు
లాత్మ గృహ భూమ్యనిర్ణయ ♦ వ్యథలఁ గదల
విమత నృపకోటి పుటభేద ♦ నములమీఁద
దండు దిగె రాజు విక్రమో ♦ ద్దాముఁ డంత. ౬౭

67. సస్యకైదార్యము = చేలుగల పొలము. వేవిరి = దున్నని నేల. కరికొమ్ముకడిమిచేన్ = ఏనుగు దంతముల బలముచేత. సున్నంపు పదను = తాంబూలపు సున్నము దడపుట. మునిముఖ్యచులుకిత = అగస్త్యునిచేఁ ద్రాగఁబడిన. శత పెట్టు = నూరామడ పర్యంతము. కాపులు = గృహస్థులు. ఆత్మ... వ్యథలన్ = తమయింటనేలఁ దెలియక దుఃఖించుచున్నారనుట. పుటభేదనములు = పట్టణములు.

సీ. మక్షికా బాధక ♦ రాక్షేప ణాక్షీణ
భోజనాంతర చల ♦ దోఃకక్ష్య గణము
చంచత్తురగ రోమ ♦ కుంచి కాంచిత పాణి
చేన యుత్క్రాంత వి - చ్ఛురికంబు
ధరణీ వరావరో ♦ ధక వధూటీ భూత
కట కుటీ పటు కటీ ♦ తట గణికము
స్థితి నిత్యతా ప్రియా ♦ ధీకృత గమన సం
త్యక్త ధాన్యాది సం ♦ తప్త జనము
గీ. దండు సులభంబె పురుష వే ♦ దండులకును
గూచిఁ గావింపఁ గుండియల్ ♦ గుబ్బురనఁగ

దిగిన దివసంబు సరిప్రొద్దు ♦ దీరువేళ
కోదనాదర దూరులై ♦ యుండు టరుదె. 68

68. కరాక్షేపణ = చేతులతోఁదోలుటయందు. రోమకుంచికా=రోమపుకుచ్చులతోటి. పాణిచలన = హస్తముయొక్క కదలుటతోడ. యుక్ = కూడిన, ప్రాప్త విచర్చికంబు = పొందఁబడిన గజ్జికలవాఁగుగలది. అనఁగా గజ్జిబట్టినవారు, గుఱ్ఱపువెండ్రుకల కుంచెతో విసరుకొనుచున్నారని తాత్పర్యము. ధరణీ...గణికము = ధరణీవర = రాజులకు. అవరోధక, వధూటీ భూత=అంతఃపురస్త్రీలైన. కటుకుటీ = చాపలతోఁగట్టిన పాకలయందున్న. పటుకటీతట = గొప్పపిఱుదులుగల. గణికము = వేశ్యలుగలది. స్థితి.. జనము = (స్థితి=ఉనికియొక్క. నిత్యతా = నిత్యత్వముచేత. ప్రియార్థీకృత = ఇష్టవస్తువులై చేయఁబడినట్టియు. గమన=ప్రయాణమందు, సంత్యక్త = విడువఁబడిన, ధాన్యాది= ధాన్యము మొదలగువానికై, సంతప్తజనము = పరితపించుచున్న, మనుష్యులుగలది. అనఁగా స్థిరముగానుందుమని సంపాదించిన ధాన్యాదులను విడిచిపోఁజాలక జనులు విచారించుచున్నారని తాత్పర్యము.) కూచి=దండు బయలుదేరుటకు గుఱుతుగా జేసిన వాద్యము. దిగిన... వేళకు = దిగినరోజున వేళదప్పిన హేతువుచేతనని తాత్పర్యము. ఓదనాదూరులై = భోజనాసక్తిలేనివారై.

సీ. పాళెంబు డిగి యొక్క ♦ పజ్జ నిల్వక మున్న
కూచివేసిన పాటి ♦ గుండె దిగులు
త్రావ నీళ్ళడని వి ♦ స్తర దుస్తరపుత్రోవ
నెత్తు పైనమునాటి ♦ యొడగొట్టు
మదహస్తి గని గిత్త ♦ బెదరి చిల్లఁగోనెఁ
బడవైచి కదలు న ♦ ప్పంటి గోడు
దంట గుడారు క్రిం ♦ దటి వెల్లువల నీరు
ప్రాయిపీఁగఁ గొట్టిన ♦ పూట నిట్రు.

గీ. ఒక్కొక దినంబు తమయింటి ♦ యొద్ది వారి
దలఁచికొన్నపు డొదవు సం♦తాప భరము
పూనకుండుట యెట్లు భ ♦ వాని పతియు
వాసిఁ బూని ధరం దండు ♦ జేసె నేని. 69

69. పాళెంబు = దండుదిగినచోటు. (బసలో ప్రవేశించకపూర్వమే కూచివేసినట్టు బెదురు) నీళ్ళడని = నీళ్లు దొరకనట్టి, ఎత్తుసైనము = మకాములేని ప్రయాణము, గోడు = కష్టము, దంటగుడారు = సమముగానున్న డేరాలోనున్న, వీఁగఁగొట్టిన = అరిపివేసినట్టి, నిట్టుర్రి = ఉపవాసము.

సీ. చవికె బండారాకు ♦ సందుల డిగి మంచు
తుంపు రు ల్దుప్పటిఁ ♦ దొప్పఁదోఁగ
నపుడు వైచిన పచ్చి ♦ యరుగుపైఁ బవళింతఁ
గలువకాఁడై మేను ♦ గాసిఁ బొదల
గుడిసె నెన్నడు చక్కఁ ♦ గుడువ వల్విరిఁగొన్నఁ
గడలు దుత్రిల వడ ♦ వడ వడంక
ప్రభువు వచ్చిన దాఁక♦బయలు గాచుచుఁ జెవుల్.
సీదరల్ బోదగ్గి ♦ చీఁది చీఁది
గీ. తావు గాసుతె చాలుఁ గాం ♦ తారమైనఁ
జాలుఁ గొలువిదుఁ జొప్ప నా ♦ మాలుడుగను
జనుట మేలికఁ బనికిరా ♦ దసిరి బంటు
లరిది సీతున దండులో ♦ నటమటించి. 70

70. దొప్పఁదోఁగన్ = మిక్కిలి తడియఁగా, వల్విరిగొన్న = చలియెక్కిన, తుత్రిలన్ = చినుకులువడఁగా, కొలువిందుజొప్పన్ = ఇక్కడ సేనయున్నట్టయితే, నామాలుడుగను = చావువచ్చునా. అట మటించి = బాధపడి.

చ. వలి కయి విల్లువంకఁ గని
వ్రాసెడి నొక్కటి లెక్క యక్కనం
దలయిడి రెంటిలెక్కయిడి
నాఁడు ముడించిన కాళ్ళ సొంపుచే
నిలిపెడి మూటిలెక్క భళి
నిద్దుర వోవుచు లెక్క మానఁడీ
బలకరపుం డవుల్ గలుగు
బక్క నియోగి యటండ్రు తద్భటుల్. 71

71. వలి = చలి, వంపుగానున్నప్పుడు ఒకటియంకెవలెనును, తలగుండెపై వంచినపుడు రెండంకె వలెనును, కాళ్ళుముడిచినప్పుడు మూడంకెవలెను ఉండెను.

చ. కిలకిలనవ్వి తానె పరి
కించుఁ బఁడిన్ విటునట్టి వీథికా
తల చరదల్ప వారవని
తామణి పిల్చిన నీటువెట్టుచుం
బలుకదు తొంటి పైఁడి తన
పాతిక మాటకు మాటలాడ దూ
కలు పదియైదు నిద్దురకు
గట్టివరాయను నట్టి దండునన్. 72

72. తొంటి... మాటకు = మునుపిచ్చునట్టి సొమ్ము ఇప్పుడు నాల్గవవంతు మాటకియ్యవలెనని తాత్పర్యము.

శా. రంభీకారిత కుంభ చేటీక ముర
ప్రాసాద భూమిం భవ

త్కుంభి న్యుద్ధృత జీర్ణ కంబళ మిళ
ద్గూఢాగారమూకాళ గం
గాంభోభూత గజాశ్వ విడ్జల నిశాం
తానంత వేశంతకం
బాభస్సంభవ సూతికిం గఠినమే
కాదండు ప్రోద్దండతన్. 73

73. రంభీ... చేటికము = రంభయై చేయఁబడిన నీళ్ళ మోయు దాసిగలది. ఉరు - గూఢాగారము = గొప్పమేడలైన చింకికంబళిఁ బరిచిన గుడారుగలది. గంగాం... వేశంతకంబు = గంగోదకమైన యేనుగులయొక్కయు, గుఱ్ఱములయొక్కయు లద్దెల నీళ్ళకు స్థానమైనగోతులుగలది. అనఁగా నాదండులో నీచవస్తువులు ఘనవస్తువులుగాఁ దోచుచున్నవి నాల్గవపాద మందుఁ బ్లుతయతి.

క. ఇత్తెరగున దండెత్తి నృ
పోత్తంసుఁ డుదాత్తవృత్తి ♦ నుత్తర ధరణీ
భృత్తతుల కోట కొత్తళ
మత్తఱిఁ దుత్తుమురుఁ జేసె ♦ నత్యుద్ధతుఁడై. 74

74. ధరణీభృత్, తతుల = రాజులు, తుత్తుమురు = నుగ్గునూచము.

సీ. కుంతలాధిపు చిక్కు ♦ కుటిలత్వ మెడలించె
సింధురాడ్భంగంబు ♦ క్షితికిఁ దెల్పె
సౌరాష్ట్రవిభు రాగ ♦ సారంబు హరియించె
గాంధారవిభు స్వగా ♦ క్రాంతుఁ జేసె
గౌడనాయకుఁడు రం ♦ గంబున సమయించెఁ
గాశభర్తఁ దృణంబు ♦ గాఁ బెగల్చె

మత్స్యవల్లభుఁ బట్టి ♦ మాన్పించె మిట్టిపా
టంగేశుఁ దను బలా ♦ ధ్యక్షుఁ జేసె
గీ. ధాటికా ఘోటికా టీక ♦ పాటవమున
నరి పురంబులపై నట్టి ♦ యలుక బుట్టి
కిసలయోష్ఠీదృగంభోజ ♦ కీరరాజ
వాహనుండగు నారాజ ♦ వాహనుండు. 75

75. ఈ పద్యమందు రెండర్థములు. కుంత... ఎడలించె = తల వెంట్రుకల చిక్కు విప్పె. సింధు... తెల్పె = సముద్రమువల్ల భూమికి భంగముగలదు. సౌరాష్ట్ర... సారంబు = సౌరాష్ట్ర రాగముయొక్క బలము. గాంధార... స్వరాక్రాంతున్ = (స్వః = స్వర్గమును. అక్రాంతున్ = ఆక్రమించినవానిగానని ప్రకృతార్థము.) గాంధారగ్రామమును స్వరములచే నాక్రమించఁబడినదానిగా. గౌడ... సమరించెన్ = గౌడ దేశపు గుఱ్ఱములు శ్రేష్ఠములు. మత్స్య... పాటు = చేపను మిట్టిపడకుండఁజేసెను. అంగేశు... జేసె = అంగరాజును, తనువు = శరీరము. (తను బలము—కొద్దిబలమని ప్రకృతార్థము.)

సీ. సాగ్రహారు లుదగ్ర ♦ విగ్రహాగులు గాఁగ
నగ్రహారులఁ జేసె ♦ నగ్రజనుల
తరువాటులను జేరి ♦ తెరవాటుఁ గొట్టించు
పరువాటి బల్లెంబు ♦ పాలుఁజేసె
సేవాలయములైన ♦ దేవాలయములఁ బూ
జావాలయములుగా ♦ సంఘటించె
దనవాసుల సమస్త ♦ వనవాసులకుఁ దాన
వనవాసుల హరించి ♦ వనుపు లిచ్చెఁ
గీ. జరణ శరణాగతాహిత ♦ భరణ కరణ
తరుణ కరుణాకటాక్షుఁడా ♦ ధన్యుఁ డంత

యుత్తరాంభోధి తట సము ♦ దాత్త విజయ
బంధుర స్తంభ జృంభిత ♦ పయన కలన. 76

76. సాగ్రహారులు = అగ్రహారముతోఁగూడిన శతురులు. అగ్రజనులు = బ్రాహ్మణులు, తరువాటులు = వృక్షపంక్తులు. తెరవాటు గొట్టించి. త్రోవలుదోచుకొని. దేవాలయములు = పూజాశూన్యములు. పూజా...యములు = (పూజావాల = పూజకుఁబాదులైన అనఁగా స్థానములైన. యములు = యతులుగలవి.) తనవాసులన్ = తనగౌరవములచేత. నవన = క్రొత్తవిగాని. అసులన్ = కత్తులను. ననపుంజీవనో పాధి. పయన = పొందుట.

క. వనములు బహుజీవన పా
వన వనజాకర మునివర ♦ వసుధాధర ఖే
దన భంజన జన రంజన
జనపదములు నదులు గడచి ♦ చనఁ జననాతన్. 77

77. బహు... ధర= విస్తారమైన యుదకముచేఁ బవిత్రమగు కొలకులును, మునిశ్రేష్ఠులును, పర్వతములునుగల.

ఉ. ముందరఁగాంచె నిందు కుల
మోద సుధారస మందరంబు పా
రందర నీల కందళ ధు
రంధర సింధుర బృంద మందిర
త్కందర నిర్గతావిశద
కాంత్యుపమేయ నమ త్పిరంగికా
తుందరణ త్కృశానుధృత
ధూమ విశాలము వింధ్యశైలమున్. 78

78. ఇందు...మందరంబు = (రాజునకు విశేషణము.) ఉపమేయ = ఉపమేయవస్తువుగాఁగల. (పిరంగికా. ఇది సంస్కృతశబ్దమని తోఁచదు.) తుంద = గర్భమందు. రణత్, ధ్వనించుచున్న (పర్వత

శుహాలో నల్లనియేనుగులు పిరంగిలోనున్న పొగవలె నున్నవని తాత్ప
ర్యము.) ఈపద్యము విచారణీయము.

క. ఉదిరి మలతోఁడ నొరయఁగ
నెదిరిన దొర పెక్కువేల ♦ యొండ్లిల నధమున్
మొదలంగ నీని బల్లిదుఁ
డదయు గ్రహములకు గ్రహమ♦హో యితఁ డనుచున్ 79

76. ఉదిరిమల - మేరువుపర్వతము. అదయుగ్రహములకు
గ్రహము - గ్రహముల నడ్డగించినది.

క. కాంచి గిరి కటక శిఖర
ప్రాంచన వైచిత్రికాత్మ ♦ నలరి సరస్వ
త్కాంచీ ధవ పంచానన
మించుక చనఁ దధ్ధరాభృ ♦ దీశాను దిశన్. 80

80. సరస్వ ... పంచాననము - సరస్వత్ - సముద్రము.
కాంచీ - మొలనూలుగల భూమికి. ధవ - అధిపతులగు రాజులలో
పంచాననము - సింహము. అనఁగా రాజశ్రేష్ఠుఁడు.

సీ. భువ నాభినవ నాట్య ♦ భవ నాపజవ నాల
నల నాఢ్య ఘననాశ్ర ♦ య విటపికము
కలికా పటలికా యు ♦ గలి కార్ణ్ణ గలి కాప్త
కులికాగ్ర ఫలి కాంచ ♦ కుంజగృహము
స్ఫుట జాతి కుటజాతి ♦ కుటజాత తటజాత
కటజాగ్రదుట జాప ♦ గత దురితము
గమ లాసి తమ లాలి ♦ త మలాళ సమ లాస్య
విమలాబ్జ కమలాక ♦ ర మహితంబు

గీ. చూడ నేపారు శశిఖండ ♦ చూడ నేత్ర
తాడ నేతర సుమ ధనూ ♦ రాడసీక
పీడ నేడిత హ్యాత్పరి ♦ వ్రాడ నేక
ప సవనంబులఁబొలుచు తా ♦ పస వసంబు. 81

81. భువనా...విటపికము. (భువన - లోకమందు. అభినవ క్రొత్తదియగు. నాట్య - నాట్యమునకు. భవన - గృహమైన. అపజవ పోయినవేగముగల. నాల-లవన - తామరతూళ్ళు విరుచుటతోడ. ఆఢ్య=కూడిన. పవనాలయ విటపికము = గాలికాధారమగు వృక్షములు గలది. కలికా.. గృహము = (కలికాపటలికా = మొగ్గలగుంపులతోడ. యుక్ = కూడిన, అలి = తుమ్మెదలనెడు. కార్ష్ణ్య గలికా = నల్లని కంఠముగల యీశ్వరునిశోభను. ఆప్త = పొందిన. కులిక = వృక్ష విశేషములయొక్క. అగ్ర=చివరయందైన, ఫలికా = ప్రేంకణపుతీగెలచేత. అంచ=ఒప్పుచున్న, కుంజగృహము= పొదలుగలది. స్ఫుట = వికసించిన, జాతి = జాజితీగెలయొక్కయు, కుటజ, కొడిసె చెట్లయొక్కయు అలి=పజ్త్రియనెడు, కుటి = గృహ ముల యొక్క జాత=సమూహముయొక్క, తట = ఒడ్డునందు (అనగా దగ్గరను) జాత = పుట్టిన. కట = చాపలచేత, జాగ్రత్ = ఒప్పుచున్న, ఉటజ = పర్ణశాలలచేత, అపగత = పోయిన, దురితము = పాపము గలది. కమలా...మహితంబు, కమల = పద్మములయందు. ఆసితమ = మిక్కిలి నివసించినట్టియు, లాలిత = గారవించఁబడిన, మరాళ = హంసలతోడ (రలలకు నభేదము.) సమ = సమానమగు. లాస్య = నాట్యముగల, శశి...నేతర = శివనేత్రపు తాకుడులేని సుమ ధనురాట్ =మన్మథరాజుయొక్క, పరివ్రాడనేకప = మునిశ్రేష్ఠులయొక్క. సవనంబులన్ = యజ్ఞములచేత.

సీ. ఉటజాజిరరజంబుఁ ♦ బటు కర్ణపుటిఁబోవఁ
జరచి తొండముసీరు ♦ జల్లెఁ గరిణి

చంచువు కొనఁ దమ్మిఁ ♦ జించి చేకొనివచ్చి
కట్టాణి ముగ్గులు ♦ బెట్టె హంసి
అకరముల్ గొన్ని మే ♦ యక మున్నె దేవపూ
జకుఁదెచ్చు జలజముల్ ♦ చక్రవాకి
ఘోణ పాతినిఁ గూర్చి ♦ వేణుతండుల కంద
మూల బృందము లిచ్చు ♦ ముందె కిటియు

గీ. సమయములు గాచి సంయమి ♦ సార్వభౌముఁ
డారగించిన మీఁద రా ♦ మాయణంబు
శారి యర్థంబు వినుపింపఁ ♦ గీరి చదువు
నేమిచెప్పెద ముని వసీ ♦ భూమి మహిమ. 82

82. చంచువు = పిట్టముక్కు, అకరముల్ = పద్మకింజల్క-ములు, ఘోణ = పందిముక్కు, కిటి = అడవిపంది, కీరి = ఆడుచిలుక.

గీ. నీలకంఠ తనూభవ ♦ వ్యాలకంబు
సతత శాస్త్రాల వాస స్ఫు ♦ రిత వృషంబు
పంచముఖ లాలిత మృగంబుఁ ♦ గాంచె నపుడు
నృపుఁడు శివమూల ధనము నా ♦ తపసి వనము. 83

క. అటఁజూచి యటవి దక్షిణ
తటమునఁ దన దండు డించి ♦ తటుకున జటిరా
డుటజ కుట దర్శనార్తి
స్ఫుట మతి నటియింప నరుగు♦చోఁటుల నెదుటన్. 84

సీ. "అణుది త్సవర్ణ శ్చ ♦ చాప్రత్యయ" యటంచు
వ్యాఖ్యానమాను వై ♦ యాకరణులు
హాస్తచేష్టలఁ "బర్వ ♦ తో౽గ్నిమా" నని రేఁగి
కర్కశోక్తులు బల్కు ♦ తర్క వేత్త

లంత కంతకు "సంకు ♦ రాదిసకర్తృక"
మనుచుఁ గొట్లాడు వే ♦ దాంతికులును
విదితంబుగ "నకదా ♦ చిద నీదృశంజగ
త్" నెడి మీమాంస వి ♦ దావళియునుఁ
గీ. జెలఁగి తొలునాఁడు తరవాయిఁ ♦ జెప్పినట్టి
యెల్ల పన్నంబు లేకరు ♦ విడి పదంబుఁ
గ్రమము గుణియించు నైష్ఠిక ♦ బ్రహ్మచారి
నికరములు గొల్వ వచ్చె శాం ♦ డిల్యమాని. 85

85. అణుది.. ప్రత్యయ; ఇది వ్యాకరణసూత్రము. పర్వగ్నిమాన్ = తర్కవాక్యము. అంకురాదిసకర్తృకం = వేదాంతవాక్యము నకదా...జగత్ = మీమాంసాసూత్రము. పన్నము = ప్రశ్నము.

సీ. జనులెన్నఁగను బిగిం ♦ చిన మోహపాశంబు
కట్టనాఁ బటుజటా ♦ గ్రంథి దనర
మూర్తిత్రయీమధ్య ♦ ముని వర్ణమిదియ నాఁ
దైర్ఘ్యపుండ్రమధ్య మే ♦ దావి యొఱర
శీతాంశు మట్టి డిం ♦ చిన సన్న యూడల
గమియనాఁ బొంపుడు ♦ గడ్డమమర
పాణి పంకజమంచు ♦ భ్రమరాళి దిరిగెనా
భ్రమద క్షమాలిక ♦ పరిఢవిల్ల
గీ. నంగుళి పవిత్ర ముత్తరీ ♦ యమును బొదల
మోగ పట్టయు రుద్రాక్ష ♦ యుంగరంబు
జెవుల పట్కుండలము లొప్ప ♦ దవులు నట్టి
కాంక్షితార్థప్రదునిఁ బారి ♦ కాంక్షిఁగాంచి. 86

86. మేధావి = ఔపాసనాగ్నివిభూతి, శీతాంశు = చంద్రునిలో మచ్చచెట్టున్నదని కొందఱిమతము, పారికాంక్షి = ముని.,

గీ. అపుడుసాష్టాంగ వందనం ♦ బాచరించు
పార్థివు "ననేక రాజ్యాధి ♦ పత్యమస్తు
మహీపతే" యని దీవించి ♦ మండలేంద్రు
దండఁగూర్చుండ నియమించి ♦ తపసి వలికె. 87

క. జననాథ సుఖమె నీకున్
జనకునకును రాజహంసు ♦ నకు సేమంబే
జనని వసుమతికి భద్రమె
సనయ భవ ద్భుజ భృతప్ర ♦ జకు భావుకమే. 88

చ. జనకుఁడు రాజ్యమిచ్చి నిను
సర్వబలంబులు గూర్చి కూర్చి పం
పిన పలు కర్జితారి పుట
భేదన దండన వార్త దూర్తక
ర్తన మొనరించు మాట యిటు
దాడిగ వచ్చితి రన్నసుద్ది శి
ష్యుని ముఖ సూక్తిచే వినఁగ
నుల్లము చల్లఁగ నుల్ల సిల్లెడున్. 89

ఉ. నీ జనకుండు మా యెడఁ బ్ర
ణేయఘృణేయుఁడు నిన్ను మాకు నా
యోజనె యుండుమీ యనుచు
నొండన నేటికి మా పురాణముల్
మా జప హోమ భాగములు
మా సకలాశమ యాగ యోగముల్

నీ జయవార్త వంకఁ దగ
నెమ్మి వహించుట రాజవాహనా. 90

90. ప్రణేయ = క్రొత్తదియగు. ఘృణేయుఁడు = దయగలవాఁడు.

క. జనపతుల సత్యసంధుల
మను మాంధాతలఁ గుమార ♦ మణులం గనమా
నినువంటి సుధిని సౌజ
న్యనిధినిఁ గని వినియు నెరుఁగ♦మయ్యమహాత్మా, 91

క. అనిమునిమణి కేల్గైకొని
జనవర మధ్యాహ్నమయ్యె ♦ సమయం బిది మా
జనక సుతాధిప పదపూ
జనమునకున్ సదనమునకుఁ♦జనుదెంచి దయన్. 92

క. వింఁదారగింపఁ దగు గో
విందాంఘ్రి మిళింద! మనవి ♦ వినిచను దెమ్మా
వింఁదాక రాచకలువల
విందా!ముఖనిందితార ♦ విందా! నందా! 93

93. ఇందాఁక, చనుదెమ్ము అని యన్వయము.

క. ఇట జంపు లేక పదమని
కుటజన్మ నిభుండనన్ స ♦ కోరక పటలీ
కుటజంబున కుటజంబున
కటజంబూద్వీప భూప ♦హరి తా నరిగెన్. 94

94. కుటజన్మనిభుండు=అగస్త్యునితో డుల్యుఁడు. సకోరక, జవంబునకున్ = మొగ్గల సమూహముతోఁగూడిన కొండిసెచెట్లుగల.

క. అరిగి నృపుఁడు హరభేరు
స్మరణ స్ఫురణ ప్రచరణ ♦ సకలేందిర మం
దిరమై గరిమం దరమై
కరమొందిన మానిశాలఁ♦గని యవ్వేళన్. 95

95. గరిమన్ = గౌరవముచేత.

క. జలకంబాడి నిటల గత
తిలకంబై నాసికాస్థ ♦ తిలకము భూభృ
త్తిలకము వచ్చెన్ హిత నృప
కులకముతో భోజనంపు ♦ కూటంబునకున్. 96

క. జగతీ నుత మా నిచ్ఛా
త్ర గణంబులు పైఁడిపళ్ళె ♦ రంబులుఁ జుట్టుం
దెగ బాఱె డనఁటి మేలిమి
చిగురాకులు వైచి జలముఁ♦జిలికించుటయున్. 97

క. స్వ కర ధృత పాత్రి ముంచుచు
సకల రుచి స్ఫుట దపూప ♦ శకలంబునఁ దా
నకలంక నటన మెరయఁగ
నొక సతి పాత్రాభిఘరణ ♦ మొనరించంగన్. 98

ఉ. కుంకమ పంక మిచ్చు నలు
గు ల్మెఱుఁగుల్ నును గీలు గంటులుం
బొంకముఁ జూపఁ దాపసుని
పుత్త్రిక లుజ్జ్వల హేమపాత్రికల్
గంకణ నిక్వణాంక కర
కంజములన్ ధరియించి రత్నతా

టంక రుచుల్ దటిల్లతల
డాపఁగ బంతుల వెంబడిన్ వడిన్. 99

99. కీలుగంటులు = జటలు.

మ. వడియం బప్పడ మొప్పు నింపు వరుగల్
వాటంపు మారీచపుం
బొడి నేయాళికిఁ దేలి తాలి దపు సొం
పుల్ నింపు నంకాయ వే
పుడు గమ్మందన మంచు కందయును పుం
బోళ్లున్ రుటంబైన చి
క్కుడు జట్టల్ మొదలైన శాకములు నో
ల్కుం బప్పు వడ్డింపఁగన్. 100

100. మారీచపుంబొడి=మిరియపుపొడి, ఉప్పుంబోండ్లు=ఉప్పుగుండలు. రుటంబు=దృఢము, చిక్కుడు జట్టల్ = చిక్కుడుకాయముక్కలు, ఒల్కుంబప్పు=చాయపప్పు.

క. క్రొం బొగపు కూర వగ తిరు
గం బోతల మెంతి జీర ♦ కంబుల వలపుం
దుంబోళ్ళ తావి శిఖరుల
గంబూర జగంబు పొగడఁ ♦ గా నటుసుడిసెన్. 101

101. దుఁబోళ్ళు = జీలకఱ్ఱ మొదలగు పరిమళద్రవ్యముల గుండలు. శిఖరులు = ఒకానొక విధమైన భక్ష్యములు. గంబూర = పరిమళము. శిఖరులు - భక్ష్యవిశేషము.

క. లలి జీరకర సభారం
బుల యన్నంబిడిరి లేఁజి ♦ వురుఁబోడుఁలు రా
జుల పళ్ళెరముల వల్లీ
కుల మావాలముల విరులు ♦ గుత్తిసె ననంగన్. 102

102. ఆవాలములన్ = పాదులయందు.

క. కమ్మని తావులు చల్లఁగ
గమ్మని యాజ్యంబు పోటు ♦ కపు తపెలలఁ బొం
కమ్ముగ వంచిరి పత్రపు
టమ్ముల గిన్నెల నటబ్జ ♦ టాక వధూటుల్. 103

సీ. మీఁగాళ్ళమీఁద గ్ర ♦ మ్మిన పింజ మాదావ
ళము సేయ నఖలాక్ష ♦ దమిఁ గదల్చి
కాయ నమ్రతఁ జెంపఁ ♦ గై యింతకై వ్రాలు
కీల్గంటు ననురాగ ♦ కేళిఁ జనకి
భుజమెత్తి చారు నూ ♦ ర్ధజరాజిఁ ద్రోచు న
త్తఱిఁ గక్ష రుచి మదిఁ ♦ దాల్మిఁ దరమి
ఘుల్లున భాజనాం ♦ కము మెట్టమట్టెల
పదముల ధైర్యసం ♦ పదఁ బెకల్చి
గీ. మధుప వేణులు వడ్డింప ♦ మధురసూక్తి
యధర రక్తిమ విన్నక ♦ న్నయ్యలకును
దేనియలయందు శిఖరుల ♦ నానవాల
యందు నిక్షురసములందు ♦ నరుచివొడమె. 104

104. పింజ = కుచ్చెళ్ళచివర. మాదావలము = కపిలవర్ణము.
భాజనాంకము = భోజనపాత్రసమీపము. నానవాలు=భక్ష్యవిశేషము.

సీ. అన్నన్న మృదుల స ♦ దన్న సౌరభ్యంబు
సాటి గల్గునె చారు ♦ చారురుచికి
లెస్సాయెగా కద ♦ లీశాక పాకము
ల్మరి హరించెనె కదా ♦ మనసు గినసు

చట్టిలో నెయివంచి ♦ వట్టిగాఁ ద్రేల్చిన
పొట్టికాకరకాయఁ ♦ బాగడఁ దరమె
మేలింపు చవి గుల్కు ♦ తాలింపు వంకాయ
యూర్పులు గొనియాడ ♦ నేర్పుగలదె
గీ. భళిరె! కజ్జాయ మయ్యారె ♦ పాయసములు
మేటి శిఖరులు పచ్చళ్ళు ♦ మెచ్చ వచ్చు
నౌర! పెరుగూరుఁగాయ య ♦ మ్మక్క! యనుచు
రహిఁ భుజించిరి సడిసన్న ♦ రాచవారు. 105

105. వట్టిగాన్ = ఆరిపోవునట్టుగా, ద్రేల్చిన = వేచిన, తాలింపు = పోగుపు. సడిసన్న = ప్రసిద్ధులైన.

మ. జననాథేంద్ర మమాత్ర మేతుబహువ
శ్యాకానసంత్యగ్రిజీ
వన మిాశార్పితమన్న మేవ భవతాం
వస్తూనిసంత్యాలయే
మనసిత్వం స్మరతాని తేనపరసీ
మానేనమేషత్వదీ
య నికాయ్యాస్సము మోధికో భవదసౌ
ఖ్యం సర్వమ న్వేళలన్. 106

క. సరసప్రత్యుపచార
స్ఫురణమున భుజించి లేచి ♦ పూర్ణహృదయుఁడై
ధరణిపతి "భోజనస్యా
దరోరస" యను వచనము ♦ తథ్యముగాఁగన్. 107
శీతల హిమాంబువులు గని
సీతలమను నూతన కల ♦ శీ తల జలముల్

భూతల నేతల చేఁతుల
క్ష్మీతల వర్ణించి రమ్ము ♦ సీశ్వర శిష్యుల్. 108

108. సీతలము = సామ్యము. కలశీతల = కలశమండలి
ఈతల = వెలుపల.

క. ఇందు కుల రాజనందన
కందర్పుల మేన మాని ♦ ఘనసార వరా
మంద తుహినాంబు మృగ మద
కందళితా నందమైన ♦ గంద మలందెఁ. 109

క. ఒప్పిన వలి మంచుల నీ
విప్పిన తెలిమంచులనఁగ ♦ వెన్నెల లనఁగాఁ
జొప్పడి పిడికిట నడఁగెడు
నుప్పటి లప్పటి యశోని ♦ ధులకుం గప్పెఁ. 110

క. అతిరాగపు బాగాలున్
రతిరాజిత గండపాండు ♦ రద్యుతి తణికిం
బ్రతి రాజిలు తెలనాకులు
యతిరాయఁడొసంగె నిజని ♦ యతి రాజులకున్. 111

క. ఇత్తెరఁగున లాలించి నృ
పోత్తము పీడ్కొల్పె పాలె ♦ ముస్నచ్చుటకై
యత్తతి సిం బశ్చిమభూ
భృత్తటికిం బ్రొద్దువ్రాలె ♦ నెట్టలు దారెన్. 112

శా. సత్యాలోకనలోల భోజతనయా
సల్లాపసాహిత్య యా
దిత్యాపత్యపయోధర ద్వయతటీ
దీవ్యత్కరాలక్షణా

రత్యాహ్లాద నజాంబవత్యధరసా
రజ్ఞా సుదంతారతాం
తత్యక్తాన్యనితంబినీకథన భ
ద్రామిత్రవిందాధవా. 113

క. చాణూరమల్లగాత్ర
స్థాణూర స్థలకవాట ♦ సంఘట్టన పా
షాణీకృతపాణీ శ
ర్వాణీవాణీ శచీశ ♦ షంసిత చరణా.

కవిరాజవిరాజితము.

రణరణ కారుణ వీక్షణ రక్షణ
రావణ కంఠ నివారణకా
రణకర మార్గణ భర్గశిరోగ్ర ని
రర్గళ వార్గణ యుక్చరణా
మణిత నిబంధన మార్గ ధురంధర
మానిత కంధర గోపవధూ
మణి మధురాధరబింబ సుధారసుర
మత్త రసజ్ఞ రసజ్ఞనిధీ 115

115. రణరణకము = కోరిక.

గద్య.

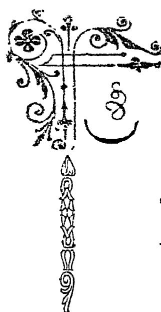
ఇది శ్రీమదాశ్రిమభద్ర భజనముద్ర కవిపట్టభద్ర కాద్రవేయాధిప వరసమాగత సురస సారస్వత లహరీపరిపాక కాకమానిమూర్తి ప్రబోధ బుధకవిసార్వభౌమపుత్ర రామలింగభట్టపుత్ర కౌండిన్యగోత్రభాగధేయ మూర్తినామధేయ ప్రణీతంబైన రాజవాహనవిజయంబను మహాప్రబంధంబునందుఁ ద్వితీయాశ్వాసము

శ్రీ

రాజవాహన విజయము.

(తృతీయాశ్వాసము.)

శ్రీ లక్ష్మీకమలాక్షీ
శ్రీలక్ష్మీకృతకటీర ♦ శింజితకాంచీ
లోలచ్చిత్తమరాళక
రా లఘువిక్రమణ వేంక♦టాచలరమణా ! 1

వ. అవధరింపుము. 2

శా. వేలాదంతి పెకల్చివైవ నపరో
ర్వీభృచ్ఛిరోగ్రంబుపై
వ్రాలంజాలిన పూర్వసింధుసరసీ
రక్తాబ్జమట్లొప్పె దా
నాళీకాప్తుఁడు చిందు తద్రజ మన
స్సంధ్యాతపం బొప్పెఁ ద
న్నాళోత్థాంబుకణాళి పంకములనం
నారా తపంబు ల్దగెన్.

సీ. దినతమీమధ్యస్థ ♦ తను ఫలించిన మేటి
కడుఁ బ్రతీచికి రాఁగ ♦ మిండిన జాణ
శంభు నాట్యమునకు ♦ సమయ మిచ్చిన ప్రోడ
శిఖికి సద్ద్యుతిపాళిఁ ♦ జేర్పు దంట
జగములఁ గల యను ♦ ష్ఠాతల తనుకాఁడు
పితృకోటిఁ గాంచి పెం ♦ పిన యొయారి
ద్విజరాజులఁ గులాయ ♦ వితతిఁ గూర్చు మిటారి
డితికి రతిప్రేమఁ ♦ దెచ్చు అవ్వ
గీ. కువలయమునకు నిద్రమే ♦ ల్కొలుపు గబ్బి
యంగభవుఁ బయనంబు గ ♦ మ్మనిన జోడు
కనక కశిపుని జముప్రోలి ♦ కనుపు గొంటు
చాలితానేక ఘూకాంధ్య ♦ సంధ్య దొలఁగ. 4

3. శిఖి... దంట - (సూర్యకిరణములు రాత్రియందగ్నిం బ్రవేశించును.) తనుకాఁడు - తృప్తిఁ జేయువాఁడు గొంటు - కఠినుఁడు.

మ. కమలా మిత్ర కళత్ర మంథ పటలీ
గంధేభ ధామంబు జా
ర మయూరారాబ్దము మూర పల్ల ఖురళీ
రంగం బితోష్ణాంగ గం
ధము జో రోద్భవ భూమి యామిక జనా
దాయంబు దాపాకుల
ప్రమదా పూరుష భర్మ టంకణము చే
రన్ వచ్చె రే యయ్యెడన్. 5

4. ఉద్దవభూమి - ఉత్సవభూమి.

క. జార సమస్త చోర తతి
జాతర ఘూక దృగంజనంబు తా
రా రమణీయ హీరమణి
రాజిత శాణము దీధికా చర
ద్వార జరావతీ తరుణ
తా ప్రద మూలిక లోక దృష్టికా
సారస కంద మంధతమ
సం బెసఁగెం దశ దిక్తటంబులన్. 5

5. కందము - మేఘము.

సీ. ధర భేది సంకెలల్ ♦ దప్పించుకొని వచ్చి,
కానకుండఁ జరించు ♦ ఘన మనంగఁ
గడతత్త్వ మిటమీఁదఁ ♦ గడమయే యేనని
మొదటి తత్త్వము మిన్ను ♦ ముట్టె ననఁగ
తముఁ గనకుండ బం ♦ ధకులు చల్లు కనీని
కా నికాయ విభావి ♦ కాస మనఁగ
నెలతగుల్గొరి రే ♦ నెలత మజ్జనమాడి,
యార విప్పిన కుంత ♦ లాళి యనఁగ
గీ. జలధిలో మిత్రుఁ బడఁ ద్రోచు ♦ కలుష కలన
నంటు కాలంబు మొగము న ♦ ల్లనఁగ దంష్ట్రి
సూనుఁ ద్రిప్పఁగ సముదయంబుఁ ♦ జుట్టికొన్న
యమున యనఁ జీకువాల్ జగం ♦ బాక్రమించె. 6

6. కడతత్త్వము = భూమి (ఈలాగునంతయు మోయుచుండఁ నేను చివరదాననై యుండఁనా యని మొదటిదైన యాకాశమును గలసిన దన్నట్లు) చీకువాలు=చీకటి.

సీ. ప్రసవ కోదండుండు ♦ పాశంబు దగిలింప
నెగయు మిణుంగురు ♦ తెగలనంగ
చైత్ర యాత్రోన్ముఖ ♦ స్మరునిపై సౌధాళి
రాజముఖుల్లెల్లు ♦ లాజ లనఁగ
శంబరారికి విరో ♦ దంబుఁ జూపఁగ నంబ
రంబును పువ్వు టా ♦ ణంబు లనఁగఁ
డెంపుమై మరుఁడు ని ♦ లింపాంగనల నొంప
నంపిన వెలిదమ్మి ♦ యమ్ము లనఁగ
గీ. సుమశరుని తూఁపు లమరీక ♦ చములఁ దాఁక
డివికేఁ దెగి వ్రాలు హారమౌ ♦ క్తికము లనఁగఁ
బాంధ జయ లబ్ధ దర్పక ♦ ప్రబల కీర్తి
హీరము లనంగఁ జుక్క లె ♦ ల్లెడల నిక్కె 7

7. సౌధాళి రాజముఖులు = దేవతా స్త్రీలు,

చ. చలువల రచ్చపట్టు జల
జంబులతుట్టు విరాలికల్కిప్రో
గుల కనుకుట్టు జక్కవల
గొట్టు చకోరులమేలియట్టు రే
పొలఁతుక తాళిబొట్టు తమ
పుం దడకట్టు సరోజసౌధముల్
గల చెలితోడఁబుట్టు తొలు
గట్టు పయిం గనుపట్టు నంతటన్. 8

8. తుట్టు = వినాశకుఁడు. కనుకుట్టు = నేత్రబాధకుఁడు. గొట్టు = విరోధి. తాళిబొట్టు=మంగళమాత్రములోని సువర్ణాలంకారము. తడకట్టు = అడ్డగింపు.

సీ. ఎఱుకున్న గోరాడి ♦ యొర మట్టి కరిగొమ్మ
 గఱచి నిల్చిన మరు ♦ త్కరి యనంగఁ
గనుదోయి నిప్పుకల్ ♦ గ్రక్కు రక్కసుఁ జెక్కి
 ధరఁ గౌఁగలించు నా ♦ ద్య కిటి యనఁగ
సామజ భేదియై ♦ క్షతజంబుమైఁ జెందఁ
 దోలాల్చి కటి గట్టు ♦ శూలియనఁగఁ
గెంజడల్ పైరాలి ♦ కెంపులీన విపంచి
 మొఱయించు నారద ♦ ముని యనంగ
గీ. నొనరు ధవళాంశుకాంబులో ♦ నుదయరాగ
 మొనయఁ దనచిహ్నము సెలంగఁ ♦ దన ప్రతాప
 కలనఁ బర చక్రముఁ గలంగ ♦ నలరె నతఁడు
 కువలయుం బేలురాజు ప్రా ♦ క్కుధర వీధి. 9

9. ఎర = ఆహారమైన, కరిగొమ్మ = నల్లనికొమ్మ.

గీ మిక్కుటపు రిక్కచాల్ పంట ♦ మిన్ను తోఁటఁ
 జక్ర దృష్టి హరింప ని ♦ ర్వక్ర ఘృష్టి
 యష్టి హత్తించి యెత్తిన ♦ యట్టి మెరుఁగు
 సున్నపుంగుండయన నిక్కెఁ ♦ జుక్కఱేఁడు. 10

10. ఘృష్టియష్టి = కిరణ మను కఱ్ఱ.

సీ. పతిఁగూడ యామినీ ♦ సతి మజ్జనంబాడు
 నికరంపు పన్నీరు ♦ నెఱసె ననఁగ
శశి మౌళి తరుపుచే ♦ జడఁజుట్టు నిడుపడు
 ద్రావిన పాలెర ♦ గ్రాచె ననఁగ
నల్లుఁడు చిల్కకి ♦ డ్డటు లిందుఁడుచకోరు
 లకు జీని చక్కెర ♦ ల్దార్చె ననఁగ

సిరుల దొంగిలంగ రా ♦ జీవాళిపై భూతి
శశి జొక్కు మందుగాఁ ♦ జల్లె ననఁగ

గీ. ఖ నదియై గట్టు పక్కఁ జి ♦ క్కిన కొఱంత
పుడమి మీఁదికి దిగి కాశి ♦ నడఁగు కొనావ
మాన్పుకొన సంగ దివి భువిం ♦ బ్రబల వృత్తి
నిండెనో నాఁగ బాహు వె ♦ న్నెల సెలంగె. 11

11. తరుపు=మణివిశేషము. సిడుపడు =పాము. పాలెర = క్షీరాహారమును. క్రాచెను = గ్రక్కెను. జీని = నాణెమైన. జొక్కు మందు=మోహనౌషధము.

గీ. విరహి తనుతాప శిఖి సోఁక ♦ వెచ్చనైన
యైందవా తప సుధను పె ♦ ల్లార్చి వైచి
యల్ల మలినాంబరం బెల్లఁ ♦ దెల్లఁ జేసి
యామినీ భామినికి సమ ♦ యం బొసంగె. 12

12. సుధ=సున్నము. అంబరము = ఆకాశమునుబట్టు. (సమయ మనుచో కాలమును చాకలివాడని గమ్యము.

సీ. పందిఁటి పరపు చా ♦ పల షోడల్ విగళిత
హార ముక్తాశంక ♦ నంటియంటి
పదలు పోరన గండ్ల ♦ వచ్చిన జిగివెండి
హరివాణమని చేఁత ♦ సరసి యరసి
తఱుపు పొరం జెందు ♦ బలుచాలు జడజారి
పడు పువ్వుదండని ♦ పట్టిపట్టి
చాటుచే నింటిపం ♦ చఁజెలంగు వెలుఁగారఁ
గట్టిన చీరని ♦ ముట్టిముట్టి

గీ. క్రాఁగు పైమ్రొగ్గు తెలి నిగ్గుఁ ♦ గ్రాఁగి పొంగ
సాఁగు పాలని పైసీఁ ♦ జల్లిచల్లి
యల్లు కొను నట్టి వెన్నెల ♦ నల్లుకొన్న
యన్ను మిన్నలు విహరించి ♦ రన్ని వగల. **13**

13. చాలు=వెన్నెలపఙ్క్తి. క్రాఁగు = పాలకుండ.

శా. చెల్లెం గంతుని పంత మబ్ధిపొగ ర
చ్చెం గల్వ రాఱాలు రం
జిల్లె న్హంచుల ఫుంజితోఁడ వినుమిం
చెన్ భోగినీ రాజి రా
జిల్లెన్ హల్లకముల్ చకోరములు ద్రేఁ
చెం బిల్లలుం బిల్లగో
ర్పెల్లోయంచు బయళ్లనుం జిడుగుడుల్
ప్రేరేఁచి రవ్వేళలన్. **14**

14. పొగరు=గర్వము. ఫుంజి = సమృద్ధి. త్రేఁచెన్ = త్రేణుపు బొందెను. పిల్లగోరు, చిడిగుడులు = బాలురయాటలలో భేదములు. వెల్లో = ఆడు నప్పుడు వేయుకేక.

సీ. కొలఁదిగాఁ జరిపించు ♦ కొనిరమ్ము కడియము మం
చొక విర పతిచేతి ♦ కొసంగె నొకతె
వడి మిద్దె విరిగి పైఁ ♦ బడ వచ్చెనని బైటి
కరిగి మిన్నని యుల్ల ♦ యళికె నొకతె
మగఁ డటుండఁగ వేరె ♦ మగని నాలుగఁజీరి
గడుసుచేఁ జెంప పె ♦ ట్టొడసె నొకతె
కాపురం బెఱుఁగ వె ♦ క్కడికేగితని యన్య
తన భర్తయని యన్యుఁ ♦ బెనఁగె నొకతె

గీ. వాఁడఁ జను చాకికి ధరించు ♦ వలువవై చి
తెట్టు తాఁగట్టు పుట్టంబుఁ ♦ గట్టి తనుచుఁ
బొరుగు సతి దాల్చు చీరపైఁ ♦ బోరె నొకతె
యధిక మధు మత్తతావృత్తి ♦ నట్టి రాత్రి. 15.

15. చరిపించుకొని = సాగఁగొట్టించుకొని, గడుసుచేన్ = కఠినహస్తముచేత. అన్య (ఇది ఒకతెయను దానికి విశేషణము.)

క. కట్టిన దట్టి కటీతటిఁ
బెట్టిన విరి పిడియమెకు ♦ వెట్టిన విల్లున్
మెట్టిన యెగనాళ్ళం గను
పట్టిన పస మారుఁ డపుడు ♦ పాంథుల వెదకెన్. 16

16. విరిపిడియము = పెద్దబాకు. ఎగనాళ్ళు = దూరదేశములు.

సీ. అన్యదారికారి ♦ తాప్త చేటీ రతి
వ్యాజ స్వ విమత స ♦ ర్వస్వ హరులు
గంహారి లోహ ము ♦ ద్గర ఘట్టనాభీత
మానవస్తేనతా ♦ మార్గ కరులు
పర్యట జ్జన బాహు ♦ బంధనదాయకా
త్మక నామ తమ్మట ♦ ధ్వాన భరులు
ప్రతివాసర స్వయం ♦ కృతచౌర్యబలవ దం
హ్రి నతార్థ విత్త దా ♦ తృత్వ పరులు
గీ. పర నగరికార్పితాత్మరా ♦ ట్పాలికార్థ
తస్కర పదాంక పద్ధవ ♦ స్థాన జనిజ
ఘోష పద జనితాజ్యాధి ♦ కుతల వరులు
తలవరులు సంచరించిరా ♦ తమిని దమిని. 17

17. అశ్వ.. హరులు (తమకిష్టులైన, దాసీజనముతో, సంభోగించినందున, దమకు శత్రువులైనవారి ధనము నపహరించు చున్నారనుట) గంహారీ...కరులు. దుడ్లు మొదలగువానిచే గొట్టుటచే దొంగలు పారిపోవుటచేత మార్గములు నిర్భయముగా నున్నవని తాత్పర్యము. పర్యట ..భరులు (తమ్మటలు వాయించుచు తమ పేర్లు జెప్పి రాత్రి గస్తీ దిరుగు నప్పుడువీథులయందు దిరుగువారికి సంకెళ్ళు వేయుదుమని చెప్పుచున్నారనుట. ప్రతివాసర... పరులు (నిత్యము తాము దొంగతనముచే సంపాదించిన సొమ్ములో బలవంతులై తమ దొంగతనము బట్టుకొన్నవారి కాళ్ళమీదబడి సగము సొమ్మిచ్చుచున్నారనుట.) పర...తలవరులు, పరనగరికా = శత్రుపట్టణములయందు. అర్పిత = దాచఁబడిన. ఆత్మరాట్ = తమరాజులయొక్క. పల్లికా = చిన్న గ్రామములయందైన, అర్థ = ధనముగల. తస్కరపదాంక = దొంగల కాళ్ళజాడలుగల, తద్ధనస్థానజ = ఆ ధనమున్నచోటఁబుట్టిన. నిజఘోష పదజనిత = తమచాటింపు మాటలవల్లబుట్టిన. ఆజి = యుద్ధముచేతనైన. ఆధి = మనోవ్యాధిగల. తలవరులు = రాజులుగల. తలవరులు = గస్తీవాండ్రు. అనగా తమరాజుల పల్లెటూళ్ళలో దొంగలు దోచుకొని ఆ ధనము శత్రురాజుల నగరులలో దాచుకోగా వాండ్ర కాలిజాడలుజూచి యీతలవరులు ధనమున్నచోటు గనిపెట్టి ఆ గ్రామములో మా తాలూకు చోరీఆస్తి యివ్వకపోయిన యుద్ధానికి వస్తుచ్చుచున్నామని చాటింపు చేయఁగా నారాజులు యుద్ధము జరుగునేమో యని మనోవ్యథలు బొందుచున్నారని తాత్పర్యము.

గీ. తారకారాజివాలంబు ♦ తారకిరణ
దామమంకాచ్యుతప్రీతి ♦ మామహీతము
కలువఱేఁడను వట్రువ ♦ గాలిపటము
సమయ శిశు వభ్రమధ్య త ♦ ల్పమున నాడె. 18

18. తారకిరణ = పరిశుద్ధకిరణములనెడి. తల్పమునన్ = కోట కొత్తళముమీద.

గీ. బిట్టు కసరెత్తి మున్నిటి ♦ నట్టనడిమి
కరుగఁగా జీనువైచిన ♦ తరణి యనఁగఁ
జక్కసాఁగిన రశ్మిచేఁ ♦ జక్కటేఁడు
సమయ వశమున గగన మ ♦ ధ్యమున నిలచె. 19

19. కసరు = గాలివాన, జీను = లంగరు.

సీ. విరహిణీ జయరమా ♦ పరిణేత్రు మదన ప్ర
సవ దామయుత సిత ♦ చ్ఛత్రమనఁగ
మద చకోర వివాహ ♦ మహితకు వెలిని సూ
ల్వాలయు జాజాల పా ♦ లికయనంగ
వేళా వణిఙ్మణి ♦ వెన్నెల జీని చ
క్కెర దూఁచ వచ్చు త ♦ క్కెడ యనంగ
నభము రేయెండ సు ♦ న్నముఁ జేయ నింగి ని
ల్పిన వెండి మొక్కలి ♦ పీట యనఁగ.

గీ. పార నీహార మణపు వి ♦ శాఖ జొన్న
పిత్తు ధాత్రీతలంబున ♦ వెదలుజల్లఁ
దగులు ప్రగ్గంపు పూన్కి జ ♦ డ్డిగ మనంగఁ
గిరణ బాహుళ్యమున సుధా ♦ కరుఁడు పొదలె. 20

20. అణపువిశాఖజొన్న=విత్తనము లోపలికణిగిపోవునట్లుగా
చేయు విశాఖకార్తిలోని జొన్నచేను.

గీ. బాంధకీ బాష్ప వర్ష సం ♦ బంధమునకు
గర్భ గృహ ముబ్బిపార గం ♦ గా ధునీ స
లిలము లెత్తిన పటికంపు ♦ లింగ మనఁగఁ
జంద్రికా పూరితాజాండ ♦ చంద్రుఁ డలరె. 21

క. ఉడుపతి దరమిన వడిచెడి
గుడిగుండంబుల మఱుంగుఁ ♦ గొని యల శశియుం
బడమటి కరిగిన వెనుకను
బడి చను తమమనఁగ నీడ ♦ ప్రాగ్దిశఁ దిరిగెన్. 22

21. బంధకీ = విటకత్తెలు.

క. నైలింపాయన జలధిం
దేలెడు ధవళాంశు దరము ♦ నిబిడత నక్ష
త్రాళీ శుక్తి చ్ఛటతోఁ
గాలపు దెర బిట్టు వడిని ♦ గట్టునఁ బెట్టెన్. 23

23. దరము = శంఖము. తెర=తరంగము.

గీ. తన పగతుఁ డెంత దూరంబు ♦ జనియెనొక్కొ
యనుచు నిక్కుచుఁ గను ధవ ♦ ళారవింద
మనఁగ మిను వాఁక నంత ర ♦ త్నాంత తాంత
విటులు నిద్రాపటిమఁజొక్క ♦ వేఁగు చుక్క. 24

24. ఈపద్యమందు "పొడమె" నని క్రియ అధ్యాహారము.

క. ఇందుముఖుల్ సరసాంజన
సందోహంబులకు నిడ ♦ సత్పాత్రాళీ
చందన లేపముఁ ద్రావిన
చందంబున దీప తతి పొ ♦ సఁగె ధవళంబై. 25

25. కాటుకవేయుట పళ్ళెముమీద చలవకొఱకు గంధము వేతురు.

క. ఇనురాక కుదయ రాగము
గనఁ బూనం బొరుగు చెలిమిఁ ♦ గైకొని ప్రాక్కా
మిని తన ధవళాంబర మిడఁ
గనుపట్టెను దీపరేఖ ♦ ఘన గౌరవమై. 26

శా. అధ్వన్య క్షణదా ప్రయాణ సమయో
క్తా సంభృత జ్యోతిషుల్
విధ్వీశ ద్రుహిణాదృత త్రిముని ధీ
వేదాంగ కృద్దేశికుల్
విధ్వస్తేతర పార్శ్వ తాడన గరు
ద్వృత్తిక్రియం గొక్కరే
కో ధ్వానంబులు నిక్కఁ గుక్కుటము లె
క్కెం దిక్కుటీ రాగ్రముల్. 27

27. అధ్వన్యా = మార్గస్థులయొక్కయు. క్షణదా = రాత్రి యొక్కయు. ఉక్త = చెప్పఁబడు. (మార్గస్థులు బయలందేరుటకును, రాత్రి వెళ్ళిపోవుటకును వేళఁజెప్పు జ్యోతిషికులైనవి. త్రిముని=పాణిని, కాత్యాయన, పతంజలులయొక్క. (కోడికూతనుబట్టి హ్రస్వదీర్ఘప్లుత కాలములు వ్యాకరణకర్తలేర్పరచిరని ప్రసిద్ధి) గరుత్ = ఱెక్కలు.

ఉ. కల్లరి మూపు మూవి కడఁ
గట్టి శరంబులు మూలవైచి చే
విల్లొక వంకఁబెట్టి కర
వీరపు జాముల దట్టిఁ జుట్టి వే
తల్లెపుదిక్కు నందు విడి
తావుల చల్లడ మొప్ప రాజుమే
నల్లుఁడు నిద్రఁజెందెఁ బధి
కాహవ భోగ కషాయ నేత్రుఁడై. 28

28. రాజుమేనల్లుఁడు = మన్మథుఁడు.

వ. ఆసమయంబున. 29

సీ. హరిగూరుచుండు పా ♦ దానంత సంపఁ ద
బెంపైన మొక్కలి ♦ పీట యనఁగ
వృత్రభేదికి వీవ ♦ నెత్తిన సూర్యపు
టంపుటిం పాలవ ♦ ట్టంబనంగ
కాలంబు పేరి సుం ♦ కరి యంబరంబునఁ
బొడిచినట్టి యరుణ ♦ ముద్ర యనఁగ
గురు కుచాంకుచ పాత ♦ కుంతాంగజాంబుజా
స్త్రముల మొక్కలు దిద్దు ♦ సాన యనఁగ
గీ. నుదయగిరి దుర్గమునఁ దమో ♦ భ్యుదయ బలము
గూల్పఁగా నొడ్డిన ఫిరంగి ♦ గుండనంగ
గుండుబుల్గుల మదిఁగుందు ♦ చెండు మందు
దోఁచె నెత్తమ్మి విరివిందు ♦ తూర్పునందు. 30

30. గుండుబులుగులు = చక్రవాకములు.

క. వికసించు తమ్మి నుండు సు
ధుకరావళి వెడలె వెలుఁగు ♦ దొర గనఁ గాసా
ర కలావంతుఁడు మును గొం
చక మ్రింగ వెడల్చు నినుప ♦ సరిపెణ మనఁగన్. 31

31. కళావంతుఁడు = గారడీఁడు. సరిపెణము = గొలుసు.

క. జలజాతము నగుమొగమునఁ
జెలరేగినఁ గలువ ముణిఁగె ♦ సిరిగల వాడల్
విలసిల్లిన దినగండం
బులఁ బొరలెడు వారు మొగము ♦ ముడుచుట యరుదే.

32. వాడల్ = తనయింటికి దగ్గిరయుండ్లు.

క. ఆ తరువాతఁ బ్రభాతా
యాతాంచిత వాత పోత ♦ హాత జలజాతా
స్వీతామృత ఘ్రాతాస్యతఁ
బ్రాతారమణీయ కర్మ ♦ పరతంత్రుండై. 33

మ. ఒకచెంతం గకుబంత కావ్య కవితా
సూక్తి ప్రసంగోత్సవం
బొకచాయన్ వికచాయ గాయన వితా
నోజాత గీతామృతం
బొకచోటన్ శక ఘోట యానవత భుజా
యుక్చామరోచ్చాలనం
బొకసొంపుం బ్రకటింప మాగధ విభుం
డొడ్డోలగం బుండఁగన్. 34

34. వికచ = వికసించిన. అయ=శుభావహదైవముగల.

సీ. కఱకు జాంజురు వెండ్రు ♦ కలు గూడఁగట్టిన
నికరంపు టగరు వ ♦ ల్లికచెలంగ
నిభ కుంభ మణులెడ ♦ నెడఁ గూర్చు కురువింద
జనులి యుత్తర జన్ని ♦ దములు దనర
మృగనాభి మృగనాభి ♦ లగన క్షతజసిక్త
పాణియుక్చాపంబు ♦ పాణి నిక్క
నొక్కచే జల్లులు ♦ చుక్కళించి బిగించు
వెదురుబియ్యపు సాత్రి ♦ యొదను సూప
గీ. నించు మొలత్రాటి యుదుల చా ♦ లియకు గుబ్లు
గబ్బి వగఁజూపు పెల్లుబ్బు ♦ గబ్బుసల్లు

నల్ల చాయల మేను శో ♦ భిల్ల భిల్ల
వల్లభుఁడు రాజు చెంతకు ♦ వచ్చి యంత. 35

35. లగన = తగులుకొనుటగల. పాణియుక్ = చేతఁబట్టుకొను చోటితోఁగూడిన. జల్లు = వింజామర.

క. జల్లులు జవాది పునుఁగుల
పిల్లలు పెరతేనె వెదురు ♦ బియ్యము క్రీడా
భల్లుక కురంగములు నెల
విల్లుం గైకొనక భిల్ల ♦ విభుఁడిడి మ్రొక్కెన్. 36

36. క్రీడాభల్లుక, కురంగములు = పెంపుడు ఎలుఁగుగొడ్లు, లేళ్లు. విభుఁడు = చెంచునాయకుఁడు.

గీ. ఇట్టులను మ్రొక్కి మీరాక ♦ కెదురు చూచు
చుంటి నా నేర్చు విలువిద్య ♦ యును ఫలించె
గబ్బి మెకములు దిక్కా మొ ♦ గంబు లయ్యె.
నేఁడుగా చెంచు కులములో ♦ నీటుగనుట. 37

37. దిక్కామొగంబులు = దిక్కులకుఁ బారిపోయినవి.

క. నీ పాదముఁ దల మోచిన
నా పేరిలనుంచు చెంచు ♦ నాయఁడటంచున్
నా పల్లె మృగనిదానం
బా పక్కణ మలరుకొండ ♦ యడవుల కొండన్. 38

38. పక్కణము = బోయపల్లె.

క. మంచులఁ బెంచిన మలనూ
అంచుల మించిన కటారి ♦ యాతని చుట్టుం
జెంచుల యోబన గుట్టం
జెంచుల దొర మొలవఁబెట్టు ♦ జెట్టుల నృపతీ. 39

39. ఓబన = చెంచువాళ్ళ దేవత. సూఱంచు.. యాత్రని = దేవేంద్రునియొక్క, చెంచులయోబన (అనఁగా శివుఁడని చెప్పవలెను.) (చెంచులదొర యనఁగా శేననియర్థము) హిమవత్కైలాసముల యందు జెట్లు వెలవేసినాను (అనఁగా నా పర్వతములయందు నీవుగు చుందునని తాత్పర్యము.

గీ. చట్టుపలు చట్టుపలు గొట్టు ♦ సట్టి గట్టి
గట్టు రాగట్టు బిట్టుపేరు ♦ పట్టుపట్టు
దట్టి జగజెట్టి గొట్టంప ♦ కట్టవిట్ట
మెట్టుమెట్టది మాట ♦ పట్టుగట్టు. 40

40. చట్టు = పర్వతములయొక్క. పలు = విస్తారమైన. చట్టుపలు=అక్కలు.

సీ. కీటు దిద్దెడుచోటఁ ♦ గేవల మృగనాభి
మను మద్ద సరిసుమ్ము ♦ మనుజనాథ
వాస పోసెడుచోట ♦ వాసనగల వాస
మేపె వాసము నొక ♦ డింతె మహిప
పెండె గట్టెడు చోటఁ ♦ బెను పగడపు తీగ
లీతమెల్లెలు దుల్య ♦ మొప్పుసు నృపతి
యిల్లు గట్టెడు చోట ♦ జల్లులు గసవు పం
జులు సమానంబులు ♦ క్షోణి రమణ
గీ. గీములుకుచోట జవ్వాది ♦ గోమయంబు
సమము మ్రుగ్గిడు చోట వం ♦ శకరి దంత
కోలదంష్ట్రిల ముత్తెముల్ ♦ రాలుఁ పిండి
రెండు నొండయ్యె మాకొండ ♦ మండలేశ. 40

41. మెల్లెలు = సన్నపుపొదలైన కొమ్మలు కసవుపంజులు = గడ్డికట్టలు, గీయు = ఇల్లు, కోల = అడవిపంది కీటు = పట్టిగోడ భాగము.

గీ. సామి యేమేమి లేదు ♦ మా భూమియందు
తల్లిదండ్రుల మీవంటి ♦ దాత దైవ
ములనె తీరాదు పులిజున్ను ♦ మున్నె కలదు
కడమ యొక్కటే గాన నీ ♦ యడుగులాన. 42

42. కడము = లోపము.

గీ. రెండుగడియలపైన మా ♦ కొండ కొండ్ర
యొండు చెట్టున కొకటియు ♦ రెండు మూడు
నుండు గండకముల జంతు ♦ కాండకములఁ
జెండ వచ్చుఁ గటారి వి ♦ ల్లుండ నిమ్ము. 43

43. కొండ్ర=దున్నుచున్న నేల. (లక్షణచే తెఁపినేలయనుట.)

క. మానిసి యలుకుడు విన్నం
గానంబడి యొదుఁ గదలు ♦ గద కైదువచేఁ
బూపి యదలించునాడె కు
లీనా! యయ్యడవిలోప ♦ లి మెకంపు గముల్. 44

44. అదలించునాడె = బెదరించునప్పుడే. కులీనా = సద్వంశమునందు బుట్టిన రాజా.

క. నానాటఁ గూర నాకకు
నోనాటఁగ నేసి యింట ♦ నుండగ చానల్
గోనల్ దిరిగి మెకంబుల
సేనల్ గాఁదెత్తురింత ♦ సేపున నృపతీ. 45

సీ. ఒకయాత గవిమావి ♦ యూమ్చు బెబ్బులి నూర
బిల్లి యటంచునె పట్టి ♦ పెనచికట్టు

నెదురు మారిన పందిఁ ♦ గదిసి గాదియ క్రింది
    పందికొక్కని మోరఁ ♦ బట్టి కెడపు
కర్జూరమును గండ ♦ ఖర్జూహ్మృతికి రాయు
    కరి దంతయని యీడ్చుఁ ♦ గర్ణమంటి
కుంజరేంద్రంబుపైఁ ♦ గుప్పించు సింగంబుఁ
    జెల్ల రేచని పండ్లు ♦ డుల్లఁ దన్నుఁ
గీ. నధిప! దేవరబంటు గ ♦ న్నట్టిపట్టి
నిన్న పున్నమకై దేండ్ల ♦ నిసువు సామి
హాని కల్లరితనము లీ ♦ శ్వ రుఁ డెఱుంగు
నీరు తటకాపడుదురొక్క ♦ యింత గనిన. 46

46. గవి = గుహ. దుంత = దున్నపోతు. కల్లరితనము = మోసము. తటకాపడుదురు = నిశ్చేష్టులౌదురు.

సీ. వనుల నోదాలఁ దోరి ♦ వకదేవ కెరిఁబట్టి
    యొరిజ పై వక యెక్కు ♦ నుదుటుదనము
తడవింట నేయక ♦ తరచు గాలిమొకంబు
    నసురుతోఁ గొనివచ్చు ♦ నసమ జవము
వలలొడ్డ కాయుధం ♦ బులు లేక మొదటి పం
    దిం బట్టి లతఁగట్టి ♦ తెచ్చు బలిమి
యురిలేక జిగురులే ♦ కొగి బుల్గురాయని
    లావులతోఁ దెచ్చు ♦ లావు కొలఁది
గీ. మాకు మేమాడుకొనరాదు ♦ గాక జోక
వేఁటలాడించి నారెంచు ♦ వేఁటలాడి
నారు మునువింటి కనుఁగొంటి ♦ నన్నువంటి
యెరుకు దొరకునె నినువంటి ♦ యెఱుక దొరకు. 47

47. ఓదాలు = ఏనుఁగులఁబట్టు గోతులు. ఒరిజ = మెడ గొలుసు. లావులు = ఎక్కుయీకలు. ఎఱుకదొర = తెలివిగలరాజు.

క. మాయల మొకంబు నేసిన
యాయన నన్నెఱుఁగనలయు ♦ నటకాదె నరుం
డేయక మును గిటిఁబొరిగొను
నాయకుఁడా వెన్క మీరె ♦ నన్నెఱుఁగుటకున్. 48

క. ఇవి పందికొమ్ము గాయము
లివి సింగపుకోరజీర ♦ లివి యేనుఁగు పో
ట్లివి పులిగోరుల చెనకులు
నువుగింజకుఁ జోటిడదు త ♦ నువు గనుము నృపా 49

49. చెనకులు - ఆక్రమణములు. (అనఁగా చీరెకలు.)

సీ. తన గాలి యింతసో ♦ కిన జారు దిగ్గజం
బుల మోపుఁగని శేష ♦ భోగి ములుఁగఁ
దన కాలి మట్లచే ♦ జనులకుఁ జొరరాని
కాంతారములు చాప ♦ కట్టు వడఁగఁ
దన ప్రక్క యొరసినఁ ♦ గనకాద్రి మొదలగు
నుర్వీధరంబులు ♦ బ్రూతలూఁగఁ
దన దాన ఝరులచే ♦ వనధి బాడబ హుత
భుజులకు డాకాల ♦ బొమ్మఁగట్టఁ

గీ. గొమ్ముతాకుల కుసులకుఁ ♦ గూలమబ్బు
లదరి ఫూత్కృతి రవిమధ్య ♦ మంకె గొనఁగఁ
జిక్కువడక చరించు నం ♦ దొక్క కరటి
చంపు వంగడపుం దమ్మి ♦ చదలు కెడప. 50

50. మోపు = బరువు. అంకెగొనఁగన్ — కప్పుకోఁగా. కరటి - ఏనుఁగు.

క. దండము దేవర వనవే
దండముపై వైరి బాహు ♦ దండములకు గో
దండముఁ బోలెడు నీకో
దండము పసఁ జూపుటకును ♦ దగు నివ్వేళన్. 51

51. కోదండముబోలెడు - వజ్రాయుధముబలెనున్న.

క. దేవర యరుదెంచిన మే
లే వెరవుననైనఁ బట్టి ♦ యిత్తున్ హత్తిన్
నావంటి బంటె నాపిన
బావగజాఖేటక ప్ర ♦ పంచంబునకున్. 52

51. హత్తిక్ - ఏనుఁగును.

క. వేటాడ దొరల సన్నిధి
మాటాడ మదించు చెంచు ♦ మన్నీలఁ గరం
బూటాడఁజేయు నన్నిఁట
జూటాడనెయుండు నతఁడు ♦ చూచెదరె కదా. 53

53. జూటు = మోసము.

క. అనిన మృగయావినోదము
మనమునఁ బెనఁగొన నృపాల ♦ మణి యాప్తజనం
బులు వాగురికు ల్వెంటం
జనుదేర నరణ్యమునకుఁ ♦ జనియెడు నెడలన్. 54

ఉ. బెబ్బులికూన దానవుఁడు
భీముఁడుగామిడిగట్టుగట్టి వా
గబ్బి కరాళి కాళి సుర
గాలి గయాళి వయాళిపుట్ట చెం
దుబ్బరి సింగిణీ మిషికి

యొంటరి గొంటరిపందిచుక్కవా
ల్మబ్బు మొగాల నిత్తియన
మత్తిలి రాగిలు జాగిలంబులన్. 55

క. నిగ నిగని పైఁడి గొలుసులు
నిగుడింపుచుఁ బట్టినట్టి ♦ నిద్దఁపు చిటికాం
ద్ర గణంబు వెంటరా విభు
శ్వగణికుఁ డీక్షించి ద్రొక్కి ♦ చక్కం జనియెన్. 56

56. చిటికాంద్రు = కుక్కలు. శ్వగణికుఁడు = కుక్కల సమూహముగలవాఁడు.

క. తేటకరు ల్గల యల వన
వాట గిరులూన్చటి భిల్ల ♦ వరులేనాను
ల్లేట సిరు ల్తీటకరు
ల్వోల మరు ల్దొరకుఁ గొలుప ♦ విడివడి యంతన్ 57

57. లేటసిరుల్ = కొమ్మలశోభలు. తీట = దురద. (అనఁగా చుదకండూతి).

సీ ఇవి పుట్టఁ గోరాడి ♦ చవిఁజూచి మధుకోశ
ములు భల్లకము సల్లు ♦ పాలము లయ్య
యివి చెట్టువెంద్రుక ♦ ల్దవుల నూడక నిల్చు
చమరులఁ బులులీడ్చు ♦ జాడ లయ్య
యివి పొత్తి పొలసిన ♦ మృగనాభి మృగి నెత్తు
రులు గప్పళించిన ♦ నెలవు లయ్య
యివి పిల్లలకు మేత ♦ లిడి పిల్లులెల్ల సాం
కవ మొంద నెరసిన ♦ కట్టు లయ్య

గీ. యివి కరటి కుంభ దళన వి ♦ జృంభమాణ
శబరి సంహారి సింహా రో ♦ ష చలిత దను
జాత భిల్ల పరాభూత ♦ ఘూత గహన
సంచరత్ పంచముఖ నివా ♦ సంబు లయ్యె. 58

58. భల్లకము = ఎలుఁగుబంటి, పోత్రి = పోత్రికదుప్పి. పోలసిన = వ్యాపించిన. పిల్లులు=సంకుమృగములు.

గీ. అనుచుఁ బలుకుచు నటవీరు ♦ లటవి కిటుల
వలలు ఘటియించి నగర నో ♦ పములు ద్రవ్వి
బోను లమరించి తెరలెత్తి ♦ ప్రోగువారి
చుట్టియును కుల మెకముల ♦ జోపువెట్ట. 59

59. జోపువెట్టన్ = బెదరఁగొట్టఁగా.

క. మార్గములఁ బన్నువగలకు
మార్గంబులు చిక్కువడక ♦ మరలిన నెలవు
ల్మార్గికులు గాంచి నిష్ఠుర
మార్గణముల గెడపి రంత ♦ మహీపతి చెంతన్ 60

60. వగలు = ఉపాయములు. మార్గంబులు = మృగ సమూహములు. మార్గికులు = మృగముల వేటవాండ్రు.

క. ఎలుగుల మలుగుల నలుగుల
గులగులలుగఁ జేసి పట్టు ♦ కొని బిట్టులుకం
బలుగుల నలుగుల ములుగులఁ
గలగంగాఁ గట్టి రట్టి ♦ గట్టి కిరాతుల్. 61

61. మలుగులు = తుంట్లు. గులగుల = చూర్ణము. పలుగులు— కాడికిఁగట్టుత్రాళ్ళు. నలుగులు - పందులు. ములుగులు = మూల్గుటలు.

క. కరవాలమ్ముల మదకరి
కరవాలమ్ములను జించి ♦ క్రమ్మరి వని ద్రి

మ్మర వాలమ్ములఁ గల చా
మర వాలమ్ముల నొగిల్చి ♦ మఱి యొకఁడలుకన్ 62

62. మద...వాలమ్ములను = మదకరి - మదపుటేనుఁగుల యొక్క, కర - తుండములను. వాలమ్ములను - తోఁకలను. చామర వాలమ్ములన్ - వాలచమరమృగములను.

క. పులిచెలికె గోని కేఁగుం
బులికాయల కఱిగి యొక్క ♦ పులి, చింత పొదం
బులియుండ జాగిలముచేఁ
బులిపులి గావించె నొకఁడు ♦ పులి మేనెల్లన్. 63

63. పులిచెలికె = గడ్డిబీడు. పులిపులిఁగావించెన్ - మర్దించెను

క. చెమరుం గాకిం గనివై
చె మరుద్వేగంబు చేఁగ ♦ జేఁగొని వెంటం
జెమరు బలిమి గల యొక్కఁడు
చమరులపై దృష్టిఁ ద్రిప్పి ♦ జనపతి గనఁగన్. 64

64. చెమరుఁగాకి, చెమరు = చెమర్చు

సీ. మద మబ్బు బలుగబ్బు ♦ మయి బెబ్బులిని నుబ్బు
వడిగొబ్బు నను మబ్బు ♦ పొడిచె నొకఁడు
వలఁ దట్టి చనుగట్టి ♦ వగచుట్టు నరిగట్టి
జగజెట్టిఁ బడఁగొట్టి ♦ చనియె నొకఁడు
నెర బింకము దొలంక ♦ నిలుమింక నని కొంక
కకలంక గతి జింక ♦ నంటె నొకఁడు
నడిగొండ చరిదండ ♦ నడ దండమున మొండ
డరుగండకము గండ ♦ డంచె నొకఁడు

సీ. చండ కోదండ కాండ ప్ర ♦ కాండముల స
ఖండ వేదండ కరగండ ♦ మండలముల
గండ భేరుండమును గండ ♦ తుండెములుగ
నండఁ జనుచుండఁ జెండు చెం ♦ డాడె నొకఁడు, 65

65. గబ్బు = దుర్వాసన, మబ్బువోడిచెన్ = చీఁకటి పను
పట్లుగాఁజేసెను.

వ. అని వనింజుట్టుకొని తెట్టతెరవు మొకంబులఁ గొట్టి తుట్టలుగాఁ బెట్టి గట్టి చెట్టులకుం బిట్టురికిన ఖడ్గమ్ముల ఖడ్గమ్ముల భల్లమ్ములఁ భల్లమ్ములఁ జల్లరమ్ముల జల్లరమ్ములఁ జామరమ్ములఁ దోమరమ్ములఁ వేదండం బులఁ గోదండంబులఁ గొండగొరియల నుండసురియలఁ గొండచరియల తండ ముద్దండతం బెండుపడం జెండాడుచుండఁ జండకిటి యొకటి చిక్కువడక యొక్కనడకతో వెలువడి వడిగల గడలబంట్ల మొత్తమ్ముల కుంతమ్ముల దంతమ్ములఁ దుత్తుమురుగా నప్పళించి యప్పొఁజుల మెప్పించి యప్పటప్పటికిం గనుజిప్పలఁ దెప్పలుగా గుప్పళించు విప్పుగల నిప్పుకల కుప్పలవుం దోడు నప్పళించినం జిప్పిలు దంష్ట్రలగ దనర్గళ లాలాజాలంబు రాహువు ముక్కాలు గ్రాసంబుగా మెక్కినం జిక్కిన రిక్కదొర ప్రక్కం బొరఁగు సుధాధారలం గేరడంబాడ నసదృశ నిస్వన దశన పాత విశకలితతర నిస్తుల స్థూలప్రస్తర ద్వయాంతర దుస్తర సంకుచితమార్గ నిర్గమ క్రమణోభయపక్ష సంఘటన పార్శ్వవనీప నీప తత్తదుపలయుగళ తట తమాల

పాల నిద్రిత భద్ర దంతావళాభ్రంకష ఘీంకారం
బెచ్చఁ బెచ్చువుం గడలం గడలుకొన్న కరులు
చెవుడుపడ ననిశ నిశాత విలోలతా విశృంఖల రింఖా
టంక సముట్టంకిత గ్రావ గ్రామ జాగ్ర దుగ్రానల
సద్యస్సముద్యదుద్దామ దావ పావ కావ సరధావన
బహుధావనాధ్వావరోధ కుటిల విటపి వాటికా
పాటన పాటవంబునకు వేసటలు లేక బాసట కాస
టులు సముత్కట నిటల తటంబుల నిటక్కనిలచి
యుంపకట్టెల నటన ఘటియింప దివస గ్రాస ఘటనా
ఫలిత కీచక కోటికోటి త్రుటన పటిష్ఠ నిష్ఠుర త్రోటీ
పుటీచటుల గుట గుటార్భటుల భటులం గలగుండు
పరచి యల దండు తలఁగుండు గుండు గండంబై గండు
మెరసినం గని దుర్ఘట ఘుర్ఘర ఘుర్ఘుర ధ్వనులం గరా
ళించి గహ్వరిం గాలుద్రవ్వుచు లాంగూల చలనంబు
తోఁ జెవులు నిక్కించి మోరయెత్తి యావులించి వెడ
లు విడుద నాలుకలు నకనకలు బడఁ బురోభాగంబు
దన్ని చక్కసాగి లాగిన వాగురిక సంఘంబు సరిపనులు
సడల్పకునికి సవ్యాప సవ్యంబులుగాఁ బెనంగి చుట్టునుం
దిరిగి తచ్చరణంబులు మూర్కొని వాపోవుచు మా
తంగ సంఘంబులం గను సింగంపు కొదమల తెరంగున
మహోక్షంబుల వీక్షించు తరక్షు శాబకంబుల దక్ష
తం దుత్పృఖీలు వీడిసాఁగిన జాగిలంబుల పదనెఱింగి
వేఁటకాండ్రు మెడపట్టెఁబాడ్చి క్రోడంబుపై విడిచిన.

66. చెండాడుచుండ (ఇంతవఱకు వేఁటకాండ్రు కర్తలు.) గండుమెఱసినన్ (ఇంతవఱకుఁబందికర్త.) వీడిసాగిన (ఇంతవఱకు జాగిలములు కర్తలు. చండకిటి = కోపముగల పంది. గెలువడివడి = గెలుపుగల వేగము. గడెలబంట్లు = ఈటెబంట్లు. దంష్ట్రిలగత్ = కోరయందుఁ దవులుకొన్న. లాలా = చొంగ. ముక్కాలుగ్రాసంబుగా = ముప్పాతికమట్టు లోపలికిఁబోవునట్లుగా. చిక్కిన = మిగిలిన. పనీపతత్ = మిక్కిలిపడుచున్న, పెచ్చవు = అతిశయించిన. రింఖా = నడకయనెడు. టంక = ఉలిచేత. సముట్టంకిత = కొట్టఁబడిన. గ్రావగ్రావ = ఱాళ్ళసమూహమందు, కీచకకోటి = అనేకములైన వెదుళ్ళయొక్క. కోటి = అంచులయొక్క. త్రోటి = ముల్లై, తలఁగుండున్-ఒత్తిగిలఁగా. గహ్వరిన్ = భూమియందు.; నకవకలుబడన్ = జవజవలాడఁగా. సరిపనులు = గొలుసులు. తరక్షుశాబకంబులు = సివంగిపిల్లలు. పదను = అనుకూలసమయము. (అసదృశ... ఘీంకారంబెచ్చ, పెద్దచప్పుడుగల పిడుగులుబడిఱాళ్ళు బ్రద్దలుకాగా ఆసందులమార్గమం దిరుకుగావచ్చుచు బ్రక్కలు దగిలి యాఱాళ్ళు పడిపోయి యక్కడి తాపింఛవృక్షముల క్రింద నిద్రించుచున్న యేనుగులు గీపెట్టుచున్నవని తాత్పర్యము.) (అనిశ...ఘటియింప=ఱాళ్ళపై) బరుగుబెట్టుచుండగా డెక్కలదెబ్బలచేత అగ్గిబుట్టి యడవి కాలుచుండఁగాఁ బారిపోవు త్రోవకడ్డయిన చెట్లు పడఁగొట్టునప్పు డొడలొత్తకుండఁ జేయు వెంట్రుకలునిక్కి బాణములవలెనున్నవని తాత్పర్యము.)

సీ. కొన్నిజాగిలములు ♦ కోలాగ్రమున నిల్వ
నొక కొన్ని వెనుకకా ♦ లికిని నొడియు
నొడియుచోఁ గ్రోడంబు ♦ పెడమరఁ దిరిగిన
నవిజారి యెదిరికి ♦ నట్ల కదియుఁ
గవియుచో మరలి యే ♦ కలమంది సెలసిన
పెట్లుచే నవి కిటి ♦ వెంటఁబెట్లు
బెట్లుచోఁ బిరిదిని ♦ బెడతలఁగొని లాఁగి

గెడపినఁ గడమవి ♦ కడలఁ గదియుఁ
గీ. గదిసి కురువీరు లభిమన్యుఁ ♦ గక్కసింప
నిక్కు జిగినొక్క మొగిపెక్కు ♦ కుక్క లెక్కి
పిక్క ప్రక్కయు డొక్కపే ♦ రుక్కు చెక్కు
మక్కుచిక్కించుకొన స్రుక్కె ♦ నక్కటియును. 67

67. కోలాగ్రిమునన్ = పందిమొదుట. యేకలము = పంది. సెలసినన్ = విజృంభింపఁగా. గెడపినన్ = కొట్టఁగా. కక్కసింపన్ = బాధింపఁగా. మక్కుచిక్కించుకొనన్ = అవిసిపోవునట్లు చేయఁగా.

సీ. గుహఁజొచ్చి నిదురించు ♦ కోల్పులి మేల్కొల్పి
బడిఁబిల్చుఁ దిట్టుఁబైఁ ♦ బడక యున్నఁ
దగ వేఁచి వేఁచి చన్ ♦ ద్రావు కూనం గొని
వాఁడురాగవిడించి ♦ వచ్చి కాంచి
శిరమెత్తి వెనుక వం ♦ చిన మేనితోఁ సోఁక
చరచి చంగున మీఁది ♦ కురక దానిఁ
దల గుడ్డ నొడు పింత ♦ దప్పించి చేయిచ్చి
కుడికేల జముదాళి ♦ కొలఁదిఁ బొడిచి
గీ. చించి తిత్తొల్చి కటిఁ దాల్చి ♦ చిక్కు జింక
కొదమఁ జేఁబట్టి బెబ్బులి ♦ కోర మరుఁగు
గొడ్డలి ధరించి పులిపిల్ల ♦ నిడ్డ వాని
క్రీశ్వరుఁడు వేఁటకని భూతి ♦ యిచ్చె నృపతి. 68

68. వేఁచివేఁచి = కనిపెట్టికనిపెట్టి. వాఁడు = ఆవేఁటకాఁడు. జముదాళి = ఆయుధవిశేషము. భూతియిచ్చెన్ = బహుమతిఁజేసెను.

సీ. అలజగత్ప్రాణ సా ♦ రంగ భంగ ప్రౌఢి
పావనమూర్తికిఁ ♦ బలుచ ననుచుఁ

బశుపతి హాస్త్రైణ ♦ శిశుక్రమథనంబు
సర్వజ్ఞునకుఁ గాని ♦ చందమనుచు
ద్విజరాజ శంబర ♦ విదళ నోల్లాసంబు
రాజచిహ్నమునక ♦ క్రమ మటంచు
పట యజ్ఞ మృగశీర్ష ♦ ♦ హరణ విహరణంబు
ఘనమార్గమునకు లా ♦ ఘవ మటంచు

గీ. దయ దలఁచెఁగాక కాకున్నఁ ♦ దరుల దరులఁ
గరుల వ్యాఘ్రహూదుల వధించు ♦ ఘనున కెంత
యని వనీభూమి భూభుజు ♦ లభినుతింప
నఖిల మృగములఁ జెండాడె ♦ నధిప మౌళి. 69

69. పావనమూర్తికిన్ = వాయువుకనియు, పవిత్రునకనియు నర్థము. ఏణశిశుకంబు = లేడిపిల్ల. సర్వజ్ఞునకున్ = శివునికనియు, సమస్తమెఱిఁగినవానికనియు నర్థము. రాజచిహ్నమునకున్ = చంద్రకళంకమునకనియు, రాజలక్షణమునకనియు నర్థము. ఘనమార్గమునకున్ = ఆకాశమునకనియు, గొప్పరీతికనియు నర్థము. తరులదరులన్ = చెట్ల సమీపములయందు

గీ. వేటఁ జాలించి లాలించి ♦ యాటవికుల
నాగధాటీ సమాటీక ♦ నాగ ధన్వి
మాగ ధాధీశుఁ డపు డేగె ♦ మాళవేంద్ర
మానసార మహోద్యమో ♦ ద్యానమునకు. 70

70. నాగధాటీ = ఏనుఁగులమీఁది దాడియొక్క. సమాటీకన = వెడలుటకు. అగధన్వి = రుద్రుడైన.

ఉ. జాతికిఁజుక్కవాల్ పిదప
జాతికిఁ బువ్వులవాఁడు శంబరా

రాతికి నేస్తకాఁ డివము
రాతికిఁ డంకముఖంబు యామినీ
భూతికి సాంధ్యనిద్ర నల
భూతికిఁ బంచమ శుద్ధి తుమ్మెదల్
వాతికి మేత గోరు తరు
వాతికిఁ వచ్చె వసంతుఁ డంతటన్. 71

71. జాతికిన్ = సౌగ్యవంశమునకు. చుక్కవాలు = ఎదురుచుక్క అయినది. జాతికిన్ = జాజితీగకు. పువ్వులవాడు = పుష్పముల వాడిపోవునట్లుచేయునది. ఇవముజాతికిన్ = మంచనెడు శిలకు. టంకముఖము = ఉలిచివర. సాంధ్యనిద్ర (సంధ్యాకాలనిద్ర వల్ల ఐశ్వర్యహాని) నల = పద్మములయొక్క.

క. కాంత లతాంతామోదా
క్రాంతానంతంబు పాంథ ♦ కాంతా స్వాంతా
త్యంతాగ్ని తాళ వృంతము
శాంత హిమా శాంత మవ్వ ♦ సంతం బలరున్. 72

72. అనంతంబు = ఆకాశముగలది.

మ. అధిగౌరంబును బల్లవాళికిఁడి బా
ణాది క్షమాజోద్ధతిన్
మధురత్వంబు ఘటించి గోపికల స
మ్మానంబు నిండించి తా
మధువు న్నవ్య మనోనివాసమునకు
న్మన్నించి శైలీముఖా
స్య ధృతోద్దీపికఁ జొక్కు మాధవుఁడు రా
ఘాఖ్యా బలాసక్తుఁడై. 73

73. ఈపద్యమందు వసంతర్తుపరముగాను కృష్ణపరముగాను, రెండర్థములు. పల్లవాళికిన్ = చిగుళ్ళపఙ్క్తికి; పల్లవ=పాదతలము, ఆళికిన్ = స్నేహితుఁడుగలవానికిఁ (అనగా పాదభక్తునికి.) అధిగారంబు=అధికమగు నెఱుపును. అధికమగు నైర్మల్యమును. బాణా...ద్ధతిన్= (బాణాది = నీలిగోరంటచెట్లు మొదలగు, క్షమాజ = చెట్లయొక్క, ఉద్ధతిన్ = అతిశయమును. బాణాది = బాణాసురుఁడు మొదలగువారియొక్కయు, క్షమాజ = నరకాసురునియొక్కయు, ఉత్ = గొప్పదియగు, హతిన్ = కొట్టుటచేత) గో = భూమియందైన. పిక = కోవెలలయొక్క. గోపికల = గోపికాస్త్రీలయొక్క. మధువున్ = మకరందమును ; పాలను. సత్యమనోనివాసమునకున్ = (అనగా మనసున కింపగుటకు.) శైలీముఖ = తుమ్మెదలసంబంధమైన ; బాణముల సంబాధమైన. ఉద్దీపిక = ప్రకాశము. మాధవుఁడు = వసంతుఁడు; కృష్ణుఁడు, రాధా = వైశాఖపూర్ణిమ ; రాధాదేవి.

క. మగధపతిఁ గాంచి వెలిమురుఁ
డగుదెంచె నటంచుఁ జైత్రుఁ ♦ డలరుల మేల్క
ట్లిగురుల తోరణములుఁ దగ
నగనగరమలంకరించె ♦ నా వనమొనరెన్. 74

శా. పూచెం బొన్నలు, గ్రొన్ననల్ మొనసె, సొం
పు ల్మీఱె సంపంగి పె
ల్లేచెం, బుష్ప సమృద్ధి మల్లియలఁ జా
లిందిందిరీ బృందముల్
బ్రోచెం, గందము లంచుగుల్ చిగురు గుంపు
ల్నింపె, నింపారఁగాఁ
గాచెం బాల రసాల సాలములు సిం
గారంబుగా నామనిన్. 75

సీ. అంగనా గాత్రాది ♦ సంగోపమానంబు
ననవిల్తు సాన దీ ♦ రిన లకోరి
స్తుత సంకుమద గంధ ♦ చూర్ణ సౌరభ దాత
రాచిల్క దొర యెల్లి ♦ ప్రాపు దెలియ
ఆధ్వన్యచేతో హ ♦ తాశన వ్యజనంబు
బుడుత తెమ్మెరకును ♦ విడిన దంట
రత్యంత తాంత హ్రీ ♦ ద్రసపు నస్థితి కర్త
చిదుమంగఁ దలకెక్కఁ ♦ జేయు దంట
గీ. గర్వితారాను భూమ్న్యాలం ♦ కారకారి
చూడఁగలవాని చెలికాని ♦ జోడుకోడె
శోభన స్వాంత నామధే ♦ యాభి నవము
క్రొవ్వి యయ్యెడఁ గ్రొవ్విరి ♦ నివ్వటిల్లె. 76

76. ఎల్లి=గొడుగు, చూడ...కోడె=మన్మథునికి మిత్రుడైన వసంతునికి సహాయుడైనది. శోభ...నవము=సుమనః అను పేరు చేత నొప్పునది.

క. అంతట నుప వన కేళీ
సాంతత్యంబునకు మాన ♦ సార ధరిత్రీ
కాంత కుమారి యవంతియ
వంతియపురి నుండి యమిత ♦ వనితా వృతయై. 77
సీ. కర్ణాట యొకతె చెం ♦ గావి పావడ వేయఁ
గరహాట యొకతె బా ♦ గాలొసంగ
గాంధారి యొక్కతె ♦ కాళంజిచే నంద
ద్రమిడి యొక్కతె వీజ ♦ నము వహింప
సౌరాష్ట్రి యొక్కతె ♦ చమరవాలముఁ బూన

బాహ్లీకి యొకతె ద ♦ ర్పణము(జూప
పాంచాలి యొక్కతె ♦ పాదుకల్ ధరియింప
నాతి యొక్కతె గిండి ♦ చేతఁబట్ట
గీ. బర్బరీ ఘూర్జరులు బరా ♦ బరులు సేయఁ
బల్లకీ యెక్కె నల్లకీ ♦ పల్లవోష్ఠి
వల్లకీ వాణి వాణీ ప్ర ♦ ఫుల్లకీర్తి
గారవమ్మునఁజేరె శృం ♦ గార వనము. 78

78. నల్లకీ పల్లవ = అందుగుచిగురువంటి.

శా. పూవుం దోఁట యొయారి జేరి బలితం
పుం జందు రాతిన్నెలం
బూవుం దేనియ సోన వాన చౌతుకుల్
బోవైచు గొజ్జంగి పూ
పై వాటు ల్గలదాసనంబు గరిమం
బన్నిటి మున్నీటి బల్
త్రోవం గట్టిన పచ్చమెట్టికలపైఁ
దోడ్తోడఁ గ్రీడింపఁగాన్. 79

79. చౌతుకుల్ = చెమ్మలు. మెట్టికలు = మెట్లు.

క. గళిత మకరంద లహరీ
కుల కుహరీ లహరి మహిజ ♦ కుసుమ సుగంధా
కుల గమ మహిమ హిమంబులు
మలయఁ దోడఁగెఁ గోమల యచిత ♦ మలయా
నిలముల్. 80

80. లహ...రీలన్=(లహరీ=తరంగములయొక్క. కుల = సమూహము గల. కుహరీ=గుహలయొక్క ఇలన్=భూమియందు.)హరి = పచ్చనైన.

చ. కలువల తావిఁ ద్రావి బలు
కప్ర వనంబుల వంటి జుంటి తే
నెల జడిఁ దోఁగి గొజ్జఁగుల
నీటి కొలంకుల నీఁది పోకమ్రా
కుల విరిగుత్తు లత్తి చలి
గుప్పెడి పుప్పొడి నప్పళించి య
య్యళి కచ సేదఁ దేర్చె నపు
డుదఁపు దండఁపుఁ గొండ పయ్యెరల్. 81

సీ. శిరము కప్రఁపు దుమ్ము ♦ మరువంపు పాదుల
కెరువాటు వైచిన ♦ యింపు సొంపు
గమ్మ తేనియ నీళ్ళ ♦ గట్టి పుప్పొడి మట్టి
గోడకాల్దీర్చిన ప్రోడతనము
గందంపు గూచముల్ ♦ పొందించి కురువేళ్ళ
నలవగాఁ గట్టిన ♦ యట్టి మహిమ
పన్ని చెట్టుల చుట్టు ♦ బలు వట్టివేళ్ళచేఁ
గంచెఁ గావించిన ♦ గారవంబు

గీ. తావి తమ్మి కేళాకూళి ♦ దండ నొప్పు
గొప్ప పన్నీటి కాల్వకు ♦ నుప్పరిగకు
నతుల జలసూత్రి మిడినట్టి - యద్భుతంబుఁ
గాంచి రాజన్య మూర్ధన్య ♦ కన్యఁ బొగడె. 82

82. ఎరువాటు = చెట్లకుఁజేయుదోహదము. గోడకాల్ = అడ్డుగట్టు. కూచముల్ = స్తంభములు. అలవ = దడి. కంచె = కంపకోట.

సీ. తొల్చునా మజ్జీ మా ♦ ధవుని ముద్దుమఱంది
యీ పొన్నమీఁదఁ గ ♦ న్నిడియె నేని

శయనించునా సుధా ♦ జలధిఁ బన్నగశాయి
యీ మంచు దొనఁ గటా ♦ క్షించెనేని
ముడుచునా లేరాచ ♦ మొలక మిక్కిలి కంటి
యీ చల్ల విరజాజిఁ ♦ జూచెనేని
గొనిపోవునా వేల్పు ♦ కూఁటి కుండ సుపర్ణుఁ
డీ తేనె మావి యొం ♦ టెఁ గనేని
గీ. నుండుదురె చైత్రరథ నంద ♦ నోపవనుల
బాహుళ రంభాశ్రయంబీయు ♦ పవన మింత
యిందిరనలహూంబరులఁ గాంచి ♦ రేని యంచు
నచ్చకోరాక్షి నెచ్చెలుల్ ♦ మెచ్చి రపుడు. 83

83. చంద్రునియందు మచ్చ యున్నదని ప్రసిద్ధి. లేరాచమొలక = బాలచంద్రఖండము. వేల్పుకూఁటికుండ = అమృతకలశము. ఒంటె=ములువు. రంభా = రంభయను నప్సరస యనియు, అరఁటిచెట్టు అనియును.

ఉ. అమ్మ పరాకు పోక వన
మల్లదె చల్లని మల్లికాగ్ర కుం
జమ్మదె కప్పురం పనఁటి
సారువ లివ్వె రసాల సాలపుం
గమ్మని పువ్వుఁ దేనియల
కాలువ పొన్నదె యద్దె కంటివే
నిమ్మల చాయ గొజ్జఁగుల
నీటఁ దొలంగు దొనం దలోదరీ. 84

84. పొన్నదె = తిన్నఁగా గాన్పించుచున్నది యదిగో. దొన - చిన్నకాలువ.

సీ. ఈ పారిజాతంబు ♦ లేపారినవి కొంత
యీపారి చూతమే ♦ యుండు వదన
యీ మల్లియల దాటి ♦ శ్రీమల్లి కుచవాటి
యీమల్లుకొనియుండు ♦ నపుడె దగదె
యీ నిమ్మచాల్ త్రోవఁ ♦ బోనిమ్మ వలదంచు
నానిమ్మగువ వట్టు ♦ టదియు వినవె
యీ నీరు చన నీకు ♦ రానీరు బడలినా
రీనీరు కైదండ ♦ యింతగలదె

గీ. యమ్మ యిది కమ్మ విరితేనె ♦ యసలు సుమ్మ
కొమ్మ యిది ముమ్మరంబైన ♦ కుసుమ రజము
తావులని దెల్పెఁ దేట వయా ♦ టల వయాళి
నంగజ హయాళి గయ్యాళి ♦ యగు ప్రియాళి. 85

85. ఈపారి = ఈపర్యాయము. అమల్లుకొని = ఆవరించి. వలదంచు = అడ్డుకోవద్దని. ఆన=ఒట్టు. ఈరు బడలినారు = మీరా రాయాసపడినారు. కైదండయీనీరు=హస్తావలంబమియ్య నీయరు. అసలు= బురద. వయాళిన్ = వనవిహారమందు. అంగజహయాళి = చిలుకల పక్తికి. గయ్యాళి = ధిక్కరించిపలికేది. ప్రియాళి – ఇష్టసఖి.

ఉ. మిన్నరచేత బట్టు కడి
మిం జెల రెక్కతే కొప్పు చక్కఁజె
క్క న్నటియించు కైతవముఁ
గైకొని వేనలి మోపుజేకొనం
గన్నియ యొర్తు కైయొసఁగు
కైపునఁ జన్గవ మోవ నొక్క క్రీ
డ న్నలినాక్షియుం బిడికి
టి న్నిలువన్ రహిమధ్యమానఁగన్. 86

86. కైపునన్ = శోభచేత, (అనగా మిషచేతనని తాత్ప ర్యము.) ఇందాచిన్నదాని యవయవములను జెలికత్తె లవలంభించిరని తాత్పర్యము.

సీ. చిఱునవ్వు చిలుకుచోఁ ♦ జెలి యోర్తు లేఁగొమ్మ
రాలు క్రొవ్విరులంచుఁ ♦ గేలుసాచుఁ
గొసరు పల్కించుచో ♦ బినరుహాక్షి యొకర్తు
వనకీరమంచు న ♦ ల్వంక వెదకఁ
గీల్గంటు వీడుచోఁ ♦ గిసలయోష్ఠి యొకర్తు
తనుగంధ గమ్యాళు ♦ లనుచు జోపఁ
బయ్యెద యొక్కింత ♦ బైలైనచో నింతి
యొకతె దాడిమ శఁక ♦ నొడియఁజూడ
గీ. నొకతె బాగాలొసంగ వే ♦ ఱొకతె సురటి
వీవ మఱి యోర్తు సముభూమిఁ ♦ బావ లిడఁగ
నెండపొడలకు వ్యజనంబు ♦ నెత్త నొకతె
తేలె నారామ యారామ ♦ కేళి పాళి. 87

87. కొసరు = కోరిక. బాగాలు = పోక చెక్కగుండ మొదలగునది యుంచి చుట్టిన తమలపాకులు. (బిడాలు.) పావలు = పాదుకలు. ఆరామ కేళిపాళిన్ = వనవిహారప జ్క్తిని (బహువిహారము లనుట.)

సీ. చెంగావి పావడ ♦ చేత నితం బాంబ
రం బెల్ల సుమ ధావ ♦ నంబు గాఁగఁ
గులుకు గుబ్బల నంటి ♦ కొన్న రవికె పచ్చి
గంధంపు నెఱిపూత ♦ యంద మొంద
సీమంత సిందూర ♦ సిక్త వజ్ర లలంతి
చొక్కంపుఁ గెంపు చే ♦ ర్పుక్క గాఁగఁ

గరఁగి చెక్కుల పట్టు ♦ గనుపట్టు కస్తూరి
నింతి కంతుని మద ♦ దంతిఁ జేసెక
గీ. గమ్మ నీరుదకంబుమై ♦ గంధవాడియుఁ
దరుల విరులకు నొక వింత ♦ తావిఁ గట్ట
దొట్టు కొన్నట్టి చెమటలు ♦ దుడిచె నొక తె
చికిలి కాటుక నునురేక ♦ చెదరకుండ. 88

88. పావడ = గాగరా. సుమధామము = కుసుంబారంగు. సీమంత = పాపిడియందైన. లలంతి = పాపిడిచేరు. చెక్కులపట్టు = గండప్రదేశము. కమ్మనీరు = పన్నీరనెడి, ఉదకము = జలకము. గంధవాడి = బుక్కా. దొట్టుకొన్నట్టి=క్రమ్మిన. చికిల = నున్నని.

చ. చెమటలు దొప్పఁదోఁగు జిగి
చెక్కులు పువ్వులు రాల మూపులం
దుమికెడి కొప్పులు న్నొసఁటఁ
దుంపెసలారెడు చేరుచుక్క లుం
గమికెడు గుబ్బ చన్ను గవ
గాసికిఁబాసిన జారు పయ్యెదల్
గమకపు వాలుగన్ను లెసఁ
గం బొసఁగించిరి కేళి బాలికల్. 89

89. దొప్పఁదోఁగు = నిండుగా గ్రిమ్మిన, మూపులన్ = బుజములపైని. దమికెడు = నటించునట్టి, తుంపెసలారెడు = ఊగుచున్న. కమికెడు = కందునట్టి, గమకపు = సొగసైన.

చ. చనుఁగవ మొగ్గ లన్నిజ భు
జా కుజ శాఖల నవ్వుఁ బువ్వులం
దను లతలం గచ భ్రమర
దంపతులం బదపల్లవంబులం

గన దధరోష్ఠ బింబములఁ
గమ్రవచో మధుపాళిఁ బోల్చి ర
వ్వనముసఁ దాము కాము వన
వాటికలో యన నవ్వధూటికల్. 90

90. కుజ=చెట్లయొక్క. కచ=కేశములనెడి. కనత్=ప్రకాశించుచున్న. క్రమ=మనోహరములైన. మధుపాళి = మధు = మకరందము యొక్క. పాళి = ప్రవాహము.

శా. పువ్వుం దీవెల తూఁగు టుయ్యెలల సొం
పుల్ నింపఁగాఁ దూఁగు న
వ్వువ్వుంబోఁడుల గబ్బి గుబ్బ వలిపెం
బుల్ జారి వర్తింపఁగా
నవ్వేళన్ సరిదూఁగ రమ్మనుచు భూ
షా రావ భాషార్భటిం
గ్రొవ్వల్ మీఱఁగ వేల్పు జవ్వనులకుం
గొంగిచ్చి నట్లొప్పెడిన్. 91

91. వలిపెంబుల్=సన్నబట్టలు. భూషా...ర్భటిన్=(భూషా=అలంకారములయొక్క. ఆరావ = ధ్వనులనెడి. భాషా = వాక్యముల యొక్క. ఆర్భటిన్ = ఆటోపముచేత.) కొంగిచ్చినట్లు (శౌర్యముగలవారు శత్రువుసపై యుద్ధమునకు రమ్మని కొంగువిసరుట ప్రసిద్ధి.)

ఉ. వాలిక చూపు మించుగమి
వంచి ముఖేందు పరిద్యుదారహో
రాళికమై విహార లసి
తా లసతాగ్రసితాగ్ర ఘర్మవా
శ్యాలి కపోల ఫాలికప
సం బొసఁగించె లతాంతడోలికా

కేళిక రాజు బాలికవి
కీర్ణ కచం బొకచేతఁ జెక్కు మున్. 92

92. ముఖేందు.. ళికయై=(ముఖేందు=ముఖచంద్రునికి. పరిధి=పరివేషమై. ఉదార = అతిశయమైన. హారాళిక=హారపఙ్క్తి గలది.) (అనఁగా ఊఁగునప్పు డెగిరిన హారములమధ్యమున ముఖము పరివేషమధ్య చంద్రునివలెఁ గాన్పించెనని. విహార...పాళిక విహార లసిత = వనవిహారమువల్లంబ్రకాశించుచున్న. అలసతా=మాంద్యముచేత. గ్రసిత=మ్రింగఁబడిన. అగ్ర = శ్రేష్ఠమైన ఘర్మవాః = చెమటునీటిచేత. శాలి = ఒప్పుచున్న. కపోలపాళిక=గండస్థలముగలది. వనవిహారమువల్ల చురుకుతగ్గి అందువలన చెమటూర్చుకొనిపోవుచున్నదని.

క. హేలా గతి లీలావతు
లీలాగునఁ జాల లోల ♦ దేలా లతికా
డోలా ఖేలావేలా
ధీ లాలిత లగుచుఁ గేళిఁ ♦ దేలెడు నెడలన్ 93

93. చాలన్ - విస్తారముగాను. లోలత్ = ఆసక్తములగుచున్న, (ధీశబ్దమునకు విశేషణము.) ఏలాలతికా - ఏలకి తీఁగెలనెడు. డోలా - ఉయ్యేలలయొక్క. ఖేలావేలా - క్రీడాసమయమందైన.

క. వేఁటాడిన పిమ్మటఁ బూ
దోఁటకు నిజ మంత్రిసఖుల ♦ తోఁ జను నృపుఁడా
పాటల వాటుల నయ్యా
లాటలఁ బాటిల్లు తటిద ♦ పాంగం జూచెన్. 94

94. పాటలవాటులన్ - పాదిరిచెట్ల వరుసలయందు, తటిదపాంగన్ - మెఱుపువలెఁ జలించు క్రేఁగంటిచూపుగల చిన్నదానిని.

ఉ. చూచి మరీచి వీచి పద
చుంబిత బింబ విడంబితాధరం
బీ చనుగబ్బిగుబ్బ వగ

లిట్టి విలోచన రోచి యింత చె
ల్వేచెలి యందుఁ జూడమని
యిక్షు శరాసన వాసనాగ్ర నా
రాద పరంపరాభవ సి
రంతర జర్ఝరితాంతరంగుఁడై. 95

చ. అనధరపాన సౌఖ్య దశ
నాగ్ర వినిర్దళితోష్ఠ కంబచుం
బనయుత లోచనం బనఖ
మర్దిత గండతలం బపాణిఘు
ట్టన మిళితాచలత్కుచత
టం బదృఢీభవదంకపాళి ఖే
లన పరితాంత గాత్రి మబ
లామణి దీని గణింప శక్యమే. 96

96. అచలత్ - పర్వతములై యాచరించుచున్న. అంక
పాళి - ఆలింగనము. ఈ విశేషణములవల్ల ఆచిన్నది పురుషసంయో
గములేని కన్యకయని తోఁచుచున్నది.

చ. అలరుల తీవ యుయ్యెల యొ
య్యారపు టాటల గన్న యిన్నెలం
తల తలమిన్న హార గత
నాయక రత్నము శక్రకార్ముకాం
చల చలచంచలాలతిక
స్మారకరా హృత చాప మార్వికా
మిళిత శరం బిట న్నికట
మిత్రి నిధానముగాక కొంచెమే. 97

97. శక్రకార్ముక - ఇంద్రధనుస్సుయొక్క. చంచలాలతిక- మెఱుపుదీగ. స్మార - మన్మథ సంబంధమైన. ఉయ్యెలలోనున్న చిన్నది హారములోని నాయకమణివలెను, ఇంద్రధనుస్సులోని మెఱుపువలెను, మన్మథ ధనుస్సులోని బాణమువలె నున్నదనియు, దగ్గిరనున్న నిధితో సమానముగా నుండెనని తాత్పర్యము.

క. నెలమట్టు నెమ్మొగము వె
న్నెలమట్టు సడల్పు నగవు ♦ నెత్తమ్ములకుం
దలకట్టులైన యడుగులుఁ
దలచుట్టుఁ గనుంగవయు ని ♦ తంబిని కొప్పున్. 98

క. కనుముక్కుతీరు ♦ కులుకుం
జనుముక్కలసౌరు కొఱఁతెఁ ♦ జనుచెక్కులు గో
త్రను దొక్క పిఱుఁదు వరుఁదా
విన మెక్కడు బిరుసు చెల్లు ♦ వెలఁదికి నీడుఁ. 99

99. చనుముక్కులు - చూచుకములు. కొఱఁతెఁజను = లోటులేని. గోత్రను - భూమిని. (వెలఁదికి.) ఈడున్ - సమానముగ నుండుదానిని. వినము.

క. మొన్నం దలోదరులచే
విన్నందుల కిందుఁ జూడ్కి ♦ వినుగఁ దీనిం
గన్నందులకున్ డెందము
విన్నందన ముడిపెఁ గాను ♦ విన్నందంబై. 100

క. శృంగార సరసి నీల భు
జంగఁపుటూప్పన జనించు ♦ శైవల మధ్యా
భృంగ స్మృతి రీతి జడతో
నం గన సీమంత వీధి ♦ యలరె నయారే. 101

101 సృతి - ప్రవాహము. సీమంతవీధి - పాపిడి. శృంగార రసస్రోతస్సులో జడయను పాము బుసకొట్టంగా నాచుతోసికొనిపోయి త్రోవయేర్పడినట్టుగా పాపిడి ప్రకాశించెనని.

క. తానెంత యొగసిపడినం
గానీ దీని కుచములకుఁ ♦ గందుక మెనయే
నానాటఁ జక్రములెగ
య్యైన నస్మజ్జీవితాసి ♦ యగు జోడునకున్. 102

102. చక్రవాకములే పర్వతములైనట్లయితే చక్రధర్మమున్నూ పర్వతధర్మమునుగూడ కలిగియుండుటచేత సమానములగునని.

క. దీని చను గబ్బిగుబ్బలు
లే నఖ వజ్రముల నప్ప ♦ ళింపుచు నధరా
నూన సుధారస ధారలె
యూనిన దేవేంద్రపదవి ♦ యది యెంతంచున్. 103

క. ఆకాంతారములో నపు
డాకాంతారత్న మోహ ♦ నాకార కళల్
భూకాంత మాళ్లిఁ గనుటకు
నేకాంత లతా వితాన ♦ గృహమున నిలచెన్. 104

క. విరి తీవల యుయ్యాలల
హారువు విడిచి సుమ చయాప ♦ హరణ విహరణా
దరణ చణ ప్రచరణలై
యరుణాంబుజ చరణ లప్పుఁ ♦ డలరుం బొదలన్. 105

105. హారువు - విలాసము. అపహారణ - కోయుటయనెడి. ఆదరణ చణ- ఆదరముతోఁగూడిన.

శా. ఈవే నుంజరి ముంజరిం జిదుమవే
లేమల్లికల్ మల్లికా

కోవే మాధవి మాధవిం గదియంగో
కో పాటలిం బాటలీ
తేవే మాలిక మాలికా నుసలకే
తే కేతకుల్ కేతకీ
రావే వల్లిక వల్లికా యచట నీ
రల్లూరగా నేటికిన్. 106

106. కోవే - పుచ్చుకోవే. నుసలక - ఆలస్యముచేయక, ఈరల్ - పొదలు. (ఇందు మంజరి మంజరి ఇత్యాది రెండుశబ్దములలో నొకటి చెలికత్తెలపేరు.

సీ. పాటలీ తరులకై ♦ పాట లీనంగ నేల
పాటలీకము సుమ్ము ♦ పంకజాక్షి
వట్టి వేరున కీవు ♦ వట్టివేరులుచేయు
వట్టిపేరుటము లిం ♦ పైనచెలికి
లే మావి తేనియ ♦ లే మావి యనిచాట
లేమా విచారంబు ♦ లేదె లేమ
పొన్నమా ని పు డింత ♦ పొన్నమానిని కిమ్ము
పొన్నమా నినుబోటి ♦ కన్నెలంత

గీ. పొగడ కై లాతిం దగునటే ♦ పొగడ మగుడ
ననటి మాత్రింబునకు నట ♦ ననటి యనకు
దాడిమలకేల బాలపై ♦ దాడి మగుల
విరిసెనము కంటె యిదివిరుల్ ♦ విరిసెననుచు. 107

107. పాటలీనంగ నేల=పాటులబాడ నేందుకు, పాటు=ఆయాసము. ఆలీకము = ఇష్టముకానిది, (ఇంపైన చెలికి, రుటములు = రూఢములు. ఆట్టివి.) (తేనియలే, మావి, అనిచాటలేదా.) పొన్నమానినికిన్ -

ఆకసఁబడు స్త్రీకి. అమా-తల్లీ. అన్నెలంతె-నినుబోఁటికి. పొన్ను-బంగారము. (అనఁగా- బంగారమువలె గౌరవించఁదగినది.) లాతిన్-అన్యుని. పొగడఁదగునటే. నటన నటి. నటన-నాట్యము జేయునట్టి. నటి-ఆటకత్తె దాడిమలకు-దానిమ్మలకు, దాడి-జగడమునకుఁబోవుట

లయవిభాతి. మిసమిసని చన్నుగవ♦పసకు వెస మార్మసలు
నసమ కళిక ల్చిదుమ ♦ నెసఁగు తరిశాఖా
విసరములు గ్రమ్మఁగర ♦ బిస నటనఁద్రోఁచి దర
హాసనములతో మలయ ♦ జ ఫల హారికాస
త్కుసుమ సమితి న్మసరు♦భసలములసోఁగ జెడ
విసరి పొసఁగించి రొగిఁ ♦ బ్రసవహారణంబుల్
గిసలయ విభాతి పద♦లసనముల శోణరద
వసనములనింపెసఁగు ♦ నసదృశ కృశాంగుల్.

మ. జలజాక్షీ సురపొన్నయు న్వకుళము
న్సంపంగియుం గ్రోవివా
విలి గోఁగుం దిలకంబుఁ జంపకము మా
విం బ్రేంకణంబుం న్వీరుల్
దలచూపెన్ హాసియింపఁ దన్న మొగమె
త్తం గౌఁగిటం జేర్ప నూ
ర్పులిడం బల్క నదల్పఁ గల్గుమియఁ గే
ల్పొందింపనం బాడినన్. 109

109 సురపొన్న, వకుళ, సంపఁగి మొదలగునవి, హాసియించుట, తన్నుట మొదలగు దోహదవిశేషము లిందు వర్ణితములు.

సీ. వచనోన్నతికిఁ బ్రస ♦ నము గోఁగు గనిపించె
గంకేళి నన పద ♦ గతి కొసంగె

శ్రీమదిరం జొక్కి ♦ చిల్కెఁ బోగడపువ్వు
కమ్మపూల్ వాడఁ బేర్చెం ♦ గణము సల్లె
వాదన స్ఫూర్తిని ♦ వచ్చె సంపఁగి విరుల్
హస్తమానఁగ నిచ్చె ♦ నలరు మావి
పుష్పము ల్దర్శనం ♦ బున కీనెఁ దిలకంబు
సవ్వించఁ జూపె సూ ♦ నములఁ బొన్న
గీ. కొఱవి కుసుమంబు లాశ్లేష ♦ గరిమ కిడియె
వావిలి సుమంబు లిడియె నా ♦ శ్వాసమునకు
నల వసంతంబు మించిన ♦ ఫలము లిడఁగ
గడఁగు టబ్రంబె వితరణ ♦ ఘన తరులకు. **110**

110 అలవసంతంబుమించినన్-వసంత ఋతువుఅతిశయించఁగా వచన...గనిపించె. మాటామటుచేత గోగు చెట్టుపూసెను. ఇది గోగునకు దోహదము. ఈప్రకారమంతటనూహింపవలెను. కంకేళి-అశోకము. పదగతికిన్ - పాదపుతాపునకు. శ్రీమదిరన్-శోభగల మద్యముచేత. పాడన్ - గానముచేయఁగా. వాదన - హస్తవాద్యముయొక్క. దర్శనంబునన్ - చూపుచేత. కొరవి - గోరంటుచెట్టు, ఆశ్లేష - ఆలింగనముయొక్క. ఆశ్వాసము - నిట్టూర్పు, వితరణఘన తరులన్ - (వితరణ ఘన - దాతృత్వముచేత గొప్పవియగు. తరులకున్ - చెట్లకు.) ఈ పద్యమందు విద్యావంతుల విద్యలవల్లఁ బ్రభువులు బహుమతులిచ్చిరని యర్థాంతరము. ఎట్లనిన, వచనోక్తికిన్ - వాక్యగౌరవమునకు. పదగతికిన్ - శబ్దరీతికి. శ్రీమదిరన్ - శ్రీమత్ - శోభగల. ఇరన్ - వాక్యముచేత పాడన్ - గానముచేయఁగా. వాదన - మృదంగాది వాద్యములయొక్క. హస్తమానఁగన్ - తాళమువేయఁగా. దర్శనంబు - శాస్త్రము. నవ్వింపన్ - విద్యచే నానందింపఁజేయఁగా. ఆశ్లేష - అట్టి శ్లేషయొక్క. ఆశ్వాసము - గ్రంథముయొక్క అంశము. వితరణ ఘనతరులకున్ - దాతృత్వముచేత మిక్కిలిగొప్పవారైనవారికి, ఫలములిడఁగఁ గడఁగుట - కోర్కెలియ్య నుద్యోగించుట.

ఉ. కేవల పుష్పభారమున
కే తలవంచుట తత్ఫలాశి సం
సేవకు దూరమైతి నను
చింతలనో యిఁక నీళ్ళువోసెదం
దావక పల్లవాప్తి రతి
నాలుఁగు కాయలు గాచినన్ రస
జ్ఞావలి మెచ్చు నూరువగ
లంది చలించుట రంభ మానవే. 111

111, రంభ = ఓఅరటిచెట్టా. పుష్పభారమునకే = పువ్వు బరువునకే. తత్ఫ... సేవకు = దానిపండ్లు దినువారిని బొందుటకు. తావక...రతిన్ = (తావక=నీసంబంధమైన. పల్లవ = చిగురుయొక్క ఆప్తి= పొందుటయందు. రతిఁ = ఆసక్తిచేత;) కాయలు = పండ్లు. రసజ్ఞావళి = నాలుకలగుంపు. ఊరువగలు = తొడలయొక్క విలాసములు. ఈపద్యమందు మఱియొక యర్థము దోచుచున్నది. రంభయను పేరుగల యోచిన్నదానా, కేవలపుష్పభారమునకే=రజస్వలయైనందుకే. తత్ఫ.. సేవకున్ = రజస్వలయైనందుకు ఫలమనుభవించువారిని బొందుటకు. దూరమైతినను చింతలనో = లేనిదాననైతినను విచారముచేతఁగాఁబోలు. నీళ్ళువోసెదఁ, స్నానము జేయించెదను, తావక...రతిన్= (తావకపల్లవ= నీ విటుకానియొక్క. ఆప్తి= కలుసుకొనుట చేతనైన. రతిఁ = సంభోగముచేత.) నాలుగుకాయలుగాచినఁ=నలుగురు బిడ్డలు గల్గినయెడల, రసజ్ఞావళి = రసికులపఙ్క్తి. నూరువగలు=వంద విచారములు. చలించుట = వణఁకుట.

క. కౌరవులె కౌరవులు కేసర
తరువులె తరువులు సమీర ♦ తరుణాదరముల్
దరముల్ కల జాగరములు
గరములు మనవంటి విరహ ♦ కాంతల కబలా. 112

112. కొరవులె = గోరంటచెట్లే కొరవులు = కొరకంచులు, తరువులు = మావద్దబడులు తీసినసొమ్ము తెమ్మని నిర్బంధించువారు. సమీర తరుణ=చిన్నగాలియందు,ఆదరములు = ఆసక్తులు. దరములు =. భయములు. (అనఁగా భయంకరములు.) గరములు = విషములు.

చ. ఇగురుల జొంపముల్ కొరవు
లెచ్చిన క్రొంబొగ తండము ల్వాయి
న్నెగయు మిళింద బృందములు
నిండిన పుష్పొడి తేనె జల్లు దు
మ్ము గమియుఁ బోత నీఁకుఁ బిక
ము లెగ బిట్టుగఁ ద్రోచువారుగా
జిగిఁ దళుకొత్తెఁ జైత్రుఁ డిపు
చిచ్చుసుమీ యలమావి నెచ్చెలీ. 113

113. తెగబిట్టుగన్ = కష్టమతిశయించునట్లుగా. త్రోచు వారుగాన్ = అగ్నిసెగఁద్రోయువారు అగునట్లుగా.

క. కదలి కనుగొంటివా యీ
కదలిమరందంబు ముదిత ♦ క దలి నయో! జో
క దలిర్పఁ దేఁటి పాటల
కదలిక యిఁకఁ జేరి వినవె ♦ కద లికుచ కుచా. 114

114. కదలి = వెల్లి. ఈ కదలి = ఈఅరటియొక్క. ముదిత= సంతోషింపఁజేయఁబడిన. కత్, నింద్యములైన. అలిన్ = తుమ్మెదలు గల. అయో=అక్కటా, జోకదలిర్పన్=సొగసొప్పునట్లుగా. కదలిక= చుఱుకుదనము. వినవెకద = వినుచున్నావుకదా, లికుచకుచా = గజ నిమ్మపండ్లవంటి స్తనములుగల చిన్నదానా.

వ. అని మఱియు గట్టువాకట్టు చనుకట్టు గట్టివా మిటారులు కలిగొట్టు చెట్టు చుట్టు బిట్టురువడిం దిరుగు రోలంబ కుటుంబ పాళి వనీవనిత తిరుపుగట్టం గనుపట్టు

కానెనీలిమ యగుచు నెంచుచు, మాటిమాటికిఁ గొరవి విరి
గుత్తిపై వ్రాలి మొగయు భసల పఙ్క్తిఁ గొమ్మ పువ్వు
మంజరులు గ్రాయు ముసలంబని గుసగుసలాడుచుఁ దపసి
చిగురాకు నకుం బ్రదక్షిణంబులు సేయు భ్రమరాళికఁ
దత్ప్రయోజ బీజాక్షమాలికయని పోలికల సందుకొనుచు,
నందంద లతాకుంద బృందంబులకు దూరంబారు నిందింది
రావళి యిందిరానందనుం డిందీవర గంధులపై వైచు
వాటఁబల్లెంబని చాటుచు, సకల వకుల ముకులంబు
లపై వ్రాలు బంభర డింభక వీధి యంభోజబాణుండు
వియోగినీ కుచకుంభంబులు దాకనేయ సాయకంబులం
దగిలిన యందలి కస్తూరిబొట్టులని ప్రస్తుతింపుచుఁ, బొదలు
గదలి మొగసి నడుము నెడతెగని బారుదీరిన మగతేఁటి
దాటు నామనిదొర చెలికాని రాకకుఁ గట్టిన కలువతో
రణంబని పేరుకొనుచుఁ, దదీయ దళంబున వ్రాలు షట్ప
దరాజి రంభ వెన్నంటి రాజిలు కీలుజడయంచు నొడంబ
డుచు, జుమ్ముజుమ్మున నేరేడు తెండమ్ములఁగ్రమ్ము తుమ్మె
దచాలు కాల జాంబవ నికాయంబులని కోయని డాయుచు,
నర విరి బాగునం గనుపట్టు మెట్ట తమ్మిరేకు తుదలం
దట్టమ్ముగాఁ జుట్టుకొన్న పుష్పంధయ శ్రేణి యారామ
రమాకరంబునకుఁ దొడుగ బల్మినిం బట్టిన నీలంపు గాజ
నుచు, గజిబిజింపుచు, సమిత కుసుమిత లతావితాన కుంజ
పుంజోపరి తిర్యక్ప్రరిత చంచరీక రేఖ యనేకపంబునకు
వెలిపట్టుజాలు బిగియించిన వెంద్రుక త్రాఁడని కొనియా
డుచు, మరుంబాడుచుఁ, గురువిందమ్ముల యందములను

మోదించుచు, నరవింద బృందంబులను సోలించుచు, మొల్ల
లకు నరుగుచు, మల్లెలకుం దిరుగుచు, నిరవాదులం జిదు
ముచు, గన్నెర్లఁ జేయుచు, గన్నేరులుగోయుచుఁ, గురు
వకంబుల డాయుచు, మారువకంబుల మాయుచు, సన్నజా
జులం దేరుచుఁ, గన్నెమావుల నిలుచుచుఁ, దిన్నెరావులం
గొలుచుచు, మదను మావులంబట్టుచు, నదను తావు
లమెట్టుచుఁ, బరువులువెట్టుచుఁ, దరువులు సుట్టుచు, మధు
పతతిం, దెచ్చుచు, మధుగతి న్మెచ్చుచుఁ, జిగురులుద్రుం
పుచుఁ, బొగరులు దెంపుచుఁ, బువ్వుల రువ్వుచు, గ్రొవ్వు
ల నవ్వుచు, వికవిక నగుచు, నకనక నగుచుఁ, దలతల
మనుచుఁ, గొలకొల మనుచు, మరుల జరింపుచు, విరుల
హరింపుచు, విహరించిరి ముక్తానవసరంబులు గనియ
నయ్యవసరంబున. 115

115. గట్టువాకట్టు = పర్వతముల నోరుగట్టునట్టి, చనుకట్టు = స్తనములుగల. గట్టివామిటారులు = రాగలైనస్త్రీలు. ఇదిమొదలుగా కొనియాడుచు అను పద్యాంతమును తుమ్మెదలయొక్క వర్ణనము. రోలంబ=తుమ్మెదలయొక్క కుటుంబ = జాతులయొక్క. పాళి = పఙ్క్తి. తిరుపుగట్లన్ - తిరుగగా, కాసెనీలిమ - కాసెకోకయొక్క నలుపు, భసలపఙ్క్తిన్ - తుమ్మెదల బారును. పువ్వుమంజరులు - ఈపేరుగల ధాన్యమును, పువ్వులగుత్తుల ననియును. కాఁియుముసలంబు-దంపునట్టి రోకలి, తపసి - అవిసెచెట్టు, తపశ్శాలియనియును. సందు కొనుచున్ =గ్రహించుచు. ఇందిందిరావళి - తుమ్మెదలపఙ్క్తి. ఇందిరానందనుండు - మన్మథుఁడు. వాటుబల్లెంబు - దెబ్బదగులుబల్లెము. బంభరడింభక - తుమ్మెద పిల్లలయొక్క. దాటు — సమూహము. ఆమనిదొర = వసంతుఁడు. చెలికానిరాకకున్ = మన్మథుని రావడమునకు. తదీయ = ఆ యరటిచెట్టు సంబంధమైన. పట్టు

రణరాజి = తుమ్మెదలపఙ్క్తి. రంభ=అనటిచెట్టు, ఆపేరుగల స్త్రీయని యును, కాల = నల్లనయిన. జాంబవ = నేరేడుపళ్ళయొక్క. అరవిరి = సగము వికాసముయొక్క. పుష్పంధయ = తుమ్మెదలయొక్క. గజిబిజింపుచున్ = కలతపడుచు, తిర్యక్ప్రరీత = అడ్డముగావ్యాపించిన, చంచరీక = తుమ్మెదలయొక్క రేఖ = వరుస. అనేకపంబునరున్ = ఏనుఁగునకు. సోలించుచు = మూర్ఛనొందంజేయుచు (అనగాకోయుచు మరువకంబులన్ = మరువములచేత. మాయుచున్ = ధూసరవర్ణము గలవారౌచు, తిన్నెరావులన్ = అరుగులు వేసిన రావిచెట్లను, మదను మావులన్ = చిలుకలను. అదనుతావులు = సమయానుకూలస్థలములు పొగరులు దెంపుచు = ఒకరిగర్వ మొకరు అణచుచు. నకనకనవ్వుచు = అలసినవారౌచు. మనుచున్ = వృద్ధియగుచు, మరులన్ = కామ ముచేత. ముక్తా = ముత్తెములయొక్క. నవ = నూతనములగు. సరంబులు = హారములు. గునియన్ = కదలుచుండఁగా.

సీ. పూవుఁ గొమ్మలు వంప ♦ బోనేటికే యన్నఁ
జేమించెదే యభి ♦ రామబాహ
చిగురుటాకేటికే ♦ చిదిమెదన్నను గయ్య
మునకుఁ గాల్దువ్విదే ♦ మోహనాంగి
పసరు మొగ్గలు గోయఁ ♦ బాడియే యనఁ బాటఁ
బగఁ బూన నేటికే ♦ భవ్యరదన
మల్లికా వల్లికల్ ♦ గిల్లఁ జెల్లదటన్న
నొళ్ళేల విరిచేద ♦ యుజ్వలాంగి

గీ. సంపెఁగలు ద్రుంపఁ జనదు చా ♦ లింపు మనినఁ
బదరి ముక్కునఁ గోపముం ♦ జెదు సునాస
యనుచు నొండొరు సరోక్తు ♦ లాడుకొనుచుఁ
బ్రసవ హరణంబు మాని సం♦భ్రమముఁ బూని. 116

116. ఈపద్యమందు ఆరుచరణముల పర్యంతము సరోక్తులు ఎట్లంటే = పూవుగొమ్మనేల వంచినావని యొక చెలికత్తె అడుగగా

అభిరామబాహా అని సంబోధన చేత మనోహరములయిన చేతులుకల దానవు గనుక. (చేమించెదే = దెబ్బలాటకు వచ్చెదవా అనియును) నేనువంచునట్టి పూవుగొమ్మను హస్తసౌందర్యముచే నతిక్రమించెద వనియును తాత్పర్యము. కడవటకు నీరీతినే సంబోధనలకును, జవాబులకును, సార్థక్యము నూహించవలెను. చిగురుటాకునకును కాలికిని సామ్యము. అదివెూహనాంగి పసరుమొగ్గలకును, దంతములకును సామ్యము. అది భవ్యరదన = మంచిదంతములు గలది. మల్లితీగలకును, ఒళ్ళు = దేహమునకును సామ్యము. ఉజ్వలాంగి = ప్రకాశించుచున్న దేహముగలది. సంపెంగలకును ముక్కునకు సామ్యము. అది సువాస = మంచి ముక్కుగలది.

క. నాళీక మధూళీ సుమ
    పాళీ కమనీయ కిసల ♦ ఫల పటల నట
    న్నాళీక మరాళీ భ్రమ
    రాళీక మహా సరోవి ♦ హారాదరతై. 117

117. భ్రమర = తుమ్మెదలయొక్క. అళీక = పక్తిగల.

సీ. ఆ సారసేక్షణల్ ♦ కాసార తటిఁ జేరి
        మై సారమణు లంత ♦ మరక తిగిచి
    సవరగా సవరించు ♦ సవరముల్ వదలించి
        కలికి బాగాలముఁ గీ ♦ లంట్లు వైచి
    తల తల తలమంచుఁ ♦ దల మించు వలి మంచు
        వాలించు వలిప పా ♦ వడలు గట్టి
    యలగుండు బులుగుండు ♦ బలు పొందు రాజ్బంబు
        పజ్జ వ్రాల్ సతిమేలు ♦ బంతి యనుచుఁ
గీ. గొలను నడుచక్కి కొప్పుల ♦ కుప్పలుప్ప
    రముగఁ గుప్పించి రుడువీధి ♦ రాయ గుభగు

భద్ధ్వనులలేచు సరసి కాం ♦ భఃకణములు
స్వకచ వికచప్రసవ శంక ♦ సంఘటింప. 118

118. కాసారతటిన్ = సరస్తీరమును. మై = శరీరమందలి సారమణులు = మంచిరత్నములను, వాలించు = అతిక్రమించునట్టి. గుండుబులుఁగు = చక్రవాకము. ఒప్పులకుప్పలు = సౌందర్యవతులనుట. ఉరుకుటచేత చెదరిననీరు వీరికొప్పులలోనిపువ్వులు తూలుచున్నట్లున్నవి.

స్రగ్ధర.

అంతం గాంతల్ లతాంతా ♦ హరణ విహరణా
న్యోన్య సంచార జాత
శ్రాంతుల్ జారంగఁ దన్నీ ♦ రజ రజములపై
వ్రాలుచుం దేలుచుం జ
న్యంతుల్ కాంతుల్ రథాంగీ ♦ పటలి కెరవిడం
బొడ్డువై యీదులాడన్
స్వాంతానంతాను రక్తిన్ ♦ సలిపిరి సరవిన్
సార కాసార సీమన్. 119

119. లతాంత = పుష్పములయొక్క. రథాంగీపటలికిన్ = స్త్రీచక్రవాకసమూహమునకు. ఎరవిడన్ = ఎరవుగానియ్యగా.

ఉ. గట్టులు గట్టు గట్టి చను
కట్టు జిగిం గనుపట్టు గట్టివా
గట్టున కేగి యొత్తు తలఁ
గట్టుక రింగున వ్రాలి లోతు గ
న్పట్టు మునింగి తేలి తన
పాణి నస ల్గాని చూపె దీనిలోఁ

బుట్టిన తమ్మి యింటికయి
పోలు నటే యని చూపు కైవడిన్. 120

120. ఈపద్యము ప్రథమచరణమునకు అర్థము 116 లో మొదటియర్థమువల్లఁదెలియును. అసల్ = బురదను. దీనిలోన్ = ఈ బురదలో. ఇంటికయిపోలునటే = నాకిల్లు గావడమున కనుకూలించునా. (అనఁగా నేను పద్మగృహముగల లక్ష్మివలె నుంటినాఅని తాత్పర్యము)

క. జగరాఁగ యొకతె దిట్టుచు
మగువా! నాసరికి నీవు ♦ మా, యన నదియున్
మొగ మెగఁ జేయుట కెలయుట
తగినదిగద యీత నీళ్ళఁ ♦ దగు సతి కనియెన్. 121

121. జగరాఁగ = ప్రసిద్ధమైన గడుసుతనముగలది. కెలయుట = విజృంభించుట. ఈతనీళ్లన్ = ఈదునట్టిజలములయందనియు, ఈతచెట్లయొక్క నీళ్ళచేత (అనఁగా మద్యముచేత) ననియును, మొగమెత్తుటయు, విజృంభించుటయు రెండిఁటియందునుగలవనుట.

రగడ.

అపుడు కొంద ఱరుణ నంద
నాబ్జబృందములను ద్రుంచి
నిపుణ చాటు ఫణితి నీటు
నిగుడ ద్రేఁటు లాడ నెంచి
జలజ నాళముల విశాల
సరస లీలఁ గొట్టులాడి
కలువ దుమ్ము తరుచు గుమ్ము
గుమ్ము చిమ్ములాటఁ గూడి

యొడలు సన్నజాజి పొన్న
　　యొఱపుఁ గన్న సరసి నిరిచి
యడరుచుండు బిసముఁ జెండు
　　నంచ పిండు నొడబి పొంచి
యొడలఁ బ్రాచి యొడలఁ ద్రోచి
　　యెగయు వీచికలను దేలి
కడ తరంగములఁ బొసంగఁ
　　గదలు చెంగలువల వ్రాలి
చలువ బావి తోవల తావి
　　జంటయూవి కాత్మఁ జెలఁగి
కులుకు గుండుఁ బులుఁగు దండు
　　గుబ్బు నిండుటలకుఁ గలఁగి
త్రేట మీాటు గన్నజూటు
　　తేఁటి దాటు పాట మెచ్చి
గాటమైన హంసయాన
　　కలన పూన డెంద మిచ్చి
గాలి గొట్టి పొరలి నట్టి
　　కరడుఁ దట్టి యిట్టిలీల
నాలి పాలి హాలిఁ దేలి
　　యంబు కేళి సల్పువేళ
గుబ్బ బంటి నీట నొంటి
　　కూలమంటి దుమికె నొకతె
దబ్బరాడి జనములోడి

తరుణిఁగూడి గదిమె నొకతె
తగిలి పట్టు మనుచుఁ దిట్టు
తన్విఁ జుట్టు పెట్టె నొకతె
మగుడి పెట్టు కాని యొట్టు
మాఱుపట్టు గొట్టె నొకతె
యీత నీటిలోనఁ జాటి
యిసుము పాటి కెత్తె నొకతె
లోతు గానఁబోయి సేన
లోగి నాన యెత్తె నొకతె
యోల యెన్న కన్న యన్న
నోరసి వెన్నుఁ దన్నె నొకతె
సోలి చిక్కువడక నిక్కు
చుట్లఁ జిక్కు వన్నె నొకతె
వెలఁదు లెల్ల నీదు లెల్ల
వెడల నొల్ల దాయె నొకతె
పొలది ప్రల్లదములఁ జల్ల
బోరగిల్ల మోదె నొకతె
జాతిఁ బెట్టి యీదు నట్టి
సకియఁ గొట్టి డాగె నొకతె
నాతి దెంచు నెరుల మించు
నాచటుంచు లాగె నొకతె
కలిగెఁ దామర యని రామ
కరము ప్రేమ గిల్లె నొకతె

కలికి బేడస యని ప్రోడ
కన్ను జూడ మల్లె నొకతె
గురు రథాంగ మని లతాంగ
కుచము జంగ చరచె నొకతె
తరుణిఁ బొంచి శిరమునంచి
దరిని ముంచి పరచె నొకతె
కనలి కొమ్మఁ గొని కరమ్మ
కలికిరొమ్మ గాచె నొకతె
మొనసి గాత్రిమైన నేత్రి
మున సునేత్రి వైచె నొకతె
కొదమ తమ్మికంటిఁ గమ్మ
క్రోవఁ జిమ్మ నవ్వె నొకతె
మఱిత హత్తి కడకునెత్తి
మొల్లగుత్తి రువ్వె నొకతె 122

122. గమ్మచిమ్మలాట = గుమ్మమను నట్లుగా నీళ్ళఁజల్లు కొనుట. బిసముఁజెండు = తూఁడుఁగొలుచుచున్న. ఎడలన్ = ఆయా స్థలములయందు. పాఱిచి = నాచు. కడ = దగ్గిర. జంట - సమీపము. గుబ్బ = గుండెలు గొట్టుకొనుట. మీటు = పెంపు. జూటు = మోస ముగల. గాటమైన అతిశయించిన కవడున్ = తరంగమును. తట్టి - తాకి, ఆలిపాళి - చెలికత్తెలపజ్క్తి. హేళిన్ = విహారమును. గది మెన్ - బూకరించెను. తిట్టు - ఒట్టుఁబెట్టునట్టి. తుట్టుఁబెట్టెన్ = నష్టము కలుగఁజేసెను. కాని యొట్టు = అయోగ్యమైన యొట్టు. నట్టు గొట్టెన్ = అడ్డుకొనెను. సాటికిన్ - దృష్టాంతమునకు. నీన - విస్తార ముగా. లోఁగి = అలసి. ఓలయొన్న = ఓలయని పలుకు చున్న. కన్నయన్నన్ = చూచినస్త్రీని. ఒరసి = దగ్గరయై. చుట్లన్ = తిర గడములచేత. ఎల్ల = హద్దు. వెడలనొల్లదాయెన్ = దాటలేకపోయెను

పొలది - అల్లది, ప్రల్లదములఁజల్లన్ = కారుమాటలాడఁగా. జాతి = ప్రతిజ్ఞ. (అని తోఁచుచున్నది.) (తేక ఒట్టు అని.) తెంచు = కొప్పు విడిసట్టి, నెరులన్ = వెండ్రుకలను. తామరసలి గెన్ = పద్మము నొరకెను. బేడస - మత్స్యవిశేషము. రథాంగమని - చక్రవాకమని. లతాంగ = స్త్రీయొక్క. జంగచరచెన్ = దాటిపట్టుకొనెను. నాతిదెంచుఅను చరణము మొదలు గురురథాంగఅను చరణమువఱకు భ్రాంతులు. కొమ్మ = చిమ్మనగొట్టము. తాచెన్ = కొట్టెను గాత్రమైన = శరీరమందైన. నేత్రమునన్ = వస్త్రముచేత. వైచెన్ = కొట్టెను. క్రోవిఁజిమ్మి = చిమ్మనగ్రోవి విసరి. (అనఁగా నీరు చిమ్మన గ్రోవితోఁజల్లి.) హత్తి - పట్టుకొని.

క. ఈలీలఁ దేలి విహృతులు
సాలించి నృపాల తనయ ♦ సహాయావతయై
కేలీ సరస్తటమునకు
వ్రాలి లతాతన్వి యొకతె ♦ వడిఁ దగియొత్తఁ 123

123. సహాయావతయై = స్త్రీసమూహముతోఁగూడినదై.

చ. పనుపడిఁ బూను సారె తెలి
పావడపై నెరి పట్టుకుంచెఁ గ
ట్టిన యపరంజి పువ్వులు ఘ
టించెడు చందురుకావిఁ గట్టి పే
ర్చిన యరజారు కొప్పున ధ
రించి విరుల్ మృగనాభినాభియై
తనరఁగఁ దీర్చి కుంకుమ క
దంబము పూసె విలాస రాశియై. 124

123. పనుపడన్ = అనుకూలముగా. పావడ = గాగరా. కుంచె = కుచ్చెళ్ళు. మృగనాభి = కస్తూరిచేత. నాభి = బొడ్డుగలది. కదంబము = పరిమళ వస్తువులన్నియు గలిపిన ముద్ద.

సీ. పరువంపు విరవాది ♦ విరులరంగాన రాఁ
దురిమిన నెరజారు ♦ తురుము దనర
గ్రొమ్మించు నిర్మించు ♦ కమ్మపంజుల తళ్కు
లుదిరి చెక్కులతోడఁ ♦ జదురు లాడ
నిగరంపుఁ జనుకట్టు ♦ నగరంపు రవికె మేల్
సరిగ కుట్టుల మెట్టు ♦ సడల నిక్క
బిళ్ళల మొలనూలు ♦ బిగిడాలు పైపెడల్
తొడల నిగ్గు నొకింత ♦ తోడుఁ బిలువ

గీ. విలువ యిడరాని చొగావి ♦ చెలువు నెఱికె
నాభి విభవంబు పొన్న క్రొ ♦ న్ననలు నించఁ
జంచలాపాంగ చెంగట ♦ నుంచు మించు
టద్ద మించుక వీక్షించు ♦ నవసరమున. 125

125. తురిమిన = ముడిచిన, తురుము = కొప్పు. ఉదిరి చెక్కులు. చదురులు = విలాసములు. (అనగా పరిహాసములు) నిగరంపు = మెరుగైన. నగరంపు రవికె, నాగరికత గల రవిక. సరిగ = జలతారు యొక్క. కుట్టులమెట్టు = కుట్టుబనుడతలు. సడలన్ = విడిపోవునట్లుగా. డాలు = కాంతియొక్క. పైపెడల్ = పైపార్శ్వములు. నెఱికన్ = కుచ్ఛెళ్ళయందు.

సీ. బవిరి సొంపుల చెంప ♦ పని కప్పునిడి యొంట్ల
కడినీలములకప్పు ♦ గప్పుగప్పు
నొరయు కుళ్ళాయి పొగ ♦ విరుల చెక్కుల చక
చ్చకలతో వన్నె వా ♦ సికిఁ బెనంగ
నరచట్టమయి కుంకు ♦ మాంబువు నడికట్టు
చెంగావిమై జిగి ♦ జికిలిచేయ

నడుగు కెంజిగురు సో ♦ యగ నింద్రగోపంబు
పాపోసులకుఁ జాయ ♦ పసలు జూపఁ
గీ. జంద్రికాహాస లఖిలపు ♦ ష్పములఁ జిదుమ
విన్న నైయున్న తోఁటకు ♦ వింత నన లో
నంగ సాక్షాత్కరించు వ ♦ సంతుఁడనఁగ
ధరణికాంతుఁడు పొడమాపెఁ ♦ దరుణి యెదుట 126

126. బవిరసొంపుల = గుండ్రనిసొగసుగల. చెంప పనికిన్ = గండస్థలముల దిద్దుటకు. అప్పున్ = బడులును. ఒంట్లు = పోగుల యొక్క. కప్పు = నలుపు. కప్పుగుప్ప = కప్పునవ్యాపించగా. పొన్ విరులు = బంగారుపువ్వులు. అరచట్టమై = వస్త్రవిశేషమై. కుంకు ...గావి = కుంకుమ నీ రానిన నడుము కట్టుబట్టయొక్క యెఱుపు, మైజిగిన్—శరీరచ్ఛాయను. ఇంద్రగోపంబు. పాపోసులకున్ = ఆర్ద్రపురుగు రంగుగల పైజాళ్లకు, చంద్రికాహాసలు = స్త్రీలు.

గీ. అప్పు డారాజువాహన ♦ క్ష్మాధిపుఁ బ్ర
పంచ నాళీక గుణ గణై ♦ కాంచ నాధ్యుఁ
గాంచ నాళీకతనుమనో ♦ వంచనార్థ
పంచనాళీకుఁ గాంచె నా ♦ కాంచనాంగి 127

127 ప్రపంచము = జగత్తునందలి. (అళీక = అప్రియము.) నాళీక = ఇష్టములైన. గుణగణ = గుణసమూహములచేత. ఏకాంచన = ముఖ్యమైన పూజతోడ. ఆధ్యున్ = కూడుకొనిన కాంచనా... నాళీకున్) = కాంచన = బంగారము. ఆళీక = స్నేహితురాలుగా గల. తను=శరీరముగల స్త్రీలయొక్క, మనోవంచనార్థ=మనస్సుయొక్క మోసముచేయుటకొఱకైన. పంచనాళీక = మన్మథుఁడైన. రాజవాహనునికి విశేషణములు.

క. చూచినఁ జెలి లికుచ తృ్కచ
చూచుకముల్ మేర మీఱఁ ♦ జూచెం గన్నుల్

ద్రోచి ముఖమాక్రమించఁగఁ
జూచెం దనయంప దోనలఁ ♦ జూచె మరుండున్. 128

128. శిఖచత్=గజనిమ్మపండ్లను అచరించుచున్న. మేరమీర జూచెన్=హద్దుదాటు నారంభించినవి (స్తనములుబ్బినవి నేత్రములు విక సించినవి. మన్మధుఁడుకొట్టనారంభించెనని తాత్పర్యము.

చ. చెలి యటఁ జూచి లేచి తన
చేడియపై నొరఁగెం జలద్దృగం
చలములు గ్రమ్మి పంజు నును
సానలఁ దీరఁ బదాబ్జవన్నె గం
టల మొలనూలు జారఁ జర
ణమ్ముల అంపున గిల్కుమట్టియల్
ఘుళు ఘుళు ఘుళ్ళనన్ నృప శి
ఖామణి యుల్లము ఝుల్లు ఝుల్లనన్. 129

129. పంజునునుసానలన్=పంజులకమ్మలసెడు నున్నని సానల యందు. చరణమ్ముల అంపునన్=పాదముల కలకలముచేత.

సీ. కలికి చెక్కుల డాలు ♦ కమ్మ పంజుల మేలు
తళుకుల కసరంజి ♦ బెళుకు గులుక
ముదురువెన్నెల క్రొవ్వఁ ♦ జిసుము క్రొంజిగి నవ్వ
దంతకాంతికి మొల్ల ♦ తావి గట్టఁ
పసిఁడి పంటెల కెగ్గుఁ ♦ బరపు చన్గవ నిగ్గు
పటు కతురుచిత్రోడ ♦ బంతులాడ
నందంపు మైచాయ ♦ సంధిదాడల చాయ
నుదిటి సంపఁగి మొగ్గ ♦ యొప్పుగుప్పఁ

గీ. గప్పు నెరివిప్పు కొప్పున ♦ గ్గలఁపు సొలపు
నిలుపు చూపుకు వలపుల ♦ పొలపుఁ దెలుప
నృపు తలఁపు రేపె నపుడుమా ♦ ధుప దపాంగ
సాన మొనదేరిన యనంగ ♦ శర మనంగ. 130

130. పంటెలు=దుండలు. కక్ష=చంకయొక్క. రుచితోడన్=కాంతితోడ, సందిదండలు = బాజుబందులు. మధూపత్ = తుమ్మెద సమూహమైయాచరించుచున్న. అపాంగ = కొఁగంటిచూపుగలయాచిన్నది.

క. అబ్బిత్తతికిం గన్నుల
పబ్బమ్మగఁ జూచు నపుడు ♦ ప్రమదంబునఁ బె
ల్లుబ్బెడు గబ్బి మెఱుఁగు చన్
గుబ్బలచే రవికె నుగ్గు ♦ నూచములయ్యెన్. 131

131. కన్నుల పబ్బమ్మగన్=కనుపండువగా. నుగ్గునూచములు=ముక్కముక్కలు.

వ. ఈవైఖరి నారాజశేఖరు నఖిలలేఖాలభ్య రేఖావిలాస రేఖామయూఖావళికిం జొక్కి యక్కంజముఖీ శిఖామణి సఖీగ్రామణితో నిట్లనియె. 132

132. అఖిలలేఖ - సమస్తదేవతలకు. అలభ్య - పొందశక్యముగాని రేఖా - సౌందర్యముయొక్కయు, విలాస - విలాసములయొక్కయు. రేఖా - పఙ్క్తితోఁగూడిన. మయూఖ - కిరణములయొక్క (అనఁగాఁ గాంతియొక్క.) సఖీగ్రామణి - చెలికత్తెలలో శ్రేష్ఠురాలు.

ఉ. కంటివె కల్వకంటి మన
కంటికి వేలుపుగట్టుచంటివా
లింటికిఁ దంట వింటివాొర
నీల్రల నిూాటిన మేటిబోఁటి యాా

పంటవలంతి తేఁడు మణి
వంటి చోకారపు పీని మోవిపై
గంటి యొకింతసేయు కల
కంఠి యకుంఠిత భాగ్య మెట్టిదో. 133

133. వేలుపుగట్టుచంటిపాలింటికిన్ - మేరువువంటికుచములు గల స్త్రీలపాలింటికి. ఈ రాజు మనకంటికిని స్త్రీలపాలిటికిని మన్మథుని విలాసములను మించియున్నవాఁడనుట.

క. చక్కని రాకొమరులలోఁ
జక్కనివాఁ డజర జగపు ♦ జగజోటులకుం
దక్కని దొర ధర సతులకుఁ
జిక్కని రాజన్యపాల ♦ శేఖరుఁడు చెలీ. 134

134. అజర జగపు = స్వర్గసంబంధమైన. జగజోటులకున్ = జగత్ప్రసిద్ధులైన స్త్రీలకు.

క. నరులను గనమో సురకి
న్నరులన్ వినమో ముకుంద ♦ నందన పౌరం
దరులం గనుఁగొనమో యీ
ధరణీ ధర తరణిఁబోగడఁ ♦ దర మే తరుణీ. 135

135. మకుం...దరులన్ = మన్మథ జయంతులను. ధరణీధర తరణి = రాజ సూర్యుఁడు.

సీ. శ్రీకారములు తావ ♦ కాకారములఁ జెందె
నని పీనులకుఁ దెల్ప ♦ నరిగె ననఁగ
ఫాలంబుఁగని చిక్కె ♦ బాలేందుఁడని తమః
కములంబు లిరువంక ♦ గదిమె ననఁగఁ
బలుకుఁ దేనియఁ గూర్చు ♦ పలుమొగ్గ తావికై
బరతెంచు తేఁటి ♦ బారనంగఁ

గాండ యుక్తాబ్జ ప్ర ♦ కాండ దళచ్యుతా
　　గ్రస్థిత స్ఫుటమౌక్తి ♦ కం బనంగ
గీ. నాయత విలోచనంబులు ♦ నత్యుదంచ
దలక వదనము మీనపు ♦ మొలకచాలు
ఖరయుగళపాణి శాఖా న ♦ ఖంబు లడర
నీతనికి నొప్పెఁ గదె యీ ముఖం ♦ డేందువదన. 136

136. ఈ పద్యమందు సీసచరణములలోని యుపమేయ వస్తువులకుఁ గ్రమముగా నన్వయము.

వ. మఱియును. 137

క. తరుణి దొరఁజూచె దొరయుం
దరుణీమణిఁజూచె మధుర ధర్మ ధరుంఢున్
ధరణీ పురందరు నురమున్
గురు కుచ కుచభరము శరము ♦ గురిగాఁ జూచెన్. 138

138. మధురధర్మధరుఁడు = తీయనివింటిని దాల్చిన మన్మథుడు.

సీ. రాజుపైఁ గొఱగాని ♦ రహిఁజూచి తనవాలు
　　మొక్క పరచు నగు ♦ మోముఁ దలఁచి
శూరుఁడన్నఁ జలించు ♦ తీరెంచి తనతూపుఁ
　　జులకఁజేసిన వాడి ♦ చూపుఁ దలఁచి
కాంచనాహృతి పాత ♦ కంబెన్ని తన యల్లెఁ
　　జెఱకుఁ గూర్చిన సోగ ♦ నెఱులు దలఁచి
పలు మొఱఁబెత్తు ♦ పసఁగాంచి తన పిల్లు
　　దునియ నాడిన బొమ ♦ దోయిఁ దలఁచి
గీ. వలచినట్టి యొయారి జ ♦ వ్వనిని గలఁచి
యలఁచి యల చిత్తసంభవుఁ ♦ డనెడు బోయ

సూన నారాచములఁదోఁటి ♦ సూడుఁ ద్రిప్పెఁ
బగ మరల్పని వాఁడొక ♦ బంటు జగతి. 139

139. ఇక్కడ రాజుయొక్క అవయవములు మన్మథుని యాయుధములందు దోషము లెన్నినట్లు చెప్పినాఁడు. తనవాలు - పద్మము. రాజుపైన్ చంద్రునిపైనియనియు; నధికారిపైనవియును. తన తూఁపు - కలువ. శూరుఁడు - శౌర్యముగలవాఁడనియు, సూర్యుఁడనియును. తనయల్లి - నాఁదైన తుమ్మెద. కాంచనాహృతి - బంగారము దొంగిలించుటయనియును, సంపెంగలచేతనైన హరించుట యనియును. చెఱగూర్చిన - ఖైదుచేసినయనియు, నిక్షువుతో సంధానముఁజేసినదనియును, తనవిల్లు - చెఱకు. పలుమొనఁజేసెత్తు - అనేకముఖములుగా బారిపోవుఅనియు, చాలామొలకలెత్తుఅనియును. అలచి - ఆయాసపెట్టి, సూడున్ - విరోధమును.

క. ఆలోపలనె యవంతి మ
హేళా జనయిత్రి దర్శ ♦ యిత్రీకృత పు
త్రీలాలిత ధాత్రీ నే
త్రాలోకన విఘ్నధాత్రి ♦ యై యచ్చటికిన్. 140

140 అవంతియొక్క. మహత్-పూజ్యయగు ఇలాజనయిత్రి- ఇలయను పేరుగలతల్లి. దర్శయిత్రీకృత-త్రోవఁజూపునదిగాఁజేయఁబడిన. పుత్రీలాలిత-కౌమార్తెచే గారవించఁబడు చెలికత్తెగఁ ది. (అనఁగాఁ కౌమార్తెయొక్క చెలికత్తెయిలాదేవికి నుద్యానవనపుత్రోవఁజూపుచున్న దనుట.) ధాత్రీనేత్ర-రాజుయొక్క.

ఉ. వే యరుదెంచి కాంచి తగ
వే తగవేగన వచ్చి యెంతసే
పాయె నపాయమే యిది కృ
పాయతలోచన రాచపట్టికి

పాయపు టింతి కింపగు ను
పాయము లేఖువి యో సువర్ణపు
త్రి యని తోడుకొంచుఁ జని
యోఁ సనయుం దనయిష్టపుత్రికఁ. 141

గీ. పుట్టి సిలుఁడించి యుత్తయి ♦ ల్మెట్టినట్టి
కోడలి తెఱఁగు చెఱుకుచే ♦ న్వీడనాడి
బందె దొడ్డికిఁ జనుకోడె ♦ చందమొంద
నుపవనముఁ బాసి తనయింటి ♦ కువిద జనియె. 142

శా. రాఢామాహురమఖ్కకా కటకధా
రాకొండవీడొక్కండప
లీఢిల్లీనగరాముదానగరఘూ
ళీమండువాపాడువా
పారిధాంభోరుహా లోచనా కుచతటీ
పాటీర పత్రక్రియా
గాఢారూఢ కరాంబుజీ కృత నత
క్ష్మాదేవ కంఠీరవా. 143

143 పండువాఅనుపర్యంతము పట్టణముల పేర్లు, క్ష్మాదేవ-రాజులు. శ్రీరామమూర్తికిలోఁగినరాజులందరును స్త్రీలయొక్క గండస్థలములయందు మకరికాపత్రములువ్రాయుచు స్వేచ్ఛావిహారులైయున్నా-రనుట.

క. పుష్కర బాంధవ సంభవ
కిష్కిందా రాజ్యపూజ్య ♦ కృద్భుజ శరధా
నుష్కాగ్రణి సేనానీ
పుష్కరిణీ తీర భవన ♦ పోషితభువనా. 144

144 పుష్కరబాంధవసంభవ- సూర్యపుత్రుండగుసుగ్రీవునికి. సేవానీపుష్కరిణీ - స్వామిపుష్కరిణియనుసరస్సు.

పంచచామరము.

కృపా ప్రపా విపాటితార్తి ♦ ఖిన్నకిన్నరవ్యథా
తపా ద్విపాద్విపాయితస్వ ♦ ధన్యమాన్యపాదలో
లుపాధిపా జపాధిపాక ♦ లుబ్ధ బుద్ధిమత్పత
ద్విప ద్ద్రుహ చ్ఛిదా విధా ప ♦ వీ భవచ్ఛవి చ్ఛటా.

145 కృపా...తపా-దయయనెడు. ప్రపా-చలిపందిరివల్ల. విపాటిత-పోఁగొట్టఁబడిన. (ఆతపమునకువిశేషణము. ఆర్తిఖిన్న-పీడచే దుఃఖించుచున్న. కిన్నరవ్యథా-కిన్నరులబాధయనెడు, ఆతపా-యెండ గలవాఁడా, ద్విపాత్-మనుష్యులకు. ద్విపాయిత-ఏనుఁగైయాచరించు చున్న. స్వ - తనయొక్క. ధన్యమాన్య- యోగ్యులకుఁబూజింపఁదగిన. పాద - పాదములయందు. లోలుపాధిపా-ఆసక్తిగలవారికి నధిపతియ గువాఁడా. జప - ధ్యానముయొక్క. అధిపాక - పరిపాకమందు. లుబ్ధ = ఆసక్తిగల. బుద్ధిమత్-బుద్ధిగలవారియొక్క, పతత్-ఆక్రమించు చున్న. విపత్ - ఆపదల నెడు, ద్రుహత్ - ఱాళ్ళయొక్క. చిదా విధా - బ్రద్దలుచేయుటయందు. పవీభవత్-వజ్రాయుధమగుచున్న. ఛవిచ్ఛటా = కాంతిసమూహముగలవాఁడా.

గద్య.

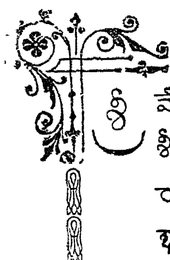
ఇది శ్రీమద్రామభద్ర భజనముద్ర కవిపట్టభద్ర కాద్రవే
యాధిప వర సమాగత సరససారస్వత లహరీపరిపాక
కాకమానిమూర్తిప్రబోధ బుధకవిసార్వభౌమ
పౌత్ర రామలింగభట్టపుత్ర కౌండిన్యగోత్ర
భాగధేయ మూర్తినామధేయ ప్రణీ
తంబైన రాజవాహనవిజయం
బను మహాప్రబంధంబునందుఁ
తృతీయాశ్వాసము.

శ్రీ

రాజవాహన విజయము.

(చతుర్థాశ్వాసము.)

శ్రీ వేంకటగిరి వల్లభ
శ్రీవామాక్షీ వతంస ♦ హృల్లభ హుంకా
రావల్గు కంస మల్లభ
భావజ భల్లభయదాయ్య ♦ పాంగతరంగా.

వ. అవధరింపుము. 1

1. శ్రీవామాక్షీవతంస - లక్ష్మియను స్త్రీశ్రేష్ఠురాలియొక్క - హృల్లభ - మనస్సును బొందినవాఁడా. ఆవల్గు - కఠినమైన. కంస - కంసునియొక్క. మత్ - మధనమును. ఆభ - పొందినవాఁడా.

క. అలయాధర ఘృణి తృణిత కి
సలయామణి రమణి యరుఁగు ♦ సమయమున మహీ
వలయాధ్యుఁడు విల యానల
మలయానిల ఖిన్న హృన్న ♦ మన్నయభరుఁడై. 2

2. అలయా...మణి - స్త్రీశ్రేష్ఠురాలు.

ఉ. తాలిమిఁ దూలి తూలి చెలి దర్పకుఁ
డప్పుడె పంపు తమ్మిపూ

వాలికె తూపొ క్రొంజెమట
వానకుఁ గారణమ్మైన నిద్దపుం
గోలమెఱుంగొ యానన చ
కోర హితాగత రశ్మియో దయా
లోలమృగాక్షి నాపయిఁ ద
ళుక్కున జూచిన చూపు బాపు రే. 3

క. ఒప్పులకుప్ప యొకప్పుడు
రెప్పార్పని చూపు బాపు ♦ రే తెక్కుల చా
ల్పిప్పి కదల్పని తేఁటియ
యొప్పున సామ్యంబు వికసి ♦ తోత్పల రుచికిన్. 4

క. నిగుడించి వెనుకకా చెలి
సొగసుగఁ గడకంట నాటఁ ♦ జూచిన చూపుం
దెగనిండఁ దిగిచి మరుఁడే
చ్చుగ విడచిన కలువ తూపు ♦ సుమ్మన నేలా. 5

క. ఉడురాజముఖీ రత్నము
కుడియెడమల బెళఁకిచూచు ♦ కులుకుం జూపుల్
వెడ విల్తుఁ డుభయకరములఁ
దొడఁగి వరుని నేయు కలువ ♦ తూపులు గావే. 6

ఉ. ఆ కడకంటిచూపు టొర
పా యపరంజి మెఱుంగుచెక్కులా
చైకుర చంచరీక రుచి
సంచిత మేచక చాకచక్యమా

రాక సుధాంశు రా కదె ప
రాకని రేక నిరాకరించుమొ
మా కుచ కుంభ జృంభణము
యూరె యొయూరికి దానికే తగున్. 7

7. చైకుర - కేశసమూహమసెను. చంచరీక - తుమ్మెదల యొక్క. రాకసుధాంశున్ - (రాక - నిండుచంద్రుఁడుగల పున్నమ యొక్క. సుధాంశున్ - చంద్రుని.) రాకు - రావద్దు. అదెపరాకు - అదుగోఅజాగ్రత్తగానున్నావు. రేకన్ - భాగముచేత.

క. ఆ గుణవతి ముఖ కుచ కచ
భా గరిమ సుధాంశు లికుచ ♦ బలభి న్మణికా
ధాగధగీ ధైగధగీ
నైగనగీ వైభవముల ♦ నగనగుమిగులన్. 8

8. భా = కాంతియొక్క. లికుచ = గజనిమ్మపండ్లయొక్కయు. బలభిన్మణికా = ఇంద్రనీలముల యొక్కయు.

క. అమరీ నిభ నఖ జిత శు
భ్ర మరీచి ప్రమద సరియె ♦ రమణులు కచ వి
భ్రమ రీతుల భ్రమరీతులఁ
జమరీ కుల సమతఁ జెలఁగు ♦ జలజేక్షణకున్. 9

9. అమరీభ=దేవతా స్త్రీలతో సమానురాలగు నవంతి. నఖ... ప్రమద, నఖజిత = గోళ్లచే జయింపఁబడిన.శుభ్రమరీచి = చంద్రుని యొక్క.ప్రమద=స్త్రీలైనక్షత్రములుగలది.శకములచేత=నాడుతుమ్మెద సామ్యముచేతను, చమరీమృగసామ్యము చేతను నొప్పు నవంతికి, రమణులు సరియే = సామాన్యస్త్రీలు సమాన మౌదురా.

ఉ. తమ్మిగదా మొగంబు నెగ
తావుల తీవుల నీను జాళువా

కమ్మగదా మొసంగు మెయి
గల్వ కటారి మిటారి కమ్మదో
దుమ్మగదా మదాళి తతిఁ
దోలెడు కీల్ జడముద్దుగుమ్మ చె
ల్వమ్మన కెంతయైన విలు
వా చెలువా మఱియుం జగంబులన్. 10

10. దోదుమ్మ = ఆయుధవిశేషము.

ఉ. చక్కెర నీరుగాఁ గఱచుఁ
జక్కని కొ్రివ్వ తేనె పల్కనా
నక్కసలంబు లేఁత మణు
లన్నను దా్రసముఁజెందు దొండపం
డెక్కుడు కోఁత నొందుఁ బని
కెంతయు రాకరుఁగుం బ్రవాళమ
మ్మక్క వసుంధరా ధర కు
చాధర మీాధర నెంచుచోటులన్. 11

11, వసుంధరాధర = పర్వతములవంటి. కుచా = స్తనములు గల యవంతియొక్క. అధరము = పెదవి. నీరు = చూర్ణము. త్రాసము = భయమనియును, మణిదోషమనియును. ఇచట చక్కెర మొదః గు వానికి నాయాగుణములు స్వతస్సిద్ధములు.

చ. అతిమధురంబుగా పెదవి
యభ్రముగా నెఱికొప్పు జ్యోత్స్నగా
సతతము లేఁతనవ్వ ఘన
సారముగా నునుదేఁటమాట యం

చిత దరదంబుగా గళము
చిత్రముగా నిలు వబ్జనేత్ర స
మ్మతిఁగనుఁగొన్ రసజ్ఞునకు
మందునకుం దగ నంద మందదే. 12

12. రసజ్ఞునకున్ = సరసునకు. అతిమధురంబు = మిక్కిలి తియ్యనిది. అభ్రము = మేఘము. జ్యోత్స్న = వెన్నెల. ఘనసారము. = కర్పూరము. దరదము = శంఖమును ఖండించునది. నిలువు = ఆకారము. చిత్రము = చిత్తరువు. ఈ చిన్నదానిఁజూచిన రసజ్ఞునకే యిట్లుండెఁగా. మందునకున్ = మూఢునికి. అందముగా నుండదా. (లోకమందు రసికునకు నెంత సౌందర్యవతియైనను నచ్చదు. మూఢునికి గురూపియయినను సౌందర్యవతిగఁ దోచును.) ఇందు వైద్య పరముగా మఱియొక యర్థముగలదు. అతిమధురమను గ్రంధ్యాణము. అభ్రము = అభ్రకము. జోత్స్న = పొట్లతీగె. ఘనసారము = పచ్చకర్పూరము. దరదము - పాదరసము. చిత్రము = చిత్రమూలము. రసజ్ఞునకున్ = రసప్రయోగము నెఱిఁగిన వైద్యునికి. మందునకున్ = ఔషధమునకు.

క. చెలి డాసి తమిఁ గరంబుల
గిలిగింత లొకింత వింత ♦ గీల్కొన నేఁడు
త్పల పత్త్రము నిలిపె నగాం
చలమున రాజనఁగ దగుట ♦ చక్రిం బెఱుఁగుఁగా. 13

13. తానాచిన్నదానికిఁ దగుదునని చంద్రుని మిషచేసి రెండర్థములుగా రాజు చెప్పుచున్నాఁడు రాజు = చంద్రుఁడు, రేడును. చెలిన్ = కల్వపొదను, అవంతిని. తమిన్ = రాత్రియందును, కామముచేతను. కరంబులన్ - కిరణములచేతను, హస్తములచేతను, గిలిగింతలు - వికసింపఁజేయుటలు, కితకితలు. ఉత్పలపత్త్రము = కలువరేకు, నఖక్షత విశేషమును. నగాంచలమునన్ - పర్వతశిఖరమందును (ఉపమేయ నిగరణముచేత) స్తనాగ్రమందును. చక్రింబు-

చక్రివాకము. దేశమును. నేనాచిన్నదానికిఁ దగుదు ననుట లోకమెల్ల నెఱుఁగునని తాత్పర్యము.

సీ. ఇది కాంత కాంతార ♦ హేలవాటింపుచోఁ
గాలుజారిన పరా ♦ గంపుఁ దిన్నె
యిది కొమ్మ కొమ్మకై ♦ యెగయుచో నందంద
చిందు మాకంద మ ♦ రంద ధార
యిది కన్నె కన్నెనా ♦ రదముల కొకతెతోఁ
గోపించి వెదజల్లు ♦ కుందబృంద
మిఁది చెల్వంబు ♦ గదసిపైఁ బద మూఁది
మేను జేర్చిన కమ్మ ♦ మెట్టదమ్మి
గీ. ఇచటఁ గూర్చుండి చెలువ బల్ ♦ హేల లనియె
నిచ్చట మదీయ లావణ్య ♦ మిచ్చ మెచ్చి
తొగరు చిగురాకు పొగరున ♦ సగము గొఱికి
మగువ కిడు కోయిలనుగాంచి ♦ పొగిలె నబల. 14

14. కాంతార - వనవిలాసము. మాకంద - మామిడిపువ్వుల యొక్క. కన్నెనారదములకున్. శీఁతనారింజ చెట్లకు.

క. అని చింతింపుచు వని జ
వ్వని వనితలఁ గూడి మెలఁగు ♦ వలి చప్పరముల్
నన చిదిమి పొదలు పొదలం
బనివడి వడి వెదకి వెదకి ♦ మద నాలసుఁడై, 15

15. పొదలు పొదలఁ - వృద్ధిఁబొందుచున్న పొదరిండ్లయందు హేల లనియెన్- విలాసవాక్యములు బలికెను.

సీ. చెలియ నెమ్మేను జూ ♦ చితినేని సంపంగి
దండ నీకర్పించె ♦ దన్మనోజ

కొమ్మ నెమ్మొగము గ ♦ న్గొంటినేని సరోజ
తతిఁ బూజ నినుఁజేసె ♦ ద స్మిళింద
యింతి వాతెరఁగంటి ♦ నేని నీకు విపక్వ
బింపఫలంబు ల ♦ ర్పింతుఁ జిలుక
చెలువ పాదములు జూ ♦ చితినేని నీకు లే
జిగురాకుఁ గాను కి ♦ చ్చెదఁ బికంబ

గీ. మనుపుఁడాపద మొ్రొక్కె సం ♦ పద మరపుఁచుఁ
జేయుఁ జిత్తంబురా సేవఁ ♦ జేయ నేర్తు
ననుచు ననుచు వచోరీతు ♦ లరసి సరసి
రుహా శిలీ ముఖ ముఖులఁ బే♦ ర్కొనియె నృపతి. 16

16. ఇచట రాజు తా నేయవయవముఁ జూచునో దానివంటి వస్తువు నిచ్చెదనని మ్రొక్కుకొన్నాఁడు అనిచమత్కారము. ననుచు వచోరీతులన్ - వికసించు వాక్యపద్ధతులచేత. సరసిరుహాశిలీ ముఖ ముఖులన్ - మన్మథుఁడు మొదలగువారిని.

వ. ఈ కరణి ధరణీపతి తరుణీ మణి వియోగ భోగసమా గత మదన వేదనాక్రాంత నిజస్వాంతుండై లతాంత రసాలవాల రసాలజాల స్మరలీలా ఖురళిం గెఱలి, మరలి మరలి పొరలినం దొరలి సరలీకృత చంద్రోపల వేదికా తలంబున శీతల కృత్యంబు లయ్యధిపత్యమా త్య పుంగవు లొనర్చి తేర్చిరి. కొంత కొంత నంత నవంతికా పురంబున నవంతీకాంత యంతిపురంబుఁ జొచ్చి విధుకాంత పృథుకాంత శుద్ధాంత సౌధాంత రాళ కేళికా బాలికా హంసతూలికా తల్పంబున మేను గదియించి యపార చింతా పారావారడోలా

యమానమానస నాకయై ఫాలజిత బాలచంద్రిక
బాలచంద్రిక నిట్లనియె. 17

17. భోగ = అనుభవించుట. లతాంతరస = పుష్పమకరందము. ఆలవాల = పాదులయందుఁ గల, రసాలజాల = మామిడిచెట్ల సమూహమనెడు. స్మరలీలాఖురళిక = మన్మథుని విలాసార్థమగు గరిడీయందు. విధుకాంత = చంద్రకాంతమణులచేత. పృథు = గొప్పలగు. కాంత = సుందరములగు. కేళికాబాలికా = ఆడుకొనుపిల్లలతోఁగూడిన. మానసనాక = మనస్సనెడి యోడగలది. ఫాల = నుదిటిచేత. జిత = జయింపఁబడిన. బాలచంద్రిక = శేతచంద్రుఁడు గలది.

సీ. మనసుఁ జేరువ చంద ♦ మామైన రామోముఁ
గననీక హృదయంబుఁ♦గందఁజేసె
నమృతంపు నడబావి ♦ యగు భూ విభుని మోవి
యందనీక కళంక ♦ ముందఁ జేసెఁ
దంగేటి జున్నైన ♦ ధరణీశు పల్కుఁ గో
రిక వినసీక మేల్ ♦ రేచి విడచెఁ
గొంగు బంగారైన ♦ కువలయాధిపునకా
మొరయంగ నీక కా ♦ కొందఁజేసె

గీ. దృఢ పరీరంభ సుఖవిఘ్న ♦ దేవతా మ
తల్లి గాకిది తనుఁగన్న ♦ తల్లి యేవె
తల్లికుచ కుచ యిప్పుడే ♦ తల్లి కొనియెఁ
దల్లిపై వగపుల నాపఁ ♦ దల్లి తరమె. 18

18. ఆమొరయంగనీక = మైకొననీక. కాకు = కష్టము. పరీరంభ = ఆలింగనముచేతనైన. విఘ్న = విఘ్నములకు. దేవతామతల్లి = దేవతాశ్రేష్ఠురాలు. లికుచ కుచ = గజనిమ్మపండ్లవంటి స్తనములుగల యో బాలచంద్రికా. వెతల్ = ఆయాసములు. ఏతు = అతిశయముగా.

అల్లికొనియెన్ = ఆక్రమించెను. తల్లి = అమ్మా! ఓ బాలచంద్రికా. పైపగఫ్రలన్ = ముందువచ్చు దుఃఖములను. ఆపన్ = మాన్పుటకు.

ఉ. తల్లులులేరొ కల్గరొ సు
 తల్ తనుజాతల కాడుపోడుముల్
 మొల్లమి నుల్లసిల్లకయ
 మున్న సమున్నత విభ్రమాంబురు
 డ్భల్లుఁ డనుంగు టల్లుఁడు శు
 భావహుఁడెవ్వఁడొయుండు)గాక కా
 కల్లతవంటి పట్టి కిడు
 గామిడిఁ గంటివె కామినీమణీ. 19

19. తనుజాతలకున్ = కొమార్తెలకు ఆడుపోడుముల్ = స్తనములు మొదలగునవి. సమున్న.. ల్లుఁడు = సమున్నతవిభ్రమ = గొప్పవిలాసములచేత = అంబురుట్ = పద్మమే. భల్లుఁడు = బల్లెము గల మన్మథుడైన) కాకల్ = బాధలు గామిడిన్ = గొప్ప గ్రహము

ఉ. అన్నరపాలు వాలుగుల
 కన్గలమా తెలిసోగకన్ను లా
 కొ)న్నెల నెన్నొసల్ వెడద
 రొమ్ము చొకారపుత్తేఁట చెక్కు ల
 భ్యున్నత బాహు పీఠి రొుర
 పు న్నెఁఅపు స్మరపించు నంగముం
 గన్నులఁగట్టె నట్టయినఁ
 గంటికి నిద్దుర రాదె నెచ్చెలీ. 20

శా. ఈ యంభోధిపరీత భూభుజుల యుం
 దెందైనఁగన్గొంటివా

యా యాకర్ణవిశాలలోచనయుగం
బాపూర్ణబాహాంతరం
బా యాజాను భుజాభిరమ్యవిభవం
బాయంగ సౌభాగ్యకం
బా యిందోత్పల నీల కుంతల కులం
బంభోజ పత్త్రేక్షణా. 21

క కనుమూసినఁ గనువిచ్చినఁ
గనుపుల విలుకాని ప్రాయఁ ♦ గణఁగిన నేవే
ళ్ళును దలఁచిన రాపట్టియు
కనుపట్టెడు నెట్టులోర్వఁ ♦ గలఁ గలకంఠీ. 22

22. కనుపులవిలుకానిని = మన్మథుని. రాపట్టియ = రాజకుమారుఁడైన రాజవాహనుఁడే.

ఉ. కన్నియ యెన్నియేళ్ళు విరి
గన్నెరులన్ హరుఁబూజసేసిరో
వెన్నెల బైట సౌధ గృహ
వీథుల నాథుల పేరురంబులం
జన్నులు దార్చి మోవి నడు
చక్కఁజురుక్కునఁ బంటనొక్కు చుం
గొన్ని రహస్యముల్ దడవి
కొంచు రమించు నితంబినీ మణుల్. 23

సీ. కొంద ఱిందీవరా ♦ క్షులు గొల్వ నున్నచో
వెలచెల్వ యేతెంచి ♦ బలు విపంచి
మంచి మార్గము విని ♦ పించి మించినదాని,
యరిది గుబ్బలమించు ♦ లల్లజలధి

కాంచీధవాగ్రణి ♦ గాంచిన యూద్పష్టి
యేనెఱింగినఁ గాయ ♦ లెంత గొప్ప
లంచు మాటిడి మేను ♦ పెంచు ఘర్మాంబువుల్
గనఁ జెలివెట్ట బా ♦ గా లొసంగె

గీ. నంచుఁ గికురించ గాత్రరో ♦ మాంచ సమితిఁ
దెలిసియేఁ గన్నెఱం జేయ ♦ దీప్త రత్న
కుడ్య బింబిత మూమకాం ♦ ఘ్రులకు శిరముఁ
జేర్చి పతిసంజ్ఞఁ గినుకఁ జ ♦ ల్లార్చు చెపుడొ. 24

24. వెలచెల్వ=వేశ్య. జలధికాంచీధవాగ్రణీ = రాజశ్రేష్ఠుఁడు. కాయలు = పీణకుగట్టిన యానబకాయలు. వెట్టిబాగాలు = వేఁడితాంబూలములు. కికురించన్ = మాటుఁబెట్టఁగా. రాఁగల దాని నూహించి వేఁడుకపడుచున్నది

మ. అని లేచుం దలయూచుఁ బొనుపున మే
నందిచ్చు నిందించు జ
వ్వన మెంత వ్వెలవంతఁజేసె ననుచు
న్వాకుఱిచ్చు రాపచ్చు వి
లుని మెచ్చుం గనువిచ్చు మూయుఁ బొరలున్
లోవెచ్చ నూర్చుఁ లతాం
త నట త్కుంత దురంత కృంతన కళా
తంతన్య మానాంగియై. 25

25. లతాంత... నాంగి=లతాంత = పుష్పములనెడు. నటత్ = కదలుచున్న. కుంత = బల్లెముయొక్క. దురంత-అంతములేని. కృంతన కళా = ఖండించుట యనెడు విద్యచేత. తంతన్యమాన = మిక్కిలి బాధపడుచున్న. ఇది లాక్షణికార్థము. అంగి శరీరము గలది.

వ. ఇత్తెరంగున బిత్తరి కురంగినయన వదనాంబుజామో
దాస్వాద వినోదంబున కేతెంచి, నాసికాపుటంబుఁ
గాంచి కాంచన కుసుమ భ్రాంతి బెగడి, సుడివడి, నిల
చిన గండు తేఁటి క్రియ ముక్కెర కట్టాణి దెక్కరంబై
పయిం జనుదెంచు వేఁడి నిట్టూర్పు గాడ్పుచేఁ దొలం
గఁ జనుంగవఁ దెలి పట్టురవిక చెఱంగు రేవెలుంగునం
దొలంగు బంగరు గుబ్బలి వలి మంచుఁ దలఁపించ
నఖండ విరహ చండిమ పాండుతర గండంబుల గండ
మరి నిండుకొనిన కన్నీటి చినుకులు మినుకు మినుక్కు
న బెళుకు బేడిసలు సుధాకర కాంతకాంతఫలకంబులం
గ్రక్కిన చొక్కంపు ముక్తాఫలంబులపైఁ జలఁబులు
సూపఁ మధ్యాంబరమధ్యంబునం గాపురముగు నప
రంజి వీణె మెఱపుల రంజిల్లు నల్లపట్టు పుట్టంబు
మెఱుఁగు మొగులని బాహులేయు హారి వచ్చి విరి
విచ్చి పురివిచ్చిన విధంబునఁ బయోదర ధరాధరంబుల
కాకచల్లార్పం జేరి శక్యంబుగామిఁ దొట్రుపడు తోయద
పటలి యనఁ జటుల మోహాంధకారంబు ముంచిన
జోక శోకాంబుధి వెల్లి విరిసిన తెల్లమిఁ బెల్లుగాఁ దల
కెక్కిన వలపు మున్నీటం దేలు శైవలపు గమి మొ
ల్లమిఁ బల్లవ భల్లుండు తలమునుకలుగాఁ బరపిన నల్ల
గలువ తూఁపు గమి పెల్లడిఁ హల్లకబంధుని యల్లుండు
బల్లెంబులఁ జిమ్మ, జల్లివిడిఁ బడిన పగిదిఁ జిగురువిలు
కాఁడు తెగనిండఁ దిగిచి గురుకుచంబు లేయ, నల్ల దెగి

పడిన వసువునఁ గొ్రమ్ముడి విడి కుడియెడమలకుం
బొరల నెరుల గుంపు చిఁదరవందరయై చెదర భిదుర
దసదృశ దశా వివశాంగియై శుకీ తురంగికు కెంగేలి
సంపంగి పిసంగి చేఁదాల్చి దొరంగి తరంగిత చింతంగరంగి
చొరం గిఱుదైనం గని కురంగీదృశలు శిశిర కృత్యంబు
లు సేయ నూహించి గృహారామావనికి రామామణిం
దోడ్కొని చని చలువ చప్పరంబున నప్పురంధ్రి
ఱుప్ప రంబైన కప్పురంపుఁ దిప్ప నప్పడొప్పుల కుప్ప
నుంచి. 26

26. ముక్కారకట్టాణి = అడ్డబా సముత్యము. సుధా...ఫలకంబులన్ = చంద్రకాంతమణుల యొక్క రమ్యంబులయిన పలకలయందు కాపురమగు = ఉన్నట్టి. ఇది పుట్టమునకు విశేషణము. బాహులేయహారి = కుమారస్వామియొక్క గుఱ్ఱమైన నెమిలి. పిరిపిచ్చి = విస్తరించి. అనన్, జోకన్; తెల్లమిన్. మొల్లమిన్, పెల్లడిన్, పగిదిన్, వడువునన్ ఇవి ఉత్ప్రేక్షావాచక శబ్దములు. పల్లవభల్లుంగు = మన్మథుఁడు, హల్లకబంధుని = చంద్రునియొక్క. అల్లుఁడు = మేనల్లుఁడైన మన్మథుఁడు, జల్లివిడిన్ = జల్లున. తెగనిఁడన్ = నారియంతయు. అనఁగా ఆకర్ణాంతముగా. తిగిచి - లాగి. అల్ల - నారియైన తుమ్మెదబారు. భిదురత్ - వజ్రాయుధమై యాచరించుచున్న. దశా - అవస్థచేత. శుకీతురంగికు - మన్మథునియొక్క. కిఱుదు - హీనము. మహీజాని సుధాంశు - రాజచంద్రునియొక్క.

ఉ. బంగరు కమ్మి వంటి మన
బాల తనూలత వెండి తీగెతో
సంగతి సల్పెనమ్మ కర
శాఖలకుం దఱులిచ్చు గాజులున్

ముంగలికేగెనమ్మ చను
ముత్తెము లశ్రునిపాతచూత్కృతియా
సంగములయ్యెనమ్మ మహి
జాని సుధాంశు కథా వృథా వ్యథన్. 27

ఉ. కోయిల ముద్దరాలి కను
కూల పతిక్రియలేని పెట్టుమం
దాయెఁగదమ్మ తమ్మి విరి
యమ్ములగాయము గంటులేనిపో
టాయెఁగదమ్మ, మావియును
హాప్రతిలేని మహానలాంబకం
బాయెఁగదమ్మ, యమ్మగఢుఁ
డారడిఁ దెచ్చెఁగదమ్మ, కొమ్మకున్. 28

28. పతిక్రియ - పెనిమిటియొక్క సంయోగము.

గీ. మొగులు చిఱుదాయ యీతోఁట ♦ మొగలుదాట
దిగులు పడి చింత గుండియల్ ♦ వగులు కాంతఁ
బొగులు నారాజుతోఁగూర్చి ♦ నెగులు దీర్చి
తగులు సేయమిఁ బరుఁడు వెన్ ♦ దగులు మరుఁడు. 29

29. మొగులు - మేఘముయొక్క. చిఱుదాయ - చిన్న శత్రువు. మొగలు - మొదళ్ళు. (పరుఁడు - విరోధి.)

క. కొమ్మా కొమ్మావి చిగురుఁ
గొమ్మా రమ్మా యరంటి ♦ కొన్నన తేనెల్
దెమ్మా హైమాంబువు లం
దిమ్మా యని సఖులు శైత్య ♦ కృత్యాదరలై. 30

30. 1 కొమ్మ = ఓచిన్నదానా. 2 కొమ్మ=పుచ్చుకొమ్ము. హైమాంబువులు = పన్నీరులు.

ఉ. గంద మలందరే చనుసె
గం దలమంచు నమందకుంద మా
కంద మరంద బృంద మొస
గం దనువల్లికయందుఁ జిందరే
చందన గంధులార ములు
చందన మందక నింపు నిందిరా
నందను వందనంబుఁ గని
నం దనరుం దనయంత గాంతయున్. 31

31. దలము = దళసరిగా. మాకంద = మామిడిచెట్టుయొక్క. ములుచందనము = మూఢత్వము.

మ. కొమలారా కమలాస్త్రివ్రాయుటరుదే
కోదండ మిూయింతి మే
ల్బొమ మేల్బంతిగ వ్రాయుఁ డంబకము లీ
పూఁబోఁడికన్ దీరుగా
నమరం జేయుఁడు రూపవైభవమునే
డమ్మాగధుం జూడ రా
సమ మయ్యెద్దటికంచు వ్రాసి మరుఁబూ
జల్ సేసి కేల్మోడ్చుచున్. 32

32. బొమమేల్బంతి = కనుబొమల తుల్యము. అంబకములు = కన్నులు.

ఉ. దండము నీకు భీమ ధృతి
దండన మండన పండితేక్షుకో

దండ జోహారు నీకు యమ
దండ కఠోర నిశాత కాండకో
దండ సలాము నీకు సమ
దండజరాజ విరాజమాన వే
దండ వధూటి కీవె కద
దండము దాపుచు శంబ రాంతకా. 33

33, భీమ ..కోదండ - (భీమ = శివునియొక్క. ధృతి = ధైర్యముయొక్క. దండన = శిక్షించుటయనెడు. మండన = అలంకారమందు, పండిత = నేర్పుగల. ఇక్షుకోదండ = చెఱుకువిల్లు గలవాఁడా) నిశాత = తీక్ష్ణములైన. కాండ = బాణములుగల. సముదం...వేదండ. సముత్ = అతిశయించుచున్న. అండజరాజ = చిల్కయనెడు. విరాజమాన = ప్రకాశించుచున్న, వేదండ = ఏనుఁగుగలవాఁడా.

ఉ. చక్కని వారిలో మొదటి
చక్కని వాఁడవు చొక్క చక్కరల్
మెక్కెడు తమ్మి పక్కెరల
మిక్కిలి నిక్కిన టెక్క జక్కి పై
నెక్కెడు నెక్కటీఁడవు మ
హేశ్వరు తోల్ జగజెట్టి వక్కటా
యెక్కడిమాట నీకు నెదు
రే మదిరేక్షణ లిక్షుకార్ముకా. 34

34. తమ్మిపక్కెరల = పద్మకవచములుగల. టెక్కజిక్కి = టెక్కెలుగల గుఱ్ఱము. చిలుకయనుట. ఎక్కటీఁడు = అ సహాయశూరుఁడు.

ఉ. అక్కట చొక్కటంపు టిగు
రమ్ముల రొమ్ములు నజ్జు నజ్జుగాఁ

జెక్కడ వంచుఁ గా చకిత
చిత్తత ముగ్గురు వేల్పు లక్కనం
బుక్కట నొక్క పక్క నొక
పూఁట వధూటుల డించఁబోరు హా
యెక్కడ నీపరాక్రమము
లేమనవచ్చు ముకుంద నందనా. 35

35. చొక్కటంపు = నిర్మలములైన. నజ్జు నజ్జుగాన్ = చిన్న-చిన్న ముక్కలుగా.

వ. అని యనేక వాచాడంబరంబుల శంబరధ్వంసిని హంసీగమనా వతంసంబులు ప్రశంసింప శంపాలతాపఘనా పరితాప ఘనాటోపం బిక్షుచాప ప్రతాప జాత రూప కలాపంబై యిమ్మడించిన. 36

36. శంపా...టోపంబు = (శంపాలతా = మెఱుపుతీఁగవంటి. అపఘనా = అవయవములుగల స్త్రీయొక్క. పరితాప = బాధయొక్క. ఘన = గొప్పదియైన. ఆటోపంబు = హడావిడి) ఇక్షు...లాపంబు = (ఇక్షుచాపప్రతాప = మన్మథప్రతాపమువల్ల. జాత = పుట్టిన. రూప = స్వరూపము. కలాపంబై = అలంకారముగలదై. అనఁగా శకీరతాపమునకు మన్మథప్రతాపముతో డైన దనుట. ఇమ్మడించినన్ = రెట్టింపు కాగా

ఉ. కన్నులఁ గల్వ లింపుడిగెఁ
గమ్మని మోము సరోజ మంతకున్
ఖిన్నతఁగాంచెఁ బాదముల
గెంజిగురుల్ వరుగయ్యె బాహువై
నున్న బిసంబు గందె సతి
యొప్పు దృగాదుల పాటిగాక కుం

దె న్నరి నుత్పలాదులనఁ
దేరిన తన్వి ప్రతాప మెట్టిదో. 37

37. ప్రతాపము = శౌర్యమనియు. అతిశయ తాపమనియు. చలవకై యుంచిన కల్వలు మొదలైనవి శరీరపువేఁడిచేత వాడిపోయినవి.

సీ. కొమ్మ యూర్పులమిన ♦ తమ్మి కంతుని కమ్మ
గాఁ గాను కొసఁగఁ గై ♦ కమలుటెంత
వనిత నంటిన చేత ♦ నన తేనెఁ దేఁటికిఁ
జొసిన నోరెల్లఁ ♦ బొక్కుటెంత
చెలి పాన్పుకడ నున్న ♦ చిగురుఁ గోయిల నోటి
కిడిన నాలుక బొబ్బ ♦ లెగయుటెంత
చెలువ గుబ్బ నలందఁ ♦ జెందిన గందంబుఁ
గ్రోలనిచ్చిన గాలి ♦ కూలుటెంత
గీ. యరుణ కర తేజమును సమ్మ ♦ ఖార్భటియు మ
హారసజ్ఞత గంధవ ♦ హత్వ మతను
ముఖ్యులకుఁ గూడదని కొంత ♦ ముగ్ధకాంత
లంది రంతఃపురమున నే ♦ కాంత చింత. 38

38. కై = చెయ్యి. కమలుట = కాలుట. బొబ్బలు = పొక్కులు. ఈ పద్యమందు సీస చరణములు నాలుగింటితోటి అరుణకరతేజము ఇత్యాది నాలుగిటికిఁ గ్రమసంబంధము. అరుణకరతేజము = సూర్యుని వంటి తేజస్సనియు, ఎఱ్ఱని హస్తముయొక్క తేజస్సనియు. సమ్మఖార్భటి = దగ్గర హడావడియనియు, గొప్ప నోటి హడావడియనియు. మహారసజ్ఞత = గొప్ప రసముల నెఱుఁగుటయనియు. గొప్పనాలుక గలుగుటనియు, గంధవహత్వము = గర్వమును బూనుటయనియు, పరిమళముఁ బూనుట యనియును. కూడదు = (మనమీపరి) కారముఁ చేసిన (యుయితే) నిలవదు అనఁగా పోవుననుట.

క. అంత నశాంతంబగు నీ
కాంత ప్రతాపంబు మీఁద • గాఁగల గతిచేఁ
గ్రాంత మగు తన ప్రతాపం
బెంతయు జారెనొ యనం ది • నేశుఁడు గ్రుంకెన్. 39

చ. వలపుల రాజు దండునకు
వైచిన తోఁపు గుడారునాఁగ వె
న్నెల జలకంబుఁగాంచు రజ
నీ గజయానకు మోడ్పుదమ్మి గు
బ్బల సమయాళి ముందె నెరిఁ
బట్టిన చందురుకావి వా సము
జ్జ్వలతర సాంధ్యరాగ రుచి
సంధిలె సౌమనసాధ్వ వీధికన్. 40

40. సమయాళి = కాలమను చెలికత్తె. చందురుకావి = సిందూరపు రంగుబట్ట. సౌమనస = దేవతల సంబంధమైన. అధ్వవీథి కన్ - మార్గవీథియందు, అనఁగా నాకాశమందు.

చ. కొడవలి వ్రేలినట్టు దొర
కూఁతురికిన్ వెసనిడ్డ నాభి చం
దడరఁగఁ గాంచి పంచవిశి
ఖాఖ్య తురుష్క బలంబువాఁడి కె
క్కుడు సమయంబటంచు చదరు
గ్రోవులు గాల్పఁగ బిట్టుమందు చిం
దెడి పొగ నా నజాండమున
నిండె నఖండ తమః ప్రకాండముల్. 41

41. దొరకూఁతురికిన్ - అవంతికి. ఇద్ధ = చెలికత్తెలుంచిన. నాభిచందు = బొట్టనెడు చంద్రుఁడు. పంచవిశిఖాఖ్య = మన్మథుఁడను పేరుగల. తురుష్క బలంబు = తురకవాని సేన, వాడికిన్ - శౌర్యమునకు. అదరుగోవ్రులు = తుపాకులు. ప్రకాండముల్ = సమూహములు. దృష్టిదోషాదిబాధలు పోవుటకు నర్ధచంద్రాకారముగా బొట్టుంతురు. తురకలు బాలచంద్రునిఁ జూచి యుత్సవముఁ జేతురు. అందుచేత వారిశౌర్యము హెచ్చునని వారిమతము.

గీ. సమయ నాడింధమాగ్రణి ♦ సాంధ్యరాగ
విమల శిఖి మింటి జాకమ ♦ టమునఁ గాఁచి
నిశి యలంకారమున కెత్తి ♦ నెల పసిండి
పూదెఁ దొలుగట్టు పట్టెడ ♦ మీఁద నిడియె. 42

42. మింటి = ఆకాశమనెడు, జాకపుటమునన్ = జాతిముంపటియందు. పట్టెడ = బంగారము సాఁగఁగొట్టు నినుపదిమ్మ, నాడింధముఁడు - అగసాలి వాఁడు.

క. సురలకిడి ధరణీసురలకు
వెరవున నిడకున్నఁ బ్రజలు ♦ ద్విజరాజి కొఁగిం
బరుఁడనఁ గని, ద్విజులకు సుధ
విరివి న్నెలఁగురిసె ననఁగ ♦ వెన్నెల బర్వెన్. 43

43. చంద్రికళలను దేవతలు పానముఁజేతురని శాస్త్రము. ప్రజలు - మనుష్యులు. పరుఁడగన్ - శత్రుఁడనియనుట. అనఁగా విరోధియందురని. కని - ఆలోచించి. నెల - చంద్రుఁడు.

క. కనికరము లేక తన చ
క్కని కరములఁగాసిఁ బెట్టెఁ ♦ గలువలదొర జో
క నికరముగ సాగ్రహుఁడై
కనికరముగ నంత వంతఁ ♦ గాంతా జనముల్. 44

44 జోక .. ఉత్సాహము. నికరముగన్ = తేటఁదేరునట్టుగా. సాగ్రహుఁడై = దర్పముతోఁ గూడినవాఁడై. కని - చూచి కరముగన్ = మిక్కిలిగా. గాసిఁబెట్టెన్ అని యన్వయము.

క. చక్రకుచ తిమిర మేచక
విక్ర కచాన్విత సరోజ ♦ వదన సదయుఁడై
చక్రిధరు మఱఁది తన కిర
ణాక్రిమలం గ్రోవనేర్చు ♦ నా చెలులారా. 45

45. చక్రవాకము, తిమిరము, సరోజము. ఆచిన్నదాని యవయవముల కుపమానములుగనుక నీచిన్నదానిఁ బోల్చఁడని తాత్పర్యము.

క. దుమ్ములు రేచు న్నరు దో
దుమ్ములు నెత్తమ్ములాను ♦ తుమ్మెద రామొ
త్తమ్ములు కమ్మని తెమ్మెర
లిమ్ములుఁగుంగోఁడి వేఁడి ♦ కెల్లు సహించున్. 46

46 దోర్దుమ్ములు - ఆయుధవిశేషములు, దుమ్ములు రేచున్ - ధూళిరేగఁ గొట్టును.

పంచచామరము.

మిటారికాని యుంచుఁ బొంచు
మించు నించు విల్తుఁడుం
గటారకాని మానితంపు
కమ్మ తమ్మి రేకు చి
క్కటారిగాని గాతచేక
గండు గల్గు చిల్కరా
తుటారికాని నాద రూఢిఁ
దూగు తేఁటి కోర్చునే 47

47. మిటారి = ఓచిన్నదానా. కానియంచున్ = కానిమ్మని. అవఁగా నీపనిబట్టెదనని. కటారికిన్ = కత్తికి. ఆని = గుఱిఁజేసి పొంచున్ అనిసంబంధము. చిక్కటారి = చిన్నకత్తియొక్క. కానిగాత చేతన్ = చెప్పశక్యముగాని దెబ్బచేత, చిల్కరాతుటారికిన్ = రాచిలుకయనెడు దిట్టరికిని. ఆ నాదరూఢిఁదూగు తేఁటికిన్ = ఆధ్వనిచేయు తుమ్మెదకును.

క. అని యనివారితమగు నీ
సున నిట్లని పల్కి రవి కి ♦ శోరక వేణుల్
గని శుకసా ద్యరి మదభే
ద్యనిలాద్య సముద్య దాగ్ర ♦ హ గ్రాహిణులై. 48

48. శుక...హిణులై = శుకసాది = చిలుకనెక్కునమ్మథుని యందును, ఆరిమదభేది = చక్రవాకములయొక్క, మదమును గొట్టివేయు చంద్రునియందును. అనిలాద్య = వాయువు మొదలగు వానియందును, సముద్యత్ = పుట్టుచున్న. అగ్రహ = అహంకారమును. గ్రాహిణులై = స్వీకరించిన వారలై.

సీ. గురుకరంబుల భవ ♦ త్కువలయంబును రేకు
మణఁగించు ప్రభు నగ ♦ ల్మాన్పి కొనుటో
లలి నీపురము వికి ♦ లముగఁ జేసిన మహా
గ్రహ వీరుఁ జేపట్టి ♦ గడపి కొనుటో
నిను వంతఁబొరల బం ♦ ధన మొనర్చిన యుగ్రు
నటులు సమస్తముల్ ♦ జవిరి కొనుటో
సల్లీలఁ దమిని రా ♦ జిల్లఁగూర్పవి సదా
పరపక్ష దుఃఖాబ్ధిఁ ♦ బాపికొనుటో
గీ. మీకుఁ దగువారిపైఁ గోప ♦ మే ఘనంబు
గాక యబలలపై వట్టి ♦ కాక పుట్టి

రాజవై యుర్వి విరహాగ్ని ♦ రాజవైచు
నోజవైతె గణింపఁ బ ♦ యోజవైరి. 49

49. పయోజవైరి = చంద్రుఁడా. రాజువై = ఱేఁడవై యనియును. చంద్రుఁడవై యనియును, గురుకరంబులన్ = విస్తారపు పన్నులచేత భవత్కువలయంబున్ = నీభూమండలమును. రేఁపుమణఁగించు = అణఁగఁ గొట్టుమన్న. ప్రభుపగల్ = రాజుయొక్క విరోధములు అని రాజ పరమైనయర్థము. గురుకరంబులన్ = విస్తారపు కిరణములచేత. భవత్కువలయంబున్ = నీకలువను. రేఁపుమణఁగించు. రేఁపు మళ్ళి పోవునట్టుగాఁజేయు. ప్రభుపగల్ = సూర్యునిపగటి కాలమునని చంద్రపరమైన యర్థము. నీపురము వికలముగఁజేసిన = నీపట్నము పాడుఁజేసిన. మహాగ్రహా = గొప్పఆగ్రహముగల వీరున్ = పరాక్రమవంతుని అని రాజ. నీపురము వికలముగఁజేసిన = నీశరీరముఁ గళాహీనముగాఁ జేసిన. మహాత్ = గొప్పవాఁడగు, గ్రహవీరున్ = గ్రహశ్రేష్ఠుఁడగు రాహువునని చంద్ర. ఉగ్రసటలు - భయంకరుఁడైనవాని మోసములు అని రాజ శివునిజటలుఅని చంద్ర. సల్లీలన్ - యోగ్యమగు విలాసముచేత. తమిని - కామముచేత. పరపక్ష - శత్రుబలము యొక్క అని రాజ. సల్లీలన్ - నక్షత్రముల విలాసముచేత. తమిని - రాత్రియందు. అపరపక్ష-కృష్ణపక్షముయొక్క అని చంద్ర. అబలలపైన్ - బలములేని స్త్రీలమీఁద. ఓజవు - ఒజ్జవుఅనఁగా గొప్పవాఁడవు.

సీ. ఉపరాగ వేళ నీ ♦ కృపలేవి కల్వచెం
గట నిల్వఁ గన్నులఁ ♦ గప్పికొనదొ
విహిత కహ్లారయోగ ♦ వివశత శరణొంద
సమ్ముఖంబున నిన్నుఁ ♦ గ్రమ్ముకొనదొ
జలధరచ్ఛన్నత ♦ జడిసి నీసతు లడు
గులవ్రాల నఖర రీ ♦ తులమనుపదొ

దిన గండమునఁ గౌము ♦ దియుఁ గాపుమని వేఁడఁ
చోటఁ జల్లని చూపుఁ ♦ జూడలేదొ

గీ. వనిత యింకెట్టి సమయ మె ♦ వ్వరికి లేదు
నేటి యామని బుగ బుగ ♦ ల్నీకు సతమె
కాల మిటువలెనుండునే ♦ కాలకంఠ
కంఠ గరళ కళంక రా♦కా శశాంక. 50

50. ఉపరాగవేళన్ = గ్రహణకాలమందు. కన్నులఁగప్పికొనదొ = కన్నులలోఁబెట్టుకొని రక్షింపలేదా కన్నులకు కలువలకును సామ్యముగనుక కన్నులతో సమానముగాఁ జేసికొన్నదని భావము. పై మూఁడుపాదములయందు నిట్లుగానే యూహింపవలెను. కుహూయోగ = నశించిన చంద్రికళగల అమావాస్యయొక్క సంబంధముచేతనైన నీసతులు = నీభార్యలయిన చుక్కలు. ఆమని బుగబుగల్ - వసంతఋతుసంబంధమైన పరిమళములు. సతమె యెల్లప్పుడు నుండునా. కాల...కళంక. కాలకంఠ - శివునియొక్క. కంఠ - కంఠమందయిన. గరళ - విషమువంటి కళంక - కళంకముగలవాఁడా,

మ. వరుస న్సారస వైరివైన నిను స
ర్వజ్ఞా వతంసం బనం
దరమానే కుముదాప్తుఁడైన నిను స
న్మార్గస్థుఁ డీతం డనన్
సరసంబే విషజుండ వీ వమృత ధా
నఖ్యాతుఁడన్నన్ విన
న్సరళంబౌనె తమోవిహారి యనినన్
ధర్మంబు దోషాకరా. 51

51. దోషకరా — పాపములకు స్థానమైనవాఁడా అనియు, రాత్రినిఁజేయు చంద్రుఁడాఅనియు. సారసవైరివి — సరసుల సమూహమునకు విరోధివనియు, పద్మవిరోధివనియును. సర్వ

జ్ఞావతంసుఁడు - సర్వము నెఱిఁగినవారిలో శ్రేష్ఠుఁడనియు, శివుని శిరో భూషణమనియు, కుముదప్రదుఁడు - (కుముత్ - కుత్సిత సంతోషము గలవారికి. ఆప్తుఁడు - ఇష్టుఁడు అని కలువల కిష్టుఁడనియు.) సన్మార్గస్థుఁడు - యోగ్యమార్గమందున్నవాఁడని, నక్షత్రమార్గమందున్నవాఁడనియును విషజుండవు - గరళమందుఁబుట్టినవాఁడనియును, నీటియందుఁ బుట్టినవాఁడవనియును. తమోవిహారి- అజ్ఞానము చేత సంచరించువాఁడనియు. చీకటియందుఁ దిరుగువాఁడనియును.

శా. చంద్రా ! చంద్రకహాస నేచెదవయో
  చంద్రాఖ్య నీ కేల నీ
  చంద్రత్వంబునఁ బాంథకోటి తనువుల్
  శైత్యంబునుం జెందెనో
  సాంద్రామోదము నొందెనో తుదిఁ దలం
  చం బాండు వర్ణంబు భో
  గీంద్రాక్రాంతత శారదాభ్యుదయము నిం
  దే పింత శౌర్యాప్తికిన్. 52

52. చంద్రకహాసన్ = కర్పూరమువంటి నవ్వుగల యువతిని. చంద్రాఖ్య = కర్పూరమను సంజ్ఞ. పాంథ... జెందెనో = మార్గస్థులాటుచేత విరహులైనవారి శరీరములు బాధపడుచున్నవనుట. కర్పూరమువల్లనైతే శరీరములు చల్లఁబడును. సాంద్రా... నొందెనో = ఆనందమును నొంద లేదనుట. కర్పూరమువల్లనైతే పరిమళము నొందును. పాండువర్ణంబు = తెలుపు, బొల్లియు. భోగీంద్రాక్రాంతత = పాముచేత ననఁగా రాహువుచేత నాక్రమించఁబడుట. భోగముగలవారిచేత స్వీకరించబడుట అని కర్పూరపక్షమందు. శారదాభ్యుదయము = శరత్కాల సంబంధమైన యభివృద్ధి. ఏడాకుల అనటి చెట్టుకలనఁ బుట్టుట. తెలుపు మొదలగు మూఁడుగుణములు నీకును గర్పూరమునకును తుల్యములనుట.. ఇందే = ఈ గుణములయందే. శౌర్యాప్తికి వింత. అనఁగా నీగుణములలో శౌర్యముండుట చిత్రమని తాత్పర్యము.

గీ. పాంథకోటి విపాటన ♦ పాటవమున
నీకు వలరాజునకు భేద ♦ నియతి గలదె
యొకువలరాజ పేర్కొన ♦ నొక్క తీరె
యాది వర్ణంబు నీ కింత ♦ యధికమగుట. 53

53. కువలరాజ - కలవరాజగు చంద్రుఁడా. వలరాజుకంటె గువలరాజుకు బేరుమొదట నొక కు అను నక్షర మెక్కువగాని తక్కినదంతయు సమానమేయని తాత్పర్యము.

క. తెలుప నపరాధ రహితం
గలికలిఁ బెట్టెదవు ప్రియుగఁ ♦ గావచ్చు నరిం
దలిఁ జాపఁ గొనవు నిన్నిం
దఋ చేతులచెడ్డ వాఁడ ♦ నరె పాండుకరా. 54

54. కలికలి=బాధ. పాండుకరా- తెల్లని కిరణములు గలవాఁడా యనియు, బొల్లిచేతుల వాఁడాయనియును. కనుకనే చేతులు చెడ్డవాఁడనరా.

ఉ. చక్కెర బొమ్మపైఁ గరము
సాచుట కొండలపిండి నీకు నీ
వక్కట యుక్కటం గలుప
మన్నఁ గలంగవు తారఁ గొండె త్రికాల్
దొక్కిన లీల శూలి తలఁ
దొక్కఁ దలంతురె యొల్లు చెడ్డవాఁ
డెక్కటి దేవి మిండఁడను
టెల్ల యథార్థము పాండురాంగకా. 55

55. కొండలపిండి = పంచదార బొమ్మగదా అని చెయ్యిదాపుట, కొండలు పిండిచేయఁ దలంచినట్లు కఠినమైనపని, ఉక్కటక = గర్వముచేత. పాండురాంగకా = తెల్లని శరీరముగలవాఁడా, బొల్లివాఁ

-డా అనియు. కనకనే యొళ్ళుచెడ్డవాఁడు. ఎక్కటి = ఒంటిగానుండు వట్టి. దేవి = పూజ్యస్త్రీకి. మిండఁడు = విటకాఁడు.

ఉ. మాత దరిద్రతా దమని
మామయుఁ జల్లని రాచ మిన్న నీ
తాత గభీరతా తనుఁడు
తండ్రియునుం బురుషోత్తముండు నీ
భ్రాత జగద్విధాత మధు
బాంధవ యీ తెగవారి నేరి నీ
రీతినిఁ బోలవైతి వొక
రి న్మకరీ సుకరీ కృత ధ్వజా. 56

56. మకరీసుకరీకృతధ్వజా = మొసలిచేత సులభమైచేయఁబడిన జెండాగలవాఁడా.

క. ఏరీతి నుదయు మందితో
సారస నాభోదరమున ♦ సర్వజ్ఞులకున్
మారుఁడ కుతికకు దిగ వం
భోరాశికి హాలహాలము ♦ బుట్టిన మాట్కిన్. 57

57. సర్వజ్ఞులకున్ = గొప్ప విద్వాంసులకైనను, కుతికకు దిగవు = గొంతుకఁబడెదవు, అనఁగా బాధించెదవు. హాలహాలము = విషము. అదియును. సర్వజ్ఞులకున్ = పూజ్యులైన సాంబమూర్తివారికి కంఠముదిగదు.

ఆ. కమల మథన వదన ♦ కళ సంచు నెంచవు
కమల మదనవ దన ♦ ఘ ప్రమథన
కమల వదనవద్య ♦ ఖర దృష్టి నాఁడేల
కమల వదన మదన ♦ కఠిన కదన 58

58. కమలమథన = చంద్రునివంటి. వదన = ముఖముగల అవంతియొక్క, కళికంచుక = శోభయొక్కరీతిని. ఎంగవు=ఆలోచింపవు. కమల = లక్ష్మి అనఁగా నీచిన్నది మాతల్లివంటిది. మదన=మన్మథుఁడా. కఠినకదనా = కఠినయుద్ధముగలవాఁడా. మదనవత్=సంతోషముగల. అనఘు = దోషములేనివారిని. ప్రమథన-కలపివేయువాఁడా. కమలవత్ = జేడిగల సాంబమూర్తియొక్క. అనవద్య = దోషములేని. ఖర = తీక్ష్ణములగు, దృష్టిన్=చూపుచేత. నాడు = అప్పుడు. అదనన్ = సమయమందు. ఏల కమలవు=ఎందుకుఁ గాలిపోనైతివి.

క. మదనా నీదాడికి మే
మదనా మదనాగయాన ♦ నలయింతురె మ
ర్మద నాళీకాంబకముల
మదనారత భక్తి శక్తి ♦ మదనా రదనా. 59

59. అదనా - తగుదుమా. మర్మద - మర్మస్థానములను గొట్టునట్టి. మదనారతభక్తిశక్తిన్ - మత్-నాయొక్క. అనారత - యెడతెగని. భక్తిశక్తిన్ - ఈశ్వరభక్తి సామర్థ్యముచేత. మదను - నీమత్తు. అరదనా - నశించదటోయి.

క. గంధవహా యీచంపక
గంధవహామణి గరంపఁ ♦ గాఁ దగునె మృగీ
సైంధవ హా! హుతవాహన
బాంధవ హారంబుఁ జూడఁ ♦ బాడియె యిచటన్. 60

60. చంప...మణిన్ - (చంపక - సంపెంగపువ్వువంటి గంధవహా - మక్కువగల స్త్రీలలో. మణిన్-(శ్రేష్ఠురాలగు నీచిన్నదానిని) మృగీసైంధవ - జేడిగుఱ్ఱము గలవాఁడా. హా -అయ్యో. హుతవాహనబాంధవ - అగ్నికి బంధువైనవాఁడా. హారంబున్ - హరించుటను.

క. పవమాన యిందు నీ తల
పవమానప్రదమ యన ద ♦ లంచును దయఁ జూ

పవ మానవ చరితా రై
పవ మానప్రహృతి గాదు ♦ పవ మానవనా. 61

61. నీతలపు = నీయూహా. అవమానప్రదము = అవమానమిచ్చునదే. ఆపద లంచున్ = శక్తి లేనివారలని, దయఁజూపవు, అమానవ చరితా = రాక్షసకృత్యముగలవాఁడా. రై పవ = శత్రుసంబంధమైన. మానప్రహృతి గాదు = గర్వమును హరించుట గాదు. పవ = విరోధము. మానవనా = మానుకోవయ్యా.

శా. ప్రాణిశ్రేణి హరింపఁజూచిన జగ
త్ప్రాణంబవౌదే జగ
త్ప్రాణక్రీడఁ జలించు నే భువనముల్
బల్మారు శ్రీకంధరా
క్షీణక్షోభ ఘటిల్లు నే ప్రసవముల్
గేడించు నే సూనవ
త్తూణస్యందన యాత్మహత్యయు గురు
ద్రోహంబు నీ కేటికిన్. 62

62. నీవు ప్రాణులఁ జంపఁజూచితివా. నీవు జగత్ప్రాణమవుగదా అందువల్ల ఆత్మహత్య వచ్చును. జగత్ప్రాణక్రీడన్ = లోకముల ప్రాణములతో నాటుకొనుటచేత. అనఁగా సంహరించుటచేత, లోకములు చలించునుగదా = లోకస్వరూపుఁడైన శివునికి క్షోభగల్గును గదా. మఱియు. సూనవత్ = పువ్వులగల. తూణ = అంబులపొదిగల మన్మథునికి స్యందన = రథమైనవాఁడా. ప్రసవముల్ గేడించునే = పువ్వులు రాలునేగదా. శివునికిని మన్మథునికిని బాధ కలిగించుటచేత గురుద్రోహము.

క. ఇందిందిర వనమందిర
యిం దిందిరనందనుండ ♦ యేలిన యెడ నీ

మందిం దిరస్థై తేనియ

మం దిందు రహింతు ననుచు ♦ మద మేమిటికిన్. 63

63. వనమందిర = అడవి యిల్లుగాఁగల. ఇందిందిర = తుమ్మెదా. ఇందున్ = ఇక్కడ. ఇందిర నందనుండ = మన్మథుఁడే. ఏలినయెడన్ = రక్షించినట్లయితే. ఈమందిన్ = ఈజనులను. తిరస్థై = స్థిరపడి. తేనియమందు = తేనెయనెడు మత్తుమందు. ఇందున్ = ఈ జనులయందు. రహింతు ననుచున్ = వృద్ధిజేసెదనని. మద మేమిటికిన్ = గర్వమెందుకు. మన్మథుఁడు రక్షించెనా నీవేమి చేయఁగలవని తాత్పర్యము.

క. పదమా మొరయిక చెలియా

పద మాటికి నీకు బ్రహ్మ ♦ పదమా నలినీ

పద మానిని యే డ్పా హరి

పదమా నే డింతయేల ♦ పద షడ్పదమా. 64

64. మొరయిక = అరచుట. పదమా = పాటా. లేక యిదే ఉద్యోగమా. చెలియొక్క ఆపద నీకు బ్రహ్మపదమా. అనఁగా బ్రహ్మస్థానము దొరకడమువంటిదా. నలినీపద = తామరపొద నివాసముగల దానా. మానినియొక్క యేడ్పు. ఆ హరిపదమా = వైకుంఠమా. నేడు. ఇంతియేల = ఇంత గొడవయెందుకు. పద = అవతలికి నడువు.

క. శుకమా చంచూజిత కిం

శుకమా మోహీకృతైక ♦ శుక హే మాభాం

శుకమా పరిపూర్ణ సుధాం

శుకమానిత వదన యార్తి ♦ సొంపే నీకున్. 65

65. చంచూజితకింశుకమా = ముక్కుచేత జయింపఁబడిన మోదుగమొగ్గగలదానా. మోహీకృత = మోహముగలవాఁడై చేయఁబడిన. ఏక = ముఖ్యుఁడగు. శుక = శ్రీశుకులుగలదానా. హేమ = బంగారమువంటి. ఆభ = శోభగల. అంశుక = కిరణములుగలదానా. పరిపూర్ణసుధాంశుక = పూర్ణచంద్రునివలె, మానిత = గౌరవించఁబడిన.

వదన = ముఖముగల మా అవంతియొక్క. ఆర్తి = పీడ. సొంపే = మంచిదా.

ఉ. చక్కెరవిల్తు పక్కెరల
జక్కిసటంచును వెక్కి వెక్కి నే
డెక్కుడు మాటలం బదరె
దింతియె కాని యవారి యానవా
ల్చక్కెరఁ బెట్టి ప్రేము కతఁ
జక్కగ నేర్పుచుఁ బెంచినట్టి యా
యక్కను జూడవైతివిగ
దా ప్రమదాళి నిగూఢ కీరమా. 66

66. పక్కెరలజక్కి - కవచముగలగుఱ్ఱము. అవారి - ఆనందముగా. ఆనవాల్ - చిక్కగాఁ గాచిన పాలు. అక్కను - అవంతిని. ప్రమదాళి - మదపంక్తిచేత. నిగూఢ - కప్పఁబడిన దానా.

మ. వనవాసంబు ఫలింపలేదొ ద్విజభా
వంబూనలేదో రతీం
ద్రుని వయ్యాళినిఁ బెంపలేదొ మదియం
దుగ్రాము నామామృతా
ప్త నవానందమునందలేదొ కొ శుక
త్వం బెందుఁబోయెన్ సహిం
పని పల్కేటికి నీకు మానము వహిం
పన్ భారమా కీరమా. 67

67. ఈ పద్యమందు చిలుకపక్షి యొక్క యర్థమును, శ్రీశుకులవారిపక్షి యొక యర్థమును గలవు. వనవాసంబు రెండర్థములయందు సమము. ద్విజభావంబు - పక్షిత్వము, బ్రాహ్మణత్వమును. రతీంద్రుని

వయ్యాళిని = మన్మథ విహారమును. పెంపలేదో = వృద్ధిజేయలేదా అనియును, పోఁగొట్టలేదా అనియును. రామనామ = రామ అను పేరు, రామమంత్రమనియును. శుకత్వంబు = చిలుకయాట. శ్రీశు కులాట మౌనముఁవహించపన్ = మాటాడకుండుట. మునిత్వమునొందుట యనియును.

వ. అనిపలికి చిలుకలకొలుకు లపరిమిత పరితాపంబునం గుందుకుంద దశన యుపదశ దశావశంవదయైన యిశం కట పటీర పన్నీర నీహార పూర కర్పూర కల్హార దళంబులం జెంగావి చలువం జలువఁ గావింప నచ్చె లువ కొంతకొంతదెలసె నంతఁ బ్రభాత సమయంబగు టయు నవంతీ సీమంతినిం గూర్చి బాలచంద్రిక యిట్లనియె 68

68. ఉపదశ = తొమ్మిదవదైన. దశా = మన్మథావస్థకు అనఁగా మూర్ఛకు. వశంవద = స్వాధీనురాలు. చెంగావి చలువన్ = ఎఱ్ఱబట్టచేత.

ఉ. జాగరమాయెనమ్మ మన
సన్నుతగాత్రికి నిన్న రాత్రియో
హోగరమాయెనమ్మ చెలి
కోగిర మింతి లలాటపట్టికన్
నాగరమాయెనమ్మ మృగ
నాభిక పట్టె లతాంగి యశ్రువుల్
సాగరమాయెనమ్మ యని
జాలిఁ గలంగెదరమ్మ నీ సఖుల్. 69

66. ఓగిరము = అన్నము. గరము = విషము, నాభిక=కస్తురి పట్టె - పట్టు. నాగరము - సొంటి. సొంటి పట్టువలె నుండుననుట. సాగరము - సముద్రము.

ఉ. తూర్పదె తెల్లనై యెఱుపు
తోఁ బొలిచెన్ రవిదోఁచెఁ గ్రొవ్వెదల్
చేర్పరదేమి ధౌత ముఖ
సీమలఁ గ్రొన్నెల వంక నామముల్
దీర్పరదేమి చన్నుగవ
దిన్నెలఁ జెన్నలరార వీణియల్
దార్పరదేమి యంచుఁ బలు
తప్పోఁ దలంచుఁగదే తలోదరీ. 70

70. క్రొవ్వెదల్ - కొప్పులు. నామముల్ - బొట్లు, సూర్యుడు తలంచును.

క. అమ్మా శీతల జలములు
గొమ్మా ముఖమార్జమున ♦ కున్ లేలెమ్మా
రమ్మా యనుచుం బిలచెద
రిమ్మానిను లింత చింత ♦ యేల కృశాంగీ. 71

చ. వలచినవారు లేరొ మగు
వల్ మగవారికి వార లింతికి
న్వలచెడిపోటు లేదొ మఱి
వారలు గూడఁగఁ జూడలేదొ సాం
పౌలయు వియోగ తాపమును
యోగ వికాస మహాస పున్నమల్
చిలుకలకొల్కి యుల్కి మదిఁ
జింతిల నేటికి మాటిమాటికిన్. 72

క. తెం పరసి పర శితాస్త్ర ప
రంపర వర సాంపరాయ ♦ రతుఁడై నిన్నుం

బెంపరలాడ మనోజున
కింపరఁగా నొంపుఁ జెంత ♦ పృథ్వీకాంతున్, 73

73. తెంపు - తెగువ. సాంపరాయ రతుఁడు = యుద్ధమందాసక్తుఁడు. వెంపరలాడన్ - కలిపివేయఁగా. ఇంపరఁగాన్ - సంతోషము పోవునట్టుగా. నొంపుట = బాధించుట.

క. కావున భూమీధవునకు
నీవిధ మెఱిఁగించి ♦ యెల్లి నేఁటనె తేనా
యీవేల వగలఁ బొగిలెదు
నావంటి ప్రియాళి గలుఁగ ♦ నాళీకముఖీ. 74

74. ప్రియాళి - ఇష్టురాలగు చెలికత్తె. నాళీముఖీ. పద్మవదనా. నేటనె తేనా=నేఁడెతోడ్కొనిరాలేనా.

క. అని యూరడిలఁ బలికి కలి
కినిఁ జెలులకు నప్పఁ దప్పఁ ♦ గించి తుహిన జీ
వన జని కామన ఘుసికా
ఘన వని కావనికిఁ జసి పి ♦ కధ్వని వినుచున్. 75

75. తుహినజీవన - మంచునీటివల్ల జని-పుట్టువుగల, కామన-కామమును గలిగించునట్టి, ఘుసికా - నదులచేత, ఘన - గొప్పదియగు. వనికా - వనముయొక్క, అవనికిన్ - భూమికి.

ఉ. వాచవులీఁ గడంగి నలు
వంపులఁ దుంపురు లీను తేనెఁ జె
ల్వౌ చలివాఁకచే వనపు
టాకునఁ గాంతులఁ బొల్చి పూచి పె
ల్లేచిన గుజ్జుమావి కడ
నెల్లెడ నీడలు గానవచ్చు లే

రాచ మెఱుంగు టాజగతిఁ
గ్రమ్మిన కమ్మని తమ్మి పాన్పునన్. 76

76. చలివాఁకచేన్ = చల్లని కాలువచేత. వనపుటాకునన్ =వన మురెుక్కఆకులచేత. లేరాచమెఱుంగు టాజగతిన్ = లేత నైన అనఁగా వెంకిచాయలేని తళతళగల చంద్రకాంత శిలల అరుగునందు. కమ్మని= పరిమళించుచున్న.

చ. జిలుగు మృణాళ తంతు కృత
చేలముతోఁ జిగురాకు టోపితో
నోలయ మెఱుంగు కప్పురపు
టుండల యొంటుల జంటతో విని
స్తుల బిసఖండ హారముల
తో జిగిచందువ తాళితో పసల్
దోలుకు సరోజ పాదుకల
తో గలితోన్నతిఁ బొల్చు భూపతిన్. 77

77. జిలుగు = సన్నమైన. ఒంటులజంట = చౌకట్లజోడు. వినిస్తుల = సామ్యములేని. చందువ=వెన్నెలవంటి, తాళి=పతకము తోలుకు=వ్యాపించుచున్న.

సీ. పుష్పొడు ల్గప్పు క ♦ పోలమొండకు నిండి
భానుబింబాచ్ఛ ద ♦ ర్పణమొసర్ప
విరి తేనె దోఁగిన ♦ చరణంబు గందుక్రొం
జెమ టందు మరుని చేఁ ♦ జిగురుఁ జిమ్మఁ
బన్నీరపూర మి ♦ ళన్నేత్ర యుగళంబు
పదనిచ్చు మదను నం ♦ బకముఁ బగట

ఘనసార తనువు ను ♦ ష్పునఁ గ్రాచి వైచిన
శ్రీకన త్కనక శ ♦ లాకఁ జెనకఁ
గీ. జందన కరంబులు విభాసి ♦ కుంద హిమ స
మస్వితపుఁ దమ్మి న గనున్న ♦ మగధ నృపతిఁ
జక్కఁగాఁ గాంచి నాచేతఁ ♦ జిక్కె ననుచు
నక్కసలరోష్ఠి చక్రేశు ♦ చక్కి కరిగి. 78

78. ఎండకునిండ=ఎండచేతనిండి. చేఁజిగురున్ = చేతిలోనా యుధముగానున్న చిగురును, పదనిచ్చు=పదునెక్కిన, అంబకమున్=బాణమును. పగటన్=ప్రకటింపఁగా. ఘనసారతనువు=కర్పూరముఁబూసిన శరీరము. శ్రీకనత్ = శోభచేతఁబ్రకాశించుచున్న. కనకశలాకన్ = బంగారు కణికను. చందన కరంబులు= గంధముఁబూసినచేతులు.

శా. పంచేషూగ్ర జయాంక కంకణ రణ
త్పాదాందు కాగ్రచ్ఛిదా
చంచ చ్ఛాతన చుంచు చంచు హృత మో
చం బంచ వర్ణ చ్ఛదో
దంచ ద్రత్నమయీ భవ ద్భవన రా
మాఖ్యా సమాఖ్యాత్రి వై
రించాంభోజ ముఖీ శుకీజ నౌక కీ
రిం గేలఁ గీలింపుచున్. 79

79. పంచేషూ... మోచన్ = పంచేషు = మన్మథునియొక్క. ఉగ్రజయ= భయంకరమైనజయమునకు. అంక=చిహ్నములైన. కంకణ= కడియములచేత. రణత్=ధ్వనించుచున్న. పాదాందుకా= కాలిగొలుసులయొక్క. అగ్ర=చివరలయొక్క. ఛిదా=కొరుకుటచేత. చంచత్=కదలుచున్న. శాతనచుంచు=వాడితోఁగూడిన. చంచు=ముట్టెచేత. హృత= హరింపఁబడుచున్న అనఁగా దినఁబడుచున్న. మోచన్=అరటి పండు

గల) పంచ...భవన్=పంచవర్ణ=అయిదురంగులుగల. ఛద=ఱెక్కల చేతను. ఉదంచత్=ఒప్పుచున్న. రత్నమయీభవత్=రత్నవికారమైవడచుచున్న. భవన = గృహముగల. రామాఖ్యాసమాఖ్యాతిరిన్=రామనామమును బలుకుచున్న. వైరించాం...శుకీజన్ =వైరించాంభోజముఖీ=సరస్వతియొక్క. శుకీజన్=ఆడుచిలుకవలనఁబుట్టిన. కీరిన్=ఆడుచిలుకను.

క. ఇందుముఖి చింద నొరపు
"ల్వందేవాల్మీకికోకి ♦ లమ్మ"ను నవ మా
కంద మకరంద బృందము
గ్రందుకొనం బలుకు చిలుకఁ ♦ గానుక యిడుచున్. 80

80. నవ...బృందము - నవ - క్రొత్తదియగు. మాకంద - మామిడిచెట్లయొక్క. మకరంద - పూదేనెలయొక్క బృందము - సమూహము. ఒరపుల్ చిందన్ - శోభలువ్యాపించఁగా.

క. కెంజూ పింతట విడుమం
చుం జిరితో దొరకు శరణుఁ ♦ జొచ్చిన ముకుళ
త్కంజాతము బలె రంజిల
నంజలి ఫాలమునఁ జేర్చి ♦ యల్లనఁ బల్కెన్. 81

81. కెంజూపు = ఎఱ్ఱనిచూపు కోపదృష్టిననుట. చిరితోన్= చిలుకతోఁగూడ. ముకుళత్ = ముణిఁగియున్న. అల్లనన్ = మెల్లగా.

క. విన్నపమేమున్నది చెలి
నిన్నటి వావేళ నిచట ♦ నిన్నటు తుదఁ గ
న్గొన్నది మొదలొదవిన దయ
కన్నది విన్నదియుఁగాదు ♦ గామగధ నృపా. 82

82. నిన్నటివావేళన్ = నిన్నటిపొద్దుట. నిన్ను. అటు= ఆప్రకారముగా. తుదన్ = చిగురువరకు, దయ = కరుణరసము అనఁగా విచారము.

ఉ. హారముఁ ద్రోచి నిష్కుట వి
హారము వైచి పరీమళైక నీ
హారము మాని గానపరి
హారముఁ బూని ప్రియోక్తి నిడ్డయా
హారము డించి కూర్మి నవ్యవ
హారముఁ ద్రెంచి కృశించె నయ్యవం
తీ రమణీలలామ యిటు
నిన్నుఁ గనుంగొను నాఁట నుండియుః. 83

83. నిష్కుట = ఇంటిపెరటితోఁటయందలి. విహారమున్ = క్రీడను. పరీమళైక = పరిమళము ముఖ్యముగాఁ గల. నీహారమున్ = మంచును అనఁగా పన్నీటిని.

మ. అలివేణీ పరిపూర్ణచంద్రవదనా యంభోజపత్రాక్షి చి
ల్కలకొల్కీ కలకంఠకంఠి సుమనోగాత్రి ప్రవాళాంఘ్రియో
కలహంసీ మృదుయానయంచుఁ జెలి వ
ల్కం గల్కి యుల్కుః లతా
లలితాంగి విరహ వ్యథా కథనముల్
వాక్రువ్వ మాబోఁటులే. 84

84. ఇక్కడ సంబోధనములయందలి యుపమానవస్తువులైన తుమ్మెదలు, చంద్రుఁడు, పద్మము, చిలుకలు, కోకిల, పువ్వులు, చిగుళ్ళు, హంసయును మన్మథోద్రేకముగలిగించునవి యాటుచేత వానిని వినుటకు సహింపఁజాలదని తాత్పర్యము.

సీ. పలికించదు విపంచిఁ ♦ బంచి వైచిన రీతి
సతత ప్రవాళ సం ♦ స్మరణ మొదవ

శ్రుతి షడ్జ పంచమో ♦ న్నతిఁగూడి పాడదు
దండియ శిఖి పిక ♦ ధ్వనులఁ బెనుప
నాటక సందర్భ ♦ నమును జొదను తదీ
యాంకంబులేయాచ ♦ హావణుఁ దెలుప
భాగవత పురాణ ♦ భణితికిఁ జెవి యీఁ ద-
శుక ముఖోద్గత వచ ♦ స్స్ఫురణ మెసఁగ

గీ. బద్మరాగంబు వలయముల్ ♦ పాణిఁ దొడదు
హాటకప్రసవాంబరం ♦ బన్నఁ జూడ
దేమనఁగవచ్చు నయ్యయ ♦ య్యిందువదన
హృదయ వేదన సుదతీ స ♦ ముదయ మదన. 85

85. పంచినైచినకీతిన్ = ఎవరికోయిబ్బివేసినట్లుగా, వీణ కళ్లునుజెప్పు పరివాళిశబ్దము చిగుళ్లనుగూడఁ జెప్పుటచేతఁ జిగుళ్లు జ్ఞప్తికి వచ్చునుగావునఁ గామోద్రేకము గల్గును. షడ్జ పంచమస్వరముల వలన వానినిఁ బల్కునట్టి నెమిళ్ళును గోయిలలును జ్ఞప్తికి వచ్చును. దండియ = వీణకళ్లు. నాటకాంకములుజూడఁగా గజ్జెలచప్పుడువలెఁ బలికునట్టి హంసలు జ్ఞప్తికివచ్చును. హావణు = ఒప్పిదము. భాగవత మంతయు శ్రీశుకవాక్యములౌటచేత శుకశబ్దమున కర్థమగు చిలుకలు జ్ఞప్తికివచ్చును. పద్మరాగమువల్లఁ బద్మములు జ్ఞప్తికివచ్చును. తొడదు = ధరించదు. హాటకప్రసవ = బంగారుపువ్వులుగల. అంబరము = వస్త్రము ఇందులోఁ బువ్వులు జ్ఞప్తికివచ్చును.

సీ. ముకుర చారు కపోల ♦ చికురమంచుం జూమీా
ఘనుల విరోధంబు ♦ గాడ్పు గనుట
లసన వతీ మణి ♦ హాసన మంచుం జూమీా
చైత్రిందు జాతికి ♦ శత్రుఁ డగుట

మదన బాణ కటాక్ష ♦ వదనమంచుం జుమీ
తమ్మికి రేరాజు ♦ దాయ యగుట
కధర పయోధర ♦ యధరమంచుం జుమీ
తలిరుఁ గోయిల చించఁ ♦ దలఁచు టెల్లఁ

గీ. గన్నులను గల్గి వలిగుబ్బ ♦ చన్నులని సు
మీ చిలుకదాడిమ నశించఁ ♦ జూచుటెంచు
ద్వి భుజ గజ రాజ గీర్పిష్మార్గ ♦ తేజ సకల
దక్ష రామాంక సంకుమ ♦ ద ద్రవాంక. 86

86. ఘనులు = మేఘములు, గొప్పవారును. ఉపనవతీ = విలాసములుగల స్త్రీలలోపల, జాతికిన్ = కులమునకు, జాజితీగకును, దాడిమన్ = దానిమ్మపండును కన్నులన్ అనునది చూచుటఅనుదాని తో సంబంధించును. ద్విభుజ గజరాజా = రెండుచేతులుగల గజశ్రేష్ఠమైనవాఁడా. రామాంక = మనోహరమగు చిహ్నము గలవాఁడా.

క. ఎక్కడి నలకూబర సురు
లెక్కడి రతికాంతుఁ ♦ డింక ♦ నేడ వసంతుఁ
డెక్కడి చుక్కలదొర యని
చక్కని యక్కన్నె నిన్ను ♦ సన్నుతి సేయన్. 87

87. నలకూబరుఁడు=కుబేరునికొడుకు. సురులు=దేవతలు.

ఉ. మాళవదేశనాథుఁడు ర
మా ధవ బోధ సనాథుఁ డగ్రనే
పాళ సరత్న కంకణ వి
భాసుర సేవక హస్త దర్పణం
బోలి నిజాంకపీఠమున
నొక్కడ డించని ధన్య కన్య నీ

మేలుదిగానఁ జూనఁదర
మే పరమేష్ఠికి నిన్ను సన్నుతుల్. 88

క. కంటికిఁ బ్రియమంటక మన
మంటు నె యొకపాటి పాట • లావెూద పయిన్
వింటి నినువంటి దొర కిటు
వంటిది యని పొగడ సేల • బాల నృపాలా 89

89. సామాన్యస్త్రీలయందు చూపునకిష్టముగాక మనస్సు నిల చునా నీవంటి రాజులు. ఇది లోకములో వినియున్నాను. అయితే ఆచిన్నదానియందు నీమనస్సు నిలచియుండఁగా నాచిన్నది యిటు వంటిసౌందర్యముకలదని చెప్పనెందుకు.

ఉ. లంచముఁ బట్టునం చల బ
లంగముచే నడలంగ బంగరుం
గొంచెముగాని మేని తళు
కు ల్బెళుకుల్ బచరించుఁ జూపులు
న్మించులఁ గుంచు మోము రజ
నీవిటు గుప్పునఁ దప్పుఁ బెంపునున్
సంచపు రేకు రేకుమడ
చం గను నంగన నిక్కు చెక్కులున్. 90

90. బలంగముచేన్=సమూహముచేత. నడ లంగ=నడలు=నడకల యొక్క. అంగ=చాచివేసినయడుగు. షంచపు రేకున్=బంగారపు రేకును. రేకుమడచన్=అణఁగఁగొట్టుటకు.

ఉ. వెన్నెలవన్నెలాడి సెల
వి న్నెలకొల్పెడు నవ్వుఁ బువ్వుచాల్
కొన్నెల కున్నె లాగునఁ ద
ళుక్కను నిక్కిన యన్ను నెన్నొసల్

వెన్నెల మన్నెలందమును
బేర్కొను బిత్తరిమోము దమ్మియున్
మిన్నెలమి న్నెలంత తల
మిన్న మిటారపు కౌను దీగయున్. 91

91. సెలవిన్=పెదవిప్రక్కయందు. నవ్వుఁబువ్వుచాల్=పువ్వువంటినవ్వుయొక్క పఙ్క్తి. క్రొన్నెల కున్నె=బాల చంద్రుఁడు. వెన్నెల మన్నెల=అనేక పూర్ణచంద్రులయొక్క. ఎలమిన్=శోభచేత. మిటారపు=చాకచక్యముగల.

ఉ. కమ్మకదంబ మేల చెలిఁ
గౌఁగిఁట గూర్చినఁ జాలు మించుట
ద్దమ్మును జూడ నేల యల
తన్వి కపోలమె చాలుఁ గప్పురం
బిమ్మననేల పీడెమున
కింతి నవాధర మానిసంతఁ జా
లెమ్మననేల వీణ సుద
తీమణి పల్కినఁ జాలు భూవరా. 92

92. కదంబము=అనేకపరిమళద్రవ్యములుకలిపినముద్ద.

సీ. ఇటులుండవలదా చె ♦ లీ నెరుల్ హారిమణుల్
దెచ్చి కమ్మచ్చునఁ ♦ దిగిచి నటుల
ఇటులుండవలదా చె ♦ లీసోగ వగచూపు
మెఱుఁగువెన్నెలరేకు ♦ చఱచి నటుల
ఇటులుండవలదా చె ♦ లీసోయగపు మొగం
బేణాంకుఁ జిగిలి సే ♦ యించి నటుల

ఇటులుండవలదా చె ♦ లీ గుబ్బలెడ గావి
మలదోయినున్న గా ♦ మలచినటుల
గీ. ఆహాహా యిటులుండవలదా యె ♦ యారి తొడలు
పద్మికరములు తరుమణిఁ ♦ బట్టె నటుల
సంచు మెుక్కి నుతించుఁగా ♦ కతివఁ గన్న
నంగభవుఁడోపఁ డవ్వల ♦ నడు గిడంగ. 93

93 కమ్మచ్చునఁ = బంగారము తీఁగఁదీయునట్టి కన్నతోలలు గల యినుపకమ్మియందు, రేకు దరచినట్టు = రేకు వేసినట్టు. చికిలి = మెఱుఁగు. మలదోయి = రెండుపర్వతములు. మలచినట్లు = చెక్కినట్లు. పద్మికరములు = ఏనుఁగుతుండములు. తరుమణి = కట్టులకు మెరకపల్లములు దిద్దు యంత్రము.

సీ. చపలానుభవము కా ♦ కిపుడు సాటియె యంబు
దంబు విష్ణుపదంబు ♦ దండఁగన్నఁ
బద బలమేకాక ♦ భ్రమరంబు సమమౌనె
కృష్ణాబ్జ సాంగత్య ♦ మెనసియున్న
ననిశంబు విషమన్న ♦ మగుటగాకెనయె శై
వల మల శూలితో ♦ నలరియున్న
వక్రగతియెకాక ♦ చక్రితా సీడౌనె
తాపసాశ్రయ శిఖ ♦ దండనున్న
గీ. రసము విడువక కడచూపు ♦ లొసఁగి చంప
కాన్వితంబయి భానుమో ♦ హాకర మగుచుఁ
జిక్కు విడచి జిగి విడక ♦ స్నేహ మూనఁ
దగి కొమరు డించకుండు బి ♦ త్తరి నెరులకుం 94

94 చపలానుభవము = చంచలమైన అనుభవము, మెఱుపు యొక్క అనుభవమును. విష్ణుపదంబు = ఆకాశము. విష్ణుస్థానమును.

పదబలము = స్థానబలము. కాళ్ళబలము. అనఁగా నారుకాళ్లుఁగలవని యును. కృష్ణాబ్జ = నల్లగలువయొక్క, కృష్ణమూర్తియొక్క. అని ధ్వని. విషము = కాలకూటము, నీరును, శూలితోన్ = త్రిశూలిగడ్డితో. శివునితోననియు. వక్రగతి=వంకరచేష్ట, వంకరనడకయు, చక్రి= పాము తాపసాశ్రియ = తపస్వులకాధారభూతుఁడైన శివునియొక్క. శిఖదండక్ = సిగదగ్గరను. మహాతపస్వి దగ్గరనని ధ్వని. రసమున్= శృంగారరసమును. మేఘమైతే. రసము = నీటినివిడుచును. కడచూపు లొసఁగి చూడఁదగినదై, ఆకాశమైతే కనఁబడదు. చంపకాన్వితంబు= సంపెంగపువ్వులతోఁ గూడినది. తుమ్మెదలైతే అట్లుగావు. భానుమోహాకరము = కాంతులచేతఁ గామమును బుట్టించునది, నల్లగల్వైతే. భాను = సూర్యునికి మోహాకరముగాదు. చిక్కువిడచి, నాచైతే అట్లు గాదు. జిగివిడక = శోభవదలక, గడ్డియైతే కొన్నాళ్ళకు శోభ తగ్గి పోవును. స్నేహమానఁదగి = చమురు నొందఁదగి, పామైతే. స్నేహము = మైత్రిచేయఁదగినదిగాదు. కోమరుడించక = కోమలత్వము వదలక. శివునిశిఖయైనతే అట్లుగాదు.

చ. కలికి మొగంబుసాటిఁ గనఁ
గంజము పుప్పొడి మంటలో వన
స్థలమున నిల్చి చక్రగతి
సంభ్రమిత భ్రమ రాక్షదామ మిం
పొలయ మరు చ్చల ద్దశజ
వోష్మత వే తపమాచరించియున్
బలిమి ముడింగి హాస దశ
పారము ముట్టక భంగ మొందెడిన్ 95

95 వనస్థలమునన్ = అరణ్యప్రదేశమందు, నీటియందును. చక్రగతి = గుండ్రగాఁ దిరుగుటచేత. సంభ్రమిత = తిరుగుచున్న. హాసదశ = నవ్వుయొక్క అవస్థ. అనఁగా నందరిచేత నవ్వఁబడుట, వికసించుట.

గీ. తమకు భవనంబులీరెంటి ♦ దయ దలంపు
మని శ్రుతి శ్రీలు ముఖ చంద్రు ♦ నడుగులంచు.
వైచు నెత్తమ్ములా కొమ్మ ♦ లోచనమ్ము
నతఁడు తలనిడ్డకరము సు ♦ మ్మౌరవ జూపు 96

96 శ్రీలు = శ్రీకారములు, లక్ష్ములును. తమకు భవనమ్ములు = లక్ష్ములకు పద్మములు, గృహము, తలనిడ్డ = శరణుఁ జొచ్చినవారిని భయము లేదని శిరస్సుపైఁ జేయియుంచుట ప్రసిద్ధము.

క. శ్రుతి నుల్లంఘించుట ము
ఖ్యత కెల్లం గొదవ యండ్రు ♦ గద మర్యాదా
హ్వాతి చుంచువు లతి చంచల
గతులట్లుంచుం జలించుఁ ♦ గామిని కన్నుల్ 97

97. శ్రుతిన్ = వేదమును, చెవినియును ముఖ్యత = ప్రాధాన్యము, ముఖమందనుట, చెవిదాటిపోతే ముఖముమీఁద నుండుట కలుగదు. అతిచంచలగతులు = మనచంచల వ్యాపారములు. మర్యాదాహ్వాతిచుంచువులు = హద్దుయొక్క హరించడముతోఁ గూడినవి.

క. మాధుర్య మార్దవంబుల
సాధింపన్ యువతి వచన ♦ సఖ్యంబున కా
రాధింపఁ జేరినట్టి గు
ణాధిక మణి సుమ్ము రమణి ♦ యధరం బహహా. 98

ఉ. రామపయోధరంబు లదె
రా తనపై ఘనము మ్యోనంచుఁ దా
వేమరు వేరెరూపునఁ బ్ర
వీణత గ్రిందొనరింప మేరుపు

ద్దామత నుండియుం గను స్వ
తంత్రముగా నఖ వజ్ర ఘాతమున్
గాిమను లెంత వింతలయి
న న్మరి కర్మము లెంత వింతలే. 99

99. పయోధరంబులు,-స్తనములు మేఘములును. అదేరా-ఆశ్చర్యము. ఘనము = గొప్పది, మేఘమును. మేరువు = మేరుపర్వతము. వేరెరూపు నన్ = హారమందలి మేరువుపూసయొక్క రూపముచేతను. ఉద్దామత్ = అతిశయముచేత, ఉత్ = అతిశయమైన. దామతన్ = ముత్యాలమాలికయొాటచేతననియును. నఖవజ్రఘాతమునన్ = స్తనములయందు నఖక్షతము లుంచునప్పుడు హారమునకు దగులుననుట. పొరుగూరు వెళ్ళినను తనకర్మతప్పదు.

క. ఇంపువిరుల్ గుణహితముల్
తెంపున సరసిజ శరుఁడు శి లీముఖములకున్
సొంపిది గాదని విడిచిన
సంపెఁగ సరియగుటయెట్లు సఖి మేనునకున్. 100

100. గుణహితముల్ = పరిమళముచేత నిష్టములు, నారికి ఇష్టమైనవి. తెంపునన్ = సాహసముచేత, తెగిపోవడము చేతననియును. శిలీముఖములకున్ = తుమ్మెదలకు. బాణములకును. ఇది = ఈ తెగిపోయిననారి, ఈ సంపెంగపువ్వును.

చ. కలువలయొప్పు నీలముల
కప్పు చకోరపు ఖంజరీటపుం
గొలములసొంపు తేఁటి జిగి
గుంపును యౌవన శిల్పి మార్చి వ
ర్తుల కుచదృష్టియొత్తఁ గర
తూలిక బొట్టిరుగుబ్బ సంది యం

దుఁలఁ బడి నాభిపై డిగియె
నో యనఁ జెల్వొకునాఁడు డెల్వొగున్. 101

101. కప్పు = నలుపు. ఖంజరీటము=కాటుకపిట్ట. ఒత్తన్ = వ్రాయగా. తూలిక = చిత్తరువువ్రాయు కలము. యౌవనశిల్పి = యౌవనమనునట్టి మచ్చివాఁడు. బొట్టు = రంగుచినుకు. సంది = మధ్య భాగము.

క. చనుగొండ కెంకి గల యౌ
వన మదకరి యూరు కదళి ♦ పట్టుకుఁ జనునో
యని నిగళము వెనుబడఁ ద్రొ
క్కినఁ గ్రత్తక మారుతో స ♦ తి నాభి నృపా. 102

102. కెంకి = నివాసము. నిగళము = సంకిలి. వెనుబడిన్ = వెనుకనుండునట్లుగా. త్రొక్కిన = త్రవ్విన. నూగారుతోగూడిననాభి సంకిలితోఁగూడిన గొయ్యివలె నుండుననుట.

క. ఒసపరి యడుగుల కెనయన
వసమా నానాట మొదటి ♦ వర్ణము దొలఁగం
గిసలయము పసరు చూపఁగ
నస దనవల దపుడు తెలియ ♦ నాకులపాటున్. 103

103. ఒసపరి = సుందరి. వసమా = తరమా. మొదటివర్ణము= ఎఱుపు. కిసలయశబ్దములో మొదటియక్షరము పోఁగా. సలయము = అణఁగిపోటుతోఁగూడినది, పసరు=పసరురంగు, హీనవర్ణమును. అసదు= తక్కువ, ఆకులపాటు = వ్యాకులపడుట, ఆకులయొక్క రీతి.

క. చిత్తరువున వ్రాయఁగ రాఁ
ద త్తరుణి కన త్తనూ మ ♦ హా త్తర కుచముల్
ము త్తరులు నెరులు మఱియుం
జి త్తరులో చి త్తజన్మ♦చెలువయ తక్కన్. 104

క. రెండవ రతి సతి సుమ కో
దండుని మూఁడవ భుజంబు♦దర్పకు తుర్యో
ద్దండతర శక్తి శుకవే
దండుని యైదవ బలాంగ♦మారవ శరమే. 105

సీ. భవ జటాటవిఁ గట్టు♦వడకున్న శశి రేఖ,
బ్రమరిచేఁ దొరికుకొను♦వడని తమ్మి
సూదివాటులు లేని♦సుగుణ రత్న శలాక
కైనంట మాయని ♦ కలికి యద్ద
మొకపూట నే తావి♦యుడివోని విరి దండ
పైఁబెట్టు సోక ని♦పసిఁడి కుండ
దిన గండములు లేని♦తేట వెన్నెల సోగ
పొడి పొడిగాని క♦ప్పురపుఁ గుప్ప
గీ. యే నెరసు లేని యయ్యింతి ♦ దాని యమిత
కళ నిటల దీర్ఘ నయనముల్♦కమ్మ మోవి
తరుణ గండ ద్వయా మ్లాన ♦ తను పృథు కుచ
మండలాజడహాసము ♦ ల్మధురవాణి. 106

106. భ్రమరి = ఆఁడుతుమ్మెద. కైనొ = చేతిచే. కలికి = సొగసైన. పైఁబెట్టుసోకని = మీఁద దెబ్బదగలని, నెరసు = కళంకము ఆయింతివెనుకఁ జెప్పినవానివలె నున్నది. మఱియు దాని నిటలము మొదలగునవి వరుసగా చంద్రకళ మొదలగువానివలె నున్నవియనుట.

క. గంభీర నాభినటనా
రంభకళారంభయూరు♦రంభా స్తంభో
త్తంభిత కుంభికర తరమె
జాంభ కుచుంబోగడ జంభ ♦సుంభేధి కహా, 107

107. నటనారంభకళారంభ = నాట్యారంభవిద్యచేత రంభయైనది. ఊరురంభాస్తంభ = అరటిస్తంభములవంటి తొడలచేత. ఉత్తంభిత = మాఱువడఁ జేయఁబడిన. కుంభికర = యేనుఁగుతుండముగలది. జంభకుచన్ = నిమ్మపండ్లవంటి స్తనములుగల యువతిని. జంభసంభేదికిన్ = ఇంద్రునికి.

క. గానము సొబగులసోనై
తేనెలవానై సరస్వ ♦ తీ కర వీణా
తానపు టక్కైయమృత వి
తానము తానైతగును సు ♦ దతి సుతి గూడన్. 108

108. సోన=ప్రవాహము. తానపు = స్వరవిశేషముయొక్క. టక్కు = మోసము. తాను = తానే, సుతి = స్వరమును ప్రవర్తింపజేయుస్వరము.

క. రతి మదనునకున్ మదనుఁడు
రతికిన్ భారతికి బ్రహ్మ ♦ బ్రహ్మకు నల భా
రతి దగు సంగతి నట్టియు
వతి కీవు న్నీకు నయ్యు ♦ వతి దగు నృపతీ. 109

క. పంచ ముఖ మధ్యమకు వై
పంచ సమంచ త్కళా ప్ర ♦ పంచ ఖనికి నీ
పంచశర కేళి పంచన
బంచలు పాటించు టరుదె ♦ పంచజనేశా. 110

110. పంచముఖమధ్యమ - సింహముయొక్క నడుముగలది. వైపంచ - వీణాసంబంధమైన. సమంచత్కళాప్రపంచ - ఒప్పుచున్న విద్యాతిశయమునకు. ఖని - గనియైనది. పంచశరకేళి పంచనన్ - సంభోగమందైన మోసమును. పంచలు పాటించుట - చెల్లాచెదరుఁజేయుట. పంచజన - మనుష్యులకు. ఈశా - ప్రభువైనవాఁడా.

క. అని యిట్లు బాల చంద్రిక
వినిపించిన విన్నపంబు ♦ విని యాడం బో
యిన తీర్థమెదురుగా వ
చ్చిన యట్లని పలికి కలికి♦చెలి కిట్లనియెన్. 111

శా. ఏలా చింతిల మీా యవంతికిని యిం
తీ దారుణాస్మ ద్భుజ
వ్యా ళావక్ర పరాక్రమ క్రమణ చ
ర్యా ల్మాళవాధీశుపైఁ
జాలం జూపి సమస్త లోకములు మె
చ్చ న్నాల్గు మున్నాళ్ళలో
బాలారత్నమునూత్నరత్న మనసం
భావించి లాలించెదన్. 112

వ. అని దుకూలాదుల నబ్బాలచంద్రికాతలోదరి నాదరించి
పంచిన నవ్విపంచికా వాణియు నిజప్రాణ వయస్యోప
వనంబునకుఁ బవన వేగంబునం జనుదెంచి. 113

113. దుకూలాదులన్ - పట్టుబట్టలు మొదలగువానిచేత.
విపంచికావాణి - వీణవంటి వాక్యములుఁగల బాలచంద్రిక.

క. దృ క్తరళ జీవ భారన్
ముక్తా హారన్ నిరస్త ♦ ముక్తాహారన్
నక్తం దివా శ్రుధారా
సిక్త కటం ద్యక్త వలయఁ ♦ జెలియం గాంచెన్. 114

114 దృక్తరళ జీవభారన్ -దృష్టివలెఁ జలించుచున్న ప్రాణ
సమూహముగల. అనఁగాఁ బ్రాణములు విరహబాధచేఁ గదలిపోవు
చున్నదనుట. ముక్తాహారన్ - ముక్త - విడువబడిన. ఆహారన్ - భోజ

నముగల. నిరస్త - విడువఁబడిన. ముక్తా-ముత్యములయొక్క, హారన్-హారములుగల. నక్తం దివ - రేయుంబగళ్ళు, కటన్ - గండస్థలములుగల త్యక్తవలయన్ - విడువఁబడిన కడియములుగల.

క. కాంచి దృగంచల వంచిత
చంచల మద చంచరీక ♦ చంచచ్చికురం
గుంచిత ముకుర కపోల ను
దంచిత గతిఁజేరి హృదయ ♦ దయ దయివారన్.115

115. దృగంచల - నేత్రకోణములచేత. వంచిత - వంచింపఁబడిని. చంచల - మెఱుపుగలది. చంచరీక - తుమ్మెదలవలె. కుంచిత-వంచఁబడిన. ముకుర - అద్దములవంటి. కపోల - గండస్థలములుగలది. దయివారన్ - అతిశయించఁగా.

ఉ. చక్కని మేనఁ గట్టిన బి
సప్రసవాదులుద్రోచివైచి లేఁ
జెక్కుల నప్పళించిన య
శీత దృగంబులు చేల నద్ది చ
క్కవ జారు పయోదయుఁ
జక్కఁగఁ జేర్చి వికీర్ణ కేశముల్
మక్కువ దువ్వి క్రొవ్విద య
మార్చి సఖీమణిఁ గూర్చి యిట్లనెన్. 116

116. బిస ప్రసవాదులన్ - పద్మములు మొదలగువానిని. అశీత - వెచ్చనైన. దృగంబులు - కన్నీళ్ళు. చేలన్ - బట్టచేత. క్రొవ్విద - కొప్పు.

ఉ. నీ చలపట్టి నట్టి పని
నిశ్చల మాయెఁ గదమ్మ, కొమ్మ, నీ

నోఁచిన తొంటి నోము లవి
నూరు ఫలించెఁ గదమ్మ, సత్యభా
షా చతురుండు ద్విత్రి దివ
సంబులలోఁ గరుణింతునన్ దయం
జూచెఁ గదమ్మ, యమ్మరుని
సోకుల కుల్కకు మమ్మ, నెచ్చెలీ. 117

117. చలపట్టినట్టి = పట్టుబట్టి నటువంటి. ద్విత్రిదివసంబులలోన్ = రెండు మూఁడు రోజులలో. ఉల్కకు = భయపడకు.

మ. వల దీవంత యనంగ దంత జిత భా
స్వత్కుంద సానందయై
జలకం బాడి దుకూలమూని వరచ
ర్చాగాత్రియై కాంచనో
జ్జ్వల చంచన్మణి నూపుర ధ్వనికి వం
చె ల్వారులై ముంచి యం
చలఁ బొంచం జనుదెంచి పా సె వసియిం
చం గేళి సౌధంబునన్. 118

118, దంతజితభాస్వత్కుంద = దంతములచేత జయించబడిన ప్రకాశించుచున్న మల్లెపువ్వులుగలది. అంచల్ = హంసలు. అంచలన్ = ప్రాంతములందు. పాసెన్ = వదలెను.

సీ. చినుకు వెల్తురు మబ్బు ♦ చే నడ్డపాటెంత
వోకార్చు రేరాచ ♦ రేక యనఁగ
దన చిప్ప యున్కిఁబోఁ ♦ దట్టి వచ్చిన హాయు
మంజి మేల్కట్టాణి ♦ మౌక్తిక మన

ముంచిన దట్టంపు ♦ మంచి జాడించిన
తలిరు పాయపు నె ♦ త్తమ్మి యనఁగ
నప్పసం బెడయని ♦ కుప్పసం బూడిచి
కొఱతఁ ద్రోఁచిన త్రాఁచు ♦ కూనయనఁగ
గీ. నింతి దొగరేకు చిగురాకు ♦ ఱేకుఁదమ్మి
దొమ్మిగాఁ గ్రమ్మిన మిటారి ♦ దొర కటారి
వాడిమై వేఁడి మై తెల్వి ♦ పీడనాడి
పోడిమిఁ జెలంగె నప్పుడ ♦ ప్పువ్వుఁబోఁడి 119

119. పోఁకార్చు = పోఁగొట్టిన. ఱేరాచరేక = చంద్రరేఖ. హురుమంజి = హురుమంజి దేశసంబంధమైన. కట్టాణి = మిక్కిలిమూఱె మైన. జాడించిన = పోఁగొట్టిన. అప్పసంబు = ఎల్లప్పుడును. ఎడయని = విడువని. కుప్పసము = పొర. త్రాఁచుకూన = పాముపిల్ల. చిగురాకు ఱేకున్ = దూదిపింజెవంటి చిగురాకును. దొమ్మిగాన్ = సమ్మర్దముగా. క్రమ్మిన = వ్యాపింపఁజేసిన. మిటారి = మదముగల. దొర మన్మథునియొక్క. కటారివాడిమైన్ = కత్తియొక్క తీక్ష్ణత్వముచేత నైన. వేఁడిన్ = కాకచేతఁగల. మైతెల్విన్ = శరీరపాండిమను. పీడనాడి = పోఁగొట్టి.

వ. అట్టియెడ నమ్మాగధేయ వసుధా మండలాఖండలుం డుద్దండ వేదండ కాండాది బలంబులఁ గూడుకొని మానసార మానవపాల శైలభేదను మీఁదికిం గదలి కదలికా క్రముకాది వనవాటంబుల వాటంబై కోటకుం బాక పాటనదిశ పిరంగి వాటునకుం జోటని యొక్క తటాక తటాగ్రంబున మెండుగా దండువిడిచి యుండె నంత నయ్యవంతీ పురంబున. 120

120. వసుధా మండలా ఖండలుండు = భూ దేవేంద్రుఁడు. కాండాది = గుఱ్ఱములు మొదలుగాఁగల, మానవపాల శైలభేదనుఁడు =

రాజదేవేంద్రుఁడు. పాకపాటన = దేవేంద్రునియొక్క. దిశ = దిక్కు. తూర్పనుట. పిరంగి వాటునకున్ - పిరంగిదెబ్బకు. చోటు తగిన స్థలము.

ఉ. కన్నడరాయఁ డాత్మకర
కంజ సమాహిత బాహుమూలుఁడై
వన్నెగఁ గొల్వ నశ్వపతి
వస్త్రి సమన్విత హస్తవక్త్రుఁడై
విన్నప మాచరింప నర
విందముఖీ శయ చామరానిలా
భ్యున్నతి నిర్గళ త్కచము
లుత్కలభర్త పొసంగ దువ్వఁగన్. 121

121. కన్నడరాయుఁడు = కర్ణాటదేశపురాజు. ఆత్మకర కంజ సమాహితబాహుమూలుఁడు = తన హస్తపద్మములచేతఁ గూర్చఁబడిన చంకలు గలవాఁడు. అనఁగా మడిచేతులు బట్టినాఁడు. వస్త్రిసమన్విత హస్తవక్త్రుఁడు. గొప్పవారితో భృత్యులు మొదలగువారు మాటాడునప్పుడు నోటియొద్ద బట్టనుంచుకొనుట వినయ లక్షణము. అరవిందముఖీ = స్త్రీలయొక్క. శయ = హస్తములయందైన, చామర = వింజామరలయొక్క. అభ్యున్నతి = అతిశయముచేత. నిర్గళత్ = జారుచున్న, కచములు = వెండ్రుకలు.

సీ. గాయనీ గాన రే ♦ ఖాద్రివ న్మణి చంచు
బగదాత్మ భూ హాయ ♦ ప్రతిమకంబు
వైణికీ వల్లకీ ♦ వాద్య శ్వాస ద్భ్రుంగ
శంకాప్రద స్తంభ శక్రి శిలము
గణికా కటాక్షాంబక ♦ ప్రయోగ ప్రవీ
ణ ధనుర్ధర చ్ఛిత్రి ♦ నలిన శరము

పరిచారికా భుజా ♦ ప్రచల చామర చంద్రి
కా చంద్రి మరుభిత్తి ♦ కా ముకురము
గీ. భూసు రాశీ ర్విజృంభమా ♦ ణా సమాంచ
దర్హ పట్టాభిషేక ధా ♦ మాభిరాము
పటలికా పటు మంటపా ♦ భ్యంతరమున
మానసారుఁడు గొలువుండె ♦ మహిత మహిమ. 122

122. గాయనీ = గానముఁజేయు స్త్రీలయొక్క. గాన రేఖచేత. ద్రవత్ = జలము గారుచున్న. మణిచంచు = మాణిక్య వికారములగు ముక్కులుగల. బకత్ = కొంగలవలె నాచరించుచున్న. ఆత్మభూహాయ = మన్మథుని గుఱ్ఱములైన చిలుకలయొక్క. ప్రతిమ కంబు = ప్రతిమలుగలది. స్త్రీలపాటలవల్ల చిలుకబొమ్మల ముక్కులు మాణిక్యములౌటచేత నవి కరఁగి నీరు గారుటచేత కొంగలవలె నుండు ననుట. కొంగముక్కులు నీరు గారుచుండును బ న్యాయము. వైణికీ = వీణవాడు స్త్రీలయొక్క వల్లకీవాద్య = వీణావాద్యములచేత. శ్వసత్ - ప్రాణములుగలవైన. ఇది నీలములకు విశేషము. భృంగశంకాప్రద - తుమ్మెదలన్న సంశయము నిచ్చుచున్న. స్తంభములయందైన. శక్రనీ లము - ఇంద్రనీలములుగలది. వీణపాటవల్ల నింద్రనీలములు ప్రాణ యుక్తములై తుమ్మెదలన్న భ్రాంతిని గల్గించుచున్నవి. గణికా = వేశ్యలయొక్క. కటాక్షాంబక = క్రీగంటి చూపులనెడు బాణముల యొక్క ప్రయోగమందు. ప్రవీణ - నేర్పుగల. ధనుః = ధనస్సును. ధరత్ - ధరించుచున్న. చిత్రనలినశరము - చిత్తరువైన మన్మథుఁడు గలది. చంద్రిత్ = చంద్రునివలె నాచరించుచున్న. అసమ - సమా నములేనట్టుగా. అంచత్ - ఒప్పుచున్న ధామ = తేజస్సులయొక్క అభిరామ = మనోహరమగు. పటలికా - సమూహముచేత.

క. పేరోలగ మీాగతి జగ
తీ రమణుండొంద వసుమ ♦ తీ నందనుఁ డీ

చేరువకు వచ్చె నను చుం
జారులు వినిపించి రపుడు ♦ చారు ప్రోథిన్. 123

సీ. విడిదియల్ బలుసేసి ♦ వెస సందుకొనుటకై
చెవిఁ జేరి యదలించి ♦ చెప్ప బంధు
లొండొరుల్ బొమసన్న ♦ లొందించి యరచేత
నడి వ్రేసి తొడ నింత ♦ యదుము మంత్రు
లే నిందులకు సామి ♦ లోనీకుమని యంత
చాటి చెప్పితి నను ♦ పోటుబంట్లు
మోచి నచ్చిన దాఁక ♦ ముందెఱుంగఁడు కార్య
మిఁటుపయి నేమంచు ♦ నెంచు హితులు

గీ. తండ్రివలెఁ గాఁడు తా బంటు ♦ తాకు తప్పు
లెఱుఁగు బ్రజ పట్టు మానిసి ♦ యితఁడు మగధుఁ
డనెడు పరివారములు గాంచి ♦ రతని కొల్వు
రాజవాహన ధాటికా ♦ శ్రవణ వేళ. 124

124 విడిదియల్ - రాజవాహనునకుఁ దగిన బసలు, పలు - విస్తారముగా. అందుకొనుటకై - అతనితోఁగలసుకొనుటకు. అనఁగా నతనినిఁదీసుకరమ్మని. అరచేతనడివ్రేసి - అరచే యడ్డుచేసుకొని. తమ రహస్యము లితరులకుఁ దెలియకుండ మొగము ప్రక్కను చేయుంచి. కార్యము మించినపుడు ఏమియుఁదోచక తొడ నొక్కుకొనుటగలదు. ఇందులకు - ఇందునిమిత్తమే. లోనీకుమని - శత్రువుల కెడమియ్యవద్దని. ఏనుఅని ప్రత్యేకవివక్షచేత నేకవచనము. తాకుతప్పులు - దెబ్బవేయుటయుఁ దప్పించుకొనుటయును. ప్రజపట్టుమానిసి - ప్రజలయందుఁ బక్షపాతము గలవాఁడు. ధాటికాశ్రవణవేళన్ - దాడివచ్చినట్టు విన్న సమయమందు.

శా. ఆసద్దుల్ విని చేఁగృపాణిఁగొని బా
హాయుగ్మ మిరాక్షించి బల్

మీసంబుల్ వడిఁ గొల్పి బల్మి నగవుల్
మీరం దృగారుణ్యముల్
మోసుల్ బూనఁగ మానసార మహిపా
లుం డాప్తులం గాంచి యో
హో సూరుం డరుదెంచె నంచుఁ బలికెన్
హుంకార మే పారఁగన్. 125

125 కృపాణిన్ - చిన్నకత్తిని. దృగారుణ్యముల్ - కన్నుల యెఱుపులు. మోసుల్ బూనఁగన్ - మొలకలెత్తగా. సూరుఁడు - శూరుఁడు.

క. జంబుకము చెనకి మత్తగ
జంబుం బొరిఁగొనఁగ మొనయు ♦ జగమున మండూ
కంబు ప్రభంజన భుజు జగ
డంబునకుం బిలిచె నక్క ♦ టా వింతలుగా. 126

126. ప్రభంజన భుజున్ - పామును.

శా. ఔరా మాగధరాజ కుంజరము నేఁ
డత్యద్భుతాహంక్రియన్
మేరం జెందిన మాళవాధిప హరిన్
మేల్కొల్పె నస్మద్భుజా
ధారా నర్గళ మండలాగ్ర లతికా
ధారా రుచుల్ మానునే
యారాజన్యుని తండ్రికిప్పటికి శౌ
ర్యౌదార్యముల్ గల్గెనే. 127

127. మాళవాధిప హరిన్ - మానసారుఁడను సింహమును. అస్మ...రుచుల్ - అస్మద్భుజ - మాచెయ్యి. అధార- ఆధారముగల.

మండలాగ్రిలతికా - లతవంటి కత్తియొక్క, ధారా - అంచుయొక్క. రుచుల్ - కాంతులు. ఔదార్యముల్ - అతిశయములు.

క. దగఁబరచి చనిన గిరి చె
ట్లెగిరించెనె దొనలునిండె ♦ నే మెట్టినచో
ట్లొగి మాసెనె తామర చివఁ
బొగడొందిన భిల్లవల్ల ♦ భుఁడు మరఁడంచున్. 128

128 దగన్ - భయముచేత. దొనలు - అంబుల పొదులు. మునుపటి యుద్ధములో బాణశూన్యములైన యంబులపొదులలో మరల బాణములు సంపాదించెనాయనుట. పొగడొందిన భిల్లవల్లభుఁడు అనఁగా మునుపు భిల్లరాజుచేత మానసారుఁడు రాజహంసుని జయింపఁజేసినట్టు తోఁచుచున్నది.

క. ఆట హారి విక్రముఁ డత్యు
ద్భట హయ భట హస్తి ఘటలు ♦ దగరా నగరా
దట హావణిక వెడలిన మహి
పట హారమై చటుల లటక ♦ పటహము మొఱసెన్.

129 ఘటలు - ఏనుఁగు గుంపులు. నగరు - పట్టణము. హావణిక వెడలిరన్ - అలంకార శూన్యముగాఁగా. మహిపట - సముద్రము. లటక - దుష్టమైన.

శా. లంకా రాణ్మద భంగ భంగ నిభ నీ
లా నీలవేణీ వల
త్సంకేతోద్య దపాంగ పాంగవ పదా
బ్జకేశ హృద్ధినిరా
తం కోత్సాహ తరంగ రంగ దిషుసం
ధాభిన్న మాయావి ని

శ్శ్రాంక స్వర్ణ కురంగ రంగపతి సం
జ్ఞాశేష శయ్యాశయా. 130

130. భంగ...పాంగ - భంగనిభ - తరంగమువంటి. నీలానీలవేణీ = నీలాదేవియొక్క. వలత్ - చలించుచున్న. సంకేత - సంజ్ఞయందు. ఉద్యత్ - అభిముఖమైన. అపాంగ - (కడగంటిచూపు గలవాఁడా.) పాంగవ...తరంగ - పాంగవ - సొట్టవాని సంబంధమయిన. పదాబ్జక్లేశహృత్ - పాదాయాసమును బోఁగొట్టిన. ధీ - బుద్ధియందు. నిరాతంకోత్సాహతరంగ - అడ్డులేనితరంగమువంటి యుత్సాహముగలవాఁడా. రంగదిషు...కురంగ - రంగత్ - ప్రకాశించుచున్న. ఇషు - బాణముయొక్క. సంధా - కూర్చుడముచేత. భిన్న - కొట్టఁబడిన. మాయావి - మాయగలిగినట్టి యము. నిశ్శంక - భయములేని. స్వర్ణకురంగ - బంగారపులేడిగలవాఁడా, శేషశయ్యాశయా - శేషశయ్యయందుఁ బరున్నవాఁడా

క. ప్రవిదారణ రాత్రిమట
ప్రవిదారణదారుణారి ♦ పాణిపయోజా
పవి ధారణ పరిబృఢ కో
ప విధారణ దశసహస్ర ♦ భాస్వత్తేజా. 131

131. ప్రవిదా...పయోజా - ప్రవిదారణ - యుద్ధమందు. రాత్రిమట-రాక్షసులయొక్క. ప్రవిదారణ - కొట్టడమందు. దారుణ-భయంకరమయిన. అరి - చక్రాయుధము. పాణి పయోజా - హస్తపద్మమందుఁగలవాఁడా. పవిధారణ...దశ - పవిధారణ - వజ్రాయుధమును ధరించిన. పరిబృఢ - ప్రభువైనయింద్రునియొక్క. కోపముయొక్క. విధా - కొట్టివేయుడమువిషయమై, రణదశ - యుద్ధావస్థ గలవాఁడా.

తోటకము.

కమలా లికుచాకృతి ♦ కమ్రకుచా
సమమేచక చామర ♦ చారుకచా

భిమతోత్సవ చాపల ♦ పేలవచా
రమనో నవ చాటుస ♦ రాగ వచా. 132

132. కమలా - లక్ష్మియొక్క. లికుచాకృతి - నిమ్మపండ్ల యాకారముగల. కమ్ర - మనోహరములైన. కుచ - స్తనములయందును. అసమ - సమానములేకున్నట్టుగా. మేచక - నల్లనైనట్టియు. చామర చారు - వింజామరవలెసుందరమైన. కచ - కేశములయందును. అభిమత - ఇష్టమైన ఉత్సవమందైన. చాపల - చాంచల్యముచేతను. పేలవ - మృదువైన. చార - ప్రవృత్తిగల. మనః - మనస్సుచేత. నవ - నూతనములైన. చాటు - హితములైన. సురాగ - అనురాగముతోఁగూడిన. వచా - వాక్యములుగలవాఁడా.

గద్య.

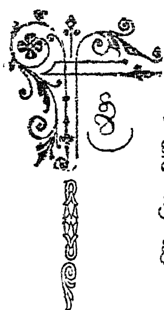
ఇది శ్రీమద్భ్రామభద్రభజనముద్రకవి పట్టభద్రకాద్రవేయాధిప
వరసమాగత సరస సారస్వతలహరీ పరిపాక శాకమాని
ప్రబోధబుధకవి సార్వభౌమపౌత్ర రామలింగభట్ట
పుత్ర కౌండిన్యగోత్ర భాగధేయమూర్తి
నామధేయప్రణీతంబైన రాజవాహన విజ
యంబనుమహాప్రబంధంబునం
దు జతుర్థాశ్వాసము.

శ్రీ

శ్రీ పరమాత్మనే నమః

రాజవాహన విజయము.

పంచమాశ్వాసము.

మదమేలుమంగా
సీమంత ప్రాంత కాంధ ♦ సింధూర గవ
క్షో మా నఖాంక శంక్యు
ర్వీముఖహసదాస్యసోమ ♦ వెంకటధామా.

1. అలమేలుమంగ యొక్క. సీమంతప్రాంత=పాపిటదగ్గరనున్న కాంత=సుందరమైన. సింధూర=సింధూరమును. గ = పొందిన. వక్షః= వక్షస్థలమందు. మా = లక్ష్మి యొక్క. నఖాంక = నఖక్షతములను. శంకి = ఊహించుచున్న. ఉర్వీ = భూదేవి యొక్క. ముఖ = ముఖము నుగూర్చి. హసత్ = నవ్వుచున్న. ఆస్యసోమ = చంద్రునివంటి ముఖము గలవాఁడా.

వ. అవధరింపు మప్పుడమి తేఁ దూరివాకిలి వెడలి కడలి వెల్లివిరిసిన పెల్లున సకల బలంబులం గూడుకొని కుమారుని దర్పసారునిఁ గతిపయ పరివారునిం గావించి కోటలోనుంచి రాజవాహనుపాలెంబు డివియించెననని చలపట్టి చెరువు కట్ట యుత్తరంపు గట్టున బారు

వెట్టించి మెండుగ దండు గుడారు బిడారులంట నూ
రారు లంటించి బాణంబులు పరగించిన. 2

2. పాళెంబు = సేనాస్థానము. తివియించెదన్ = సంహరించెదను. గుడారులు = ఢేరాలు. బిడారు = సమూహము.

క. అలబలముల నల బలముల
యెలగోలే మేమి రొక్క ♦ డెక్కడ నిలు నిల్.
దలతల పదపద పొడుమని
కలఁగెం దండెల్ల హల్ల ♦ కల్లోలంబై. 3

3. అల బలములన్=ఆ సేనలను. అలబలముల = ధాటులయొక్క. ఎలగోలు = గందరగోళము. తలతల = ప్రతిమనుష్యుఁడును. హల్లకల్లోలము = కలవిలపడ్డది.

శా. కల్లెంబుల్ సవరింప కళ్వముల నె
క్కంబూను రాహుత్తులుం
బల్లెంబు ల్గొని యర్థభోజనము ల
బ్బన్ లేచు యోధాగ్రణు
లుల్ల ల్బలుకుచు నొంటిఁ బంచల నగ
ళ్ళన్ వెళ్ళు భూవల్లభుల్
జల్లింపం దలపోయు కూటమి దొరల్
జవ్వాడి రవ్వాడికిన్. 4

4. అగళ్ళన్ = సందులయందు. జల్లింపన్ = నరుకుటకు. కూటమిదొరల్ = కూడినరాజులు, సహాయులనుట. జవ్వాడిరి = చలించిరి.

సీ. ఓయి నాడొక మాట ♦ కొడ్డోలగముననే
మంటివి చూడు నే ♦ డనెడు వారు

పిల్చినాఁ డితఁడు పో ♦ నిం డల్కనుంట బం
త్రౌతు పాడియె యని ♦ డాయువారు
నెలకేఁబది దినాల ♦ నెడు తుష్టి లెక్కల
కరణాలఁ బాడఁ గని ♦ కదియువారు
బంటికూళ్లకుఁ బాలుఁ ♦ పడు పోటుబంట్లు వా
రేరమూయని యని ♦ కేఁగువారు
గీ. బంటు నెఱుఁగవు గాస మి ♦ మ్మంచుఁ గసరె
దవసరము వచ్చె మముఁజూడు ♦ మనెడు వారు
నైరి మగధేంద్రు పాలెంబు ♦ నందు రిపులు
డాసి చేవాసి యెలజాలు ♦ జేసినపుడు. 5

5. గాసము = జీతము. చేవాసి=భుజపరాక్రమము. ఎలజాలు=వ్యాపించినది.

క. ఆయెడ మాగధ వసుధా
నాయకుఁడు గుడారు వెడలి ♦ నానా విధ సే
నా యోధ సనాథుండై
యాయోధన సముచితాయు ♦ ధాయత భుజుఁడై. 6
క. పర దళముఁ గనిన పార్థివుఁ
డరదంబుల కరదములను ♦ హరులకు హరులం
గరులకుఁ గరుల న్నరులకు
నరులం దగఁ బంచి వైచి ♦ నడచెం గలనన్. 7
సీ. సింధు రాజీ లబ్ధ ♦ బంధు రానందుండు
నవ ముక్త శర తుష్ట ♦ నారదుండు
తన యాభ్యుదయ లీలఁ ♦ గని పోటునెరపుచుఁ
బాటుఁ జూపిన యట్టి ♦ ప్రబలకీర్తి

మంద రాగమ్మున ♦ మ్మలిఁ బారమును జేర్చు
　　తరి బుధస్తుతిఁ గన్నఁ ♦ దత గుణమణి
వడిగల వారినిఁ ♦ బడబాది బల మిట్లు
　　గడలఁ బోవఁగనీక ♦ నడపు దాత
గీ. సాగరమ్మను పలుకుమిం ♦ చంగఁ గరము
వీచి బైటికిఁ జెత్తలఁ ♦ ద్రోచి వైచి
వాహినీనాథుఁ డొకఁ డొకఁ ♦ డాహవమునఁ
గలయఁ బటుటముఁ గనిపట్టె ♦ ఖచర తతికి. 8

8. ఈ పద్యమందు (వాహినిపతి-సేనానాయకుఁడు అనియు నదులకుఁ బెనిమిటియగు సముద్రుఁడనియు) రెండుపక్షముల యందర్థము గలదు. సింధురాజీ - సింధుర - ఏనుఁగుల యొక్క. అజీ - యుద్ధమందు అని, సింధు - నదులయొక్క. రాజీ - పఙ్క్తిచేత అనియును. నవ...నారదుఁడు - నవ - నూతనముగా. ముక్త - విడువఁబడిన శర - బాణములచేత. తుష్ట - సంతోషించుచున్న. నారదుండు = నారదమునిగలవాఁడు అని, నవముక్త- క్రొత్తముత్యములుగలవాఁడును. శర - ఉదకముచేత. తుష్ట - సంతోషించుచున్న. నారదుండు = మేఘములుగలవాఁడును అనియును. తన కీర్తి - తనయొక్క. అభ్యుదయ - అభివృద్ధిసంబంధమయిన. లీలన్ - చేష్టను. పోటు నెరపుచున్ - ఆయుధప్రయోగముఁ జేయుచు. పాటుఁ జూపిన - ఆయాసముఁ జూపించిన. ప్రబల - ప్రకృష్ట సేనయొక్క. కీర్తి - యశముగలవాఁడు అని. తనయ=కొమారుఁడైన చంద్రుని యొక్క. అభ్యుదయ=ఉదయముయొక్క. లీలన్=విలాసమును. పోటు నెరపుచున్ = పొంగుచు. పాటుఁ జూపిన = తగ్గుట జూపిన. ప్రబలకీర్తి = గొప్పబురదగలవాఁడు. సముద్రము పోటెక్కినపుడు కలతచే బురద బయలుదేరును. అనియును. మంద...మణి=మందకొద్దియైన. రాగమ్మను = ప్రేమయును. ఊమ్మలిన్=కోపమును. పారమును జేర్పఁ దలఁచిన్=కడ ముట్టించినపుడు. నిగ్రహములుజూపించునపు డనుట. బుధస్తుతిన్=విద్వాంసుల స్తోత్రమును. గుణ

మణి=మణులవంటి గుణములుగలవాఁడు అని. మందరాగమ్ము=మందర పర్వతముయొక్క. ఉమ్మలిన్=మధముచేత. హారమును=ఒడ్డును. బుధ స్తుతిన్=దేవతలయొక్క పొగడికను. తతగుణ=విస్తారపు గుణములుగల. మణి = చింతామణిమొదలగురత్నములుగలవాఁడు అనియును. వడి... దాత = వడిగలవారిని = వేగముగలవారిని. పడనూది = పడఁగొట్టి. బలము = సేనను. కదలఁబోవఁగనీక = పైకిఁబోనీక. దాత=నరికేవాఁడు అని. వడి గలవారిని = వేగముగల నీటిని. బడబాది = బడబాగ్నిమొదలగు. ఇక్కడబడబయును, అగ్నికిని అభేదము. బలము=సమూహము. కదలన్= తరంగములచేత. దాత = దాతృత్వముగలవాఁడు. సాగన్=జరుగునట్లు. రమ్మను = రావలసినదనునట్టి. కరముచీచి = చెయ్యివిసరి. చెత్తలన్= బలహీనులను అని. సాగరమ్మను = సాగరమునునట్టి. కరము=మిక్కిలి. వీచినన్=తరంగముచేత చెత్తలన్=తుక్కులను అనియును.

క. అరదం బరదము హరి హరి
కరి కరియు న్భటుఁడు భటుఁడు ♦ గాఢ చ్ఛలనం
జొరఁ బొరి పోరు తఱి బం
ధురమై తరమెన్న రాని ♦ దురమై దొరసెన్. 9

ఉ. మాళవ మాగధుల్ వరపు
మార్గణ మొక్కటి పెక్కురూపులై
ప్రాలిన వాజి రాజి మహి
వ్రాలె రథ ధ్వజ పాళి నుగ్గులై
వ్రేలెభట చ్ఛటాంగములు
ప్రేలె మదావళ దంత కుంతముల్
కూలె సమ స్తభూత ములు
గ్రోలెఁ గళేబర ము క్త ర క్తముల్ 10

10 దంత కుంతముల్ =ఈటెలవంటి దంతములు.

చ. సరసికిడాయు మ త్తకరి
చాడ్పున మాగధుపైని దంతిరా

జరిగినఁ గేసరి ప్రికృతి
నమ్మగధుండును మాళవేంద్రు పై
దుర మొనరించె మాళవుఁడు
దోడను జాంబవదాకృతి న్భుజా
సరసతఁ జూప మాగధుఁడు
జాంబవతీ పతి భాతిఁ బోరుచున్ 11

11 జాంబవదాకృతిన్ - జాంబవంతునివలె. జాంబవతీపతి భాతిన్ - కృష్ణునివలె. ఈయుపమానములవల్ల జాంబవంతుఁడు కోమార్తెను కృష్ణమూర్తికిచ్చినట్టు యుద్ధమందోడిపోయి మానసారుఁడవంతిని రాజహంసునికిచ్చుట తోఁచుచున్నది.

సీ. చేరి యెక్కినచోటఁ ♦ బూరి మెక్కిన చోట
భయదోక్తి దయశక్తిఁ ♦ బరగఁ జూపె
బోరుముట్టిన చాయఁ ♦ బేరువెట్టిన చాయఁ
గరహేతి వరభూతి ♦ గడలుకొల్పె
దండ వెట్టిన వారి ♦ దండ ముట్టిన వారి
శయ శక్తి నయ యుక్తి ♦ సంఘటించెఁ
గిట్టఁబూనిన చక్కిఁ ♦ బుట్టలానిన చక్కి
గురుశక్తి యుసుభక్తిఁ ♦ గుదురుపరచె
గీ. వగలు మీఱఁ బొదలుదూర ♦ సిగలజార
గదలు జారఁ గ్రమకరిమ ♦ క్షమలు జరపె
సమర తలమున నమరెవి ♦ క్రమ రసమున
రణ విహార ణాధ్వరధ్వంసి ♦ రాజహంసి. 12

12 చేరియెక్కినచోటన్ - ఎదురుకొన్నచోట. పూరిమెక్కినచోటన్ - గడ్డిఁగరచినచోట, భయద - భయమునిచ్చునట్టి.

ఉక్తిన్-వాక్యమును. పేరుబెట్టినచాయన్ - మారుపేరు బెట్టినచోట. హేతి - కత్తి. దంటబెట్టినవారిన్ - దండెత్తివచ్చినవారిని. దండము - నమస్కారము. ఉట్టినవారికిన్ - ఉట్టుధాతువునకు జారుట అర్థమైనను ఇక్కడ లక్షణచేత అర్పించుట చెప్పవలెను. కయ = హస్తముయొక్క. రణవిహరణ = యుద్ధవిహారమందు. అధ్వరధ్వంసి=రుద్రుడైన.

సీ. అఖిల సీమామూల ♦ మైన దుర్గమ్ములు
　　మ్మలికలు గల కమ్మ ♦ వెలమ దొరలు
చేతికి దేసి వేల్ ♦ శివరాయల వరాల
　　నెలకట్టడల పటా ♦ ణీ లగరీబు
లూళ్ళాయముల మీఁద ♦ హూరర పుత్తరువు గన్న
　　రాయకైజీతంపు ♦ రాయవారు
పగటి గాసంబు ద ♦ ప్పకయుండ దినరోజు
　　మాదిరి నొంటెరి ♦ జోదుమూక

గీ. మొదలుగాఁగల వారలు ♦ మొనకు నిచ్చి
పొడిచి పేర్వాడి వీధులేర్ప ♦ డఁగఁజేసి
గాసిఁ గావించి యరులఁ జే ♦ వాసియెదుట
జూపి నిలరేఁడు మూఁడు మె ♦ చ్చులునమెచ్చ. 13

13. సీమామూలమైనదుర్గమ్ములు = దేశపుహద్దులకోటలు. ఉమ్మలికలు = మొఖాసాలుఅనితోఁచుచున్నది. శివరాయలవరాలు = వరహాలలోభేదము. నెలకట్టడలు=నెలజీతములు. పటాణీలు, గరీబులు= అయాదేశస్థులు. ఊళ్లాయములమీదహూరరపుత్తరువుగన్న = గ్రామము సొమ్ములదస్తుచేయుటకు హుకుమునుబొందిన. రాయకైజీతపురాయవారు నెలజీతములు లేకుండా గొప్పగొప్ప ముజరాలుగల అధికారులు. పగటి గాసంబుదప్పక యుండన్ = బత్తెము మానకుండగా. దినరోజుమాదిరిన్ ఏరోజు సొమ్మారోజే ముట్టేపద్ధతినున్న. ఒంటరిజోదు = అసహాయ శూరులైన యోధులయొక్క.

మ. భటులం గీటణఁగించి ఘోటకములన్
భగ్నించి భద్రేభ రా
ఘటలం జెక్కులుచేసి సైనిక శతాం
గశ్రేణి నుగ్గాడి యు
ద్భట కాలానల కాలకంఠ నిభ జా
గ్రద్విక్రమోదగ్రుఁడై
దిటమై మాగధుఁడొప్పిన న్మరలె భీ
తిన్మానసారుం డనిన్. **14**

14 ఘోటకములన్ = గుఱ్ఱములను. ఘటలన్ = యేనుఁగు సమూహములను. కాలకంఠ = రుద్రుఁడు. దిటమై = దృఢమై.

సీ. గడగడ వడఁకి న ♦ ల్గడ గడ ల్వడఁబడి క
కాపికలైపోయె ♦ గడల పౌజు
చేతి క్రోవులు వైచి ♦ భీతిఁ ♦ జైవులు జారె
బగ్గముపాడై తు ♦ పాకి మూక
కేడెముల్ విడి మూసి ♦ వేడెముల్ పంచ
బంగాళమై పారె గు ♦ ఱ్ఱాలబారు
కరమెత్తి ఘీంకార ♦ భరమత్తి పరువెత్తి
యళికి యాధోయధ ♦ లయ్యెఁ గరులు
గీ. గగన మణి ఘృణి విక్రమ ♦ క్రమ ధురీణ
మగధ మహీధవ భుజదండ ♦ మండలాగ్ర
దవ ధనంజయ ధగధగ ♦ ద్ధగల బెగడి
మానసారుండు వెనుకముం ♦ దైన యపుడు. **15**

15 గడలు = కొవ్వీటెలు. క్రోవులు = తుపాకులు. కేడెముల్ = డాళ్ళు. వేడెముల్ = శౌర్యములు. అత్తి = పొంది. అళికి=

భయపడి. యథాయథలు = చెదరిపోయినవి. ఖగవమణి = సూర్యుని యొక్క. ఘృణి = కిరణములవంటి. మండలాగ్రి = కత్తియనెడు. దవధనంజయ = కార్చిచ్చుయొక్క.

క. దగదొట్టి కలన బెట్టిన
మగఁటిమి వెన్నిచ్చి పాఱు ♦ మాళవ నృపతిన్
మగధపతి యట్టితతినా
శుగతిన్వెన్నాడి కోటఁ ♦ జొరదోలివడిన్. 16

16 దగదొట్టి = దాహముగొని. అట్టి తఱిన్ = ఆసమయమందు. ఆశుగతిన్ = వేగిరపు నడకచేత.

చ. ఆటుల జయంబుఁగాంచిన ధ
రాధిప యోధులు వంకదార మి
క్కుటముగఁ జొచ్చిరాఁగ విని
గొబ్బున వైచిరి పేఁటి కోట వా
కిటి భటు లంత మాగధుని
కిం గల బం ట్లిరుగంట నిప్పుకల్
చిటచిటరాల నేనుఁగుల
చేరువ కాసికిఁ బాపు వెట్టినన్. 17

17 వంకదార = కోటవాకిటి వంకత్రోవ. వైచి = తలుపువేసిరి. నిప్పుకల్ = అగ్నికణములు. చేరువ = సమూహము యేనుఁగుల చేరువకానికిన్ = గజసేనానాయకునికి. పాపువెట్టినన్ = నీపనియని చెప్పఁగా.

క. గోపుర కవాట పాటన
నైపుణ చణ చరణవార ♦ ణ సమారోహణో
ద్దీపిత భాషా వర సం
జ్ఞా పటుగతి మావటీఁడు ♦ చనుదెంచె వడిన్. 18

18 పాటన = బ్రద్దలుచేయుటయందు. నైపుణచణ = నేర్పుతోఁగూడిన. చరణ = పాదములుగల. వారణ = ఏనుఁగుయొక్క. మావటీఁడు = ఏనుఁగునెక్కినవాఁడు.

చ. వడిఁ జనుదెంచి కోట తల
వాకిటి గాఢ కవాట పీఠముల్
పడ గెడిపించి దంతి బోరఁ
బారఁగ నిల్చిన తత్పురీ భటుల్
గడల మదావళోరసము
కాయము గాయముఁజేసి మై జిరా
పొడిపొడి సేయుచుం దిరిగి
పోవక మావతుఁ డాగ్రహోగ్రుఁడై. 19

19 పడగెడిపించి = పడఁదన్నించి, మదావళోరసము = రొమ్మెదిరించి యుద్ధముచేయు ఏనుఁగు. జిరా = కవచము. మావతుఁడు = యేనుఁగువాఁడు.

గీ. మోటుపలుక నిజాంగంబు ♦ మాటుగాఁగ
వెలయ మావంతుఁ డెసకొల్ప ♦ మలయు మత్త
వారణేంద్రంబు ద్వారంబుఁ ♦ జేరి పెద్ద
బారిచే వైరిబారులఁ ♦ బారి సమరె. 20

20. మోటుపలుక - పెద్దడాలు. ఎసకొల్పన్ - ప్రేరేపించఁగా. మలయు - ఉద్రేకించునట్టి. బారిచేన్ - ఏనుఁగుకాలిగొలుసుచేత. బారులన్ - పఙ్క్తులను. సమరెన్ - చంపెను.

శా. ఈజాడం జెడమోదు దంతిఁ బ్రతి మ
త్తేభంబు నానించి త
ద్రాజ త్కుంజర పార్శ్వ యోధవరులం
దండించి నేజాలు నా

రాజుల్ గ్రైకొని కోటలోఁగోలుచు నా
రాజుల్ తదంగంబు లు
గ్రాజి జెక్కులుసేయుచో మరలె గం
ధానేకపం బార్భటిన్. 21

21. ప్రతిమత్తేభంబున్ = ఎదురేనుఁగను. నేజాలు = కత్తులు. నారాజుల్ = ఒకతరహాకత్తులు. గంధానేకపంబు = మదగజము.

గీ. బాణములఁ జివ్వవిలచిన ♦ బాణములను
గ్రోవులను గుంటిక్రోవుల ♦ గోటమూక
యలముఖంబునఁ ద్రొట్టిన ♦ బలమునెల్ల
మంగలములోని పేలాల ♦ మాట్కిఁ బేల్చె. 22

వ. అట్టియెడ. 23

ఉ. తొంటి నృపాల జాలముల
తోఁ దులఁదూగెడు మాగధేంద్రు చే
నంటిన వింటి మంటకు భ
యద్రుతుఁడై సరివారు నవ్వఁగా
గొంటుతనంబునం దుదిని
గోట మరుంగున డాగియుండెనే
బంటిక మానసారుఁడని
పల్కిరు మాగధయోధు లాడినన్. 24

24. గొంటుతనంబు = కాఠిన్యము.

చ. పగ మరలింపఁ దండ్రి వను
పం బనిఁబూని యవంతికోటపై
జగడముసేయఁబూని యటు
సాయకు రాక యరాబుకొమ్మచాల్

తెగువను దేరిచూచుటకు
దిట్టఁడుగ ఁడట రాజహంసికిన్
మగతనమేడ దాయనియె
మాళవ భృత్యుఁడు కొత్తడంబునన్. 25

25. తంఁడ్రి = రాజహంసుఁడు, అటుసాయకున్ - అటువైపు నకు. అరాబుకొమ్మచాల్ - కోటకొమ్మలవరుస. అని తోఁచుచున్నది. కొత్తడంబునన్ - కోటబురుజుమీఁద.

చ. కటిని ఘటిల్లు కొమ్మపుడు
గైకొని మందు తుపాకి నించి గుం
డటుల శలాకఁగూరి తగు
నట్లుగ రంజకముంచి కొమ్మమీఁ
దట నిడి క్రోవి పత్తి వెసఁ
దార్చి పిరంగికి గండిఁజూచు త
ద్భటుఁబడ సేసియార్చె మగ
ధ క్షితినాథుని యొద్ద నుద్ధతిన్. 26

26. శలాకన్ = తుపాకి గజముచేత. రంజకము - నిప్పంటించుటకు మందుగూరిన చిన్నసందు, కొమ్మ - కోటకొమ్మ. గండి - సందు

క. సరిగాయము లరికాయముఁ
గరకరి గావించి చాయఁ ♦ గని మాగధ రా
ట్కరి తురగ స్యందన భట
మరిగె న్నిజ శిబిరమునకు ♦ నయ్యేడఁ గడకన్. 27

27. కరకరి - బాధ. చాయఁగని - త్రోవఁజూచి. శిబిరము - సేనాస్థానము.

క. పూని మఱునాఁడు మగధ
క్ష్మానాథుం డలుక రేగి ♦ మది లగ్గలకున్
సేనానీ కాన్వితుఁ దన
సేనానిం జూచి కోట ♦ సెలవిడియె వడిన్. 28

28. లగ్గలు - గోడలుదిగివెళ్ళిదోచుకొనుట. సేనానిన్ - సేనానాయకుని.

శా. దిగ్రాజాగ్రణి పంపునం జని యరా
తి క్రూర నారాచ పా
తాగ్రజ్వాలల నాత్మ బెగ్గలక తృ
ణ్యాగణ్యభూరుణ్ని కా
య గ్రావాళి నగడ్తఁ బూడ్చి నృపయో
ధాగ్రేసరుల్ కేసరీం
ద్ర గ్రైవేయక మండలాగ్రకర జా
గ్ర ద్విక్ర మోదగ్రులై. 29

29. తృణ్యా...వాళిన్ - తృణ్యా - గడ్డిమోపులయొక్క. అగణ్య - లెక్కించ శక్యముగాని. భూరుట్ - చెట్లయొక్క. నికాయ - సమూహములయొక్క. గ్రావ - రాళ్ళయొక్కయు. ఆళిన్ - పఙ్క్తిచేత. కేసరీంద్ర - సింహశ్రేష్ఠమువంటి. గ్రైవేయక - కంఠాలంకారముగల, అనఁగా సింహతలాటము పిడిగలది. మండలాగ్ర - కత్తులుగల.

ఉ. చివ్వునఁ గోటయెక్కి బలు
చివ్వ యొనర్చి విరోధి వప్రముం
గొవ్వునఁ గొంట యొండె, రిపు
ఘోర కఠోర కుఠార ధారలం

ద్రెవ్వుట యొండె యెవ్వరటఁ
ద్రిమ్మరి వచ్చిన నొట్టటంచు వా
క్రువ్వఁగ రాని యాన లిడి
కోటకు నెక్కిరి నాల్గుదిక్కులన్. 30

30 చివ్వ = యుద్ధము, కొంట = పుచ్చుకొనుట, త్రెవ్వుట = తెగిపోటు, ఆనలు = ఒట్లు.

చ. లసికిరి జోదు లగ్గలి క
లగ్గల కెక్కినఁ గుంతపఙ్క్తులన్
వసుమతిఁ గూల్చియున్ గదల
వైచియుఁ గత్తుల వ్రక్కలించియున్
వసుల వధించియున్ ముసల
వర్గములం బడమోది వాలుకల్
మసలక వేసి వంచియును
మందుల తిత్తులు గాల్చి వైచియున్. 31

31 అగ్గలికన్ = శౌర్యముచేత, లగ్గలు = గోడలు. వసులన్ = కొనలుసన్నముగాఁజెక్కినకొయ్యలు, వాలుకల్ = ఇసుకలు లసికిరి = నశింపజేసిరి.

సీ. నిబిడంబుగా వైచు ♦ నిశ్శ్రేణికా శ్రేణి
తోడఁ బాణిఁ గృపాణిఁ దునిమి తునిమి
యున్న నిచ్చెనలుబో ♦ నొకనిపై నొకఁ డెక్కి
కోట కెక్కఁగ జాలఁ ♦ గూల్చికూల్చి
గట్టిగా సారువల్ ♦ గట్టి యుట్టడి మీఁది
కురికి వచ్చినఁ దలల్ ♦ నరికి నఱికి

వెనుక బారు శరంబు♦లను బేర్చి పైనిల్చి
జగడవించినఁ బార ♦ జంపి చంపి
గీ. కడమ భట సంఘములు సురం♦గం బిడంగ
గాంచి పొంచియె మరు సురంగ ♦ మునఁ ద్రుంచు
మాళవాధిపు బలము లి♦మ్మాట్టి నొంచె
మగధ నృపుసేన నొకనాటి ♦ పగటిలోన. 32

32. నిశ్రేణికా-నిచ్చెనలయొక్క. కృపాణి-కత్తి, సాయవల్-దిబ్బలు. సురంగము - కన్నము. వెనుకబారు - వెనుకవైపు, అట్టడి - గృహవిశేషము.

వ. ఇట్టి తెరంగునం బిట్టువడి గుట్టుచెడి గట్టువడిం జేరుటకై యగడతంబడి మునింగి దరిఁజేరి పారి రోఁజు దిన రోఁజు రా హుత్తులును, రాహుత్తులకుం దోడు తుపాకి వేట్లకు నిలుపోపక గుభులు గుభుల్లునంబరిఖాక్రోడంబునం బడి చేయూడింప నేరమి నడుగు వట్టి బిట్టెలి యొడ్డునకుం దేలిన మోఁడొండు నాయక వాడీలును, నాయకవాడీలం గాంచి భీతాంతరంగులై మాతంగ పాతంగంబు జిబురు జుంగుల రవలిం దగిలి గుండియ లవిసి యవనిపై వ్రాలి శవ నిచయంబుల కరణి నిశ్చేష్టితులై వడియేమరించి చను తోడు చూపరి పోమరి దొరపోతులను దొరపోతుల నీక్షించి రోసి యాభీలంబుగా నాలఃబుఁగావించి కాలు కాలుం బెనచికొని యనింబడి పెనుగు బలగంపు ప్రాంతపరి వారంబునుం గని జునిగి యనీకంబులకు స్రుక్కి తృణౌనీకంబులు మెక్కి,వల్మీకంబు లెక్కి చెయ్యెత్తిమ్రొక్కి. కుంతలంబులు విడి కుంతలంబులు దిగనాడి వ్రేళ్ళు గఱచి

భయభరంబునం బరచి చను గాటంపు కూటమి మూకల య్యె, నయ్యవసరంబున హతశేషుల శేషంబు విన్నవించిన రాజవాహనుండు కటకటం బడి కటంబులు నొడుగఱచి కోపాటోపం బంకురింప శంకారహిత హుంకార పూర్వకం బుగా రేపు సర్వలగ్గ యని చాటింపం బంచి కకుబంత సామంతుల నవలోకించి యిట్లనియె. 33

33 కోజ-వగర్చునట్టి. రాహుత్తులు=యోధులు, క్రోడంబునన్ = మధ్యమందు. బిట్టిలి = తేలి, నాయకవాడీలు = ఉద్దాయులు మాతంగ పాతంగంబు = మిడతగుంపువలెగ్రమ్మిన యేనుగులు. జబురు=క్రమ్మిన. జంగులు=మువ్వలు. లేక అగ్నిప్రసారణములు. రవలి=ధ్వని. ఏచురించి= పరధ్యానముగానుండుటం గాని పెట్టి. జునిగి = అడలి. ఔదుగఱచి = పళ్లుబిగించి. సర్వ లగ్గ=అంతయు దోచుకొనుట కకుంత = దిగంతముల యందైన

క. రే పామాళవ దాధునిఁ
 జేపట్టుగఁ బట్టి కోటఁ జేకొనమన్నన్
 నా పేరు రాజవాహనుఁ
 డే పుట్టిన యట్టి వంశ మిది యైందవమే. 34

34. చేపట్టుగన్ - చేతులతోఁ బట్టుకొనునట్టుగా. అచఁగా సాధనములు లేకుండఁగా. ఐందవము - చంద్రుని సంబంధమైనది.

శా. అంచుం బల్కుచు దెచ్చి మాళవ విభుం
 డా రాజుతో మైత్రి వా
 టించం బంచె నమాత్యు లవ్వచన ధా
 టీ పాటి తాంభోధిరా
 ట్కాంచీభృద్ధర మంత్రుల న్నిజమహీ
 కాంతాను కూలక్రియా

చంచత్ప్రజ్ఞా ౽భిన్న సంధి ఘటనా
చాతుర్య మాధుర్యలన్. 35

35. వచనమంత్రులన్ - వచనధాటి - వాక్యపటుత్వముచేత పాటిత - కొట్టఁబడిన. ఆనఁగా జయింపఁబడిన. అంభోధిరాట్ - సముద్రములు. కాంచీ - మొలనూలుగల భూమిని. భృత్ - భరించుచున్న పర్వతములను. హర - కొట్టిన, యింద్రునియొక్క మంత్రులన్ - మంత్రియైన బృహస్పతి గల, నిజ... ప్రజ్ఞులన్ - నిజమహీకాంత - తమ రాజుయొక్క. అనుకూల క్రియాచంచత్ - అనుకూలములయిన పనులతో నొప్పుచున్న. (ప్రజ్ఞులన్ - ప్రజ్ఞలుగల. భిన్నసంధిఘటనా - విడిపోయి నాకలయికను గూర్చుటయందలి. చాతుర్య - నేర్పుయొక్క మా - సంపత్తిగాయొక్క. ధుర్యలన్ - భారమును వహించిన.

సీ. ఆగుల్ఫ లలితంపు ♦ టంచు దోవతి కావి
యరచిట్ట పింజల ♦ కరుణ మెసఁగఁ
దళుకొంద నడుదట్టి ♦ దారు దన్నెడి యింద్ర
గోపంబు పాపోసు ♦ లేపుచూప
వలివంపు టంగిపై ♦ వలెవాటు వేసిన
పైఠాణి తగటు దు ♦ ప్పటి నటింప
దగుపాటిగా వెన్క ♦ సిగ నిల్పిచుట్టిన
నిడుద యందపుపాగ ♦ నీటుగుల్క.
గీ. నుభయ కటముల శ్రీముద్రి ♦ లూర్ధ్వపుండ్రి
సంగతాంగార నవయవ ♦ క్షార లోహి
తాక్షుణ శ్రీల హేజీబు ♦ లపుడు వచ్చి
రగణిత స్థితి సాహేబు ♦ నగరి కడకు. 36

36. ఆగుల్ఫ - చీలమండల పర్యంతము. పింజెలకున్ - పైమీఁదిఖండువా పింజెలకు. అరుణము - ఎరుపు. దారు=కాంతి. ఇంద్ర

గోపంపు పాపోసులు - ఆర్ద్రపురుగువంటి హైజార్లు. పలివంపు=పల
చనైన. అంగార = బొగ్గువసి, అక్షీణ = తక్కువగాని హేజీబు =
మంత్రులు. సాహేబు = ప్రభువు. నగరి = సేనాస్థానము.

క. వచ్చిన మంత్రుల నృపతివి
యచ్చర నాయకు ననుజ్ఞ ♦ నవసర సచివుల్
చెచ్చెర హుజూరునకుఁ బిలు
వచ్చిన డిగ్గున నరుంగు ♦ వడి డిగ్గి తగన్ 37

37. నృపతి వియచ్చరనాయకుఁడు = రాజదేవేంద్రుఁడు.
హుజూరునకున్ = రాజ సమీపమునకు.

చ. కడువడి పీడియం బుమిసి
గ్రక్కునఁ బాద సరోజపాదుకల్
కడు నట దీడఁదన్ని పోసఁ
గస్వాలెవాటు ఘుటిల్లు శాటి నె
న్నడుము బిగించి పాగ జత
నంబునఁ గైఁ గరమంటి మీసముల్
వడినిడి యంగిచేతు లెగ
వైచుచు వచ్చి రమాత్యు లత్తఱిన్. 38

గీ. వచ్చి కొలువున్నయెడ నర ♦ వర వతంసు
నుడుగర లొసంగి పొడఁగని ♦ యుచిత సరణి
నంత బరివార మేకాంత ♦ మగు కొఱెంగి
చనిన నిట్లన పల్కిరా ♦ సచివ మణులు. 39

39. ఉడుగరలు - కానుకలు.

శా. తుమ్మె రతో నిధి రాజహంసునికి తే
మంబే, యయోబాలకుల్

మీరల్ భోగులు దండుసేయఁగలరే
మీకమ్మయింతంపు చో
రారాదికన్నతులెల్లఁ గప్పములు దే
రాయంచు మీకెంతయున్
మారాజెంతయు విన్నవించు మనియెన్
రాజాన్వయగ్రామణీ. 40

40. కమ్మ = ఉత్తరము. బాబు. కప్పములు=పన్నులు.

గీ. తండ్రి కొడుకుల కెం దన్న ♦ దమ్ములకును
గలహములు గల్గు నొరులకు ♦ గల్గు టెంత
కలదు మారాజుతో మీకుఁ ♦ గల నటంచు
గల నెఱుంగుదుమే గ్రహ ♦ గతియుగాక. 41

41. కలను = యుద్ధము.

సీ. ఔగాములకు నెన్న ♦ డైన రెండిళ్ళరా
జులు వట్టియాడిన ♦ చోటుగలదె
మీమీకుఁ బోదు సు ♦ మ్మీ మేము తుద వేర
గునె నీళ్ళ నడుముఁ గొ ♦ ట్టినను రెండు
హెచ్చు మాటలకేమి ♦ యింక నొక్కటి మనే
దారులు దారినఁ ♦ దారసిలిన
పంపుచేతనె పారఁ ♦ బట్టించి నపుడు గ
దా స్వామివారి చి ♦ త్తంబువచ్చు

గీ. నీ నియోగులు సీమలో ♦ లేని సుద్దు
లుం గదసి మాయసాగి ర ♦ నంగ వలదు
మాటొకటి సేతొకటిగా ద ♦ దేటి కెంత
నాటి నాటికిఁ దెలియుఁగా ♦ నడతలోన. 42

42. మనేదారులు = సామంతరాజులు. తారినన్ = డాగియు న్నను, తారసిలినన్ = ఎదురైనను. పంపుచేతనె = ఆజ్ఞాప్రకారమే. అనఁగా సామంతరాజులు పన్నియ్యక చిక్కులుబెట్టుచుండఁగా, మీ సెలవుప్రకారము పట్టుకొని మీకప్పగింతుమని తాత్పర్యము. నీనియోగులు = నీయాజ్ఞలోనివారు మాయసాగిరి = మాయఁజేయుట కారంభించిరి.

క. మీరాజధాని కడకున్
మారాజపుంగవులయు ♦ మంత్రుల నని ముం
దేరుపరచి నాఁడొకపని
కీరలె చనుదెంచినార ♦ లేమనవచ్చున్. 43

ఉ. రూప కళా కలాపకు సు
రుగ్జిత దీపకు నిట్టి కోకిలా
రాపకుఁ జిన్నిపాపకు వి
లాస బిసప్రసవాయుధుండహో
హా! పతి ధాత్రినెవ్వఁడో క
దాయని చూచి భవద్గుణాభి లీ
లా పటిమంబు మాదొరఁగ
లంపఁగ మాటలువేయునేటికిన్. 44

44. సురుగ్జితదీపకున్ = తెస్నయగుకాంతిచేత జయింపఁబడిన దీపముగలదియైన విలాసముల చేత. బిసవాయుధుండు = పద్మ మాయుధముగలమన్మథుఁడైన.

క. అల మానసారుఁ డాత్మజ
లలనామణి నుబుసుపోక ♦ లకుఁ బిన్నపుడే
కలభాషిణి యెవ్వనిఁ బెం
డిలియాడెదవన్న మగధ ♦ నృపునని పల్కెన్. 45

45. ఉబుసుపోకకు = కాలక్షేపమునకు.

క. మాళవపతి నిజ నందన
మేలారసి పెండ్లిఁజేసి ♦ మీఁకాత్మ భుజా
పాలిత మేదిని స్వర్థము
బాలిక పసపున కొసంగ ♦ భావించె నృపా. 46

46. ఆత్మభుజాపాలిత=తనభుజముచే నేలఁబడుచున్న మేదిని. భూమియొక్క అర్ధము = సగముభాగము.

గీ. పంచమిని రాత్రి లగ్నంబు ♦ మంచి దనుచు
జెప్పిరట యత్నమొనరించు ♦ టొప్పు నన్న
నాస్య పంకజమున హాస ♦ మంకురింప
నృపతి కడకంటిచూపుచే ♦ నియ్యకొనియె. 47

47. కడకంటిచూపుచేన్ = కటాక్షదృష్టిచేత. ఇయ్యకొనియెన్=అంగీకరించెను.

క. ఇయ్యకొని యయ్యమాత్యుల
వెయ్యా రుడుగరలొసంగి ♦ వెస విభుఁ డనుపన్
వియ్యము గతి మాళవపతి
లియ్యంబున విని వినిర్మ ♦ లిత హృదయుండై. 48

48. ఉడుగరలు - కట్నములు. లియ్యంబునన్ - నమ్రతచేత.

క. ఆ సమయమున మహీశుఁడు
సైసేయం బనుపఁ గనక ♦ కౌశేయమణి
న్యాస ప్రాసాదంబై
వాసవ పురి నయ్యవంతి ♦ వాడున కొరసెన్. 49

49. సైసేయన్ - అలంకరించుటకు, న్యాస - విస్తారము.

క. మేరువుల తీరు కరుజుల
సౌరు వితాన ప్రతాన ♦ చతుర పతాకా

చారు విపణి గారుడమణి
తోరణ ఘృణి యేమిచెప్ప ♦ దం బురిలోనన్. 50

50. కురుజులు - కోటగురుజులు, వితాన - చాదినీలయొక్క.

ఉ. అత్తరి మానసార వసు
ధాధిప చంద్రుఁడు సాంద్ర వైభవో
దాత్తత నేగి యాత్మ పురి
కమ్మగధాధిపుఁ దోడితెచ్చి త
చ్చిత్తము రంజిలన్ విడిదిఁ
జేసి నిజాప్తులఁ గాంచి యవ్విభుం
బ్రొత్త మనోజుఁబెండ్లికొడు
కున్ రహిఁజేయుఁ డటంచుఁ బల్కనన్. 51

మ. ధవళాంశూజ్జ్వల పీఠిపై నునిచి యం
తం జోడుగాఁ గూడుచున్
ధవళం బింపుగఁ బాడుచున్ జయరమా
దాంపత్య నిశ్శంకునిం
గువలాక్షీ మకరాంకుఁ గుంకుమ నలుం
గుల్ వెట్టుచుం బాయపుం
జిపురుం బోడుల పిండు పెండ్లికొడుకుం
జేసెం బ్రమోదంబునన్. 52

52. ధవళంబు - మంగళపుపాట. జయరమా - జయలక్ష్మి తోడ. దాంపత్య - భార్యాభర్తలాటయందు. పాయపుం జివురుం బోడులు - యౌవనవతులు.

చ. జిలుగు మడుంగు కొంగుఁ గటిఁ
జిక్కఁగ జెక్కి సమంబుగా నిజాం

ఘుంటలు ఘటియించి పెన్నెరుల
గుంపిరు వాయఁగ గోరఁ దీర్చి తా
బలితపు తావి నూనెఁ దల
పై నిడి వెంటుకఁ లుగ్గఁ బెట్టి తో
య్యాలి రతనం బొకర్తు తల
యంటె ధరాతల వజ్రపాణికిన్. 53

53 ఇరువాయి = రెండుపాయలు. ఉగ్గఁబెట్టి = ముడతలు వేసి

క. ఆట గలికి యొకతె గంధపు
టటుకలికిం బసిడి గిన్నె ♦ యలఁ బన్నీరం
తటఁ జిలికి యులకవికలత
నటపలికి వసుంధరాధి ♦ నాథున కిడియెన్. 54

54 అటకలికిన్=తలరుద్దునట్టి సీకాయ మొదలగు పులుసునకు.

చ. ఇల నిజసామ్యవర్తుల ప
యిుం దమ వారిఁగదల్చు నాత్మహ
స్త లలిత భర్మ కుంభముల
దంభ మణంపఁగ వంతు వోక య
న్యుల గతి నీవు నీవనుచు
నొంటక గుబ్బలు రాయిడింపఁగా
జలకము దేల్చి రిద్ద రలి
జాల కచాలకచా శిరోమణుల్. 55

చ. ఒక లికుచ స్తనీమణి మ
హోన్నతిమై జలకంబు వంచ గొ

ప్ప కనక పాత్రికం జిలుగు
పావడఁ బెన్నెరులంటఁ జుట్టె నో
క్క కలికి పెట్టెఁబెట్టిన స
కంచుక మేచక భోగిఁ దెల్పఁగా
నొక వికచాంబుజాక్షి తడి
యొత్తె నృపోత్తము మౌళి కత్తఱిన్. 56

56 జిలుగుపావడ = సన్నమైన గాగరా (ఇది బట్టకు నుపల క్షణము.) పెట్టె = గుండ్రముగా పాము పరుండుట. మేచక భోగి = నల్లత్రాచు.

చ. ముకుర కపోల యోర్తు నృపు
ముందర దర్పణ ముంచె బంభరీ
చికుర యొకర్తు దీర్చె నెరి
చిక్కు లొకానొక మందహాసయుఙ్
సిక ముడి పూలు జుట్టె మొయిఁ
జేర్చె సువర్ణ సువర్ణ భూషణ
ప్రకర మొకర్తు కుంకుమము
పంకజ గంధి యొకర్తు పూయఁగన్. 57

57 బంభరీ = ఆడుతుమ్మెదలవంటి. సువర్ణ = మంచిరంగుగలస్త్రీ.

క. ఆరతి యిచ్చిరి గుణవతు
లారతి పతిఁ బ్రతికిఁ బెనఁగు ♦ నధిపతికిఁ గళా
భారతికి దోరతి మహా
దూర తిరస్కృత విరోధి ♦ తుండద్యుతికిన్. 58

58. ప్రతికిన్ = సామ్యమునకు. కళాభారతికిన్ = విద్యలకు సరస్వతియైనవాఁడు. దోః = భుజములయొక్క. అతిమహః = గొప్పతేజస్సుచేత. దూర = మిక్కిలి. తుండ = ముఖములయొక్క.

ఉ. అంత దినాంత మింత చను
నప్పుడు విప్రుఁడు లగ్న మెంతయుం
జెంతకు నేఁగుదెంచె నని
చెప్పినఁ బెండ్లి దొరల్ గురుల్ హరుల్
దంతురి తాపపత్ర బిరు
ద ధ్వజ దుందుభి ముఖ్య చిహ్నముల్
వింతలుగాఁగ నేర్పరచి
వేడుకఁ జూపిరి పౌర కోటికిన్. 59

క. పాణవ రవంబు పాటహ
ధాణంధణ్యము మృదంగ ♦ తమ్మట ఢక్కా
శ్రేణి ధ్వని విరణములు
రాణంబులు భూ నభోంత ♦ రంబులు నిండెన్. 60

60. పాణవ = చిన్నతప్పెటల సంబంధమైన. పాటహ = పెద్దతప్పెటల సంబంధమైన. తమ్మట = తమ్మటు. ఢక్కా = ఢమణము రాణంబులు = ధ్వనులు.

క. కొమ్ముల నినదమ్ములు శం
ఖమ్ముల శబ్దములు సన్న ♦ గాణెల సంరా
వమ్ములు నాగస్వర నా
దమ్ములు నపిరీ రవంబు ♦ దరులం బర్వెన్. 61

61. కొమ్ములు = వంకబూరలు. సన్నగాణెలు = సన్నాయిలు. నాగస్వరములు = ఊఁదునట్టిమామబకాయలు. నపిరీలు = బూరాలలో భేదము.

క. పంజులును పగలు వత్తుల
పుంజము లాకాశబాణ ♦ ములు చేబిరుసుల్
పింజామర కోపుల చా
లుం జెలువు వహించె లోక ♦ లోచనములకున్. 62

62. పంజులు= దివిటీలు. పగలువత్తులు = మహతాబువత్తులు. ఆకాశబాణములు=తారాజువ్వలు. చేబిరుసుల్ = పిసింట్రీలనితోచుచున్నది. వింజామరకోపులు=వింజామరవత్తులు.

మ. చెవి కేపానిన పల్కు పల్కు నొక రా
జీ వాక్షి పూర్వాద్రిపై
రవి కే జోడగు చంద్ర కావి రవికెం
రాజిల్లగా బూని వా
సవికే యీడదు రాజుఁ జూచి మయి హె
చ్చున్ మట్టుగాకున్న నా
రవికే కాదిది యేడదో యని సఖిన్
రారాపుఁ జేసెం గడున్. 63

63. ఏపానిక=ఆనందముఁగలుగజేయు. చెంద్రికావి=సిందూరపుపెరపుఁదల, మట్టుగాకున్నన్=సరిపడకుండఁగా.

మ. కలకంఠీ మణి సౌధ జాలములఁ గాం
క్షుంజూడ నమ్మక్క చు
క్కల రాజ ద్దిరకాడుగా సురనదీ
కంజాత మోహాపహా పురే
యలఘు స్వర్ణ శిరో గృహైక ముకురం
బంచుం బురీవాసు ల

గ్గలము౦ బ౦దెము వైచి చూచిరపు డా
కా౦తా ముఖా౦భోజమున్. 64

64. పురే=ఆశ్చర్యార్థమైన యవ్యయము.

శా. రా(డ౦టే యదె పువ్వులంగడికి(జే
రఁగా వచ్చె సింగారముల్
నే(డే కావలె నె౦త వేగిరమొ యిం
తీ కూడిరా నీవె పూ
బో(డీ యాత(డు నిన్నె యన్యుల(గనం
బో(డే పయిన్ బ్రాలకే
వీడే చాటయెమేన నీ వలన పో
పెక్కోటి క౦చు౦ బురిన్. 65

సీ. సెట్టిచేత౦ గొని ♦ చే తడియారదే
ముక్కోర పదిలమే ♦ ముకుర వదన
యరవుల సొమ్మువా♦రెవువది వళుకింత
యిటుల చే వీచకే ♦ చటులనయన
నీమీ(ది చూపె మ ♦ న్నకొమాళ్ళ కొకవింత
గుట్టుతోనుండవే ♦ కుందరదన
తో(ద్రో పులకును బో ♦ దురబె యొఱుంగవా
వలపుకత్తియ లు(ట ♦ కలువకంటి

గీ. చెంతకై వచ్చి వీడెంబు ♦ చేతి కిచ్చి
రమణు(డనుమాట విన వయో ♦ రాజు(జూచి
మగని మరువంగ(దగునటే ♦ యిగురుబోణి
యనుచు నుత్సవ మీక్షించి ♦ రబ్జముఖులు. 66

66. సెట్టి=నగలమ్మకోమటి. చేతడియారదు=కొన్నికాలమయ్యె ననుట. వళుకు=వదులు. గుట్టు=ధైర్యము.

క. అచ్చటి యిరువంకల మే
ల్మచ్చుల పై బాఁదదీరు ♦ మగువల మొగముల్
నిచ్చలపు మేలుకట్లం
గుచ్చిన యద్దంబులని త ♦ గుల్పడు జగముల్. 67

67 మచ్చులు = డాబాలు.

చ. తమతమ యింటిముందటికిఁ
దామర తోరణముల్ ప్రవాళముల్
సుమములుఁ జామరోచ్చయము
సోఁగ యరఁటులుఁ గట్టి నట్టికా
గుమిఁగొని రాజుఁ జూచు లత
కూనల యంగములుం బురే యనుం
బ్రమదము నొంది యారెకుల
బాములఁ జెందక వైశ్యబృందముల్. 68

68 ఆరెకులు = పట్టణమును గాచువారు.

సీ. పెండ్లికొడుకును నైల ♦ బిలసూనుఁడని చూచి
చిరునవ్వుతో రంభ ♦ సిగ్గు గులుక
కృత శుభ్రదంతి సీ ♦ క్షించిన కంచుకుల్
మన గజంబని మహేం ♦ ద్రునికిఁ దెల్ప
హల్లీసకోల్లాసి ♦ వల్లీతనులఁ గాంచి
యచ్చరలని వజ్రి ♦ మెచ్చు లోనఁగఁ
జెవిసోఁకఁ బాడు మా ♦ నవులఁ గిన్నరులని
ధననాథుఁ డొక్కని ♦ ధాన మొసఁగ

గీ. నగర సౌభాగ్య మీక్షించి ♦ నాక శంక
విబుధ చయ మాత్మసౌధముల్ ♦ వెనుకఁ బోవఁ
బ్రజ విలోకించె నుత్సాహ ♦ పరత రాజ
వాహనేంద్ర వివాహ స ♦ న్నాహ మపుడు. 69

69 ఐలబిలసూనుఁడు = కుబేరుని కొడుకైన నలకూబరుఁడు. హల్లీసక = మండలాకార నాట్యమందు, వల్లీతనులన్ = స్త్రీలను.

మ. కటకంబుల్ గల యుత్కట ద్విపఘటల్
ఘంటాపద ప్రస్ఫుట
త్కటకంబుల్ మొరయంగ జక్కదన వా
ద్య ధ్వాన శక్తిన్ మహా
కటకంబుల్ ప్రతినాద మీన విభవో
త్కంఠల్ దిశాభూమి భృ
త్కటకంబుల్ గనరాఁగ రాజు చనియెం
దన్మందిరాళిందమున్. 70

70 కటకంబుల్ గల = దంతపుకట్లుగల. ఘటల్ = సమూహములు. ఘంటా = ఘంటలును. పదప్రస్ఫుటత్ = పాదములయందు స్ఫుటముగానున్న, కటకంబుల్ = కడియములు. మహాకటకంబుల్ = గొప్ప కొండచరియలు. విభవోత్కంఠల్ = వైభవముచేతనైన వేడుకలు. దిశా...కంబుల్ = దిక్కులయందైన రాజుల పట్టణములు. లక్షణచేఁ బట్టణములందలి జనులు. అళిందము = ద్వారప్రాంతము.

వ. అంత నచ్చట. 71

క. అల మాళవ మేచక కచ
కెలమిం దలయంటి యటక ♦ లిడి పన్నీటం
జలకంబారిచి వలువం
జెలువుగఁ దడియొత్తి హత్తి ♦ శిర సార్చి తగన్. 72

సీ. జవ్వాది పదనిచ్చి ♦ చందురా దువ్వెన
　　　మవ్వ పాపిటఁదీర్చి ♦ తురుముఁ జేర్చి
ముడిపూలు జుట్టి కెం ♦ పుల బొట్టు సవరించి
చెవుల ముత్తెపు పువ్వు ♦ లవణుపరచి
తళుకు వజ్రపు డాలు ♦ బెళుకు కమ్మలమర్చి
　　　యరిది నీలంపు ము ♦ క్కెరఘటించి
గొప్ప మేల్కట్టాణి ♦ కుతికంటుతోఁ గూడ
　　　జాతి పచ్చల బన్న ♦ సరము నిల్పి
గీ. సందె దండల దండఁబొం ♦ జాతిమొగ్గ
లుంచి చెంగావి సెరుకపై ♦ వాంచికూర్చి
యంఘ్రి కటకంబు రవ మట్టి ♦ యలును బెట్టి
సఖులు దెచ్చిరి సతిఁ బెండ్లి ♦ చవికె కపుడు. 7

72 చందురాదువ్వెన = చంద్రకాంత మాణిక్యపు వన్నె. కమ్మలు = కర్ణపువ్వులు, ముక్కెర = అడ్డబాస. కట్టాణి = మిక్కిలి ప్రశస్తమైన. బన్నసరము = హారవిశేషము. సందెదండలు = దండ కడియములు. పొంజాతిమొగ్గలు = బంగారపు జాజిమొగ్గలు. చెంగావి = ఎఱ్ఱబట్ట. సెరుక = గాగ్రా.

సీ. అట మున్నె వాకిటి ♦ కరుదెంచి ముద దంతి
　　　డిగ్గి పాదములపై ♦ మొగ్గి నట్టి
రాజహంసునిఁ బట్టె ♦ నోజ మాళవ భర్త
　　　యెత్తి దీవించి కే ♦ లిగురు వట్టి
ఘనత రాభ్యంతరా ♦ గారంబునకుఁ దోడు
　　　కొని పోవు వేళ భా ♦ మినులొసంగు
నీరాజ నాద్యుప ♦ చారముల్ గైకొని
　　　ద్వార భూముల శుభా ♦ర్ణముగ నిడిన

గీ. పూర్ణ ఘట దర్పణములు సౌ ♦ వర్ణ చేల
చమర వాల వితాన జా ♦ లములు గనుచు
మామ యనుమతి మగధరా ♦ ణ్మణి వివాహ
వేదికా పీఠిపై నుండె ♦ విభవమెసఁగ. 73

73. కేలిగురు = చిగురువంటి హస్తము. చమరవాల = వింజామరలు.

క. మధురతిపతి మధురంజిత
మధురత్వ విలాస ఖనికి ♦ మగధేంద్రుఁడనకున్
మధుమథన భజన ధనునికి
మధుపర్కం బప్పు డొసగ ♦ మామ యొసంగెన్. 74

74. మధురతిపతి = వసంతమన్మథులయొక్క. మధు=రుచిచేత మధురత్వ = సౌందర్యముననున్ను, మధుమథన = విష్ణువుయొక్క. భజన = సేవ. ధనునికిన్ = ధనముగాగల.

మ. జననాథాగ్రణి ధారవోసె మగధ
క్ష్మాభర్తకుం బుత్త్రికం
దనచుట్టంబులు ప్రాలపుట్టికల మ
ధ్యక్షోణి నేపథ్య శా
టి నటించన్ మగధాధినాథుని వధూ
టిం డాయఁగాఁ జేసినం
గని రన్యోన్యకటాక్ష సూక్ష్మతను వీ
క్షాపర్వమై యిర్వురున్. 75

75. ప్రాలపుట్టికల = తలఁబ్రాలబుట్టలయొక్క. నేపథ్యశాటి= తెరబట్ట.

మ. వలిగుబ్బల్ వెలికుబ్బఁ గుప్పసముఁ ద్రో
వం గక్ష కాంతుల్ దటి
త్కులముం దోరణఁగట్టఁ గల్వగమిచూ
డ్కుల్ చుట్టిరా నేర్మికిం
దళుకుం గంకణముల్ ఝణంఝణ నినా
దంబెత్తఁ గ్రొమ్ముత్తెపుం
దలఁబ్రాల్ జేరిచె మత్తకాశిని నృపో
త్తంసో త్తమాంగంబునన్. 76

76. కుప్పసమున్ = రవికెను. కక్ష = భుజమూలములయొక్క. నేర్మికిన్ = నేర్పునకు. మత్తకాశిని = అవంతి. ఉత్తమాంగంబునన్ = తలయందు.

క, జలజాక్షి చేర్చు తలఁబ్రాల్
జనపతి మూర్ధమున నుండి ♦ జల్లున రాలెం
దన తలఁ గర మిడ మును తల
మునుకల యగు మదన బాణ♦ములు జాఱు క్రియన్.77

77. కరమిడన్=అవంతి. నీకుభయములేదని హస్తముంచఁగాఁ.

శా. కట్టె న్మంగళసూత్ర మబ్జకులరా
డ్గంధేభమాపూర్ణిమా
నిట్టీకేందుముఖీ వతంస కలకం
ఠీ కంఠ పీఠిం బికీ
కుట్టాక ధ్వని పుష్పదామ బిరుదం
గుందాభ హారన్ లగ
ద్ఘోట్టానేక మృగీమదన్ స్మరకరా
క్షుద్రాంబుజ ద్రావికన్. 78

77. పూర్ణిమానిట్ = పున్నమనాఁటిరాత్రియందు. టీక = సంచరించుచున్న. ఇందు=చంద్రునివంటి=ముఖీ=ముఖముగలస్త్రీలకు, వతంస= అలంకారమైన. పికీ=ఆఁడుకోయిలను. కుట్టాక=లెంపదెబ్బలుగొట్టుచున్న ధ్వని = స్వరము విషయమై. పుష్పదామ = పువ్వులదండయనెడు. బిరుదన్ = బిరుదుగల. ఘోట్టాణ = దేశవిశేషమందలి. ఏక = ముఖ్యమగు. మృగీమదన్ = కస్తూరిగలిగిన. స్మరకర = మన్మథహస్తమందలి. అక్షుద్ర = శ్రేష్ఠమైన. అంబుజ = శంఖమునకు, ద్రావికన్ = పారిపోవునట్లుగాఁ జేయునట్టి. (పికీత్యాది కంఠమునకు విశేషణములు.)

గీ. హోమ ధూమంబుచే రక్త ♦ యుక్త నేత్రుఁ
డగుచు నృపుఁడొప్పె నంతజా ♦ యా శిరోజ
బంధమున కుల్కెఁడు పయోద ♦ పఙ్క్తిబోంది
సేయు పొగమీఁదఁ గన్నెఱ్ఱఁ ♦ జేసె ననఁగ. 79.

79 బోందిసేయు (లక్షణచే) పుట్టించుచున్న.

సీ. మేలుకుళ్ళాయితో ♦ డాలొందు ముత్యాల
బాసికంబు లలాట ♦ పట్టిఁ బెరయఁ
గరకంకణంబుతోఁ ♦ గంబళ తంతు సం
యుత హరిద్రాకంద ♦ మొరపు నెరప
కట్టాణి పూసల ♦ కంఠమాలికలతోఁ
బిత్తరి విరిదండ ♦ తత్తరింప
గటి తటీ హాటక ♦ పటముతోఁ బచ్చ చె
రంగు వల్లెవు దోవి ♦ రంగు నిలుపఁ

గీ. దలపఁ బొలుపారె జోకనా ♦ ధరణి నాథ
పాక మదభేది స్థాపిక ♦ పాక వైళఁ
గాకలీ నైకలీలా క ♦ లాక లీన
తాన మానోన్నతుల సతుల్ ♦ ధవళ మనఁగ. 80.

80. హరిద్రాకందము = పసపుముంప. పచ్చచెరంగు = పచ్చనియంచుగల. వల్పప్రదోపి = సన్నబట్ట. ధరణినాథ,పాకమదభేది = రాజేంద్రునియొక్క. కాకలీ = సూక్ష్మమధురధ్వనియొక్క. నైకలీలా = అనేకవిలాసములయొక్క. కళాక = విద్యలుగల. లీన = అణఁగిన, తాన - స్వరవిశేషముయొక్క. మాన = ప్రమాణముయొక్క.

సీ. సకలాగమజ్ఞకా ♦ వ్య కళానిధుల్ వసు
ప్రజము గాంచిరి ముహూ ♦ ర్తంబునాఁడు
గ్రంథత్రయీ విధుల్ ♦ ఘన సువర్ణక్రమా
భ్యున్నతిఁ గసరి పా ♦ కెన్ననాఁడు
బంధువుల్ కాంచనాం ♦ బరములు చదివించి
వన్నెఁ జెందిరి నాగ ♦ వల్లినాఁడు
యాజ్ఞికుల్ దక్షిణ ♦ లర్పింప రాజు వై
రుల్లసద్గతిఁ గంబ ♦ వల్లినాఁడు

గీ. ఆర్యు లయ్యారె యనిరి పుం ♦ ఖానుపుంఖ
జవనకంఖాణరవశంఖ ♦ సంఘ ఘుంఘు
మంఘుమ ద్విపఘంటా ఘ ♦ ణం ఘణాది
భిన్న భూభృద్బిల బేగుఁ ♦ బెళ్ళినాఁడు. 81

81. వసువ్రజము = ధనసమూహము. గ్రంథత్రయీ = వేదశాస్త్రశ్రౌతములు. కంబవల్లి = వివాహాంతదినమందుఁజేయు స్తంభపూజ. పుంఖానుపుంఖ = ఎడతెరపిలేని. జవన = వేగముగల. కంఖాణ = గుఱ్ఱములయొక్క. ఏగుఁబెళ్ళి = ఊరేగింపుటుత్సవము.

కం. యతూర్ధ్వత్ముఁడు వింశతి
లక్షల కమ్మిన ప్రదక్షు ♦ లక్షణ దూక్షు

స్నక్షత్ర కంఠమాలిక
లక్ష్మీశ భర్త యప్పు ♦ డల్లున కొసంగెన్. 82

82. ప్రిదత్త = మిక్కిలి సమర్థములైన. లక్షణ = చిహ్నములచేత. రూక్షన్ = అతిశయించిన, నక్షత్రకంఠమాలిక = ఇరువది యేడు ముత్యములుగల మాలిక.

గీ. కొండ్ర వేల్పుండు పంటల ♦ కును కొటార్లు
పాడి వ్రేపల్లెలెల్ల సం ♦ పదల యిండ్లు
స్వర్గ ఖండంబులగు గ్రామ ♦ వర్గకములు
వసుమతీభర్త పసపున ♦ కొసంగె సుతకు. 83

83. కొండ్రి = దున్నసపుడేర్పరచిన భాగము. కొండ్రిను వేయిచొప్పున పండునట్టివి.

మ. నును బంగారపు చెక్కడంపు సొబగు
లున్నలొన్న దంతంపు దే
వ నటీ కోటి ఘటిల్లు పార్శ్వఫలక
ద్వంద్వంబుతో జాళువా
పని చూపట్టిన పట్టుబట్ట తెరతో
జల్మ్యాత్యపుం గుచ్చు లొం
దిన పన్నాగముతోఁ జెలంగు నృప పు
త్రీ పల్లకిం బొల్పుచున్. 84

84. దేవనటీ = అప్సరస్త్రీలకొక్క. పన్నాగము = పల్లకీ దండె.

శా. చేటీకోటి కటీ తటీ పట సమా
శ్లిష్ట స్ఫుట ద్వీటికా

చేటీ హస్త కలాచికా వ్యజనముల్
పెంపార నేతేరఁగా
శాటీ భూషణ పేటికా కనక చం
చన్మంచపాటీర ధా
ర్వాటీకంబుల మాగధుండు నిజగే
హంబుఁ బ్రవేశించుచున్. 85

85. చేటీకోటి=దాసీసమూహము. కటీ తటీ పటసమాశ్లిష్ట = ఒడియందుంచఁబడిన. వీటికా పేటీ - పాందానులు. కలాచికా - తమ్మపడిగె. ఆటీకంబులన్ - అతిశయముచేత.

సీ. పగడంపు ముక్కులఁ ♦ బచ్చ రెక్కల నిక్కు
చిలుకల మదనచే ♦ తుల ఘటిల్లు
పటికంపు గుండు గం ♦ బము తళత్తళ రుచుల్
దరిఁజేర్చు దంతంపు ♦ దంతె లింపు
పొసఁగు రాజావర్త ♦ పుం బారువములకు
బొంచు వైదూర్యంబు ♦ మించు గన్న
మగఱా గోనబు వెల్లి ♦ నిగనిగల్ గనుపట్టు
వగచుట్టుఁ జుట్టుఁ బ ♦ వంతిలోనఁ
గీ. పద్మరాగంపు బోదెల ♦ పడక టింటి
సన్న సున్నంపుఁ దిన్నియ ♦ చందుచుట్టు
మెట్టుకల నీలపుం గేలు ♦ మెకము దోయి
పరఁగి యొప్పారు గొప్ప యు ♦ ప్పరిగ కరిగి. 86

86. మదనచేతులు - మిద్దెకడ్డీలు. గుండుబంగరము - గుండ్రముగానున్న స్తంభము. దంతెలు - స్తంభపీఠములు. రాజావర్తము - మణివిశేషము. పారువములు - పావురములు. పొంచు - పట్టుకొను తలఁ గాచియున్న. వైదూర్యంబుమించు - వైదూర్యకాంతిగల.

కన్న - నేత్రములుగల పిల్లి. ఉవాతి - రాజగృహము. బోదెలు - అరుగులు. మెట్టుకలు - మెట్లు. కేలుమెకము - ఏనుఁగులయొక్క. దోయి - జోడు. ఉప్పరిగ - చప్పరము.

సీ. పసిమి బంగరు తీగె ♦ పనులచేఁ దీరిన
తావు సూర్యపటంబు ♦ దగు కురాళ
మింత పైకెక్కిన ♦ యెకరంగి పరుపఱు
పైకుంకుమ పుటంబు ♦ పటపు దోయి
మురువొప్ప గొప్ప చ ♦ ప్పర కోళ్ళ మంచంబు
వలప్రక్క వక్కళా ♦ కులుఁ జెలంగ
జాళువా జలపోత ♦ జాలవల్లిక తూప్పు
చెంగటఁ గొరలు ప ♦ రంగిపీట
గీ. దండ జముకాణమునఁ జేర్చు ♦ దండెయును బ
సిండి బురుసా మిసిమి గవి ♦ సెన నడలుచు
నిద్దపు విపంచియును నిల్వు ♦ టద్ద మమర
జడకయిలుఁ జొచ్చె నప్పు డ ♦ ప్పూపమిఁ జేఁడు. 87

87. సూర్యపటము = మేలుతరమైన ముకములు. కురాళము చప్పరము. ఎకరంగి - చిత్రపు రంగుగలది. పరుపఱు - పరుపుపక్కలు. చప్పరకోళ్ళు - తరుమణికోళ్ళు. జలపోత - సులాయా. జాలవల్లిక తమలపాకులతట్టు. పరంగిపీట - హూణదేశపుపీట. జముకాణము — జంబుఖానా. దండె - కిన్నెర. బురుసా - ఎఱ్ఱపట్టు గవిసెన - గుడ్డతొడుగు. విపంచి - వీణ.

క. అచ్చటి కయ్యెడ వచ్చిన
నెచ్చెలు లచ్చెలువఁ దెచ్చి ♦ నృపుతోఁ జదురుల్
పచ్చిగ నాడుచుఁ బాడుచు
మచ్చిక నొక రొకరె పనుల ♦ మరుగున జరుగన్. 88

88. చదురుల్ - చతురవాక్యములు.

క. పడఁతుల వెంటనె ప్రియసతి
వడిఁ జనఁ బడమైనఁ గాఁగ ♦ వాటము సందిం
బడి యొక్కతె జడ జెక్కం
గడు విభు నెద నాటు మదన ♦ ఖడ్గముఁ బోలెన్. 89

క. రమణీరత్నం బయ్యెడ
రమణుఁడు చేయంటి లాఁగ ♦ రాక మణిస్తం
భము వట్టి పెనఁగి తరువ
ల్లిమతల్లిక చెల్వునఁ గద ♦ లెను దమకమునన్. 90

మ. కులుకుం దోరపు గుబ్బలంటుదునొ త
ళుక్కుం జెన్నెరుల్ వట్టి కెం
దలిరుం దేనియ మోవి యానుదునొ యం
దంపుం దనూవల్లికన్
సొలయం గౌఁగిటఁ జేర్తునో కనుగవం
జుంబింతునో యంచు మిం
చొలయన్ రాజు మనం బపూర్వ కృతి కి
ట్లుఱ్ఱూత లోగెం గడున్. 91

క. ధరణీ రమణుఁడు పయ్యెద
సరవిం గొని తివియ మగువ ♦ స్వస్తిక బంధో
ద్ధుర బాహాంతర యగుచో
స్మర సంగరమునకు మల్ల ♦ చరుచుటఁ దెల్పెన్. 92

92. స్వస్తికబంధ - చేతులొండొంటితో దండచేతులు బట్టుట. బాహా - భుజములయొక్క, స్మరసంగరమునకున్ - మన్మథ

యూర్ధ్వమునకు. మల్లవరమట - ఎడమ చెయ్యి బొక్కముపంచి కుడి చేతితో దండ పైఁజరచుట.

సీ. ప్రార్థనా దృతవధూ ♦ వదన ఖండిత నాగ
వల్లీ దళార్ధ చ ♦ ర్వణ చణుండు
ఘనహార మణి సరీ ♦ ఖా మిషాంబుజ హేక్ష
ణా పయోధర బోధ ♦ నక్షముండు
తరుణీ మణీ కారి ♦ త స్వాంగ పరిరంభ
ౌద్ధత్య కృచ్ఛివ ♦ దాంకపాళి
ఘనసార పేటికా ♦ గంధ గ్రహణ దంభ
మాని న్యధర సుధా ♦ పాన రతుఁడు

గీ. కాంచికా స్థల వైకృత్య ♦ కళన కటక
యువతి నీవి విమోచనో ♦ ద్యుక్తుఁడగుచు
నవరతానందుఁడైన మా ♦ నవ పతీంద్రుఁ
డాతఁ డనవరతానందుఁ ♦ డయ్యె నపుడు. 93

93. ప్రార్థనా - బ్రతిమాలుకొనుటచేత. ఆదృత - ఆదరించఁబడిన. వధూ - అవఁతియొక్క, వదన - ముఖముచేత. ఖండిత - కొరుకఁబడిన. నాగవల్లీదళ - తమలపాకుయొక్క. అర్ధ - ముక్కయొక్క. చర్వణచణుండు - నమలుటతోఁ గూడినవాఁడు. కారిత - చేయించఁబడిన. స్వాంగపరిరంభౌద్ధత్యకృత్ - తన శరీరాలింగనమందలి దురుసుతనమును జేయునట్టి, శివద - సుఖమునిచ్చునట్టి. అంకపాళి - ఆలింగనము గలవాఁడు. కాంచికా - మొలనూలియొక్క. (అనఁగా నొడ్డాణముయొక్క.) స్థలవైకృత్య - స్థలభేదముచేత. కళన - జారుటగల. కటక - పిరుదుగల. నవరత - నూతనసంభోగమందు. అనవరత - ఎడతెగని.

చ. తిలకిని భర్తదెల్పఁ జవిఁ
దేలి రతిం బతిఁ బూరుషాకృతిం

గలసేఁ గరాబ్జ కృత్య కృత
కంకణ ఝుంఝుణ నిక్వణాంకమై
గఁదల కాంచితాళికము
ఘర్మ కణమ్ములుఁ గ్రమ్మమైఁ గళత్
దళముగ రా ననర్గళ గ
ళధ్వను లగ్గల మగ్గడింపుచున్. 94

94. గలదలక - జారుచున్న ముంగురులచేత - అంచిత - ఒప్పుచున్న. అళికము - లలాటము, అగ్గలము - అతిశయముగా. ఉగ్గడింపుచున్ - పలుకుచు.

శా. కించి త్కుంచిత నేత్రకోణము రణ
ద్గ్రీవంబు కూజత్కన
త్కాంచీకంబు నటత్కటీరము గళ
ద్ధమ్మిల్లమాస్యోల్లస
చ్చంచద్ఘర్మము పాణిస క్తపతికే
శంబన్య హ స్తక్రియా
ప్రాంచ త్కంకణ నిక్వణం బలరుఁ బుం
భావ్యంబు సంభావ్యమై. 95

95. కించిత్కుంచిత - కొంచెము ముణవఁబడిన. రణత్ - ధ్వనిచేయుచున్న. గ్రీవంబు - కంఠముగలది. కూజత్ - ధ్వనించుచున్న. కనత్ - ప్రకాశించుచున్న. కాంచీకంబు - ఒడ్డాణముగలది. నటత్ - కదలుచున్న. కటీరము - పిరుదుగలది. గళత్ - జారుచున్న ధమ్మిల్లము - కొప్పుగలది. ఆస్యోల్లసత్ = ముఖమందుఁ బ్రకాశించుచున్న, చంచత్ - అతిశయించుచున్న. ఘర్మము - చెమటగలది. పుంభావ్యంబు - పురుషాయితము. సంభావ్యమై గౌరవించఁదగినదై.

సీ. గిలిగింతఁ జనుఁగుబ్బ ♦ బలమునిని నఖఘాటి
మొనసాని కుచపాళి ♦ నదము నేర్చె
మోవిపై మొగమోని ♦ ముదిత వీడెపు వీడు
తోడు దంతక్షతో ♦ ద్ధురత నేర్చె
నెలవంక శంకఁ బైఁ ♦ బలువంకఁ జనుఁ జోటి
కౌనఁగోర నిక్కువల్ ♦ చెనక నేర్చె
రతికూరు సంయుక్తి ♦ తతిఁ బెనంగు లతాంగి
పుంభావ బహుబంధ ♦ పూర్తి నేర్చె
గీ. మణిత రవ మన్నఁ జెవియొగ్గు ♦ మధురవాణి
కలర పారవ కలకల ♦ గళరవముల
గాఢరతిఁ బలెఁ దెల్పెన ♦ వోఢ తాను
రూఢి దిగనాడి సమయవా ♦ క్ప్రౌఢిఁ దనరి. 96

96. గిలిగింతన్ = కితకితలచేతను, అదమున్ = నొక్కుటకు. వీడెపువీడు = తాంబూలమిచ్చుట. నెలవంకశంకన్ = నఖక్షతభయము చేత. పలువంకన్ = అనేకదిక్కులకు. జోటి = స్త్రీ. ఇక్కువలు = కీలుస్థానములు. ఊరు = తొడయొక్క. సంయుక్తి=కలియుటయొక్క. తతిన్ = సమయమందు. పెనంగు = పెనఁగులాడునట్టి. మణిత రవము= సంభోగకాలమందుఁ గంఠమందుఁ బుట్టు ధ్వని. కలరవ=పావురముల యొక్క. నవోఢ తా = క్రొత్తగా వివాహమాడుటయొక్క. దిగనాడి=విడచిపెట్టి. సమయవాక్=సమయోచితములగు యుక్తులయందు. ప్రౌఢిన్ = నేర్పుచేత.

సీ. అపుడింపు కపురంపు ♦ విపులంపు దిన్నెలఁ
జలిగుప్పు లలినొప్పు ♦ చప్పరములఁ
దలకట్టు వెలవెట్టు ♦ నెలచట్టు చవికెలఁ
బారావతారావ ♦ భవన మనుల

శుకపోత నికరేత ♦ శికతాతలంబుల
ఘనసమహా వనరుహా ♦ కరతలంబుల
సమరందతమ కుంద ♦ సుమ బృంద కుంజాళి
గతభాద్రి కృతకాద్రి ♦ కందరముల
గీ. స్తోత్ర బల పాత్ర జలసూత్రి ♦ గోత్రి సదలి
కదళికలఁ బొల్చు కదలికా ♦ గమనవాటి
భాసురములైన నైదాఘ ♦ వాసములఁ
మగువతోఁగూడఁ గ్రీడించె ♦ మగధ నృపతి. 97

97. విపులంపు = విస్తారములగు. గుప్పు=విసరునట్టి. చప్పరములన్=పందిరులయందు. తలకట్టు=ముఖ్యమైన. వెలవెట్టు=ఖరీదుపెట్టునట్టి. నెలచట్టు = చంద్రకాంతములయొక్క. చవికెలన్=చిన్నయిండ్లయందు. పారావత=పావురములయొక్క. శుకపోత=చిలుకపిల్లలయొక్క. నికర=సమూహముచేత. ఇత = పొందఁబడిన. వనరుహ=పద్మములకు. ఆకర = స్థానములైన. సమరందతమ=మిక్కిలి మకరందములతోఁగూడిన. కుంద సుమ = మల్లెపువ్వులయొక్క. బృంద = సమూహముగల. కుంజాళి = పొదలపఙ్క్తిని. గత = పొందిన. భా = శోభతోఁగూడిన అద్రి = చెట్లుగల. కృతకాద్రి=కృత్రిమపర్వతములయొక్క. కందరములన్=గుహలయందు. స్తోత్రి=పొగడికయొక్క. బల = అతిశయమునకు. పాత్రి= అర్హములైన. జలసూత్ర = నీటినాళములుగల. గోత్రి = పర్వతముల యందైన. సత్ = యోగ్యములైన. అలి=తుమ్మెదలుగల. కదళికలన్= అరటిచెట్లచేత. కదలికా = తేళ్లలోని భేదములయొక్క. గమన=సంచారముగల. వాటిన్=వృక్షముల, ఆవరణయందు. నైదాఘ = గ్రీష్మర్తు సంబంధమైన.

క. ఆసవి సుమ నసదలి తతి
వాస విఘన ఫల రసాల ♦ వాస వి గహన

వ్యాస విదాహన వాసవి
వేసవి తానంత జెలఁగె ♦ వే సవిజయమై. 98

98. ఆసవి = మకరందములుగల. సుమ = పుష్పములయందు. వసత్ = ఉండుచున్న. అలి తతి = తుమ్మెదగుంపుయొక్క. వాస=నివాసముగల. విఘన = మిక్కిలిగొప్పవైన. ఫలములుగల. రసాల = తియ్యమామిడిచెట్లయందు. వాస = నివాసముగల. వి=పక్షులుగల. గహన - అరణ్యముయొక్క. వ్యాస - విస్తారముయొక్క, విదాహన - దహింపఁజేయుటయందు, వాసవి - అర్జునుఁడైన. (ఇతఁడు ఖాండవవనముఁగాల్పించెను.) వే - త్వరగా. సవిజయమై - జయముతోఁగూడినదియై.

క. పెటపెటపెట గాసెన్ రవి
పటపటపటమనుచు గిరులు ♦ పగిలెన్ రగిలెం
జిటచిట చిటమనుచున్ వని
గిటగిట గిటమనుచు జనము ♦ కృశియించె సెగన్. 99

99. కాసెన్ - ఎండఁగాసెను. రగిలెన్ - కాలెను.

గీ. ఏమిచెప్పెద నయ్యెండ ♦ దామరస భ
వాండభాండంబులెల్ల ను ♦ ద్దండసాల
జాలక ప్రాశన కరాళ ♦ కీల గ్రాల
ఘుమ్మురావము కరణి జ ♦ గమ్ము దొరసె. 100

100 ఉద్దండ - అతిశయించిన. సాల - చెట్లయొక్క. జాలక - సమూహముయొక్క. ప్రాశన - తినుటచేత. కరాళ - భయంకరమైన. కీలన్ - అగ్నిజ్వాలచేత.

సీ. సికతాతలాధ్వగుల్ ♦ తెకతెక నడుగింట
దుప్పట్లుద్రొక్కి పా ♦ దుకలు దలఁప
వెసఁ బాదుకాధ్వన్యు ♦ లిసుము లూఁదుప్పులునిండ
నిట్లటువిడఁదన్ని ♦ యిల్లుగోర

నిలుచేరు నధ్వనీ ♦ నులు సెల్లుపడచల్లఁ
జల్లసి గుజ్జుమా ♦ మిళ్ళుగోర
గుజ్జు మామిడిమోకఁ ♦ గూర్చుపాంథులు మాత్ర
పటలికిఁ జలువ చ ♦ ప్పరము లమరఁ

గీ. జప్పరంబుల నధికాళి ♦ యప్పుడెల్ల
ఛాయ పస్నిటి కాల్వ కా ♦ సలు ఘటింప
జంట వడ గుప్పెఁ బంకకా ♦ సారమగ్న
కాసరములైన నైదాఘ ♦ వాసరముల. 101

101 సికతాతలాధ్వగుల్ - ఇసుకనేలత్రోవనడచువారు. పాదుకాధ్వన్యులు - చెప్పులతొడఁగినమార్గస్థులు. ఊడ్పులు-చెప్పులు అధ్వనీనులు - మార్గస్థులు. జంటవడ . జమిలివేడిగాలి. పంకకాసార-బురదగలమడుగులయందు. మగ్న - మునిఁగిన. కాసారములు - దున్నపోతులుగలవి.

సీ. గతిచెడు రాయంచ ♦ గలఁగించి క్రౌంచాద్రి
కంచి మయూరి మ ♦ న్నించు కించు
మేల్జూపు జిగిమించు ♦ మించుశోగాళిఁ బు
ట్టించి నెత్తమ్ముల ♦ నొంచు దంట
చలువఁజల్లి కదంబ ♦ ములకుఁదావిమొసంగు
తేట మైదీగసం ♦ దిన మిటారి
గేదంగిక్రొవ్విరుల్ ♦ జాదిక్రొన్ననచాలు
నెరివేసి భరియించి ♦ మెరయు మేటి

గీ. ఇంద్రగోపంబు పరపుల ♦ నెరయుజాణ
గురుపయోధరపాళియం ♦ బరములోనఁ

దళుకు గులుకంగఁదగు వర్ష ♦ దగిలెనేని
యడుగిడఁగ నీదు నిజపురీ ♦ యాత్రికనుచు. 102

102 ఈపద్యమందు స్త్రీయొక్క తె ధ్వనించుచున్నది. వర్షాకాలమందు హంసలు క్రౌంచపర్వతరంధ్రములోనుంచి మానససరస్సుకుఁబోవునని ప్రసిద్ధి. నడకచేత హంసను జయించినదనియును. కింద - పట్టుపలగలది. మేల్జూపు - శోభనుబుట్టించునట్టి. జిగిన్ - తళుకుచేత - మేలైనచూపులనెడు శోభచేత, నొప్పుచున్న తళుకుగల బాణపఙ్క్తిని బుట్టించి పద్మములను జయించినదనియును. కదంబములకున్ - కడిమిట్లకు. చలువగలిగినట్టియు, ననేక పరిమళద్రవ్యములుగల మైపూతకుఁ - పరిమళమునగలిగించు శరీరముగలదియనియును. గేదంగిక్రొవ్విరుల్ - మొగలిపువ్వులు. జాదిక్రొన్ననలు - జాతిపుష్పములు. వేణి - జలప్రవాహము అర్థాంతరము స్పష్టము. పసపుఁబన్ - విశాలస్థలములయందు. ఎరయు - ఎఱుపెక్కిన, ఎఱ్ఱని పసుపుమీదఁబడుచుండునదియనియును. పయోధరపాళి = మేఘపఙ్క్తి, అంబరములోనన్ = ఆకాశములోన. గొప్ప కుచప్రదేశము పైటబట్టలోఁ బ్రకాశించునది యనియును. వర్ష = వర్షర్తువు. ఇది నిత్యబహువచనమైనను ధ్వన్యర్థానురోధముచే నేకవచనముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినది. స్త్రీలింగముకల్ల నొక స్త్రీయని యును. అడుగిడఁగనీదు = నీటివల్లను బాడికల్లను ప్రయాణము సాగనీదు. స్త్రీ లభించిన యెడల విడచిపోవుటకుఁ గాలు సాగనీదని యును.

శా. అంభోధిప్రియసంభవాన్వయుఁడతం
డత్యుగ్రుఁడంతం జయ
స్తంభం బుత్తరవార్ధి నిల్పి నిజకాం
తాసైన్య సంయుక్తుఁడై
జంభారి క్రియఁ జేరి యాత్మపురి ని
చ్చల్ దల్లిదండ్రుల్ ప్రిడల్

సంభాషింప సగుస్తరాజ్యపదవి
సౌఖ్యంబుఁ జెందెం దగన్. 103

103 అంభోధి ప్రియసంభవ = సముద్రుని యిష్టపుత్రుఁడైన చంద్రునియొక్క. అన్వయుఁడు = వంశముగలవాఁడు. జంభారి క్రియన్ = ఇంద్రునివలె.

ఆశ్వాశాంతము

శా. ఆధి వ్యాధి విరోధి కీర్తన తరం
గాధారగాధా రకా
స్వాధీన స్తుతి ధీర వాగమృతధా
రా ధార రాధా రసీ
యోధైర్య చ్యుతి కృద్ధృతీ క్షత మహీ
యోధార యోధారథీ
మాధుర్య స్తవ యుక్త రంగపురసీ
మా ధారమాధారకా. 104

104 ఆధి = మనోవ్యధకును. వ్యాధి = రోగమునకును. విరోధి = పోఁగొట్టునట్టి కీర్తనతరంగ = తరఁగములవంటి స్తోత్రములకు. ఆధార = ఆధారమైనవాఁడా. గాధారకా = ప్రతిష్ఠాలక్ష్మికి. స్వాధీన = స్వాధీనమైన. స్తుతి = స్తోత్రముగల. ధీర - విద్వాంసుల యొక్క, వాక్యామృతధారను ధరించువాఁడా, రాధా - రాధాదేవి యొక్క రసీయః - మిక్కిలి రసముగల. ధైర్యముయొక్క జారడ మును జేయునట్టి సంతోషముగలవాఁడా. క్షత - కొట్టఁబడిన. మహీ యః - మిక్కిలి విస్తారమైన. ధార - కత్తియంచులుగల. యోధా -

యోధులుగలవాఁడా. రథీ - రథికుఁడైనవాఁడా, మా - జయలక్ష్మి యొక్క. ధుర్య - భారమునువహించిన. స్తవ - స్తోత్రముతోడ. యుక్తకూడినవాఁడా. రంగపురసీమా - శ్రీరంగస్థలము. ఆధార - నివాసముగలవాఁడా. మా - లక్ష్మిని. ధారకా - ధరించినవాఁడా.

క. అలమేల్మంగాపాంగా
చలచంచచ్చంచలాభి ♦ జనన సముద్య
త్కలికాశ్రు వర్ష హర్షిత
పులకాంకుర సస్య కృష్ణ ♦ భూ సదృశాంగా. 105

105. అలమేల్మంగయొక్క. అపాంగ - క్రేఁగంటిచూపు నెడు. అచల - అంతటను గదులుచున్న. చంచత్ - ప్రకాశించుచున్న. చంచలా - మెఱుపుయొక్క. అభిజనన - పుట్టువుచేత. సముద్యత్ - పుట్టుచున్న. కలికా - మొగ్గలవంటి, అశ్రు - ఆనంద బాష్పములయొక్క. వర్షముచేత. హర్షిత - గగురుపాడిచిన. పులకాంకురములనెడు, సస్య - చేనికి. కృష్ణభూసదృశ - నల్లనేలతో సమానమైన. అంగా - శరీరముగలవాఁడా.

పృథ్వీవృత్తము.

ధరాధరధనుర్ధను ♦ ర్దళనలబ్ధసీతారుణా
ధరాధరధరాధరా ♦ ధరణధన్యబాహావితా
పరాధరహితాఖిల ♦ ప్రభలభూసురాగ్రేసరా
సరాధరవినందనాం ♦ చలవిహారపారాయణా 106

106. ధరాధర - పర్వతమే ధనుః = విల్లుగల శివునియొక్క ధనుః-వింటియొక్క. దళన-విరచుటచేత. లబ్ధ - పొందఁబడిన. సీతా-సీతాదేవియనునట్టి. అరుణాధర - స్త్రీగలవాఁడా, ధరధరా - గోవర్ధన పర్వతమును ధరించినవాఁడా. ధరా-భూమియొక్క. ధరణ= ధరించుట

చేత. ధన్య-కృతార్థమైన. బాహా-భుజముచేత. అవిత - రక్షించఁబడిన.
అపరాధరహిత - నేరములేని. సరాధ - రాధతోఁ గూడినవాఁడా.
రవినందనాంచల - యమునాతీరమందు విహార - క్రీడించుటయందు.
పారాయణా - అసక్తుఁడా.

ఇది శ్రీరామభద్రభజనముద్రకవి పట్టభద్ర కాద్రవేయాధిప
వరసమాగత సరస సారస్వతలహరీ పరిపాక కాకమానిమూర్తి
ప్రబోధబుధకవి సార్వభౌమపౌత్ర రామలింగభట్ట
పుత్ర కౌండిన్యగోత్ర భాగధేయమూర్తి
నామధేయప్రణీతంబైన రాజవాహన విజ
యంబను మహాప్రబంధంబు నందు
సర్వంబును పంచమాశ్వాసము.
సంపూర్ణము.
శ్రీ శ్రీ శ్రీ